

Unkarilaisten omakuvan juuret

Unkarilaisten omakuvan juuret

Keski- ja uuden ajan Unkarin
historiankirjoituksen tekstejä

Toimittanut Gábor Richly

Helsinki 2008

Unkarilaisten omakuvan juuret

Keski- ja uuden ajan Unkarin historiankirjoituksen tekstejä

Toimittanut Gábor Richly

Uralica Helsingiensia 2; Folia Hungarica 13

Julkaisijat: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos ja
Suomalais-Ugrilainen Seura yhteistyössä Unkarin kulttuuri- ja
tiedekeskuksen kanssa

Tilaukset: Tiedekirja
Snellmaninkatu 13
FI-00170 Helsinki

Fax +358 9 635017
tiedekirja@tsv.fi
<http://www.tiedekirja.fi>

Tämä julkaisu luetteloidaan ja indeksoidaan ARTO-tietokantaan
tunnuksella Urbis

This publication is indexed in the ARTO database (citation index Urbis)

*Nimilehden kuva: Väritetty puupiirros János Hunyadista
Chronica Hungarorum -teoksessa (1488).*

Taitto ja kansi: Juha Kuokkala

Painopaikka: Pakett AS, Tallinn

ISBN (painettu) 978-952-5150-99-5

ISBN (verkko) 978-952-5667-62-2

ISSN 1797-3945

Sisällys

Esipuhe	7
Simon Kézai hunnien ja unkarilaisten yhteisestä alkuperästä	9
Anonymus unkarilaisten maahantulosta	27
Tapani Pyhän legenda piispa Hartvikin mukaan	55
Márk Kálti Unkarin varhaisten kuninkaiden teoista	79
Mestari Rogeriuksen murheellinen laulu mongolien suurhyökkäyksestä	99
J. Thuróczy János Hunyadin saavuttamasta Nándorfehérvárin voitosta	133
Antonio Bonfini kuningas Matiaksesta	147
István Brodarics Mohácsin taistelusta	167
Miklós Istvánffy Egerin linnan piirityksestä	197
Lähteet	223

Esipuhe

Historia on yhteisössä elävä kuva menneisyydestä. Kansallinen historia on niiden tapahtumien ja ilmiöiden kuvaus, jotka kansakunnaksi mielletävän yhteisön menneisyydestä on nostettu esille. Se, mitkä tapahtumat katsotaan merkittäviksi ja kuinka niitä tulkitaan, vaihtelee eri aikakausina. Muun muassa tämän takia nykyisen historiantutkimuksen ohella on hyödyllistä perehtyä myös aiempien sukupolvien näkemyksiin omasta menneisyydestään eli siihen, millaisen historian he loivat itselleen. Voimme tutustua kansakunnan perinteisiin ja identiteettiin vain, jos tunnemme sen historia- ja omakuvan muutokset eri aikakausina. Viime vuosikymmeninä nämä kysymykset ovat nousseet niin kulttuurihistoriassa kuin identiteettien tutkimuksessakin tärkeiksi tutkimuskohteiksi.

Tämän tekstikokoelman tavoite on tutustuttaa Unkarin kulttuurista kiinnostuneet suomalaiset muutamiin keski- ja uuden ajan historiankirjoituksen tärkeimpiin töihin. Nämä teokset ovat muokanneet merkittävästi oman aikansa unkarilaisten historia- ja omakuvaa. Kokoelmaan sisältyy kuvauksia Unkarin historian tärkeistä murrosvaiheista, sen kunniakkaista hetkistä ja raskaista tappioista. Tekstit kertovat unkarilaisten myyttisistä syntyjuurista, väitetystä sukulaisuudesta hunneihin, maahantulosta, valtion perustajasta kuningas Tapani Pyhästä, kuningaskunnan kultakautta symboloivasta Matias I:stä, kansallisen hajaannuksen vertauskuvaksi muodostuneista veljessodista, ”sankarillisen” kansan taistelusta vieraita valloittajia vastaan ja lopulta keskiaikaisen kuningaskunnan, Euroopan puolustuslinnakkeen romahtamisesta.

Tekstikokoelmassa kuvatut tapahtumat ja aikakaudet ovat kiinnostaneet ja innoittaneet paitsi historiantutkijoita myös lukuisia taiteilijoita. Unkarin kuvataiteesta, kirjallisuudesta tai musiikista kiinnostuneet lukijat voivat löytää tekstikokoelman kuvauksista motiiveja ja teemoja, jotka ovat tulleet jo muuta kautta tutuiksi. Julkaisun tavoitteena on hyödyttää sekä yliopistotasoista hungarologian opetusta että

Unkarista ”harrastusmielessä” kiinnostuneita. Se palvelee sekä historiantutkimuksesta että Unkarin kulttuurista yleisesti kiinnostunutta lukijaa.

Ajatus julkaisusta syntyi muutama vuosi sitten, kun toimin Helsingin yliopiston vierailevana unkarinlehtorina. Pidin kurssin, jossa opiskelijat perehtyivät Unkarin keskiaikaisen historiankirjoituksen töihin. Opiskelijat myös suomensivat osia kurssilla käsitellyistä lähdemateriaaleista. Vielä nyt vuosien kuluttuakin on mukava muistella tuota yhteistyöskentelyä, jonka myötä käsillä olevat käännökset valmistuivat. Useimmilla opiskelijoista ei vielä ollut juurikaan kokemusta kääntämisestä, mutta siitä huolimatta he suoriutuivat tehtävästä hyvin. Suomennoksissa pyrittiin noudattamaan alkuperäistekstien sisältöä mahdollisimman uskollisesti. Mahdollisuuksien mukaan tavoiteltiin myös alkuperäistekstien tyylikeinoja. Tekstikatkelmien kääntäjinä olivat Tiina László, Piia Leppänen, Kaisa Mantsinen, Ritva Onnela, Anni Rantahalme, Maria Raunio, Leea Sokura, Maiju Tynkkynen, Anna Riina Törö, Anna-Maija Viljanen-Pihkala, Susanna Virtanen ja Ilona Wakonen.

Kokoelman toimittajana olen liittännyt jokaiseen tekstikatkelmaan johdannon, joka sisältää olennaisia taustatietoja, sekä joitakin selityksiä alaviitteinä itse teksteihin. Näiden johdanto-osien suomentamisesta sekä koko julkaisun kielellisestä tarkastamisesta ovat huolehtineet Lotta Jalava, Arto Kilpiö, Juha Kuokkala, Sonja Laitinen ja Outi Pynnönen.

Olen hyvin iloinen, että tämä entisten oppilaitteni työn tuloksena syntynyt teos nyt ilmestyy Unkarin Kulttuuri- ja Tiedekeskuksen ja Helsingin yliopiston suomalais-ugrilaisen laitoksen taloudellisella tuella Uralica Helsingiensia -julkaisusarjassa.

Budapestissä, 22. 01. 2008
unkarilaisen kulttuurin päivänä

Gábor Richly

Simon Kézai hunnien ja unkarilaisten yhteisestä alkuperästä

Mór Than: Attilan pidot (öljy, 1870)

Teoria unkarilaisten ja hunnien sukulaisuudesta oli pitkään yksi unkarilaisten kansallisen identiteetin tärkeimpiä aineksia. Maalauksessa hunniruhtinasta ei kuvata pelottavaksi barbaarien sotapäälliköksi vaan sivistyneeksi ruhtinaaksi, koristeellisessa puusta rakennetussa palatsissa tiedemiesten, runonlaulajien ja ylhäisten roomalaisten seurassa. Hänen oikealla puolellaan on prinssi Csaba, székelyläisten myyttinen kantaisä.

Johdanto

László IV:n hovipappi Simon Kézai sai tehtäväkseen kirjoittaa uudelleen 1060-luvulta peräisin olevan *Gesta Hungarorum* -nimisen teoksen. Kuninkaan hovissa oli aika ajoin tapana ”päivittää” se vastaamaan muuttuneita poliittisia tavoitteita ja tilanteita. Kézai oli todennäköisesti alhaista syntyperää, mutta sai korkean koulutuksen hakeutuessaan kirkolliselle uralle. Hän opiskeli muun muassa Padovan yliopistossa ja matkusteli Italiassa, Saksassa ja Ranskassa. Kézai loi Unkarin historiansa tukeutumalla aiempiin unkarilaisiin *gestoihin* sekä ulkomaisiin kirjoittajiin, joihin hän oli tutustunut työskennellessään kuninkaan hovissa sekä matkoillaan Länsi-Eurooppaan. Näiden ohella hän hyödynsi myös omaa värikästä mielikuvitustaan tässä todennäköisesti vuonna 1283 valmistuneessa työssään. Kuvaus hunnien ja unkarilaisten sukulaisuudesta sekä hunni Attilan taisteluiden ja unkarilaisten 900-luvun sotaretkien rinnakkaiset esittelyt ovat Kézain työn omaperäisimpiä osia, minkä vuoksi juuri ne on valittu tähän kirjaan.

Aiempien *gestojen* tapaan Kézailkin unkarilaiset polveutuivat Nooran pojista. Uutta hänen sukupuussaan ovat veljekset Hunor ja Magor, jotka Kézain mukaan olivat hunnien ja unkarilaisten esi-isiä. Varmaa on, että Kézai hyödynsi pakanallista syntytarua kuvatessaan metsästysretkeä, jossa ihmehirvi johdattaa veljesparin suoalueen läpi tuntemattomaan, ihmeelliseen maahan – hunnien ja unkarilaisten alkukotiin. Tämä taru on motiiveiltaan rinnastettavissa monien muiden suomalais-ugrialaisten kansojen kertomusperinteeseen, muun muassa *Kalevalan* Hiiden hirveen. Kézain teos on säilyttänyt siitä nykypolville kaikkein yksityiskohtaisimman version. Kiinnostavaa on myös se, että Kézai erotti toisistaan Maeotisin ja varhemmassa historiallisessa kirjallisuudessa esiintyvän Skyytian. Perinteisistä stereotyyppioista poiketen hän kuvasi Skyytian kauas pohjoiseen ulottuvaksi maaksi. Tämä liittyy siihen, että Kézai sisällytti työhönsä kertomuksia siitä, mitä Julianus-niminen munkki oli kokenut pitkällä itään suuntautuneella tutkimusmatkallaan 1230-luvulla. Julianus oli lähtenyt etsimään unkarilaisten sukulaisia ja ilmeisesti tavannutkin sukulaiskieltä puhuvia veljeskansoja Uralin alueella.

Keskiajan historiankirjoituksen ideologista funktiota kuvastaa hyvin yksityiskohtainen kuvaus skyyttalaisten tavoista. Kuvauksella haluttiin ilmiselvästi legitimoida 1200-luvun unkarilaisen pienaateliston poliittisia pyrkimyksiä. Kézain mukaan sotaisia vapaiden unkarilaisten yhteisö, niin kutsuttu *com-*

munitas, valitsi johtajansa ikiikaisten perinteiden mukaan ja saattoi myös vaihtaa niitä, jos osoittautui, että tehtävään valitut olivat siihen kelpaamattomia. Kézai toteaa myös, että niillä 108 aatelisella sukukunnalla, joista unkarin kansa alun perin oli koostunut, oli tiettyjä erityisoikeuksia niihin vierasperäisiin sukuihin nähden, jotka olivat liittyneet mukaan myöhemmin. Tämän erottelun taustalla lienee ollut tarve torjua eräiden korkeiden aatelissukujen pyrkimykset. Aateliston etujen puolustamisella voidaan selittää myös se, että Kézai perusteli alustalaisten menettäneen henkilökohtaisen vapautensa esi-isiensä ”syntien” vuoksi. Luettavanamme on siis sellaisen hovihistorioitsijan työ, joka katsoi tärkeäksi legitimoida ja vahvistaa feodaalista yhteiskuntaa ja aateliston poliittisia vaatimuksia historiallisella ulottuvuudella.

Kézain työn muista luvuista on tähän otettu mukaan vain yksittäisiä osia. Hunnien ja unkarilaisten ”kahdesta maahantulosta” esitellään ”toinen” maahan-tulo, jotta lukija voisi verrata, kuinka paljon Kézain kuvaus eroaa Anonymuksen värikkästä kertomuksesta. Päällikkö Csaban tarina on kiinnostava kahdestakin syystä. Ensinnäkin siksi, että Kézai loi sen avulla yhteyden hunni Attilan ja unkarilaisen Árpádin maahantulon välille ja toisaalta koska Csaban tarina sisältää kertomuksen Transilvanian alueella nykyisin asuvan unkarinkielisen székelykansan alkuperästä. Kézai muokkasi yksityiskohtaiseksi kertomukseksi tämän jo Anonymuksen kronikastakin tutun perimätiedon, jonka mukaan székelyt ovat hunni Attilan sotilaiden jälkeläisiä. Edelleen hunnien ja unkarilaisten historian rinnastamisen nimissä Kézai katsoi tärkeäksi esitellä niitä hunnien ja unkarilaisten sotaretkiä, jotka tunnetaan läntisessä kirjallisessa lähteistössä. Kummankin kansan sotaretkiä kuvataan samalla tavoin ja yhtäläisellä yksityiskohtaisuudella. Tähän kirjaan on valittu kuvaus unkarilaisten 900-luvulla Länsi-Eurooppaan ja Balkanille suuntautuneista ryöstöretkistä. Kézai pyrki varhempien unkarilaisgestojen tapaan lieventämään sitä äärimmäisen negatiivista kuvaa unkarilaisista, joka läntisistä lähteistä välittyi. Kärsittyjen tappioiden vastapainoksi hän sijoitti tarinaan keksittyjä unkarilaisvoittoja ja väritti kertomustaan unkarilaisten suullisella kertomusperinteellä.

Kézain yksityiskohtainen kuvaus hunneista on unkarilaisten historiallisen omakuvan kannalta olennaisen tärkeä. Monien vuosisatojen ajan unkarilaiset pitivät itseään muinaisten, kauhua kylväneiden ratsastajakansojen, skyyttalaisten, hunnien ja avarien jälkeläisinä, eivätkä osanneet etsiä sukulaisiaan suomalais-ugrilaisten kansojen parista. Tällainen omakuva sopi aatelistolle täydellisesti. Niinpä luopuminen hunnisukulaisuudesta ja tieteellisesti osoitettu sukulaisuus ”kalanhajuisiin” suomalaisiin hyväksyttiin vasta kiivaiden väittelyiden

jälkeen 1800-luvulla. 1900-luvulta lähtien monet eri tieteenalojen edustajat ovat pyrkineet sovittamaan yhteen muinaisen perimätiedon ja nykyaikaisen vertailevan kielitieteen, arkeologian ja muiden vastaavien tieteenalojen antamat tiedot. Nämä tieteelliset teoriat selittävät Unkarin kansan muodostuneen kahden kansan yhteensulautumisesta: ”rauhanomainen” suomalais-ugrilainen metsäkansa kohtasi ”sotaisan” turkkilais-iranilaisen paimentolaiskansan. Keskiaikaisissa gestoissa esiintyvällä ”kahdella maahantulollakin” on moderni tieteellinen vastineensa. Se korostaa yhtäläisyyksiä niiden arkeologisten löytöjen välillä, jotka liittyvät yhtäältä avaarikulttuurin myöhäiskauteen ja toisaalta Karpaattien altaan alueelle vuoden 896 tienoilla saapuneisiin unkarilaisheimoihin.

Kansojen alkuperä

Kun koko ihmiskunta oli vedenpaisumuksen seurauksena tuhoutunut Nooa ja hänen kolmea poikaansa lukuunottamatta, Seemistä, Haamista ja Jafetista lopulta polveutui 72 kansaa: Seemistä 22, Haamista 33 sekä Jafetista 17. Nämä kansat, kuten Josephus¹ kertoo, puhuivat heprean kieltä. 201. vuonna vedenpaisumuksen jälkeen Menroth-jättiläinen, Jafetista polveutuva Thaanan poika, edellisestä hävityksestä oppia ottaneena, alkoi koko sukunsa kanssa rakentaa tornia, johon mahdollisen vedenpaisumuksen heitä kohdatessa voitaisiin kerääntyä ja näin välttää tämä kostotuomio. Jumalan salainen tahto, jota ihmismieli ei pysty vastustamaan, kuitenkin oli toinen. Hän sekoitti kielet, niin etteivät enää sukulaiset toisiaan ymmärtäneet; lopulta kaikki myös hajaantuivat eri alueille. [...]

Hunnien alkuperä ja ensimmäinen maahantulo

Menroth-jättiläinen muutti kielten sekoittumisen alettua Evilathin maahan, jota aikojen alussa kutsuttiin Persiaksi. Siellä hänen vaimonsa Eneth² synnytti hänelle kaksi poikaa, Hunorin ja Magorin, joista hunnit ja unkarilaiset polveutuvat. Mutta Menrothilla oli – kuuleman mukaan – Enethin lisäksi myös toinen vaimo, joka synnytti hänelle Hunorin ja Magorin lisäksi vielä poikia ja tyttäriä. Nämä pojat ja heidän jälkeläisensä asuttavat Persian maa-alueita, heidän vartalonmuotonsa ja ihonväriänsä muistuttaa hunneja, vain kieli eroaa vähän, sen verran kuin saksin kieli eroaa Türingenin kielimuodosta. Koska Hunor ja Magor puolestaan olivat esikoispoikia, he muuttivat eron isästään eri teltoihin.

¹ Josephus Flavius, juutalainen historioitsija 1. vuosisadalla jKr.

² Eri lähteissä asuissa *Enee*, *Enech*, *Eneth* esiintyvään naisennimeen kätkeytyy ehkä 'hirvilehmä' merkitsevän *ünő*-sanana vanha muoto, ja se voi siten viitata unkarilaisten pakanalliseen syntytarinaan.

Niin sitten eräänä päivänä, kun he lähtivät metsälle, heidän eteensä ilmestyi arolla hirvi, ja kun he lähtivät sitä takaa ajamaan, se johdatteli heidät Maeotisin suoalueille. Siellä se katosi heidän silmiensä alta, ja vaikka he kuinka sitä etsivät, eivät he enää päässeet sen jäljille. Kun he sitten kulkivat kyseisen suoalueen läpi, huomasivat he sen eläinten laiduntamiseen sopivaksi. Niinpä he palasivat isänsä luo ja luvan saatuaan ottivat kaiken karjansa mukaan ja muuttivat Maeotisin suolle asettuakseen sinne pysyvästi. Maeotisin suoalue sijaitsee Persian rajalla, ja sitä ympäröi meri yhtä kapeaa kahlauspaiikkaa lukuunottamatta. Jokia läheisyydessä ei ole lainkaan, mutta ruohoa, puita, kalaa, lintuja ja riistaa on yllin kyllin. Alueelle saapuminen ja sieltä poistuminen on vaikeaa. Niinpä kansan asetuttua keskelle Maeotisin suota kukaan ei poistunut sieltä viiteen vuoteen. Kuudentena vuonna he lähtivät liikkeelle alueelta ja törmäsivät arolla yllättäen Belárin³ poikien vaimoihin ja lapsiin, jotka olivat jääneet yksin kotiin miesten lähdettyä. Saatuaan naiset kiinni he kovaa vauhtia laukaten veivät nämä keskelle Maeotisin suota. Sattui vielä niin, että he ottivat kiinni myös Dulan lasten joukosta kaksi tytärtä. Toisen tyttäristä Hunor otti vaimokseen, toisen Magor. Näistä naisista polveutuvat kaikki hunnit. Niin he sitten pitemmän aikaa Maeotisin suolla asuttuaan kasvoivat niin suureksi kansaksi, ettei tuosta alueesta enää ollut kylliksi antamaan heille suojaa ja heitä ravitsemaan.

Näin ollen he lähettivät tiedustelijoita Skyytiaan, ja kun Skyytia oli läpikotaisin tutkittu, muuttivat he sinne lapsineen ja karjoineen jäädäkseen sinne asumaan. Sinne saapuessaan tapasivat he siellä asukkaita joita nykyään kutsutaan pruteeneiksi. Heidät hunnit nujersivat, karkottivat tai tappoivat, ja kuten tiedämme, yhä edelleen he asuttavat rauhassa tuota maata vastoin naapurikansojen tahtoa.

Skyytian arot sijaitsevat Euroopassa, ja alue ulottuu kauas itään; toisella puolella on Pohjanmeri, toisella Rifein vuoret sulkevat sen sy-

³ Belárin hahmossa ja neidonryöstömotiivissa näkyy mahdollisesti jälkiä unkarilaisten ja bolgaarien tiivistä kosketuksista n. 700-luvulla.

liinsä. Kauempana on kuuma vyöhyke, idässä päin taas tämä maa kohtaa Aasian. Maasta lähtee kaksi suurta jokea, toisen nimi on Etül, toisen Togora. Täällä syntyneet kansat elävät laiskurin elämää, kuluttavat aikaansa tyhjänpäiväisyyksiin. Heidän luonteensa on ruokoton, he ovat haureuteen taipuvaisia ja he himoitsevat sotasaaliita sekä ovat yleensä iholtaan tummia eivätkä vaaleita. Skyytian arojen itäisenä naapurimaana sijaitsevat Georgian maat, sen jälkeen Tarsia, lopulta myös Mongolia, johon Euroopan alue päättyy. Sitä puolta, johon kesällä aurinko paistaa, asuttaa korosminien kansa, samoin myös Etiopiaa, jota kutsutaan Pikku-Intiaksi. Etelärajan ja Don-joen välissä taas on läpipääsemätön aroalue. Don-joki saa alkunsa Skyytiasta, ja unkarilaiset kutsuvat sitä Etüliksi, mutta kun se Rifein vuoriston läpi kuljettuaan virtaa eteenpäin, on sen nimi Don. Lopulta sen päästyä tasankomaiden lävitse se jatkaa kulkuaan alaanien mailla ja kolmeen haaraan jakauduttuaan laskee Pyöreään mereen.⁴ Togora-joki puolestaan virtaa ulos Skyytiasta, raivaa tiensä läpi asumattomien metsien, soiden ja lumipeitteisten vuorten, joihin aurinko ei sumun takia koskaan paista. Lopulta se saavuttaa Irkanian ja jatkaa Pohjanmeren suuntaan. Skyytia on pituudeltaan 360 ja leveydeltään 190 stadiumia. Sijaintia on luonto muokannut niin, että alueelle pääsee vain yhden pienen solan kautta. Sen vuoksi Rooman keisarit ja Aleksanteri Suurikaan eivät päässeet tunkeutumaan alueelle, vaikka yrittivätkin. Skyytian maa on hedelmällinen, ja sen puut ja ruohokasvilaisuus kukoistavat. Alueella esiintyy erilaisia villieläinlajeja ihmeellisen runsaina. Lännen suunnalla ovat naapureina petšenegit ja valkoiset kumaanit, kun taas Pohjanmerta Susdalin maahan asti ympäröi ihmisvoimin läpitunkematon metsä, joka levittäytyy laajalle alueelle ja jossa yhdeksän kuukautta vuodessa vallitsee sankka sumu. Siellä ei aurinkokaan paista kuin kesä-, heinä- ja elokuussa, ja silloinkin riittää päivänvalo vain puolestapäivästä neljään asti iltapäivällä. Mainitun aroalueen

⁴ Kaspiameren antiikinaikainen nimitys.

vuorilta sen sijaan löytyy kristallia, siellä pesii aarnilintuja ja hautoo metsästyshaukkoja, joita unkarin kielessä kutsutaan jalohaukoiksi.

Skyytian maa muodostuu yhdestä alueesta, joka kuitenkin jakautuu kolmeen osaan: Baškiriaan, Dentiaan ja Mogoriaan.⁵ Skyytiaa asuttaessaan Hunor ja Magor jakoivat maan 108 piirikuntaan 108 suvun mukaan. Sen vuoksi unkarilaisia on 108 puhdasta sukua, eikä yhtään enempää. Ja jos on muita sukuja, jotka liittyivät heihin, ne ovat siirtolaisia tai sotavankien jälkeläisiä, koska Hunorista ja Magorista polveutui Maetisin suolla 108 sukua; kaikki muut ovat kulkuväkeä.

500-luvulla Skyytian maassa asuessaan hunnit lisääntyivät kuin aavikon hiekka, ja Herran vuoden 700 jälkeen⁶ he kokoontuivat yhteen ja valitsivat joukostaan kapteeneita ja päälliköitä – tarkemmin sanottuna ruhtinaita, jotta voisivat yhdessä, yhtenä sieluna ja sydämenä, valloittaa läntiset maat. Näiden päälliköiden joukossa oli Béla, Szeményin nimeä kantavan Cselen poika, sekä hänen veljensä Keve ja Kadosa, jotka molemmat olivat kapteeneita. Neljäntenä päällikkönä oli Attila, Bendegúzin poika, jonka veljet, Érdin nimeä kantavat Réva ja Buda olivat puolestaan päälliköitä. Kansan joukosta nimettiin myös tuomari, Tordan nimeä kantava Kádár, jonka tehtävänä oli jakaa oikeutta kaikkien sotajoukkojen keskuudessa, selvittää eripuraisuuksia sekä rangaista varkaita ja muita pahantekijöitä. Jos tuomari kuitenkin antoi kohtuuttoman tuomion, kansanyhteisö saattoi mitätöimällä perua sen sekä halutessaan poistaa virasta syyllisen tuomarin tai kapteenin. Tämä oikeusjärjestelmä oli muuttumattomana voimassa hunnien – siis unkarilaisten – keskuudessa aina Taksonyn pojan ruhtinas Gézan aikoihin asti. Siihen aikaan, kun unkarilaiset eivät vielä olleet käyneet kasteella eivätkä näin ollen kääntyneet kristityiksi, kutsuttiin leireissä Unkarin kansaa tarttumaan aseisiin seuraavin huudoin: ”Jumalan ja Unkarin kansan

⁵ Baškiria esiintyy monissa muissakin lähteissä unkarilaisten alkukotina. Nimet *Dentia* ja *Mogoria* ovat saattaneet syntyä Anonymuksella esiintyvän *Dentumoger*-nimen jakamisesta osiinsa.

⁶ Vuosiluku on virheellinen; hunnit ilmaantuivat Eurooppaan 370-luvulla.

sana on, että sinä ja sinä päivänä sillä ja sillä paikalla jokaisen on ilmoitettava aseineen varustautuneena ja kuunneltava siellä kansanyhteisön opetusta ja käskyjä.” Se, joka ilman hyväksyttävää syytä laiminlöi velvollisuutensa, halkaistiin Skyytian lain mukaan miekalla kahtia, tai julistettiin lainsuojattomaksi tai määrättiin yhteisön palvelukseen. Vain tällaiset rikkomukset ja synnit saattoivat luoda luokkarajan kahden unkarilaisen välille. Toisaalta taas, kun kerran kaikki unkarilaiset polveutuivat samasta isästä ja äidistä, kuinka olisi saattanut yhtä sanoa aateliseksi ja toista ei, ellei hän olisi joutunut palvelukseen tällaisista rikkeistä rangaistuna.

Niin siis näistä 108 suvusta kutsuttiin koolle taisteluun harjaantuneita vahvoja miehiä, jokaisesta suvusta 10 000 aseistettua miestä; loput jätettiin Skyytiaan suojelemaan maata vihollisilta. Liput ylhäällä he lähtivät kulkiessa läpi petšenegien ja kumaanien maiden ja saapuivat susdalien ja pruteenien alueille. Lopulta he mainituista kansoista huolimatta pääsivät Tisza-joen rannoille asti joutumatta vihollisten nujertamiksi. Tutkittuaan alueen läpikotoisin koko kansa koki sen niin mieleiseksi, että he päättivät olla jatkamatta kauemmas karjoineen ja perheineen. Näin he lähtivät entisestä kotimaastaan vaimoineen, teltoineen ja eläimineen. [...]

Attilan kuolema ja hunnien hajaannus

Attilan kuolema järkytti koko maailmaa. Vastustajat eivät tieneet, itkekö vaiko nauraa, koska Attilalla oli niin paljon poikia, että heidän määräänsä tuskin tiedettiin. Siksi uskottiin, että seuraavaksi valtaan nousisi joku hänen pojistaan, mutta Veronan hallitsija Detre – jonka kurkkua Attila myös oli kuristanut ja hallinnut hänen alueillaan – sekä saksalaisten ruhtinaiden juonittelu aiheuttivat hunnien jakaantumisen eri puolueisiin. Osa halusi nimetä Attilan seuraajaksi Attilan ja Kreikan

keisari Honoriuksen tyttären pojan Csaban,⁷ toiset taas Aladárin, joka oli saksalaisen keisarinnan Krimhildin jälkeläinen. Viisaamman kansanosan kannattaessa Csabaa ulkomaalaisperäinen väestö asettui Aladárin taakse. Lopulta Aladárin puolella seisovan Detren petollisuus johti sotaan näiden kahden ehdokkaan välillä. Ensimmäisessä taistelussa Aladár jäi alakynteen, mutta toisessa, Sicambriassa käydyssä 15 päivän mittaisessa taistelussa hänen joukkonsa aiheuttivat sellaista tuhoa, että Attilan pojista ja hunneista vain harva jäi henkiin. Tämä taistelu muistetaan hunnien keskuudessa yhä edelleen Krimhildin taistelun nimellä. Siinä vuodatettiin niin paljon saksalaista verta, että jos eivät saksalaiset häpeensä vuoksi kieltäisi vaan vilpittömästi tunnustaisivat, tietäisivät kaikki, että moneen päivään ei Tonavan vettä voinut ihminen tai mikään eläin juoda, koska Sicambriasta Potencian kaupunkiin asti se tulvi verta.

Niin siis Csaba pakeni 15 000 hunnin kanssa Kreikkaan Honoriuksen luo, ja vaikka Honorius taivutteli jäämään luokseen ja asettumaan sinne asumaan, hän ei jäänyt vaan palasi veljiensä ja sukulaistensa luo Skyytiaan. Sinne palatessaan hän alkoi heti hoputtaa sukulaisiaan lähemmään Pannoniaan⁸ kostamaan saksalaisille.

Hunneja jäi henkiin vielä 3 000, jotka pakenivat juosten Krimhildin taistelusta. Läntisiä heimoja peläten he pysyttelivät Csiglan⁹ niityillä Árpádin aikoihin asti, eikä heitä siellä kutsuttu hunneiksi vaan székelyläisiksi. Nämä székelyt siis ovat hunnien jälkeläisiä, jotka kuullessaan

⁷ Csaban hahmo voidaan todennäköisesti yhdistää siihen sukukunnanjohtajaan, joka 900-luvulla johti useita ulkomaan ryöstöretkiä ja joka sitten Bysantin keisarin palvelukseen liittyttyään asettui joukkoineen Balkanin niemimaalle asumaan. Siinä tapauksessa Kézai tekee todellisesta historiallisesta hahmosta omavaltaisesti soveltaen Attilan aikalaisen.

⁸ Pannonia oli Karpaattien altaan länsiosaan perustettu Rooman provinssi, joka oli olemassa vuoteen 400 jKr. Myöhemmin tätä ilmausta käytettiin myös keskiaikaisen Unkarin nimityksenä.

⁹ *Csigla*-nimi juontuu luultavasti 'rajaa' merkitsevstä turkin sanasta, mikä voi liittyä siihen, että keskiajalla székelyläisiä asutettiin Unkarin rajojen suojaksi itä- ja länsirajan läheisyyteen.

unkarilaisten palaavaan uudestaan Pannoniaan lähtivät heitä vastaan Venäjän reuna-alueille. Kun he sitten olivat yhdessä unkarilaisten kanssa valloittaneet Pannonian, saivat he siitä osan, joka ei kuitenkaan sijainnut Pannonian lakeuksilla, vaan yhdessä valakkien kanssa he saivat maapalan reunimmaisilta vuorilta. Sen vuoksi nämä kansat sekoittuivat keskenään, neidän käyttävät kuulemma samoja aakkosiakin. Nämä székelyt muutoin uskoivat, että Csaba oli kokonaan kadonnut Kreikkaan. Siksi on olemassa kansansanonta: ”Tule takaisin sitten, kun Csaba palaa Kreikasta.”

Csaba siis oli Attilan ja Kreikan prinsessan laillinen poika, jonka pojat olivat nimeltään Edemen ja Ed. Edemen puolestaan muutti isänsä ja äitinsä suuren suvun kanssa takaisin Pannoniaan unkarilaisten sinne toisen kerran palatessa. Hänen äitinsä oli syntyisin Khvárezmin maasta. Ed puolestaan jäi Skyytiaan isänsä kanssa, ja hänen jälkeläisiään ovat Aba-suvun jäsenet. Csaban saavuttua Skyytiaan rehenteli hän siellä äitinsä aatelisella taustalla, mutta hunnien aatelisto moitti häntä ja sanoi, ettei hän ollut oikea skyytti vaan ainoastaan vieras siirtolainen. Sen vuoksi hän ei saanut vaimoakaan Skyytiasta vaan nai naisen Khvárezmin maasta.¹⁰

Koska lähes kaikki Attilan pojat olivat menehtyneet Krimhildin taistelussa, Pannonia jäi kymmeneksi vuodeksi ilman kuningasta. Siellä asusteli vain slaavilaisia, kreikkalaisia, saksalaisia, messialaisia ja valakialaisia siirtolaisia, jotka Attilan eläessä olivat maksaneet veronsa häntä palvelemalla. Lopulta alueelle hyökkäsi puolalainen ruhtinas, Marótin poika Svatopluk, joka Braktan valloitettuaan hallitsi bolgaarien ja messiaanien maita ja hunnien kukistumisen jälkeen alkoi samalla tavoin hallita myös Pannoniaa. Unkarilaiset toimittivat Svatoplukille Ung-joen varrelta erilaisia lahjoja, ja lähetteläiden avulla hänen maitaan

¹⁰ Nimi *Khvárezm* voi viitata Aral-järven rannalla sijaitsevaan alueeseen, jonka muinaiset iranilaista kieltä puhuneet asukkaat liittyivät ehkä kabar-nimisenä heimona Mustanmeren rannoilta länteen suunnanneisiin unkarilaisheimoihin. Erään teorian mukaan székelyt olisivat tämän maahantuloon osallistuneen heimon jälkeläisiä.

vakoiltuaan ja hänen armeijansa heikoksi todettuaan hyökkäsivät yllättäen Svatoplukin kimppuun ja sitten Rákos-joen lähistöllä, Bánhidan tienoilla, kukistivat Svatoplukin sotajoukot kaupungissa, jonka rauniot ovat edelleen olemassa. Niin he alkoivat hallita Pannonian alueella mainittuja kansoja. Erään tiedemiehen mukaan unkarilaiset eivät toisen kerran maahan muuttaessaan tavanneet Svatoplukia vaan Marótin hallitsijan paikalta. Tämä ajatus lähtee siitä, että Marót oli kuuluisampi, mutta koska hän oli aikansa ohittanut vanhus, hän tuolloin vietti vanhuudenlepoa Veszprémin linnassa. Kuultuaan poikaansa kohdanneesta onnettomuudesta hän tuskissaan menetti äkkiä henkensä. Hänen poikansa puolestaan oli uusi hallitsijakasvo. [...]

Toinen maahantulo

Niihin aikoihin, kun Saksaa ja Italiaa hallitsi Otto Schwaberilainen, Ranskaa kuningas Lotharin poika Ludvig ja Kreikkaa Teodoruksen poika Durus Antonius, 872. vuonna Kristuksen syntymän jälkeen, hunnit, siis unkarilaiset, muuttivat uudelleen Pannoniaan.¹¹ He kulkivat halki petšenegien ja valkoisten kumaanien maiden ja Kievin kaupungin ja asettuivat sitten Ung-joen varteen, jonne he rakensivat linnan. Sen joen mukaan läntiset kansat ovat nimenneet unkarilaiset hungaareiksi.¹² Tämän jälkeen he perustivat vielä kuusi linnaa lisää jääden joksikin aikaa tälle alueelle.

¹¹ Annettu vuosiluku on virheellinen; unkarilaiset valtasivat Karpaattien altaan vuosien 895–900 välillä. Luetelluista hallitsijoistakin pelkästään Ludvig II on todellinen historian henkilö, eikä hänkään hallinnut unkarilaisten maahantulon aikaan. Myöskään maahantulon yhteydessä luetelluista kansoista useimmat eivät asuneet tuohon aikaan Karpaattien altaassa tai edes Keski-Euroopassa, ja samaten suurin osa Kézain tekstissä esiintyvistä päälliköistä on mielikuvituksen tuotetta.

¹² Anonymukselta lainattu virheellinen nimietymologia; ks. Anonymuksen tekstiin liitetty alaviite.

Svatoplukin tapettuaan, mikä jo aiemmin mainittiin, jakaantuivat he seitsemään joukko-osastoon,¹³ niin että jokaisella joukko-osastolla oli omien sadanpäämiestensä ja kymmenenpäämiestensä lisäksi myös kapteeni, jolle kansalaisen piti, samoin kuin ruhtinaille, osoittaa koko sielustaan ja sydämestään kuuliaisuutta ja ahkeruutta. Jokainen joukko-osasto koostui 30 000 aseistautuneesta miehestä, joiden lisäksi oli vielä kymmenenpäämiehiä ja muita johtajia. Niin he siis kohotetuina lipuina, vaimoineen, lapsineen ja karjoineen saapuivat Tonavan yli Pestistä ylimenopaikkaa pitkin. Tonavan rannalla he taistelivat haltuunsa linnan, johon Svatooplukin joukot olivat kerääntyneet paettuaan johtajansa kuoleman jälkeen. Tässä taistelussa unkarilaiset tappoivat muiden muassa Marótin iäkkään isoisän, ja vielä tänä päivänäkin kuulee kerrottavan, että tapettu olisi ollut itse Marót.

Näiden kapteenien joukosta kaikkein rikkain ja kaikkein vahvin oli Turul-sukua edustava Ügekin pojan Álmosin poika Árpád. Árpád oli se, joka ensimmäisenä joukkoineen ylitti Venäjän lumihuippuiset vuoret. Koska hänen sukunsa nautti suurta arvostusta muiden Skyytiassa elävien heimojen yläpuolella, edettäessä hänen heimonsa liikkui joukkojen edellä, paettaessa taas jäljessä. Kun tultiin Tonavan yli Pannoniaan, Árpád pystytti telttansa sille paikalle, missä nykyään sijaitsee Fehérvár. Sillä paikalla oli ruhtinas Árpádin ensimmäinen leiripaikka.

Toinen kapteeni oli nimeltään Szabolcs, joka pystytti leirinsä sinne, missä nykyään on Csákvárin rauniot. Tästä Szabolcsista polveutuu nykyinen Csák-suku.

Kolmannen joukkion kapteeni oli Gyula: vaikka hän aluksi tulikin muiden mukana Pannoniaan, myöhemmin hän asui Transilvaniassa.

Neljännän kapteenin nimi oli Örs, joka kuuleman mukaan pystytti telttansa Sajó-joen vesistön läheisyyteen.

¹³ Seitsemän linnan ja seitsemän joukko-osaston mainitseminen voi viitata siihen historialliseen tosiseikkaan, että unkarilaiset saapuivat Karpaattien altaaseen seitsemän heimon muodostamana liittona.

Viidennen joukkion kapteeni oli Künd. Hänen joukkonsa asuivat Nyírin lähistöllä: hänen poikansa olivat Kusid ja Kupian.

Kuudennen joukkion päällikkö oli Lél. Hän asui ensin Galgócin lähistöllä tuhottuaan sieltä messiaanien ja tšekkien väestöt ja asettui sittemmin Nyitran alueelle asumaan. Hänen jälkeläisiään ovat kaikki Zovárdin sukuun kuuluvat.

Seitsemännen joukkion johtaja oli nimeltään Vérbulcsu. Hän asettui asumaan Zalan alueelle, Balatonin järven lähetyville. Hän sai nimen Vérbulcsu siitä, että hänen isoisänsä olivat saksalaiset tappaneet Krimhildin taistelussa, minkä hän varmasti tiesi ja halusi sen myös heille kosta. Hän poltti useita saksalaisia vartaassa ja oli heille niin julma, että mm. joi heidän vertaan kuin viiniä ikään. Nämä kapteenit valitsivat itselleen asuinpaikat ja asumukset mainitulla tavalla, samoin kuin muutkin suvut, sieltä mistä heitä miellytti.

Ryöstöretket

Samaan aikaan kun unkarilaiset olivat vallanneet Pannonian ja alkoivat sitä asuttaa, riistivät he itselleen Määrin ja Böömin maat sekä tappoivat päälliköt Wratislawin taistelussa.

Sitten he hyökkäsivät Karintiaan, jossa Meranian ruhtinas Gottfrid ja ruhtinas Eberhard nousivat Laibachin linnan lähellä heitä vastaan yhdessä Aquileian patriarkan kanssa. Seurasi raskas taistelu, ja vaikka unkarilaisten joukoista kaatuikin monta sotilasta, heidän onnistui tappaa molemmat ruhtinaat. Patriarkka pakeni paikalta juosten. Tämän jälkeen unkarilaiset palasivat takaisin Pannoniaan melko suuri ryöstösaalis mukanaan, ryöstettyään matkalla Karintian, Stajerin ja Krajnan.

Kun keisari Konrad kuuli kansansa rappiosta, hän lähti Italiasta schwabenilaiseen Augsburgin kaupunkiin hyökätäkseen sieltä Unkariin. Sillä välin Roomassa kuitenkin syttyi sisällissota, ja keisari joutui palaamaan Roomaan.

Silloin unkarilaiset tunkeutuivat Bulgariaan, josta he raahasivat mukanaan lukemattomia vankeja ja karjaa palaten voitonriemuisina Pannoniaan.

Toisella retkellään he hyökkäsivät Friaulin kautta Lombardiaan, jossa he tappoivat Vercellin piispa Liutwarduksen, joka oli keisari Kaarlen merkittävin neuvonantaja, ryöstivät kirkosta arvoesineet, panivat lähes koko Lombardian sekaisin ja palasivat valtavan saaliin kanssa Pannoniaan.

Sen jälkeen he hävittivät Türingenin ja Schwabenin sekä ylitettyään Rainan Mainzin kohdalla tuhosivat myös Itä-Ranskan ja Burgundian hajottaen useita kirkkoja maan tasalle. Kun he sitten kulkivat paluumatkalla Konstansin kautta suuria vaikeuksia kohdaten Baijerin maahan, hyökkäsivät saksalaisten joukot heidän kimppuunsa Abahin linnan tienoilla. Asettuen lujaan puolustukseen he jousillaan voittivat saksalaiset. Siellä he ottivat kiinni Hertnid Schwartzenbergin, keisarin marsalkan, joka siis oli joukkojen johtaja, sekä hänen lisäksi lukuisia muita aatelisia. Vaikka nämä maksoivatkin mittaamattoman suuria rahasummia päästäkseen vapaiksi, heidät asetettiin Regensburgin edustalla maalitauluiksi, ja linnan muureilla seisovien kansalaisten suureksi hämmästykseksi ampuivat unkarilaiset vankinsa armottomasti jousillaan. Lopulta he palasivat voittajina suuren saaliin kera takaisin kotimaahansa.

Ei kulunut aikaakaan, kun unkarilaiset lähettivät Lélin ja Bulcsún Saksaan. Saapuessaan Augsburgin eteen Lech-joen toiselle puolelle, pystyttivät he leirinsä niitylle ja ahdistelivat kaupunkia hyökkäyksillään yötä päivää. Koska he eivät pystyneet valloittamaan kaupunkia odottamattomilla hyökkäyksillään eivätkä halunneet vetäytyä kaupungin edustalta, piispa Ulrich ja porvarit toimittivat lähettejä keisarin luo hoputtaen häntä kiirehtimään kaupunkia auttamaan, koska hyökkäilevät unkarilaiset suuresta lukumäärästään huolimatta eivät suojelleet itseään riittävästi ja siksi olivat hyvin helposti kukistettavissa. Keisari puolestaan lähti hovistaan huomaamattomasti ja nopeasti. Unkarilais-

ten joukkojen sijainnin ja vahvuuden selvitettyään hän rynnisti näiden kimppuun aamulla kahdeksan maissa, jolloin lisäksi satoi vettä, ja onnistui nujertamaan yhden joukon, joka oli asettunut kaupungin läheisyyteen. Tämän nähtyään Lél ja Bulcsú lähtivät juosten pakoon, nousivat laivaan ja lähtivät kohti Tonavan alajuoksua paetakseen Unkariin. Regensburgin ylimenopaikalla heidät kuitenkin otettiin vangeiksi ja vietiin keisarin luo. Keisari taas määräsi heidät hirtettäväksi ja myös mestautti heidät teloituspaikalla Regensburgissa. Kerrotaan myös sellaista tarinaa, että kun heidät oli tuotu keisarin eteen, toinen heistä iski keisaria tämän omalla torvella, niin että tämä kuoli saman tien. Tämä huhupuhe on ristiriidassa myös todennäköisyyden kanssa, ja joka siihen uskoo, osoittaa vain oman typeryytensä. Tuohon aikaan sylliset nimittäin tuotiin keisarin silmien alle kädet kahlittuina. Totuus taas on, kuten Kronikkakin kertoo, että uhkarohkeasti kiroillen he huusivat keisarille häikäilemättä päin naamaa, että jos keisari heidät teloittaa, ei hänen kansaansa edustavista vangeista yksikään jää henkiin, vaan he joko joutuvat elinikäiseen palvelukseen tai surmataan ilman oikeudenkäyntiä. Näin myös tapahtui. Kun unkarilaisten tietoon tuli, että keisari oli mestauttanut Lélin ja Bulcsún, teurastettiin kaikki saksalaiset vangit, myös naiset ja lapset, yhteensä noin 20 000 henkeä.¹⁴

Unkarilaisten toinen joukkio taas, joka sijaitsi kauempana Augsburgista, kerääntyi metsään saatuaan tietää keisarin surmanneen heidän tovereitaan. Koska he tiesivät keisarin joukkojen hajonneen, alkoivat he ajaa takaa suurempaa joukkiota, joka oli lähtenyt marssimaan Rajnan suunnalle. Niin unkarilaiset peltomailla laukaten edetessään saavuttivat tämän joukon, joka oli kerääntynyt yhteen kuin mehiläiset konsanaan, eivätkä jousin hyökätessään antaneet joukoille mahdollisuutta ruveta taisteluun tai paeta perääntymällä, ennen kuin nämä henkihieverissä antoivat itsensä unkarilaisten käsiin. Otettuaan nämä

¹⁴ Kézai kritisoi tässä Lélin/Lehelin torvi -nimellä tunnettua eepistä kertomusta, joka kertoo raskaaseen tappioon päättyneestä viimeisestä Länsi-Euroopan ryöstöretkestä. Keisarin torvellaan kuoliaksi iskevä Lehel-hahmo esiintyy useammassakin *gestassa*.

kiinni unkarilaiset kostoksi toveriensa surmasta riistivät hengen kaikilta; yhteensä noin 8 000 sotilasta ja kilvenkantajaa mestattiin. Sieltä pala-
tessaan he kulkivat Tonavan yli Ulmissa ja saapuivat Fuldan luostariin,
josta veivät mukanaan suuren määrän arvoesineitä. Sen jälkeen he ai-
heuttivat tuhoa koko Schwabenin maassa, kulkivat Rajna-joen yli
Wormsin kohdalta ja tapasivat siellä silmästä silmään Lotringenin ja
Schwabenin herttuat, jotka nousivat heitä vastaan suurin sotajoukoin.
Nämä unkarilaiset kukistivat ja ajoivat pakoon, jonka jälkeen he lopulta
saapuivat Ranskaan, jossa kovasti vainosivat kristittyjä ja munkkeja.
Sieltä lähdettyään he saavuttivat Rhône-joen ja ryöstivät vielä kaksi
kaupunkia, Susan ja Turinin Italian Alpeille vievillä teillä. Saavutettuaan
Lombardian lakeudet he ryöstivät nopeasti laukaten runsaasti saalista ja
palasivat sitten kotiinsa. Koska Lél ja Bulcsú oli kukistettu, kuten edellä
mainittiin, unkarilaiset nöyrytyivät eivätkä enää menneet Saksaan. Niin
myös Ranska ja Saksa päättivät, että hyökkääviä unkarilaisia vastaan
taistellaan yhteisin joukoin kuolemaan saakka. Sen vuoksi unkarilaiset
välttivät Saksaan menoa kuningas Tapanin aikoihin saakka, jotteivät
läntiset maat yhdistetyin voimin kukistaisi heitä.

Kun unkarilaiset olivat Italiassa ryöstäneet useita läänejä, eivät he
sen jälkeen viiteen vuoteen antaneet itsestään elonmerkkiäkään. Sen
jälkeen he hyökkäsivät Bulgariaan ja pääsivät tunkeutumaan aina Dri-
napoliin saakka. Ja koska he eivät nähneet jälkeäkään vastustajan sota-
joukoista, jatkoivat he edelleen Konstantinopoliin ja leiriytyivät kau-
punginmuurien juurelle. Silloin eräs valtavankokoinen, kenties jättiläi-
nen, kreikkalainen tuli kaupungista ulos ja haastoi yhtäkkiä kaksi un-
karilaista painiin.

Tämä jättiläinen karjui, että jollei hän kaada molempia unkarilai-
sia maahan, Kreikasta tulee Unkarin veronmaksaja. Koska tämä kreik-
kalainen ylen määrin suututti joukkoja, eräs Botondiksi kutsuttu unka-
rilainen haastoi hänet taisteluun. Kun taistelutanner oli saatu valmiiksi,
tarttui Botond tapparaansa – jota hän kantoi aina mukanaan – juoksi
kaupungin metalliportin luo ja kuuleman mukaan yhdellä iskulla puh-

kaisi siihen sellaisen reiän, etteivät kreikkalaiset ole halunneet porttia korjata, koska pitivät sitä ihmeenä. Sen jälkeen Botond astui taistelutantereelle aseettomana käydäkseen taistelunsa. Unkarilaiset pysyivät hevosten selässä, kreikkalaiset puolestaan kerääntyivät torneihin seuraamaan näkyä. Kun kreikkalainen tuli ulos kaupungista ja asettui taistelutantereelle, näki hän, että Botond valmistautuu taisteluun yksin ja alkoi huutaa, miksei Botond ollut ottanut avukseen toista unkarilaista. Silloin Botond hyökkäsi hänen kimppuunsa ja – kuten kerrotaan – sai hänestä otteen ja jonkin aikaa kestäneen kamppailun jälkeen paiskasi kreikkalaisen maahan, niin ettei tämä pystynyt jaloilleen nousemaan. Tämän nähtyään Kreikan keisari ja kreikkalainen hienosto, kuten myös Kreikan keisarinna hovineitoineen luikkivat kaupunginmuureilta takaisin linnoihinsa ja häpesivät tapahtunutta. Ja vaikka pilkan kohteeksi joutunut kreikkalainen pakeni paikalta katkenneen raajansa kanssa, saattoi hän kuitenkin kiittää taistelua kuolemastaan. Ja koska unkarilaiset voittivat kaksinkamppailun, toimittivat he lähettejä kreikkalaisten luo keräämään näiltä veroja. Keisari kertoman mukaan vain nauroi eikä vastannut sanallakaan. Tästä syystä unkarilaiset pitivät neuvonpidon johtajansa Taksonyin kanssa ja lähtivät sitten siltä paikalta liikkeelle, tuhosivat maan tasalle koko Kreikan ja Bulgarian, ryöstivät sieltä itselleen kultaa, helmiä, jalokiviä, lukemattoman määrän vankeja ja karjaeläimiä sekä palasivat sitten voitonriemuisina Pannoniaan.¹⁵ Tämä oli muutoin viimeinen ryöstösaalis, jonka unkarilaiset keräsivät pakanoina. Unkarin kansa kapteeniensa tai muiden johtajiensa johdolla – jotka tietyin väliajoin valittiin – pakkoverotti muita milloin siellä milloin täällä aina ruhtinas Gézan aikoihin asti ja esiintyi uhkana tälle maailmalle.

Suomentanut Susanna Virtanen

¹⁵ Botond-sankarin useammastakin *gestasta* löytyvä tarina kertoo mahdollisesti vuoden 958 ryöstöretkestä Konstantinopoliin.

Anonymus unkarilaisten maahantulosta

Bertalan Székely: Veriliitto (seinämaalaus, 1897)

Seitsemän unkarilaisheimon päälliköt solmivat veriliiton valmistautuessaan Karpaattien altaan valloitukseen. He sekoittavat vertaan kulta-astiassa ja sitten juovat sen. Vertauskuvallisessa tarinassa yhdistyvät unkarin kansan synty ja kotimaan haltuunotto.

Johdanto

Lukuisat historiantutkijat ovat pyrkineet selvittämään tämän varhaisimman säilyneen unkarilaisen historiankuvauksen kirjoittajan henkilöllisyyttä. Yhä edelleen siitä voidaan kuitenkin esittää vain arvauksia. Tähän viittaa myös nimetöntä tarkoittava Anonymus, millä nimellä työn kirjoittajaa on tapana kutsua. Anonymus paljasti itsestään vain sen, että hän on *dictus magister P.*, edesmenneen Béla-kuninkaan kirjuri. Enemmistö tämän päivän historiantutkijoista on sitä mieltä, että kyseinen kuningas oli Béla III (1173–1196) ja tämän *Gesta Hungarorum* -nimisen työn on kirjoittanut korkeasti sivistynyt, todennäköisesti Pariisissa opiskellut Magister P. vuoden 1200 tienoilla.

Anonymus ei ollut ensimmäinen, joka kirjoitti unkarilaisten historian niin sanotun *gestan* muotoon eli toistaan seuraavien tapahtumien myötä eteneväksi kertomukseksi. Kuninkaan hovissa palvelleet papit olivat aiemminkin tehneet vastaavankaltaisia töitä. Oletettavasti vuoden 1060 tienoilla laadittu niin kutsuttu *Alkugesta* (Ösgesta) ja siitä tehdyt myöhemmät muunnelmat on pystytty osittain rekonstruoimaan vertailemalla myöhempien versioiden tekstejä keskenään. Anonymuksen työssä keskeisen aseman saa unkarilaisten maahantulo eli kuvaus siitä, kuinka he saapuivat Karpaattien altaan alueelle. Tässä se eroaa kaikista aiemmista ja myöhemmistä *Gesta Hungarorum* -nimisistä töistä. Siinä missä muut *gestat* kuvaavat unkarilaisten historian ”alusta loppuun” eli työn kirjoitusajankohtaan saakka ja käsittelevät maahantuloa vain lyhyesti, on Anonymuksen yksityiskohtainen kuvaus maahantulon tapahtumista vertaansa vailla. Lukuunottamatta tätä sisältöön liittyvää eroa muistuttaa Anonymuksen työ monessa mielessä hyvin paljon muita keskiaikaisia historiankuvauksia. Anonymuksellakin muinaisia aikoja ja unkarilaisten alkuperää koskevat kuvaukset perustuvat Raamattuun, antiikin ajan kirjoituksiin pohjautuviin länsieurooppalaisiin lähteisiin sekä pakanallisen ajan unkarilaisiin alkupe-rämyytteihin. Täten unkarilaisten esihistoriassa esiintyvät yhtä lailla Nooan pojat, Justinuksen *Exordia Schytica* -nimisen teoksen skyyttalaiset, Rooman valtakunnan kanssa kamppailevat Attilan hunnit kuin unkarilaisten muinaiseksi toteemieläimeksi mielletty Turul-lintukin. Keskiajan historioitsija saattoi siis ilman sen suurempia selvityksiä ja lähdekritiikkiä yhdistellä mitä erilaisimmista paikoista peräisin olevia tietoja. Yhdessä asiassa Anonymus kuitenkin hakee ja tarvittaessa muokkaa eri lähdetietonsa yhtenäiseksi: unkarilaisten alkukodista ja

esi-isistä hän haluaa antaa yksinomaan positiivisen kuvan. Tämä puolueellinen näkemys omasta kansasta oli luonteenomaista aikakauden eurooppalaishoveille.

Maahantulon tapahtumien kuvauksessa Anonymuksen lähtökohta on ensisijaisesti hänen oman aikansa yhteiskunnallinen tilanne. Hän pyrki kirjamaan teokseensa ennen kaikkea oman aikansa vaikutusvaltaisimpien aatelisperheiden suvussa kulkeneita tarinoita sekä niin ikään suullisena perinteenä välittyneitä paikallisia taruja ja myyttejä. Tämänkaltainen suullinen perinne ei kuitenkaan enää 300 vuoden etäisyydeltä ole luotettava lähde. Anonymus luo siis maahantulon sankarit ja viholliset 1100-luvun kansojen, sukukuntien ja paikannimien pohjalta ja nämä fiktiiviset hahmot näyttelivät tapahtumasarjoja, jotka on rakennettu vastaavankaltaisista kerronnallisista motiiveista. Vielä 1800-luvulla arveltiin, että niiden taustalta löytyy *Kalevalaa* muistuttava rikas eepinen kansanperinne. Nykypäivän tutkijat sen sijaan otaksuvat, että työn vaikuttimina on ollut vain muutama unkarilainen kansantaru ja länsieurooppalaiset kirjalliset esikuvat. Tähän julkaisuun on valittu muutama Anonymuksen kuvaamista aatelissukujen kantaisien seikkailuista, koska niiden perusteella on mahdollista muodostaa käsitys koko teoksen luonteesta.

Anonymus korostaa useampaan kertaan, ettei hän usko suullisen perinteen välittämiin epäluotettaviin tarinoihin vaan perustaa kuvauksensa ainoastaan luotettaviin lähteisiin. Lukija ei kuitenkaan saa antaa tämän harhauttaa; Anonymuksen kuvaus unkarilaisten maahantulosta ei missään nimessä ole luotettava. Tästä huolimatta hänen työnsä on tärkeä historiallinen lähde. Lukiessamme tätä historiallisen romaanin kaltaista fiktiota meidän on helppo kuvitella, kuinka mieleinen Anonymuksen aikalaisille ja myöhemmillekin sukupolville on ollut kertomus, jossa hallitsijasuvun perustaja Árpád on maailmanvalloittaja hunni Attilan jälkeläinen ja perillinen, ja jossa hovin ylhäisten aatelisukujen kantaisät puolestaan ovat kukin omilla sankariteoillaan osallistuneet unkarilaisten kotimaan haltuunottoon ja Keski-Eurooppaa keskiajalla asuttaneiden kansojen voittamiseen, hankkien täten jälkeläisilleen ikuisen omistusoikeuden palkkioksi saamiinsa maihin. Jokaisen kansan historiallisessa tietoisuudessa yksi keskeisimmistä teemoista on tieto siitä, kuinka se hankki asuttamansa maan haltuunsa ja perusti sinne valtion. Siksi ei ole ihme, että Anonymus on vuosisatojen ajan ollut unkarilaisen lukijakunnan keskuudessa yksi pidetyimmistä ja vaikutusvaltaisimmista kirjoittajista. Hänen teoksessaan esiintyvät fiktiiviset hahmot ja tapahtumat ovat olleet lukemattomien töiden innoittajia kirjallisuudessa ja kuvataiteessa.

Esipuhe unkarilaisten tekoihin

Mestariksi kutsuttu P., edesmenneen ja kunnioitetun Bélan, hyvällä muistetun Unkarin kuninkaan kirjuri välittää N:lle, P.:n parhaalle ystävälle, kunnioitetulle ja kirjoitustaitteessa siunatuksi tulleelle miehelle terveisensä ja ilmoittaa hänelle täten hänen kerran lausumansa toiveen toteutumisesta. Opiskellessamme aikoinaan yhdessä luimme yhtä ahkerasti tarua Troijasta, jonka minä, pitäen siitä niin kovasti, kopioin Dares Fryygalaisen ja muiden auktorien kirjoista omin sanoin yksien kansien väliin, niin kuin olen mestareiltani oppinut. Pyysit minulta silloin, että kirjoitettuani Troijan tarusta ja kreikkalaisten sodista, kirjoittaisin Sinulle samalla tavalla myös unkarilaisten kuninkaiden ja aatelisten alkuperästä, siitä miten seitsemän heimopäällikköä, joita kutsutaan nimellä seitsemän unkarilaista,¹ lähtivät pois Skyytiasta tai minkälainen on tuo Skyytia, millainen oli Álmosin syntymä ja mistä syystä Unkarin ensimmäinen päällikkö, josta Unkarin kuninkaat polveutuvat, sai nimekseen Álmos ja montako maata ja kuningasta he valloittivat ja miksi tätä Skyytiasta lähtöisin olevaa kansaa kutsutaan vieraisa kielissä nimellä hungarus ja omassa kielessä taas nimellä magyeri. Ja minä lupasin täyttää toiveesi. Muiden velvollisuuksieni takia olisin kuitenkin melkein jo unohtanut sinun pyyntösi ja minun lupaukseni, jollet sinä, parahin ystävä, olisi minua niistä kirjeelläsi muistuttanut. Muistellen siis sinua, parahin ystävä, ryhdyin kuitenkin toimeen, jotta voisin viedä loppuun asti sen, missä minua kannustit, vaikka tässä tuskallisessa maailmassa kaikenlaiset asiat työn valmistumista haittasivatkin. Ottaen mallia eri historiankirjoittajista ja Jumalalliseen avunantoon nojautuen, olen itsekin katsonut tarpeelliseksi estää nuorintakaan sukupolvea näitä asioita unohtamasta. Siispä on parasta, että kirjoitan Sinulle totuudenmukaisesti ja yksinkertaisesti. Siten se, joka tämän lukee, näkee selkeästi,

¹ 'Seitsemää unkarilaista' merkitsevä *Hetumoger*-nimitys ei alkuaan tarkoittanut heimopäälliköitä, vaan seitsemän heimon liitosta koostuvaa unkarin kansaa.

miten kaikki tapahtui. Olisi kovin sopimatonta, jos niin jalosukuinen Unkarin kansa kuulisi alkuperästään ja sankartensa teoista talonpoikien tarinoista, jotka aika on värittänyt, tai regösien² jaarittelevista lauluista aivan kuin se kaikki olisi ollut unta. Siksi, saakoon kansa tietää totuuden jalosukuiselle sopivalla tavalla, ennemmin luotettavista kirjoituksista ja historiallisten teosten järkevästä selityksistä. Unkari on siis onnekas, ja se on saanut osakseen paljon. Se voi alati iloita minun, oppineensa lahjasta, sillä tässä kerrotaan sille sen kuninkaitten ja aatelisten alkuperä. Näiden kuninkaiden johdosta olkoon kunnia Ikuiselle Kuninkaalle ja hänen äidilleen Pyhälle Marialle, ja johtakoot Unkarin kuninkaat ja aateliset hänen armostaan maata suosiollisesti nyt ja iankaikkisesti, aamen.

Skyytia

Skyytia on siis suuri maa, jota kutsutaan myös Dentü-mogyeriksi.³ Itään päin sen raja ulottuu pohjoisilta seuduilta aina Mustallemerelle asti. Sen takana taas on Don-niminen virta laajoine suoalueineen, missä on ylen määrin kivinäätiä. Niitä on siinä määrin, etteivät vain ylhäiset ja alempiarvoiset pukeudu niiden turkiksiin, vaan tuolla alueella myös lehmi-paimenet, sikopaimenet ja lammaspaimenet pukeutuvat koristeellisiin asuihin. Skyytiassa on nimittäin runsaasti kultaa ja hopeaa, ja alueen joista löytyy jalokiviä ja helmiä. Skyytian naapurina olevilla itäisillä alueilla asuivat Gogin ja Maagogin kansat, jotka Aleksanteri Suuri eristi muusta maailmasta. Skyytia on alueeltaan hyvin laaja. Ihmisiä, jotka sen alueella asuvat, kutsutaan yhä vieläkin yleisesti dentü-mogyerilaisiksi, eivätkä he ole koskaan olleet yhdenkään hallitsijan ikeen alla. Skyytta-

² Regös on eepisten laulujen esittäjä. Osuvin suomenkielinen vastine regösille on leukari.

³ Toistaiseksi on selvittämättä, onko tämä myös *Dentumoger*-muodossa esiintyvä nimi Anonymuksen itsensä sepittämä vai jostakin muusta lähteestä ottama. On mahdollista, että se on syntynyt Don-joen nimen ja unkarilaista tarkoittavan *moger/magyar*-sanan yhdistelmänä, Donin varrella asuvien unkarilaisten ja/tai heidän asuinpaikkansa nimitykseksi.

laiset ovat nimittäin sangen vanha kansa ja maalla on valtaa idässä, kuten yllä jo kerrottiin. Skyytian ensimmäinen kuningas oli Maagog, Jaafetin poika, jolta tuo kansa sai magyar-nimensä.⁴ Tästä kuninkaan jälkeläisestä polveutuu maineikas kuningas Attila, jolla oli suunnaton valta. Herran lihaksitulemisen 451. vuotena hän lähti Skyytiasta valtavalla sotajoukolla ja tuli Pannoniaan.⁵ Hän karkotti roomalaiset ja otti alueen haltuunsa. Sitten hän perusti kuninkaallisen pääpaikan Tonavan varrelle lämpimien lähteiden äärelle. Kaikki sieltä löytyneet vanhat rakennukset hän kunnostutti ja rakennutti kaiken ympärille vahvan kivimuurin. Tätä aluetta kutsutaan nykyään Unkarin kielellä Budan linnaksi ja saksalaiset kutsuvat sitä Ecilburgiksi. Mutta riittäköön tämä! Jatkakaamme historian matkassa. Pitkän ajan kuluttua samaisesta kuningas Maagogin jälkeläisestä polveutui Ügyek, heimopäällikkö Álmosin isä, jonka jälkeläisiä ovat Unkarin kuninkaat ja heimopäälliköt, kuten tulemme tuonnempana esittämään. Skyyttalaiset, kuten olen jo kertonut, ovat siis sangen vanha kansa. Historiankirjoittajat, jotka kirjoittivat roomalaisten teoista, puhuvat heistä seuraavasti. Skyyttalaiset olivat muinoin hyvin viisas ja sävyisä kansa, joka ei viljellyt maata ja jonka keskuudessa ei tehty juuri minkäänlaista syntiä. Heillä ei ollut ammatti-ihmisten rakentamia taloja, vaan ainoastaan huovasta tehtyjä telttoja. He söivät lihaa, kalaa ja hunajaa ja joivat maitoa. Lisäksi heillä oli runsaasti maustettua viiniä. He pukeutuivat nädän turkiksiin ja muiden villieläinten nahkoihin. Kultaa, hopeaa ja helmiä heillä oli yhtä paljon kuin pieniä kiviä, sillä he löysivät niitä omista joistaan. He eivät himoinneet toisen omaa, sillä he olivat kaikki rikkaita. He omistivat paljon eläimiä ja ruokaa heillä oli kaikilla riittämiin. He eivät harjoittaneet haureutta, vaan kaikilla oli vain yksi puoliso. Mutta myöhemmin

⁴ Tyypillinen esimerkki Anonymuksella usein esiintyvistä vääristä nimietymologioista.

Kun raamatullinen Maagog-nimi muistuttaa unkarilaista tarkoittavaa *moger/magyar*-sanaa, olettaa kirjoittaja sukulaisuutta Raamatun hahmon ja unkarin kansan välillä.

⁵ Pannonia oli Karpaattien altaan länsiosaan perustetun ja n. 400 jKr lakkautetun Rooman provinssin nimi.

tämä kyseessä oleva kansa väsyi sodankäyntiin ja muuttui rapeutuessaan niin armottomaksi, että se joittenkin historiankirjoittajien mukaan söi raivossaan ihmisen lihaa ja joi ihmisten verta. Siitä, että se oli kovakourainen kansa, voidaan uskomukseni mukaan päästä selville vielä tänäkin päivänä heidän jälkeläistensä perusteella. Skyyttalaisiahan ei mikään hallitsija saanut taivutettua ikeensä alle. He näet ajoivat Dareioksen, persialaisten kuninkaan, häpeällisesti pakoon niin, että tämä menetti kahdeksankymmentätuhatta miestä ja kiirehti kauhuissaan takaisin Persiaan. Skyyttalaiset tappoivat Kyyroksen, joka hänkin oli persialaisten kuningas, yhdessä hänen kolmensadankolmekymmenentuhannen sotamiehensä kanssa. Skyyttalaiset ajoivat häpeällisesti pois alueiltaan myös Aleksanteri Suuren, kuningas Filippoksen ja kuningatar Olympiaksen pojan, joka valloitti monia maita. Skyyttalaiset kestivät näet hyvin kaikenlaista räsitusta ja he olivat ruumiinrakenteeltaan isoja ja sodassa urhoollisia. Jos heitä kohtasi vääryys, ei ollut mitään maailmassa, mitä he eivät olisi sen takia panneet alttiiksi. Ja kun voitto oli heidän, he eivät alkuunkaan hätäilleet sotasaaliin perään, kuten heidän jälkeläisensä tänä päivänä, vaan he pyrkivät sillä tiellä ainoastaan kuniaan. Lukuun ottamatta Dareiosta, Kyyrosta tai Aleksanteria mikään kansa maailmassa ei uskaltanut laskea jalkaansa heidän alueelleen. Yllä mainittu skyyttien kansa oli sitkeä taistelussa ja nopea hevosella liikkessaan. Päässään heillä oli kypärät ja he käyttivät jouta sekä nuolta paremmin kuin mikään muu kansa koko maailmassa. Tämän todistavat heidän jälkeläisensä tänäkin päivänä. Juuri siksi, että Skyytia sijaitsee niin kaukana kuumalta vyöhykkeeltä, se oli erityisen suojea kansojen lisääntymiselle. Mutta vaikka Skyytia oli erittäin suuri, se ei kuitenkaan pystynyt elättämään eikä sisällyttämään rajojensa sisälle kyseisellä alueella syntynyttä väestöä. Tämän vuoksi seitsemän heimopäällikköä, joita myös seitsemäksi unkarilaiseksi kutsutaan, eivät enää kestäneet tilanpuutetta ja päättivät jättää Skyytian. Siksi he päättivät neuvonpidon pidettyään vallata itselleen sellaisen alueen, missä he voisivat asua ja sen vuoksi jättää synnyinseutunsa siten, kuin seuraavassa kerrotaan.

Miksi heitä kutsutaan hungaruseiksi?

Tähän täytyy vielä lisätä, miksi Skyytian alueelta poismuuttanutta kansaa kutsutaan hungaruseiksi. Heitä kutsutaan hungareiksi Hungnimisen linnan⁶ mukaan, sillä sloveenien valloittamisen jälkeen seitsemän heimopäällikköä saapui Pannoniaan Hungin raja-alueella ja vietti siellä paljon aikaa. Tästä johtuu se, että kaikki naapurikansat kutsuvat Álmosia, Ügyekin poikaa, Hungin linnan ruhtinaaksi ja hänen sotamihiään hungaruseiksi, eli Hungin linnan väeksi. Mutta tämä riittääköön! Jättäkäämme tämä ja palatkaamme tehtävään, joka meitä odottaa, edetkäämme tapahtumien kulussa ja kuten Pyhä Henki neuvoo, saattaakamme aloitettu työ päätökseen!

Álmos, ensimmäinen päällikkö

Ügyek, josta jo aiemmin kerroin, että hän oli Skyytiassa kuningas Maaogogin suvusta peräisin oleva erittäin jalo heimopäällikkö, otti Herran lihaksitulemisen 819. vuotena Dentü-mogyerissa puolisoskeen heimopäällikkö Ónedbelian Emes-nimisen tyttären. Tästä liitosta syntyi poika, joka sai nimekseen Álmos. Hänet nimettiin Álmosiksi ihmeellisen jumalallisen tapahtuman johdosta, sillä hänen raskaana oleva äitinsä näki unessa jumalallisen ilmestyksen turul-linnun muodossa. Lintu laskeutui hänen ylleen ja saattoi hänet raskaaksi.⁷ Samaten hän luuli nähneensä unessa, että hänen kohdustaan sai alkunsa lähde, ja että hänen lanteil-

⁶ Väännös nykyisen Ukrainan alueella sijaitsevan Užgorodin (unk. Ungvár) nimestä. Anonymuksen etymologia on väärä; Länsi-Euroopan kieliin levinneet nimivariantit ovat luultavasti lähtöisin turkin *onogur*-sanasta, jota antiikin aikana ja keskiajalla käytettiin useiden Aasian paimentolaiskansojen nimityksenä. Anonymuksen kertomuksessa on kuitenkin myös todellisen historian aineksia: Ungvár ja Munkács (nyk. Munkačevo) sijaitsevat sillä reitillä, jota unkarilaisten maahantulon pääjoukko vuoden 896 tienoilla saapui Karpaattien altaaseen.

⁷ Aasian hevospaimentolaiskansat usein selittävät polveutuvansa nopeista petolinnuista ja valitsevat toteemieläimekseen tällaisen linnun. Oletettavasti myytti turul-linnusta sisältää jälkiä tällaisesta pakanallisen ajan perinteestä.

taan polveutuisivat maineikkaat kuninkaas, jotka eivät kuitenkaan lisääntyisi omalla maallaan. Koska unessa näkyvää kuvaa kutsutaan Unkarin kielellä sanalla *álom*, ja hänen syntymänsä ennusti uni, siksi hän sai nimekseen *Álmos*. Tai sitten häntä kutsuttiin *Álmosiksi* – mikä tarkoittaa latinaksi pyhää – siksi, että hänen jälkeläisestään oli syntyvä pyhät kuninkaas ja ruhtinaas. Mutta tästä ei enempeä!

Päällikkö Álmos

Syntymänsä jälkeen heimopäällikkö *Álmos* tuotti *Ügyekille*, sukulaisilleen sekä *Skyytian* melkein kaikille ylhäisille suurta iloa, koska hänen isänsä *Ügyek* oli kuningas *Maagogin* sukua. *Álmos* itse oli kaunis, mutta kasvoiltaan ruskea, hänen silmänsä olivat mustat, mutta suuret, hän oli pitkä ja hoikka, hänen kätensä olivat suuret ja sormensa paksut. *Álmos* oli yhtäaikaas armelias, hyväntahtoinen, antelias, viisas ja kunnianarvoinen sotilas. Hän oli ilomielisen avokätinen kaikkia niitä kohtaan, jotka olivat tuohon aikaan *Skyytiassa* satureita. Kun *Álmos* tuli kypsään ikään, oli aivan kuin hän olisi saanut Pyhän Hengen lahjan: siitä huolimatta että hän oli pakanauskoinen, hän oli silti mahtavampi ja viisaampi kuin yksikään *Skyytian* heimopäälliköistä. Tuohon aikaan kaikki maan asiat hoidettiin hänen nevojensa mukaan tai hänen avullaan. Kun heimopäällikkö *Álmos* varttui kypsäksi mieheksi, hän otti vaimokseen erään tuon alueen erittäin ylhäisen heimopäällikön tyttären. Liitosta syntyi *Árpád*-niminen poika, jonka hän vei mukanaan *Pannoniaan*, kuten seuraavaksi kerrotaan.

Álmosin valinta päälliköksi

Kuten jo edellä kerrottiin, hungarusit, jotka olivat erittäin urhoollinen kansa ja erityisen hyvä kestäämään taistelussa eteen tulevia vaikeuksia, olivat sukua *skyyttalaisille*, joita heidän omalla kielellään kutsutaan *dentü-mogyereiksi*. Alue, jolla hungarusit asuivat, täyttyi ääriään myöten siellä syntyneistä kansoista, jopa siinä määrin, ettei se pystynyt enää ruokkimaan tai mahduttamaan niitä alueelleen, kuten yllä jo kerrottiin.

Seitsemän heimon päälliköt, joita kutsutaan yhä tänäkin päivänä seitsemäksi unkarilaiseksi, pitivät neuvonpidon, sillä he eivät enää voineet kestää tilanpuutetta ja päättivät viipymättä lähteä synnyinseudultaan valloittaakseen aseina ja sodankäynnillä uuden ja sopivamman asuinalueen. Heidän valintansa osui Pannoniaan. He olivat nimittäin kuulleet siitä kulkevista huhuista, että se maa oli kuulunut kuningas Attilalle, jonka jälkeläisestä polveutui päällikkö Álmos, Árpádin isä. Mutta nämä seitsemän päällikköä yhdessä ja ymmärrystä osoittaen tulivat siihen tulokseen, etteivät he pääse määränpäähensä ilman yhteistä päällikköä ja käskynantajaa. Siispä nämä seitsemän miestä valitsivat vapaasta tahdostaan ja yhteisymmärryksessä päälliköksi ja käskynantajaksi itselleen ja jopa pojanpojilleen kaikissa polvissa Álmosin, Ügyekin pojan ja heidät, jotka ovat hänen sukuaan. Sillä päällikkö Álmos, Ügyekin poika, ja hänen jälkeläisensä olivat muita huomattavammasta suvusta ja sodankäynnissä muita mahtavampia. Nämä seitsemän päällikköä olivat jalosukuisia, sodankäynnissä mahtavia ja uskollisuudessaan sitkeitä. Silloin he sanoivat Álmosille yhteistuumin näin: ”Tästä päivästä lähtien olet meidän päällikkömme ja käskynantajamme ja minne kohtalosi sinut vie, sinne me sinua seuraamme.” Sitten yllä mainitut miehet valuttivat Álmosin edestä pakanallisen tavan mukaan vertansa yhteiseen astiaan ja pyhittivät siten tehdyn valan.⁸ Ja vaikka he olivatkin pakanoita, he pitivät tuolloin yhdessä toinen toisilleen tehdyn valan kuolemaansa asti siten, kun seuraavassa kerrotaan.

Vala

Valan ensimmäinen kohta kuului näin: niin kauan kun he tai heidän jälkeläisensä ovat elossa, niin kauan tulee heidän päällikkönsä olemaan Álmosin suvusta. Valan toinen kohta kuului näin: kaikesta, mitä he ponnistelujensa hinnalla hankkivat, jokainen saa osansa. Valan kolmas

⁸ Maahantulon seitsemän päällikön solmima veriliitto esiintyy aiheena myös muissa historiallisissa teoksissa, ja se on unkarilaisten historiallisen perinteen tärkeä ainesosa.

kohta kuului näin: ne päälliköt, jotka omasta vapaasta tahdostaan valitsivat Álmosin herrakseen, älkööt he itse, älköötke heidän poikansa koskaan mistään syystä jääkö pois päällikön neuvostosta tai maan viroista. Valan neljäs kohta kuului näin: jos joku heidän jälkeläisistään olisi päällikköä kohtaan uskonon tai kylväisi eripuraa päällikön ja hänen sukulaistensa välille, vuotakoon syyllisen veri niin kuin päälliköiden veri vuosi uskollisuudenvaalaa vannottaessa päällikkö Álmosille. Valan viides kohta kuului näin: jos joku päällikkö Álmosin tai muiden päälliköiden jälkeläisistä aikoo rikkoa valalla sinetöidyn sopimuksen, langetkoon hänen päällensä ikuinen kirous.⁹ Näiden seitsemän miehen nimet olivat Álmos, Árpádin isä, Előd, Szabolcsin isä, josta Csák-suku polveutuu, Kend Korcánin isä, Ond Eten isä, josta polveutuvat Kalán- ja Kölcsesuvut, Tas, Lélin isä, Huba, josta Szemere-suku polveutuu ja seitsemäntenä Tétény, Horkan isä. Horkan poikia olivat Gyula ja Zombor, joista polveutuu Maglód-suku, kuten tuonnempana kerrotaan. Mutta riittääköön tämä! Jatkakaamme historian tiellä!

Muutto

Herran lihaksitulemisen 884. vuotena, kuten aikakirjoihin on kirjoitettu, seitsemän päällikköä, joita kutsutaan nimellä seitsemän unkarilaista, lähti Skyytiasta länttä kohti. Heidän joukossaan tuli myös päällikkö Álmos, Ügyekin poika, joka polveutuu kuningas Maagogin suvusta. Hän oli mies, jota hyvällä muistellaan ja joka oli heidän herransa ja neuvonantajansa. Álmos lähti liikkeelle vaimonsa ja poikansa Árpádin, setänsä Hülekin kahden pojan, Szovárdin ja Kadocsan kanssa, sekä samalta alueelta olevien, unkarilaisten kanssa liitossa olevien kansojen lukemattoman ihmismäärän kanssa. Päivä toisensa jälkeen he kulkivat aroilla,

⁹ Valan sanamuoto osoittaa hyvin, kuinka Anonymus projisoi vuoden 1200 aikaisia valtasuhteita ja poliittisia pyrkimyksiä kaukaiseen menneisyyteen. Hän tarjoaa historiallisia oikeutuksia niiden ylimysten valtapyrkimyksille, jotka pitivät sukuaan seitsemän päällikön jälkeläisinä.

Etel-joen¹⁰ he ylittivät pakanoiden tapaan nahkaleilillä istuen, eivätkä he löytäneet mistään tietä, joka olisi johtanut kaupunkiin tai ihmisasutuksen ääreen. Sinä aikana he eivät nauttineet ihmisen työn hedelmää, niin kuin heillä oli muuten tapana, vaan ravitsivat itsensä lihalla ja kallalla siihen asti, kunnes saapuivat Venäjälle sille alueelle, jota kutsutaan Suzdaliksi. Nuorukaiset olivat miltei päivittäin metsästyspuuhissa, siksi noista ajoista lähtien aina tähän päivään asti unkarilaiset ovat olleet parempia metsästäjiä kuin muut kansat. Näin kulkien päällikkö Álmos kansansa kanssa astui Venäjän alueelle siitä kohdasta, jota kutsutaan Suzdaliksi. [...]

Miten he saapuivat Pannoniaan

Päällikkö Árpád yhdessä ylimystensä kanssa otti venäläisten neuvosta vaarin ja solmi heidän kanssaan erittäin lujan rauhan. Kuten yllä kerrottiin, venäläiset ruhtinaat antoivat poikansa panttivangeiksi yhdessä lukemattomien lahjojen kanssa, jotteivät unkarilaiset syrjäyttäisi heitä valtaistuimiltaan. Haliczin ruhtinas antoi määräyksen, jonka mukaan kaksituhatta jousiampujaa ja kolmetuhatta talonpoikaa kulkisi unkarilaisten edellä ja varmistaisi heidän tiensä Lumimetsän kautta aina Hungin rajalle asti. Samaten hän antoi lastata heidän karjansa ruoalla ja muulla tarpeellisella ja lahjoitti vielä suuren määrän karjaa syötäväksi. Sen jälkeen nämä seitsemän päällikköä, joita seitsemäksi unkarilaiseksi kutsutaan, ja ne seitsemän kumaanipäällikköä, joiden nimet jo mainittiin, lähtivät venäläisten neuvosta ja heidän avustaminaan yhdessä sukunsa ja mies- sekä naispalvelijoidensa kanssa kohti Pannoniaa. Näin he kulkivat läpi Lumimetsän ja ehtivät Hungin alueelle. Ja kun he sinne saapuivat, alkoivat he kutsua paikkaa, jonka ensimmäiseksi valloittivat Munkácsiksi, eli Työlääksi. Nimi annettiin siksi, että he pääsivät alueelle, jonka he niin kovasti tahtoivat omakseen, vasta suurten ponnistelujen ja aherruksen päätteeksi. He viettivät Munkácsissa neljäkymmentä

¹⁰ Volgan vanha unkarinkielinen nimi.

päivää leväten ja ihastuivat alueeseen ikihyviksi. Kun tuolla alueella asuvat sloveenit saivat tietää unkarilaisten saapumisesta, pelästyivät he suunnattomasti ja lankesivat vapaaehtoisesti Álmosin vallan alle, koska he olivat kuulleet päällikkö Álmosin polveutuvan kuningas Attilan suvusta. Ja vaikka he olivatkin ruhtinas Salánin kansaa, palvelivat he silti päällikkö Álmosia suurella kunnioituksella ja häntä suuresti peläten. He tarjoutuivat hankkimaan kaiken, mitä tarvitaan toimeentuloon, juuri niin kuin on sopivaakin toimia, kun on herrasta kyse. Tällainen pelko ja kauhu piti otteessaan maan asukkaita, jotka yrittivät olla Álmosille ja hänen ylimyksilleen mieliksi, kuten palvelijoilla on tapana olla mieliksi herralleen. Samaten sloveenit ylistivät unkarilaisille maansa hedelmällisyyttä ja kertoivat heille, miten kuningas Attilan kuoleman jälkeen Bulgariasta kotoisin ollut Kán Suuri, ruhtinas Salánin esi-isä, valloitti kreikkalaisten keisarin neuvojen mukaisesti kyseisen alueen. Sloveenit kertoivat myös, miten heidät sijoitettiin Bulgariasta venäläisten rajalle asumaan ja vielä, miten heidän nykyinen ruhtinaansa Salán kohtelee heitä ja omaa kansaansa, sekä kuinka suuri valta Salánilla on sloveeneihin ja naapurikansoihin.

Hungin linna

Kuullessaan tämän päällikkö Álmos ja hänen ylimyksensä tulivat sangen iloisiksi ja ratsastivat Hungin linnaan valloittaakseen sen. Kun he leiriytyivät muurin lähetyville, linnan Laborc-niminen herra, jota alueella asuvien kielellä kutsuttiin dukaksi, pakeni Zemplénin linnan suuntaan. Päällikön soturit lähtivät ajamaan häntä takaa ja saivat hänet kiinni erään joen luona. He hirttivät hänet tuota pikaa. Siitä päivästä lähtien jokea on kutsuttu hänen mukaansa Laborciksi. Sitten päällikkö Álmos ja hänen joukkonsa marssivat Hungin linnaan ja uhrasivat kuolemattomille jumalille juhlallisin menoin. Pidot kestivät neljä päivää. Neljäntenä päivänä päällikkö Álmos piti neuvonpidon ja vannotti ylimyksillään valan tehden vielä eläessään pojastaan Árpádista päällikön ja käskijän. Tämän vuoksi Árpádia kutsuttiin Hungin linnan päälliköksi ja

kaikkia hänen sotilaitaan Hungin mukaan vieraalla kielellä hungaruseiksi. Tämä nimitys elää yhä vieläkin kaikkialla maailmassa.

Päällikkö Árpád

Herran lihaksitulemisen 903. vuotena päällikkö Árpád valloitti koko Tiszan ja Bodrogin väliin jäävän ja Ugocsaan asti ulottuvan alueen kaikkine sen asukkaineen lähettäen sinne joukkonsa. Hän ryhtyi piirtämään Borsovan linnaa ja valloitti sen piirityksen kolmantena päivänä taistelun lopputuloksena. Hän hajotti sen muurit ja pisti rautoihin kaikki ne ruhtinas Salánin soturit, jotka hän linnasta löysi ja lähetti heidät Hungin linnaan. Unkarilaisten vietettyä Borsovan linnassa monta päivää, päällikkö ja hänen joukkonsa huomasivat, kuinka hedelmällinen alueen maaperä oli ja että sillä alueella oli runsaasti kaikenlaista riistaa. He huomasivat myös, miten rikkaita Tisza- ja Bodrog-joet olivat kalojen suhteen. Tästä syystä he ihastuivat alueeseen ikihyviksi. Lopulta, kun Salán kuuli juosten paenneilta sotilaitaan, mitä oli tapahtunut, ei hän uskaltanut kohottaa kättään Árpádia vastaan. Vaan bulgaarien tavan mukaisesti hän lähetti valtuutettunsa Árpádin luokse ja alkoi uhkailla tätä. Hän tervehti tätä pilkallisesti Hungin linnan päällikkönä ja nimitti tämän kansaa ivallisesti hungaruseiksi. Salán alkoi hämmästellä, keitä unkarilaiset oikein olivat ja mistä he olivat kotoisin, kun kehtasivat tehdä moisia tekoja. Hän viestitti heille saman tien, että heidän pitäisi hyvittää ilkeät tekonsa, eikä missään tapauksessa uskaltaa ylittää Bodrog-jokea. Muuten hän itse lähtisi matkalle kreikkalaisten ja bulgaarien avustamana, kostaisi unkarilaisten pahat teot ja päästäisi juuri ja juuri heistä vapaaksi yhden, joka päästessään takaisin kotiinsa voisi julistaa riemua siitä, että pääsi pakenemaan. Ruhtinas Salánin valtuutetut menivät Zemplénin linnaan, ylittivät matkalla Bodrog-joen ja saapuivat seuraavana päivänä Árpádin luo. Kolmantena päivänä he tervehtivät päällikkö Árpádia herransa nimissä ja välittivät tälle Salánin viestin. Kuunneltuaan ylimielisen Salánin valtuuskuntaa Árpád vastasi heille kunnioittavasti, ei pöyhkeästi, sanoen: ”Tonavan ja Tiszan välissä

levittäytyvä alue, joka ulottuu aina bulgaarien rajalle asti, ja joka nyt on teidän herranne hallussa, kuului esi-isälleni, mahtavalle kuningas Attilalle. Ja kuitenkin minä – en siksi, että pelkäisin kreikkalaisia tai bulgareja, tai etten pystyisi puolustautumaan heitä vastaan, vaan minun ja ruhtinas Salánin välisen ystävyyden tähden – pyydän omastani osaa karjani vuoksi, tarkemmin sanoen Sajó-joelle ulottuvaa aluetta. Tämän lisäksi pyydän ruhtinaaltanne, että hän hyvästä tahdostaan lähettäisi minulle kaksi ruukullista Tonavan vettä ja sylillisen Alpárin hiekkamaiden ruohoa, jotta voisin kokeilla, onko Alpárin hiekkamaiden ruoho makeampaa kuin Skyytian eli Dentü-mogyerin ruoho ja onko Tonavan vesi parempaa kuin Donin.”¹¹ Ilmoitettuaan näin viestinsä valtuuskunnalle Árpád antoi heille runsain määrin lahjoja. Voitettuaan heidät näin puolelleen hän antoi heidän palata. Pidettyään neuvonpidon päällikkö Árpád lähetti vuorostaan omat lähettinsä ruhtinas Salánin luokse ja lähetti tälle lahjaksi kaksitoista valkeaa ratsua, kaksitoista kamelia, kaksitoista kumaaninuorukaista ja päällikön puolisolle kaksitoista erittäin taitavaa venäläistä tyttöä ja lisäksi kaksitoista lumikkoturkista, kaksitoista kivinäädän nahkaa ja kaksitoista kultaista viittaa. Tähän lähetystöön kuuluivat ylhäisimpien henkilöiden joukosta Eten isä Ond ja toisena taas Alaptolman isä Ketel. Kolmanneksi he lähettivät vielä yhden erittäin urhoollisen sotilaan, Tarcalin, tiedustelua varten, jotta hän tutkisi maan laadun ja palaisi muita aikaisemmin kertomaan uutiset herralleen päällikkö Árpádille. [...]

¹¹ Anonymus sisällyttää tekstiinsä useissakin kohdin muunnelmia unkarilaisten historialliseen perimätietoon kuuluvasta nk. Valkean ratsun tarinasta. Tarinan mukaan Árpád lähetti valkean hevosen lahjaksi Karpaattien allasta hallitsevalle ruhtinaalle, pyytäen vastineeksi vain hieman vettä ja ruohoa/multaa. Tästä lahjojenvaihdosta hän myöhemmin ovelasti selitti, että vesi ja ruoho/multa symboloi maa-aluetta, joten valkealla hevosellaan hän osti itselleen koko maan.

Tarcal-vuori

Kuljettuaan metsän halki Ond, Ketel ja Tarcal ratsastivat Bodrog-joen viertä pitkin. Ja aivan kuin he olisivat kilpailleet palkinnosta karauttivat he nopealla laukalla erään korkean vuoren huipulle. Jättäen kaksi muuta taakseen Tarcal, joka oli reipas soturi, ehti ensimmäisenä vuorenharjalle. Tämän vuoksi vuorta on kutsuttu siitä päivästä lähtien Tarcal-vuoreksi. Vuoren huipulta miehet katselivat ympärilleen niin kauas kuin silmä kantaa. He ihastuivat näkemäänsä sanoinkuvaamattomasti, järjestivät tuota pikaa suuret pidot ja teurastivat pakanoiden tapaan lihavan hevosen. Sitten Tarcalin toverit lähettivät hänet matkaan. Tarcal oli urhea ja piti taistelussa puolensa. Hän palasi yhdessä sotureidensa kanssa päällikkö Árpádin luo kertoakseen tälle, että maa oli kaikin puolin sopiva. Ond ja Ketel jatkoivat matkaa Tarcal-vuorelta eteenpäin nopeasti laukaten. Kolmantena päivänä he löysivät ruhtinas Salánin Alparin linnasta Tizsan varrelta. He tervehtivät häntä Árpádin nimessä ja hoviin saapumisen jälkeisenä päivänä he ojensivat hänelle mukanaan tuomansa lahjat ja ilmoittivat hänelle Árpádin viestin. Ruhtinas Salán ilahtui suuresti nähdessään lahjat ja kuullessaan sekä omiensa että unkarilaisten lähettiläiden viestin. Hän otti päällikkö Árpádin valtuutetut vastaan suopeasti ja antoi heille paljon lahjoja. Hän myös toteutti päällikkö Árpádin toivomuksen. Kymmentenä päivänä Ond ja Ketel valmistautuivat kotimatkalle saatuaan siihen ensin ruhtinas Salánilta luvan. Salán lähetti heidän välityksellään Árpádille kaikenlaisien lahjojen lisäksi pilaillakseen kaksi täyttä ruukullista Tonavan vettä ja sylillisen Alparin hiekka-alueen ruohoa. Sen lisäksi hän luovutti Árpádille Sajó-joelle asti ulottuvan alueen asukkaineen päivineen. Sitten Ond ja Ketel saapuivat pian päällikkö Árpádin luo yhdessä Salánin lähettiläiden kanssa. He ojensivat Árpádille Salánin lähettämät lahjat ja ilmoittivat, että päällikkö Árpád oli saanut alueen ja sen asukkaat lahjoituksena Salánilta. Tämän takia Árpádin hovissa iloittiin suunnattomasti ja pidettiin kolme päivää kestäneet pidot. Sitten Árpád vahvisti rauhansopimuksen, antoi Salánin lähettiläille paljon lahjoja ja päästi

heidät menemään, jotta he palaisivat kotiin ja ilmoittaisivat uutisen rauhansopimuksesta. [...]

Biharin ruhtinas

Muutaman päivän kuluttua päällikkö Árpád lähetti ylimysneuvostonsa ohjeiden mukaisesti valtuutettujaan Biharin linnaan ruhtinas Mén-Marótin luo. Hän pyysi Mén-Marótilta, että tämä luovuttaisi hänelle hänen esi-isälleen, kuningas Attilalle kuuluneesta omaisuudesta Szamos-joelta Nyírin rajalle ja Meszesin porteille asti ulottuvan alueen. Hän myös lähetti Mén-Marótille lahjoja kuten oli lähettänyt Titelin päällikkö Salánillekin. Árpádin valtuustossa oli lähettiläinä kaksi erittäin innokasta soturia, Szalokin isä Ösbő sekä Velek, jonka jälkeläisestä on peräisin piispa Torda. Nämä soturit olivat hyvin maineikkaista suvuista, kuten muutkin Skyytiasta kotoisin olevat, jotka sankoin joukoin seurasivat Álmosia.

Miten he hyökkäsivät Biharista vastaan

Päällikkö Árpádin lähettiläät Ösbő ja Velek uivat Lúci-kahluupaikan kohdalta Tiszan poikki. Kun he sieltä jatkoivat matkaa ja saapuivat Biharin linnaan, tervehtivät he ruhtinas Mén-Marótia ja ojensivat tälle lahjat, jotka heidän päällikkönsä oli tälle lähettänyt. Lopuksi he ilmoittivat hänelle Árpádin viestin ja vaativat häneltä yllämainittua aluetta. Ruhtinas Mén-Marót otti heidät vastaan suopeasti, antoi heille lukuisia lahjoja ja kolmantena päivänä päästi heidät palaamaan kotiinsa. Hän vastasi Árpádin viestiin kuitenkin näin: ”Sanokaa Árpádille, Hungarian päällikölle, teidän herrallenne, että me tiedämme mikä on meidän velvollisuutemme, mikä on ystävän velvollisuus ystävää kohtaan. Velvollisuutemme on antaa hänelle kaikki, mitä hän tarvitsee, sillä koska hän on vasta saapunut, hän on montaa asiaa vailla. Mutta aluetta, jota hän minulta, armon herralta pyytää, en hänelle missään tapauksessa luovuta niin kauan kun elän. Saimme tiedon siitä, että ruhtinas Salán luovutti suuren osan maistaan Árpádille, joko hyväntahtoisuutensa vuoksi, ku-

ten väitetään tai pelkonsa vuoksi, mikä kielletään, ja olimme sen vuoksi hyvin närkästyneitä. Mutta me emme luovuta hänelle edes kourallista maata, ei hyväntahtoisuuden eikä pelon vuoksi, vaikka hän sanookin maan olevan hänen omaisuuttaan. Edes hänen puheensa eivät meidän mieltämme järkytä, vaikka hän viestittikin, että hän polveutuu kuningas Attilan, hänen, jota Jumalan ruoskaksi kutsutaan, suvusta. Attilahan riisti tämän alueen esi-isiltäni väkivalloin, mutta nyt, herrani Konstantinopolin keisarin armollisen hyväntahtoisuuden ansiosta kukaan ei pysty riistämään sitä minun käsistäni.” Sanottuaan tämän Mén-Marót antoi lähettäville luvan palata kotiin. Silloin päällikkö Árpádin lähetti-läät Ósbó ja Velek kiiruhtivat päällikkönsä luo nopeasti laukatien. Saavuttuaan perille he välittivät Mén-Marótin viestin herralleen. Viestin kuultuaan päällikkö Árpád ja hänen ylimyksensä raivostuivat ja alkoivat heti järjestellä sotatoimia Mén-Marótia vastaan. Sitten he sopivat, että taisteluun lähtevät Lélín isä Tas ja Elódin poika Szabolcs, josta Csák-suku polveutuu sekä Tétény, joka on Horkan isä ja Gyulan sekä Zomborin isoisa, ja joista polveutuu Maglód-suku. Kun päällikkö Árpád antoi heille luvan lähteä, he lähtivät suurin joukoin Mén-Marótia vastaan. He ylittivät Tizsan Ládín kahluupaikalta siten, ettei yksikään vihollinen vastustanut heitä. Seuraavana päivänä he lähtivät ratsastamaan Tizsaa pitkin kohti Szamos-jokea ja leiriytyivät sille paikalle, jolla nyt sijaitsee Szabolcs. Melkein kaikki alueen asukkaat alistuivat unkarilaisten vallan alle, lankesivat näiden jalkojen juureen ja antoivat poikansa näille panttivangeiksi, jottei heille itselleen vain tapahtuisi mitään pahaa. Sillä Árpádia ja hänen joukkojaan pelkäsi miltei koko väki. Kun unkarilaiset saapuivat, pääsi heidän edestään pakenemaan tuskin kukaan. Ne, joiden onnistui paeta ja jotka pääsivät Mén-Marótin luo, kertoivat ruhtinaalle Árpádin ja hänen joukkojensa teoista. Kun Mén-Marót kuuli tämän, valtasi hänet niin suuri kauhu, ettei hän uskaltanut liikahtakaan. Kaikki siellä asuvat pelkäsivät heitä sanoinkuvaamattomasti, koska he olivat kuulleet, että päällikkö Álmos, Árpádin isä, polveutui kuningas Attilan suvusta. Tämän vuoksi kukaan ei uskonut, että voisi

ylipäätään elää muuten kuin päällikkö Álmosin pojan Árpádin ja tämän ylimysten armosta. Siispä suurin osa siellä asuvista alistui vapaaehtoisesti Árpádin vallan alle. Jumala pani toteen Álmosin ja tämän pojan Árpádin kohdalla ennustuksen, jonka profeetta Mooses lausui Israelin pojista näin: ”Ja maa, jota jalkanne astuvat, olkoon teidän!” Sillä siitä päivästä lähtien niitä alueita, joita päällikkö Álmos ja hänen poikansa Árpád astuivat yhdessä ylimystensä kanssa, on hallinnut hänen jälkeläisensä ja hallitsevat yhä tänäkin päivänä. [...]

Kreikkalaisten ja bulgaarien joukot

Tällä välin ruhtinas Salán saatuaan tietää unkarilaisten vallasta ja teoista pelästyi sitä, että he jonakin päivänä oikein kunnolla suuttuessaan karkottavat hänetkin hänen omilta mailtaan. Siispä, pidettyään neuvonpidon ylimystensä kanssa Salán lähetti valtuutettunsa kreikkalaisten keisarin ja bulgaarien ruhtinaan luo, jotta nämä antaisivat hänelle apua taistelussa Árpádia, unkarilaisten päällikköä, vastaan. Kreikan keisari ja bulgaarien ruhtinas lähettivät ruhtinas Salánille suuren sotajoukon. Kun joukko saapui paikalle, jota kutsutaan Titeliksi, Salánin hovissa ratkesi riemu. Seuraavana päivänä ruhtinas Salán ja hänen ylimyksensä pitivät neuvonpidon ja lähettivät valtuutettunsa päällikkö Árpádin luo kertomaan, että tämän tulisi lähteä pois Salánin mailta ja palata takaisin omaan kotimaahansa. Kun lähetit saapuivat päällikkö Árpádin luo ja ilmoittivat hänelle ruhtinas Salánin viestin, Árpád ja hänen ylimyksensä viestittivät tuohtuneina Salánille samojen lähettien välityksellä seuraavaa: ”Hankimme maan, joka levittäytyy Tonavan ja Tizsan välissä, sekä Tonavan, joka virtaa Regensburgista Kreikkaan, omalla rahallamme silloin, kun saavuimme tälle alueelle uusina asukkaina. Maan hinnaksi lähetimme kaksitoista valkeaa ratsua ja mainitut muut asiat. Ruhtinas itse oli se, joka ylistäen maansa paremmuutta lähetti meille sylillisen Alpárin hiekka-alueen ruohoa ja ruukullisen Tonavan vettä. Käskemme siis herraanne, ruhtinas Salánia, että hän lähtee meidän mailtamme ja saattaa itsensä niin nopeasti kuin kykenee bulgaarien maille, mistä

hänen esi-isänsä saapui ja asettui tänne asumaan minun esi-isäni, kuningas Attilan, kuoleman jälkeen. Jos hän ei näin tee, tietäköön hän, että me ryhdymme heti sotatoimiin häntä vastaan.” Kuultuaan tämän lähettiläät kiiruhtivat luvan saatuaan murheellisina ruhtinas Salánin luokse. Päällikkö Árpád ja hänen ylimyksensä taasen lähtivät Zagyva-joelta koko sotajoukkonsa kanssa ja leiriytyivät Tetétlen-vuoren ja Tiszan väliin. Sitten he marssivat pitkin Tiszan viertä ja saapuivat Alpárin hiekka-alueelle.

Ruhtinas Salánin hyökkäys päällikkö Árpádia vastaan

Ruhtinas Salán lähti Titelistä yhdessä kreikkalaisten ja bulgaarien apujoukkojen kanssa ja ratsasti raivoissaan hyökätäkseen Árpádia vastaan hänen kansansa rohkaistessa häntä. Kun nämä kaksi joukkoa yöpyivät toistensa läheisyydessä kumpikaan niistä ei uskaltanut nukkua koko yönä, vaan ne valvoivat satuloitujen hevostensa läheisyydessä. Ennen aamunkoittoa molemmat puolet valmistautuivat taisteluun. Päällikkö Árpád, jonka apuna oli kaikkivaltias Jumala, vyötti aseensa lanteilleen ja asetti joukot taistelujärjestykseen. Hän rukoili Jumalaa kyyneleitä vuo-dattaen ja rohkaisi sotureitaan sanoen: ”Skyytit, jotka olette saaneet nimenne hungarus Hungin linnan mukaan bulgaarien pöyhkeyden takia, älkää unohtako miekkojanne kreikkalaisia kohtaan tuntemanne pelon vuoksi älkääkä menettäkö hyvää mainettanne, vaan taistelkaa taitavasti ja urheasti kreikkalaisia ja bulgaareja vastaan, joita voi verrata meidän vaimoihimme. Peljätäkäämme kreikkalaisten joukkoja niin kuin pelkäämme vaimoihmisiä.” Tämän kuullessaan hänen soturinsa innos-tuivat suuresti. Tasin poika Lél puhalsi torveensa, Bogátin poika Bulcsú kohotti lippunsa ja he lähtivät joukkojensa ensimmäisinä taisteluun kreikkalaisia vastaan. Tähän taisteluun sekoittui myös kaksi vihollis-joukkoa ja he alkoivat kiivaasti taistella keskenään. Ja kun koko Árpádin sotajoukko ryhtyi taisteluun kreikkalaisia vastaan, saivat kreikkalaisista ja bulgaareista monet surmansa. Ylempänä mainittu ruhtinas Salán lähti pakoon heti huomattuaan, että hänen joukkonsa oli jäämässä tais-

telussa alakynteen. Säästääkseen henkensä hän kiirehti Alba Bulgariaehen.¹² Kreikkalaiset ja bulgaarit olivat pelosta suunniltaan ja unohtivat siksi mitä tietä he olivat tulleet. Kun he henkensä pelastaakseen lähtivät pakoon, aikovat he uida Tiszan poikki, koska he luulivat sitä kapeaksi joeksi. Mutta koska suuri pelko ja kauhu valtasi heidät, he miltei kaikki hukkuivat jokeen unkarilaisia kohtaan tuntemansa pelon vuoksi. Heistä jäi jäljelle tuskin ketään, kuka kertoisi heidän huonosta onnestaan keisarille. Tämän vuoksi paikkaa, jossa kreikkalaiset kohtasivat tappionsa kutsutaan siitä päivästä lähtien kreikkalaisten kahluupai-
kaksi.

Päällikkö Árpádin voitto

Voitettuaan taistelun Árpád joukkoineen jatkoi marssiaan sille suoalueelle asti, jota kutsutaan Körtvély-järveksi. He viipyivät Gyümölcsény-metsän vieressä kolmekymmentäneljä päivää. Sillä paikalla päällikkö ja hänen ylimyksensä säätivät maan tapaoikeuden sekä kaikki lait, jotta olisi selvää, miten päällikköä ja ylimyksiä tulisi palvella ja miten toimia oikeudenmukaisesti kaikenlaisissa tehdyissä rikkomuksissa. Samaten päällikkö lahjoitti hänen kanssaan saapuneille aatelisille eri paikkakuntia asukkaineen päivineen. Paikalle, jossa kaikki tämä järjestettiin, unkarilaiset antoivat oman kielensä mukaan nimen Szer, sillä siellä heidän onnistui järjestellä maan asiat.¹³ Sitten päällikkö lahjoitti kyseisen Tiszalta Botva-suolle ja Körtvély-järveltä Alpárin hiekka-alueille asti ulottuvan alueen Ondille, Eten isälle. Tietyn ajan kuluttua Ondin poika Ete keräsi yhteen paljon sloveeneja ja rakennutti Alpárin linnan ja Böd-

¹² Unkarilaisten nykyisestä Belgradista keskiajalla käyttämä latinankielinen nimi.

¹³ Anonymuksen mukaan nykyinen paikannimi Ópusztaszer on johdettavissa szer-sanan vanhasta merkityksestä 'järjestys'. Anonymusta seurannut myöhempi historiaperinne kuvitteli tähän paikkaan Unkarin ensimmäiset valtiopäivät, ja niin vuosisatojen mittaan maan keskikohdassa sijaitseva Ópusztaszer muuttui tärkeäksi kansalliseksi muistokoh-
teeksi. Nykyisin ulkomuseona toimiva, runsaasti kulttuuriohjelmaa tarjoava Ópusztasze-
rin kansallinen historiapuisto on suosittu turistinähtävyys.

kahluupaikan väliin erittäin vahvan maahan rakennetun linnoituksen, jota sloveenit kutsuvat omalla kielellään Csongrádiksi eli mustaksi linnaksi. [...]

Bulgarian ruhtinaan lähettiläät

Seuraavana päivänä Bulgarian ruhtinas lähetti valtuutettunsa lukuisat lahjat mukanaan Lélín, Bulcsún ja Botondin luokse ja rukoili heitä suostumaan rauhaan. Lisäksi hän viestitti myös, ettei ole setänsä Salánin puolella, vaan alistuu Árpádin valtaan ja että hän palvelee tätä uskollisesti ja maksaa tälle vuotuisen veron. Suostuen rauhaan ja ottaen hänen poikansa vakuudeksi, Lél, Bulcsú ja Botond lähtivät vieden mukanaan suuren sotasaaliin ja jättivät ruhtinaan vahingoittamatta häntä. Sitten he jatkoivat matkaa ja saapuivat Vaszilin porteille. Jatkaen sieltä matkaansa eteenpäin he valloittivat Serbian ja ottivat vangiksi Serbian ruhtinaan, jota he pitivät kauan kahleissa. Sieltä he lähtivät liikkeelle ja päätyivät merelle asti. Lél, Bulcsú ja Botond taivuttivat alueen kaikki kansat Árpádin vallan alle, hyvällä tai pahalla. He valloittivat myös Spalaton kaupungin ja valtasivat jopa koko Kroatian. He keräsivät aatelisten pojat panttivangeiksi, lähtivät pois Kroatiasta ja palasivat Unkariin päällikkö Árpádin luo. Jos ette halua uskoa näihin sanoihin, mitä heidän sotiinsa ja joihinkin sankaritekoihinsa tulee, uskokaa regösien jaaritteleviin lauluihin ja talonpoikien tarinoihin, joita aika on värittänyt ja jotka eivät päästä unkarilaisten urhoollisia tekoja ja sotia vaipumaan unhoon vielä tänäkään päivänä. Jotkut jopa sanovat, että Lél, Bulcsú ja Botond menivät aina Konstantinopoliin asti ja että Botond halkaisi tapparallaan Konstantinopolin kultaisen portin. Siitä huolimatta minä en halunnut tuota tarinaa tähän teokseeni kirjoittaa, koska en löytänyt sitä yhdestäkään historiankirjoittajien teoksesta, vaan kuulin siitä ainoastaan talonpoikien värittyneistä tarinoista. [...]

Tonavan saari

Tämän jälkeen Árpád lähti sieltä, missä on nykyään Bodrogin linna ja kulki pitkin Tonavaa suurelle saarelle asti. Hän leirytyi joukkoineen saaren lähelle ja marssi saarelle yhdessä aatelistensa kanssa. Kun he näkivät saaren hedelmällisyyden ja rikkauden ja sen, miten Tonava suojeli saarta mahdollisilta hyökkäyksiltä, he ihastuivat siihen ikihyviksi. Samassa he päättivät, että siitä tulee päällikön saari ja että kaikki aateliset saavat sieltä hovin ja tilan. Árpád kutsutti välittömästi ammattilaisia, jotka rakensivat loisteliaita rakennuksia päällikölle. Sitten hän määräsi, että kaikki hänen hevosensa, jotka olivat nääntyneet pitkien, toinen toistaan seuranneiden päivien aikana, vietäisiin saarelle paimennettaviksi. Árpád määräsi ratsupalvelijoidensa johtoon mestariksi erään erittäin älykkään kumaanin, jonka nimi oli Csepel. Koska hevostenhoitajien mestari Csepel asui saarella, kutsutaan saarta vielä tänäkin päivänä Csepeliksi. Päällikkö Árpád ja hänen aatelisensa yhdessä mies- ja naispalvelijoidensa kanssa pysyvät saarella rauhanomaisesti vallassa huhtikuusta lokakuuhun. Silloin he päättivät yhteisessä neuvonpidossa, että he jättäisivät vaimonsa saarelle, mutta lähtisivät itse sieltä ja menisivät Tonavan länsipuolelle, valloittaisivat Pannonian alueen ja julistaisivat sitten sodan kärnteniläisille. He valmistautuivat menemään jopa Lombardian rajaprovinssiin. [...]

Unkarilainen kahluupaikka

Muutamaa päivää myöhemmin päällikkö Árpád ja kaikki hänen ylimyksensä lähtivät saarelta yhteisestä päätöksestä, yksimielisesti ja vapaehtoisesti ja leirytyivät Soroksárin toiselle puolelle Rákos-joen äärelle. Kun he näkivät, että he olivat turvassa, eikä kukaan pystyisi heitä vastustamaan, he ylittivät Tonavan. Kahluupaikkaa, jonka kohdalta he joen ylittivät kutsuttiin unkarilaiseksi siitä syystä, että seitsemän päällikköä, joita seitsemäksi unkarilaiseksi kutsutaan, ylittivät Tonavan juuri siitä kohtaa. Kun he saapuivat joen toiselle puolelle, he leirytyivät sen viereen kuumille lähteille. Kuultuaan tästä Pannonian alueella asuvat

roomalaiset pakenivat henkensä edestä. Seuraavana päivänä päällikkö Árpád ja kaikki hänen ylimyksensä yhdessä kaikkien Unkarin sotureiden kanssa marssivat kuningas Attilan kaupunkiin.¹⁴ Siellä he näkivät kuninkaalliset palatsit, joista toiset olivat raunioina, toiset ehjiä. He ihailivat suuresti näitä kivirakennuksia. He ilahtuivat suunnattomasti siitä, että heitä onnisti ja he saivat valloittaa kuningas Attilan – jonka jälkeläisestä päällikkö Árpád polveutui – kaupungin ja vieläpä ilman taistelua. Unkarilaiset juhlivat kuningas Attilan palatsissa päivittäin ja iloitsivat suuresti, toinen toisensa vieressä istuen. Siellä soivat soinnukkaasti luutut ja pillit yhdessä regösien laulujen kanssa. Ruokaa ja juomaa tarjoihtiin päällikölle ja aatelisille kultalautasilta ja keskisäätöisille ja talonpojille hopea-astioista, sillä eri naapurimaiden rikkaudet Jumala antoi heidän käsiinsä. He elivät yltäkylläisyydessä ja loisteliaisuudessa yhdessä kaikkien heidän luokseen saapuneiden vieraiden kanssa. Päällikkö Árpád lahjoitti hänen kanssaan juhliville vieraille suuria maa-alueita ja tiluksia. Kuultuaan tästä hänen luokseen virtasi vielä enemmän vieraita, jotka ilakoiden juhlivat hänen kanssaan. Árpád ja hänen seurueensa jäivät onnellisina kahdeksikymmeneksi päiväksi kuningas Attilan kaupunkiin. Sinä aikana kaikki Unkarin soturit järjestivät miltei päivittäin suuria turnajaisia päällikön silmien edessä. Istuen haarniskoidun taisteluoriinsa selässä he taistelivat aseinaan kilpi ja peitsi. Nuorukaiset taas pelasivat pakanallisten tapojen mukaisesti taistelupelejä jousilla ja nuolilla. Árpád tuli tästä varsin hyväntuuliseksi ja antoi kaikille sotureille erilaisia lahjoja, kultaa, hopeaa ja kaikkea muuta. [...]

¹⁴ Anonymus yhdistää nykyisen Budapestin alueella sijaitsevat muinaisen roomalaisen Aquincumin kaupungin rauniot tarinoissa esiintyvään Attilan pääkaupunkiin. Kuten nähdään, historiallisesti epäautenttinen kuvaus mainitsee unkarilaisten maahantulon yhteydessä paitsi 100-luvun kansoja, myös 400-luvulla lopullisesti alueelta poistuneet roomalaiset.

Pannonian hävitys

[...] Sinä vuonna syntyi päällikkö Árpádille Zolta-niminen poika. Unkarilaiset iloitsivat tapahtuneesta suuresti. Päällikkö ja hänen aatelisensa pitivät monta päivää kestäneet suuret pidot ja heidän nuorukaisensa pelasivat heidän valvovan katseensa alla, kuten lampaiden karitsat leikkivät pässin valvovan katseen alla. Muutaman päivän kuluttua päällikkö Árpád ja hänen aatelisensa päättivät yhdessä lähettää sotajoukot Mén-Marótia, Biharin ruhtinasta vastaan. Sotajoukon kapteenit ja johtajat olivat Ósbő ja Velek. He lähtivät Csepelin saarelta ja ratsastivat läpi hiekka-alueen. Bőd-nimisen kahluupaikan kohdalta he ylittivät Tiszan purjehtimalla. He jatkoivat matkaa ja leiriytyivät Kórógy-joen viereen, missä székelyt, jotka olivat olleet kuningas Attilan kansaa, tulivat heitä vastaan rauhanomaisin aikein kuultuaan Ósbőn viestin ja antoivat vapaaehtoisesti poikansa heille vakuudeksi sekä paljon lahjoja.¹⁵ He jopa hyökkäsivät Ósbőn joukkojen taistelujärjestyksessä ensimmäisinä Mén-Marótia vastaan. Ósbő ja Velek lähettivät székelyläiset pojat välittömästi päällikkö Árpádille, ja he itse, székelyt joukkojen etunenässä, ratsastivat hyökätäkseen Mén-Marótia vastaan. He ylittivät Körös-joen Szarvaskukkulan kohdalta ja jatkoivat sieltä matkaa Tekerő-virran ääreen, missä he leiriytyivät.

Ruhtinas Mén-Marót

Kun Mén-Marót kuuli, että Árpádin kaikkein mainioimmat soturit, Ósbő ja Velek marssivat heitä kohti suuren sotajoukon kanssa, jonka etunenässä olivat székelyt, hän kauhistui tavattomasti. Hän ei uskaltanut hyökätä heitä vastaan, sillä hän oli kuullut, että päällikkö Árpád ja

¹⁵ Anonymus viittaa tässä siihen perimätietoon, jonka mukaan nykyisin Transilvaniassa elävä unkarinkielinen székely-kansanryhmä on kyllä muille unkarilaisheimolle sukua, mutta se saapui Karpaattien altaaseen jo ennen muita heimoja Attilan johdolla. Historiantutkijat eivät vielä tähän päivään mennessä ole pystyneet yksiselitteisesti selvittämään székelyläisten alkuperää. Mainitusta perimätiedosta ks. tarkempi kuvaus Kézain tekstissä.

hänen soturinsa olivat taisteluissa vahvimpia, että he karkottivat roomalaiset Pannoniasta ja hävittivät Murin kärntenin raja-alueet, että heidän miekkansa terä oli surmannut useita tuhansia ihmisiä, että he valloittivat pannonialaisten maan ja että heidän vihollisensa pakenivat jo pelkästään heidät nähdessään. Ruhtinas Marót jätti sotilaansa Biharin linnaan ja pakeni itse yhdessä vaimonsa ja tyttärensä kanssa heidän jalkojensa alta ja muutti asumuksensa Igyfon-tiheikköön. Ósbó, Velek ja koko heidän sotajoukkonsa lähtivät ratsastamaan kohti Biharin linnaa ja leiriytyivät Józás-joen viereen. Kolmantena päivänä joukot järjestäytyivät ja lähtivät kohti linnaa. Eri kansojen yhteen kerääntyneet sotilaat alkoivat myös taistella Ósbötä ja hänen satureitaan vastaan. Székelyt ja unkarilaiset surmasivat nuolilla paljon vihollisia. Ósbó ja Velek surmasivat lingolla satakaksikymmentäviisi sotilasta, ja taistelut kestivät kaksitoista päivää. Ósbón satureista kaatui kaksikymmentä unkarilaista ja viisitoista székelyläistä. Kolmantenatoista päivänä, kun unkarilaiset ja székelyt olivat täyttäneet vallihaudat ja aikoivat asettaa köysitikkaat nojalleen seinää vasten, ruhtinas Mén-Marótin sotilaat, unkarilasten rohkeuden nähdessään, avasivat linnan portit, tulivat avojaloin Ósbón ja Velekin luo, rukoilivat heitä ja alkoivat pyydellä joukkojen kapteeneilta armoa. Ósbó ja Velek pitivät heidät vartioidakseen heitä ja marssivat Biharin linnaan, mistä he löysivät sotilaiden arvokasta omaisuutta. Kun Mén-Marót kuuli tapahtuneesta hänen paenneilta viestinviejiltään, hän kauhistui. Hän lähetti valtuutettunsa ja paljon erilaisia lahjoja Ósbón ja Velekin luo ja pyysi heitä taipumaan rauhaan ja päästämään hänen valtuutettunsa päällikkö Árpádin luo, jotta nämä voisivat välittää hänelle seuraavanlaisen viestin. Mén-Marót, joka aikaisemmin oli bulgaarin luonteella kieltäytynyt pöyhkeässä viestissä luovuttamasta päällikkö Árpádille kourallistakaan maastaan, tarjoaa nyt voitettuna ja Árpádin eteen langeten samojen lähettiläiden välityksellä empimättä koko maansa sekä Árpádin pojalle Zoltalle tyttärensä puolisoksi. Ósbó ja Velek hyväksyivät hänen aikomuksensa ja lähettivät myös omat valtuutettunsa Árpádin luo, jotta nämä taivuttelisivat pääl-

likkö Árpádin suostumaan rauhaan. Lähettiläät saapuivat Csepelin saarelle ja tervehtivät päällikkö Árpádia. Seuraavana päivänä he ilmoittivat Mén-Marótin viestin. Päällikkö Árpád piti aatelistensa kanssa neuvonpidon, hyväksyi Mén-Marótin ehdotuksen mielellään ja kuullessaan, että Mén-Marótin tytär oli samanikäinen kuin hänen poikansa, ei Árpád enää halunnut siirtää Mén-Marótin pyynnön täytäntöönpanoa. Hän hyväksyi Mén-Marótin tyttären Zoltan vaimoksi ja otti vastaan tämän mukana tulevan maa-alueen.¹⁶ Sitten hän lähetti Ósbőn ja Velekin luo lähettinsä sekä viestin, että häät pidettäisiin, että he toisivat Mén-Marótin tyttären hänen pojalleen Zoltalle vaimoksi, että he toisivat mukanaan asukkaiden vakuudeksi antamat pojat ja että Mén-Marótille annettaisiin Biharin linna.

Ósbő ja Velek

Ósbő ja Velek sekä heidän sotajoukkonsa tottelivat herransa käskyä ja toivat Mén-Marótin tyttären tämän kosinnan jälkeen Árpádin luo. He toivat mukanaan asukkaiden vakuudeksi antamat pojat ja jättivät Mén-Marótin Biharin linnaan. Sitten Ósbő ja Velek palasivat kunniakkaina ja suuresti iloiten päällikkö Árpádin luo. Árpád ja hänen satureidensa päälliköt marssivat heitä vastaan ja ohjasivat Mén-Marótin tyttären kunniakkaasti päällikön asumukseen, kuten kuuluukin tapahtua, kun on kyseessä näin mahtavan päällikön kihlattu. Päällikkö Árpád ja kaikki hänen ylimyksensä pitivät suuret pidot ja juhlivat häitä. Miltei joka päivä, kuten häätapoihin kuuluukin, pidettiin vieraskutsut naapurimaiden satureille. Nuoret pelasivat päällikön ja aatelisten valvovien silmien alla. Päällikkö Árpád vannotti Unkarin ylimykset ja soturit ja teki pojastaan Zoltasta suurella kunnialla päällikön. Sen jälkeen hän lahjoitti Ósbőlle, Szalókin isälle, Veszprémin linnan tarpeistoineen päivineen

¹⁶ Ruhtinaiden lasten naimisiinmenokaan ei pohjaudu historiallisiin tapahtumiin, vaan se on syntytarujen ja muiden kansanperinteessä elävien kertomusten päätösmotiivina voinut päätyä myös Anonymuksen kertomuksen loppuun.

palkkioksi uskollisista palveluksista. Velekille hän lahjoitti Zarándin maakunnan. Samaten hän lahjoitti muillekin aatelisille virkoja ja paikkakuntia. Tämän tapahtuman jälkeisenä toisena vuotena Mén-Marót kuoli ilman miespuolista perillistä ja jätti rauhanomaisesti koko maansa perinnöksi vävyllään Zoltalle. Tämän jälkeen, Herran lihaksitulemisen 907. vuotena päällikkö Árpádkin muutti tästä maailmasta. Hänet haudattiin kunniakkaasti pienen joen lähteelle, joka virtaa pitkin kivistä uomaan alas kuningas Attilan kaupunkiin. Samalle paikalle rakennettiin unkarilaisten kääntynyt kristinuskoon Pyhän Neitsyt Marian kunniaksi kirkko, jota kutsutaan Fejérikksi. [...]

Suomentanut Ilona Wakonen

Tapani Pyhän legenda piispa Hartvikin mukaan

Kuningas Tapanin muumioitunut käsi on Unkarin katolisen kirkon kallisarvoinen pyhäinjäännös. 20. elokuuta sitä kannetaan kulkueessa Budapestin Pyhän Tapanin basilikan ympäri valtion perustaneen kuninkaan muistoa kunnioittaen.

Johdanto

Noin vuodelta 1100 peräisin olevan Tapani Pyhän legendan kirjoittajan piispa Hartvikin henkilöllisyydestä ei tänäkään päivänä ole täyttä varmuutta. Hän saattoi kuulua kuningas Kálmánin (1095–1116) kirkonmiesten joukkoon. Vaikuttaa todennäköiseltä, että hän olisi sama henkilö kuin joissakin lähteissä esiintyvä Győrin piispa Ardui. Piispa Hartvikilla oli teostaan kirjoittaessaan tukenaan kaksi aikaisempaa Tapani Pyhän elämäkertaa, 1070–1080-lukujen taitteessa kirjoitettu nk. suuri legenda ja 1090-luvulle päivätty nk. pieni legenda. Koska Hartvik täydensi näitä kahta aiempaa legendaä oleellisilla uusilla elementeillä, jotka myöhäisemmässä historiankirjoituksen perinteessä ovat saaneet tärkeän roolin, tässä kirjassa julkaistaan osia juuri tästä legendan kolmannesta versiosta.

Pyhimyselämäkerta, nk. hagiografia, oli monifunktionen lajityyppi keskiajan kirjallisuudessa. Yhtäältä se oli autuuteen johtavasta hyveellisestä elämästä kirjoitettu kertomus, jolla kirkko halusi asettaa esimerkin uskovaisten seurattavaksi. Toisaalta se oli todistus pyhistä teoista, joita sen kuvaama henkilö oli tehnyt elämänsä aikana, ja sillä oli tärkeä rooli nk. kanonisointiprosessissa. Näillä kirkollisilla toimenpiteillä tutkittiin, ansaitsiko kyseinen henkilö todella tulla kohotetuksi pyhimysten joukkoon. Tästä näkökulmasta ensisijaisen tärkeitä todisteita olivat legendaan tallennetut ihmeet, jotka olivat joko pyhimysten itsensä tekemiä tai heidän kuolemansa jälkeen heidän myötävaikutuksellaan tapahtuneita. Harvemmin pyhimyselämäkerralla voi olla myös kolmas funktio: jonkin ajankohtaisen poliittisen päämäärän oikeuttaminen ideologisilla argumenteilla. Kaikesta tästä seuraa, että hagiografiaa voi pitää historiankirjoituksena vain välillisesti ja sen tulkinta vaatii perusteellista lähdekritiikkiä. Tästä huolimatta legendoja pidettiin vuosisatojen ajan tositarinoina, ja sellaisia ne olivat uskonnollisten ihmisten tietoisuudessa ja yhteisön perinteissä. Ns. kansallisten pyhimysten – esimerkiksi hallitsijasukujen jäsenten – tapauksessa legendojen henkilöistä ja tapahtumista puolestaan tuli kansallisesta historiasta luodun kuvan tärkeitä elementtejä. Koska Unkarin varhaiskeskiajasta on niin niukasti kirjallisia lähteitä, vuosina 1070–1200 kirjoitettujen ensimmäisten unkarilaisten pyhimyselämäkertojen rooli on tästäkin näkökulmasta ollut erittäin merkittävä. Tämä koskee ennen kaikkea legendoja prinssi Imre Pyhästä, piispa Gellért Pyhästä ja kuningas László Pyhästä.

Legendat kuvaavat kuningas Tapani Pyhää (1000–1038) monimutkaisena ja ristiriitaisena hahmona. Toisaalta hän vastaa kirkon odotuksia ja hagiografis-

ta perinnettä olemalla hartaasti rukoileva, almuja jakava, rauhaa rakastava, jumalaa pelkäävä, hyväntahtoinen ihminen, jonka elämästä ei puutu näkyjä ja ihmeitä. Toisaalta hänessä voi nähdä pyhimyksille vähemmän tyypillisiä piirteitä, jotka ovat luultavasti kuitenkin todenmukaisempia: voimakkaalla päättävyyssydellään hän voittaa taistelussa vihollisensa ja vastustajansa ja pitää alamaisensa kurissa ja nuhteessa. Vaikka hengelliset kirjoittajat ymmärrettävistä syistä kiinnittävät eniten huomiota kirkon perustamiseen ja tukemiseen sekä kansan kääntymiseen, legendoissa esiintyy myös hallitsijan muita saavutuksia: maallisen hallinnon järjestäminen, lakien säätäminen, kansainvälisten suhteiden kaukonäköinen hoitaminen, muukalaisten vastaanottaminen ja asuttaminen sekä ulkoisten hyökkääjien häätäminen. Kaiken tämän perusteella lukija voi muodostaa käsityksen kuningas Tapanin historiallisesta merkityksestä. Tapani Pyhä teki idästä saapuneesta pakanallis-nomadisesta heimoliitosta kristillisefeodaalisen eurooppalaisen valtion ja takasi näin kansansa säilymisen.

Eräs piispa Hartvikin tärkeistä ”uudistuksista” ansaitsee tulla erikseen mainituksi – hän nimittäin lisäsi legendaan kertomuksen, jossa paavi lähettää kruunun unkarilaisille. Tämä täydennys havainnollistaa sitä, että toisinaan politiikkakin voi vaikuttaa pyhimyselämäkertoihin. Hartvikin legendan kirjoittamisen aikaan kuningas Kálmánin tärkein ulkopoliittinen tavoite oli taata Unkarille täydellinen suvereniteetti Euroopan johtajaksi pyrkivää Pyhää saksalais-roomalaista keisarikuntaa ja paavia vastaan. Noina aikoina sekä keisari että paavi tavoittelivat mahdollisimman suurta vaikutusvaltaa Itä-Euroopassa ja yrittivät saada alueen maita vasallivaltioikseen. Tässä tilanteessa kuningas Kálmánin oli tärkeä tehdä selväksi, ettei Unkarin valtion ja kirkon perustaja Tapani Pyhä ollut saanut kruunua keisarilta eikä Unkarin kuningaskuntaa siis voinut pitää saksalais-roomalaisen valtakunnan vasallina. Toisaalta Hartvik toteaa myös, että paavi Sylvester II lähetti Tapanille myös nk. apostolin ristin, eli luopui symbolisesti välittömästi vaikutusvallasta Unkarin kirkkoon ja luovutti tämän oikeuden unkarilaisille hallitsijoille. Nostamalla esiin nämä seikat Hartvik takoi ideologisen aseensa, jota Unkarin suvereniteetin puolesta taistelevat valtiomiehet käyttivät aina 1900-luvulle asti. Samantapainen Unkarin poliittiselle kulttuurille ominainen piirre on, että vaikka Tapanin alkuperäinen kruunu piankin katosi jäljettämiin, unkarilaiset ovat itsepäisesti pitäneet myös sen tilalle 1100–1200-luvulla valmistettua uutta kruunua Tapani Pyhän kruununa. Se on vuosisatojen ajan ollut valtiollis-oikeudellinen symboli, joka on kantanut eri aikoina erilaisia poliittisia merkityssisältöjä.

Legendan toinen osa käsittelee lajityypin perinteiden mukaisesti Tapanin kuoleman jälkeisiä ihmeitä ja seremoniaa, jossa hänet julistettiin pyhimykseksi vuonna 1083. Tähän kirjaan on valittu siitä vain muutamia havainnollistavia tekstikatkelmia. Tapani Pyhän muumioituneesta oikeasta kädestä kertova osa on tärkeä kulttuurihistoriallisesta näkökulmasta – nk. Pyhä oikea on nimittäin Unkarin katolisen kirkon tarkoin varjelema pyhänjäännös. Sitä säilytetään Budapestissä Tapani Pyhän basilikassa ja elokuun 20. päivänä sitä kannetaan kulkueessa ympäri kaupungin keskustaa. Tapani Pyhän merkitystä nykypäivän kansalliselle identiteetille kuvaa hyvin se, että Unkarin kansallispäivä on nimittäin 20. elokuuta, viralliselta nimeltään kuningas Tapani Pyhän, Unkarin valtion perustajan muistopäivä. Nykyäänkin ajankohtaiseen identiteettiä luovaan funktioon viittaa myös se, että Tapani Pyhän kruunuksi kutsuttu esine siirrettiin vuonna 2000 valtion perustamisen tuhatvuotisjuhllisuuksien yhteydessä unkarilaisten suvereniteettia symboloivaan parlamenttirakennukseen.

Kuningas Tapanin pyhimyselämäkerta

Piispa Hartvik, Jumalan armosta hengen virassa, toivoo herralleen, Kálmánille, huomattavalle kuninkaalle, onnellista autuutta elämän viimeisen rajan tuolla puolen. [...]

”Jokainen hyvä anti ja jokainen täydellinen lahja on ylhäältä, ja annetaan alas valkeuden Isän luota.” Koska Isän paras anti ja täydellisin lahja virtaa yltäkyläisenä kaikille – sillä hän ei hylkää ketään vaan ”tahtoo, että kaikki ihmiset pelastuisivat ja tulisivat tuntemaan totuuden” – tulvi se myös unkarilaisille, jotka, kuten tunnettua, aikoinaan kristikuntaa ruoskivat.¹ Uskon, että kynän tehtävä on nyt muistuttaa mieliin, miten ja milloin se tapahtui.

Siihen aikaan nimittäin, kun tämä kansa aiheutti tuhoa Jumalan kirkolle, hallitsi eräs Géza-niminen ruhtinas,² neljäs laskettuna siitä, joka oli unkarilaisten ensimmäinen johtaja niihin aikoihin, kun nämä saapuivat Pannoniaan.³ Omilleen hän oli ankara ja julma yksinvaltiias, mutta vieraita, erityisesti kristittyjä, hän kohteli armeliaasti ja anteliaasti. Vaikka hän oli yhä vaipunut pakanalliseen elämäntapaan, alkoi hän kuitenkin, Hengen armon valon lähestyessä, neuvotella kaikkien naapurimaiden kanssa rauhasta; jo tästä voidaan ymmärtää, kenen pojaksi hän kaipasi. Vapahtajamme evankeliumissa lausumien sanojen mukaan: ”Autuaita ovat ne, jotka elävät rauhassa, sillä heitä tullaan kutsumaan Jumalan lapsiksi.” Lisäksi Géza määräsi, että jokainen kristitty, joka halusi tulla valtakuntaan, tuli ottaa vastaan vieraanvaraisesti ja turvaa tarjoten; ja kutsui pappeja ja munkkeja luoksensa. Hän kuunteli

¹ Jumalan ruoskaksi kutsuttiin oikeastaan hunnien kuningasta Attilaa. Unkarilaisten ja hunnien oletetun sukulaisuuden perusteella piispa Hartvik käyttää nimitystä unkarilaisista.

² Géza oli ruhtinas n. vuodesta 970 vuoteen 997.

³ Alun perin Pannonia oli Karpaattien altaassa vuoden 400 jKr. tienoilla kukistuneen Rooman provinssin nimi, jota keskiajalla käytettiin Unkarin kuningaskunnan nimityksenä.

heitä mielellään, iloiten siitä, että oikean uskon puutarhaan kylvetty siemen iti.

Mitäpä siitä enää jaarittelisin? Taivaassa säädetyn hetken saavutua Géza kääntyi ja otti kasteen yhdessä sukunsa kanssa, vannaen, että asettaisi kaikki alamaisensa kristinuskon palvelukseen.

Kapinallisten kukistaminen ja pakanallisten tapojen nujertaminen aiheutti Gézalle paljon vaivaa, samoin hiippakuntien perustaminen hänen uskonsa mukaisesti Pyhän Kirkon hyväksi. Siksi Herra lohdutti häntä eräänä yönä ihmeelliseltä näyllä, asettaen hänen eteensä ihanan näköisen nuorukaisen, joka virkkoi: ”Rauha kanssasi, Kristuksen valittu. Lakkaa huolehtimasta. Sinun ei anneta viedä loppuun sitä, mitä mielesäsi suunnittelet, sillä kätesi ovat tahrautuneet ihmisten vereen. Sinulle syntyy poika, jolle Herra jumalallisen sallimuksen suunnitelmien mukaisesti uskoo kaiken järjestämisen. Hänestä tulee yksi Herran valituista kuninkaista, ja hän tulee vaihtamaan maallisen kruununsa iankaikkisuuteen. Ota kuitenkin kunnioittavasti vastaan luoksesi saapuva erityinen lähettiläs, kunnioita häntä, kuuntele hänen ohjeitaan uskollisin sydämin, sen sijaan että vain teeskentelisit hyväksyäsi ne.”

Ruhtinas havahtui ja pohti huumaantuneena näkyä ensin itseksensä, sitten Kristuksen seurakuntalaisten ja omaistensa kanssa. Levittäen käsivartensa Jumalalle hän lankesi nöyrästi maahan kiittämään, ja kyyneliä vuodattaen tarjosi itsensä, valtakuntansa ja vielä syntymättömän poikansa sen huostaan, joka ei nuku eikä lepää. Sillä välin, kun hän mietiskeli Herran ennustamaa miestä, ilmoitettiin hänelle, että autuas Adalbert, Böömin kirkon piispa oli matkalla hänen luoksensa käännättämään ja edistämään vilpitöntä uskoa, Herraa Jumalaa ylistääkseen.⁴ Kristuksen uusissa sotilaissa syntyi sanoin kuvaamaton riemu. Heidän johtajansa meni kannattajineen Kristuksen palvelijan eteen, otti hänet kunnioittavasti vastaan, ja niin kuin näky oli kehottanut, osoitti kaikin tavoin, että hänestä tulisi kuuliainen Jumalan lapsi.

⁴ Piispa Adalbert vieraili Gézan hovissa todennäköisesti 980-luvulla, eli monta vuotta Tapanin syntymän jälkeen.

Ruhtinaan käskystä riehakas kansa kokoontui kaikkialta yhteen. Pyhä piispa virkaveljineen jakoi taukoamatta kehotuksia, käännutti ja kastoi maan poikia ja perusti paljon kirkkoja. Valkeus, joka valaisee jokaista ihmistä ja karkottaa pimeyden, alkoi loistaa Unkarissa. Näin kävivät toteen profeetan sanat: ”Pakanoiden kansa, joka pimeydessä vaeltaa, näkee suuren valon.” Silmille näkymättömän valkeuden valo on Kristus, ja pakanat saavat nähdä Hänet silloin, kun he kääntyvät pois pimeydestä ja täydellä vakaumuksella uskovat, että Hän on todellinen Jumala ja ihminen.

Saattaa olla, että tämän, yhden miehen näkemän näyn luotettavuus vaikuttaa vähäiseltä. Jotta kaikki epäilykset hälvenisivät, ei sovi vaieta siitäkään, että kun synnytyksen hetki jo lähestyi, tahtoi Jumala lohduttaa ruhtinaan puolisoa tällaisella näyllä. Hänen eteensä ilmestyi näet autuas Tapani, ensimmäinen marttyyri, ja puhui näin: ”Luota Herraan, vaimo, ja ole varma siitä, että tulet synnyttämään pojan, joka sukunsa ensimmäisenä saa kruunun ja kuninkuuden. Anna hänelle minun nimeni.” Ihmetyksissään rouva vastasi näin: ”Kuka olet, herra? Miksi sinua kutsutaan?” ”Minä olen Tapani”, hän vastasi, ”ensimmäinen marttyyri, joka ensimmäisenä kärsi marttyyrinkuoleman Kristuksen nimen tähden.”

Ja ruhtinaalle syntyi Jumalan ennalta ilmoittama poika, jonka Herra profeetan mukaan oli tuntenut jo ennen kuin hän oli kohdussa hedelmöittynyt, ja joka oli saanut nimensä ennen syntymäänsä ensimmäiseltä marttyyriilta. Jumalan suosikki, piispa Adalbert, puki pojan kristikunnan valkoisiin vaatteisiin, ja hänestä tuli tämän rippi-isä. Näin poika sai nimen Tapani. Uskotaan, että tämä oli myös Jumalan tahto, sillä nimen kreikkalaista muotoa vastaa latinassa sana ”kruunu”. Koska Jumala tahtoi, että Tapani kruunattaisiin tässäkin maailmassa kuninkaan kruunulla, jonka hän sitten vaihtaisi iankaikkisesti kestävään autuuteen, määräsi Jumala hänet saavuttamaan ikuisen, lakkaamattoman kunnian.

Tapani syntyi Esztergomin kaupungissa, ja jo lapsena hän hallitsi grammatiikan täydellisesti. Lapsi varttui huolellisen kasvatuksen alai-

sena. Kun hän tuli murrosikään, hänen isänsä kutsui yhteen Unkarin ylimykset ja sen jälkeen seuraavat säädyt; yhteisten neuvottelujen tuloksen mukaisesti Tapanista oli tuleva Gézan seuraaja ja tämän vahvistukseksi isä vannotti tämän kaikilla erikseen. Tämän jälkeen, päiviensä täytyttyä, 997. vuonna Herran lihaksitulemisesta, hän vaihtoi tämän maailman turhat vastoinkäymiset taivaan autuuteen. Samana vuonna autuas piispa Adalbert lähti Jumalan sanaa julistaakseen Preussiin, missä hänet seppelöitiin marttyyrinkruunulla.

Isänsä kuoleman jälkeen vielä murrosikäinen Tapani nousi tämän valtaistuimelle kunnialla, aatelisten ja rahvaan tuella. Hän alkoi palavasti taistella totuuden puolesta, sillä vaikka hän oli yhä nuoruusvuosiensa kukoistuksessa, ei hänen suunsa ohjannut hänen sydäntään, vaan hänen sydämensä hänen suutaan. Hän ei unohtanut Pyhää kirjaa, johon hän oli mieltynyt, vaan piti harkinnan ja totuuden mielessään Salomon sanojen mukaisesti:

Viisaskin viisastuu, kun kuulee niitä,
järkeväkin saa opastusta.

Osoittautuen siis kaikissa määräyksissään Jumalan uskolliseksi palvelijaksi Tapani ryhtyi pohdiskelemaan, miten saattaisi alamaisekseen annetun kansan yhden Jumalan kunnioitukseen. Koska hän arveli, että se tuskin olisi mahdollista ilman naapurikansojen yhteistyötä, vahvisti hän uskollisesti ympäröivien maiden kansojen kanssa jo pohjustettua rauhaa, jotta kristinuskon hento viljelys kasvaisi näin entistä rohkeammin.

Mutta kaiken hyvän vihollinen, kateutta ja pahuutta täynnään oleva perkele, nostatti Tapania vastaan sisällissodan estääkseen Kristuksen palvelijan pyhät aiheet. Paholaisen vihjailujen takia pakanallinen kansa oli haluton kääntymään kristillisen uskon totuuteen, ja juonitteli Tapania vastaan nousten ylimystön kanssa yhdessä kapinaan. He tuhosivat hänen kaupunkejaan, hävittivät hänen maatilojaan ja ryöstelivät hänen omaisuuttaan. He vahingoittivat kirkon sotilaita ja Tapania itseäänkin. Koska he eivät halunneet poiketa harhapolultaan, eikä heidän raivonsa

tyyntynyt, lähti Tapani iankaikiseen hyveeseen luottaen, suuren sotajoukon kanssa Jumalan suosikin, piispa Martin, ja marttyyri Pyhän Yrjön lippujen alla voittamaan vihollisen vihan. Niinä päivinä viholliset piirittivät juuri kansan Veszprémiksi nimittämää kaupunkia, häväistäkseen näin Tapania. He nimittäin pesiytyivät sinne, missä ruhtinaalla ja hovilla oli tapana oleskella, jotta tie toisten linnoitusten valtaamiseen avautuisi helpommin. Tapani taas kävi Jumalan armon ohjaamana heidän kimppuunsa; ja niin he taistelivat, toiset uskoon, toiset vain aseisiinsa luottaen. Lopulta, kun viholliset oli voitettu, osa heistä surmattu ja osa otettu kiinni ja kahlehdittu, vei voittoa johtaja kannattajineen voitonmerkit kotiinsa. Hän jakoi valtauksensa – niin pelot kuin kylätkin – viisaasti, eikä niin kuin Saul, joka Herran kieltoa uhmaten valitsi Amalekin voitettuaan parhaat osat saaliista itselleen.

Mutta koska Pannonian kunniaksi oli autuas piispa Martti syntynyt siellä,⁵ ja koska juuri hänen saavutustensa turvin oli Kristukselle uskollisen miehen onnistunut korjata voitto vihollisistaan, Tapani ei pitänyt voitettujen omaisuutta itsellään, vaan rakensi tälle nimikkoluostarin. Neuvoteltuaan Jumalan suosikkien kanssa hän valitsi Pyhäksi vuoreksi sanotun, pyhän piispan entisen tontin vieressä sijaitsevan paikan, jonka Pyhä Martti vielä Pannoniassa eläessään oli osoittanut hartauspaikakseen. Tapani rikastutti perustamaansa luostaria maatiluksilla, virkatuloilla ja kaikella muulla tarpeellisella. Ottaen kymmenykset Martin tuella voitetuilta hän teki luostarista hiippakunnan vertaisen, ja määräsi, että voitettujen tuli niin tarkkaan antaa kymmenesosa kaikesta omaisuudestaan, että mikäli jollekulle syntyi kymmenen lasta, piti kymmenes vesa antaa Pyhän Martin luostariin.⁶

Kun Kristuksen sotilas oli voittanut vihollisensa, täyttyi hän hengen autuudella ja päätti tehdä jokaisesta kyvystään ja jokaisesta aiko-

⁵ Piispa Martti Pyhä syntyi 310-luvulla Pannoniassa, entisessä Rooman valtakunnan provinssissa.

⁶ Hartvik kertoo Pannonhalman benediktiiniluostarin perustamisesta. Luostaria alettiin todennäköisesti rakentaa jo ruhtinas Gézan aikana.

muksestaan evankeliumin siemenen kasvualustan. Hän täytti aikansa laupeuden töin ja rukouksin, ja usein hän lankesi kirkon lattialle ja kyyneleitä vuodattaen uskoi suunnitelmansa toteutumisen Jumalan tahtoon, niin kuin se, joka ilman Herraa ei pystyisi mihinkään, mutta kykenee kuitenkin Hänen asetustensa täyttymisen kautta viemään hyveellisin aikoin loppuun suunnittelemansa hyvän työn. Aikeensa toteuttaakseen Tapani koki tarvitsevansa Kristuksen seurakuntalaisten neuvoja, ja tiedotti toivomuksestaan joka taholle kirjeitse ja lähettien avulla. Tämän johdosta monet papit ja kirkonmiehet, joita Pyhä Henki kannusti, päättivät jättää istuimensa Herran tähden ja lähteä vaellukselle. Apotit ja munkit, jotka eivät kaivanneet maallista omaisuutta, halusivat vain elää sääntöjensä mukaan näin syvästi uskonnollisen ruhtinaan hallinnan alaisina. [...]

Tämän jälkeen Tapani jakoi maan kymmeneen hiippakuntaan ja asetti Esztergomin kirkon muiden pääksi ja valvojaksi. Ja koska viisas ruhtinas tunsi Asrikin⁷ uskonnollisuuden, hän uskoi hänelle juhlallisin menoin Kalocsan arkkipiispan arvon.

Neljäntenä vuonna isänsä kuoleman jälkeen lähetti Tapani jumalallisen armon kehotuksesta tämän piispa Asrikin, jota myös Anastasiukseksi kutsuttiin, Roomaan, pyhien apostolien kynnykselle, pyytämään Pyhän Pietarin, apostolien johtajan, perilliseltä seuraavaa: että hän lähettäisi Pannonian seuduilla kukkaan puhjenneelle hennolle kristillisyydelle runsaat siunauksensa; että hän pyhittäisi allekirjoituksensa arvovallalla Esztergomin kirkon arkkihiippakunnaksi ja vahvistaisi myös muut hiippakunnat siunauksellaan; että hän myös pitäisi Tapania sen arvoisena, että vahvistaisi kuninkaan kruunulla, että Tapanin tähän kunniaan nojautuen tulisi jatkaa sitä, minkä oli Jumalan armosta aloittanut.

⁷ Joidenkin lähteiden mukaan Astrik.

Juuri näihin aikoihin oli myös Mieszko, puolalaisten ruhtinas,⁸ ottanut kansoineen vastaan kristinuskon ja lähettänyt lähettejä Rooman istuimen eteen pyytämään, että häntä tuettaisiin apostolien siunauksella ja että hänet kruunattaisiin kuninkaan kruunulla. Paavi⁹ oli myöntynyt hänen pyyntöönsä ja teettänyt jo hienon kruunun, jonka aikoi lähettää hänelle siunauksensa ja kuninkaan korkean arvon kera. Mutta koska Herra tietää, ketkä ovat hänen omiaan – nimittäin silloinkin, kun apostolit panivat kaksi miestä ehdolle apostoliseen palvelukseen, antoi Jumala etusijan Mattiaalle ja täytti hänellä apostolien luvun – Hän päätti, että koristaisi paljon mieluummin valittuaan, Tapania, tällä onnella ja maallisella kruunulla, ja myöhemmin vielä suuremmalla onnella ja iankaikisuudella. Niinpä säädettyinä päivinä, jona jo valmistunut kruunu olisi pitänyt lähettää puolalaisten ruhtinaalle, tai oikeastaan sitä edeltävänä yönä, ilmestyi paaville näyssä Jumalan valtuutettu ja sanoi: ”Tiedä, että huomenna päivän ensimmäisellä hetkellä luoksesi saapuu tuntemattoman kansan lähettiläitä, jotka pyytävät sinulta ruhtinaalleen kuninkaan kruunua yhdessä apostolisen siunauksen lahjan kanssa. Älä epäröi luovuttaa kruunua, jonka jo teetätit, heidän ruhtinaalleen niin kuin he pyytävät. Sillä tiedä, että tämä on elämällään ansainnut niin kruunun kuin kuninkaan arvonkin.”

Tämän näyn mukaisesti saapui piispa Asrik seuraavana päivänä säädettyyn aikaan paavin luo. Hoitaen tehtävänsä viisaasti hän pyysi paavilta edellämainittuja kunnianosoituksia esiteltyään järjestyksessä ruhtinaan tekoja. Asrik osoitti, että Tapani oli tämän arvon ja kunnian arvoinen, sillä ruhtinas oli Jumalan avulla voittanut useita kansoja ja käännäntänyt vallallaan monia uskottomia Jumalan puoleen. Tämän kuuleminen ilahdutti Rooman piispaa suuresti, ja hän antoi hyvätahoisesti kaiken, mitä häneltä pyydettiin. Tämän lisäksi hän lähetti kuninkaalle ristin eli apostolisen aseman symbolin, ja sanoi: ”Minä olen

⁸ Tuohon aikaan hallitsi oikeastaan jo Puolan ruhtinaan Mieszko I:n (963–992) seuraaja, kuningas Boleslaus I Rohkea (992–1025).

⁹ Paavi Sylvester II (999–1003).

apostolien seuraaja, ja teidän ruhtinaanne puolestaan varmasti apostoli, koska Kristus on kääntynyt näin monta kansaa hänen avullaan. Siksi uskon hänen käsiinsä kirkkojen ja kansojen hallinnon, joka tapahtukoon sekä hengellisten että maallisten lakien mukaisesti, niin kuin Jumalan armo häntä johdattaa.” Saavutettuaan nyt siis kaiken, mitä oli tullut hakemaan, piispa Asrik palasi kotiinsa iloiten, tuoden mukanaan kaiken, minkä takia oli tielleen lähtenyt.

Apostolinen siunauskirje tuotiin Tapanin luo kruunun ja ristin kanssa, ja kun piispat ja papit, samoin kuin ispaanit¹⁰ ja koko kansa, yhdessä kovaan ääneen sitä vaativat, Jumalan suosikki, kuningas Tapani, voideltiin öljyllä ja hänet kruunattiin kuninkaan kruunulla. Miten hän eli ja tuomitsi saavutettuaan kuninkaan arvon, siitä todistaa piispojen ja Unkarin ylimysten kanssa yhdessä koottu lakikirja, jossa määrättiin vastamyrkky jokaiselle synnille. Koska Tapani halusi elää rauhan lapsena, sen rauhan, jolla Kristus liitti yhteen koko maanpiirin, hän allekirjoitti säilyvän lakikirjan, asettaen näin jälkipolville ankaria määräyksiä: älköön kukaan heidän keskuudestaan hyökätä vihollisena toiseen maahan tai kiusatko naapuriaan ilman laillista oikeudenkäyntiä; älköön kukaan ahdistelko leskiä tai orpoja.

Jälkeläisiä saadakseen hän otti puolisoikseen Gisellan – Rooman keisarillisen ruhtinaan, lempeytensä ja siveytensä takia hurskaaksi kututun Henrikin sisaren¹¹ – joka tämän jälkeen voideltiin öljyllä, ja Tapani teki hänestä kumppaninsa maan kruunun kantajana. Meidän päiviimme asti todistavat lukuisat ristit, kirkon astiat ja ihmeellisellä taidolla valmistetut alttarikoristeet siitä, kuinka Gisella toimi Jumalan kunniaa korottaakseen ja tehdäkseen hyvää Jumalan seurakuntaa kohtaan. Näistä todisteista merkittävin on Veszprémin hiippakunnan rakennus, joka

¹⁰ *Ispán* eli *comes* oli linnaläänien kuninkaan alaisena toimiva sotilaallinen ja hallinnollinen johtaja.

¹¹ Gisella oli Baijerin herttuan Henrik II:n tytär, Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisarin Otto III:n (983–1002) pikkuserkku ja keisari Henrik II:n (1002–1024) sisar.

on peruskivestään alkaen koristettu jalosti kaikilla Jumalan palvelukseen tarvittavilla kulta- ja hopeaesineillä ja kankailla.

Itse kuningas määräsi vastaperustetuille hiippakunnille ja arkki-piispakunnille samoin kuin apottikunnille kullekin yksitellen laajat alueet ja sopivat kirkkoruhtinaat. Hän varusti ne runsaskätisesti maatioilla ja kartanoilla, palvelijoilla ja virkatuloilla sekä risteillä, astioilla ja muilla jumalanpalvelukseen tarvittavilla esineillä, mitä missäkin tarvittiin. Joka vuosi kuolemaansa saakka hän täydensi lahjoituksiaan niin, ettei yhdenkään varastonhoitajan tarvinnut pyytää mitään lisää. Hän piti tarkasti silmällä munkkien elämää ja luostariyhteisöjä, niin omin silmin tarkastellen kuin toisten kertomankin kautta, moittien niitä munkkeja, jotka näyttivät uupuvan, ja osoittaen suosiotaan niille, jotka olivat vireitä. Hän myös uskoi kaniikit Kristuksen ja kirkon todisteiden mukaan piispojen huoleksi. Apostolin mukaan hän antoi kaikille kaiken heidän tarvitsemansa voittaakseen heidät siten puolelleen.

Erästä Sebestyén-nimistä munkkia pidettiin nuhteettomana ja Jumalan palvelukseen alttiina. Kunnianarvoisa kuningas mieltäni häneen suuresti, sillä mitä uskonnollisempi joku oli, sitä mieluummin kuningas häntä suosi. Kuningas katsoi Sebestyénin piispanviran arvoiseksi ja nimitti tämän Esztergomin arkkihiippakunnan johtoon. Mutta Jumala kurittaa jokaista, jonka ottaa lapsekseen, ja koetellakseen mainitun Sebestyénin kärsivällisyyttä, riisti Hän tältä joksikin aikaan ruumiin silmien näön. Jotta uskossaan nuori lauma ei jäisi vaille paimenen ohjausta ja kääntyisi oikealta polulta, asetti Tapani paavin kanssa yhteisymmärryksessä Sebestyénin tilalle jo monesti aiemmin mainitun Asrikin, Kalocsan piispan. Kolmen vuoden kuluttua sai Sebestyén Jumalan armosta näkönsä jälleen ja palasi virkaansa paavin neuvosta. Asrik puolestaan palasi omaan kirkkoonsa Kalocsaan.

Tämä kuningas oli uskonnollinen ja pyhitti jokaisen tekonsa Jumalalle, sekä asetti itsensä ja kuningaskuntansa yhä uudestaan rukouksiinsa lupauksin ja sitoumuksin ikineitseellisen Jumalanäidin Marian huomaan. Niin suuri on Marian suosio ja kunnia unkarilaisten keskuu-

desse, että Neitsyen taivaaseenastumisen juhlaakin kutsutaan unkarin kielessä ilman minkäänlaisia erisnimiä vain Rouvan päiväksi.

Marian armolliseen suojeluun yhä paremmin päästäkseen Tapani alkoi vielä rakennuttaa iankaikkisen Neitsyen kunniaksi ja hänen ni-meensä suurta, ihastuttavaa basilikaa itse kuninkaan hallintokaupunkiin, jota kutsutaan Fehérvárikksi.¹² Basilikan kuoroseinä koristettiin värikkäin kaiverruksin ja lattia peitettiin marmorilaatoilla. Joka tämän on nähnyt, voi vahvistaa sanani: siellä on lukemattomia erilaisia messuvaatteita, alttarikoristeita ja muita kaunistuksia; alttarien ympärillä on puhtaasta kullasta taottuja tauluja, joihin on upotettu riveittäin kalleimpia jalokiviä. Kristuksen pöydän yläpuolella kohoaa ihmeellisesti koristettu ciborium¹³; kirkon aarekammio on kukkuroillaan kaikenlaisia kristalli-, onyksi-, kulta- ja hopeaesineitä. [...]

Tämän jälkeen Jumalan palvelija pyrki antamaan Kristukselle kaiken, mitä hänellä oli, ja kaiken, mikä hänelle oli rakasta, jotta Hän, joka oli asettanut hänet maalliseen maineeseen ja kunniaan, pitäisi häntä arvollisena myös taivaan valtakunnan asukkaiden joukkoon. Lukekaamme apostolien kirjoittamasta profetiasta:

Heidän äänensä on kaikunut kaikkialle,
heidän sanansa maan ääriin asti.

Tämä ei koske vain opetuslapsia, vaan jokaista, jonka Jumala on lähettänyt levittämään evankeliumia, jokaista, joka uskollaan, sanoillaan ja siveydellään hyödyttää Kirkkoa. Näiden ihmisten joukossa ei pidetä vähäisimpänä tätä kaikkein kristityintä kuningasta: hänen hyvän tahtonsa ja tekojensa maine, joka oli saavutettu unkarin kirkon perustamisen ansiosta, on levinnyt kaukaisiin maihin ja vieraisiin kaupunkeihin.

¹² Nyk. Székesfehérvár.

¹³ Alttarin katos.

Tapani perusti munkkiluostarin Jerusalemiin, siihen kaupunkiin, jossa Kristus ihmisenä oleskeli, järjesti sille runsaan jokapäiväisen toimeentulon ja rikastutti sitä maatiloin ja viinitarhoin. Myös maailman keskukseen, Roomaan, hän perusti Tapanin, ensimmäisen marttyyrin, nimeen seurakunnan, jolla oli 12 kaniikkia ja jonka kaikista tarpeista hän huolehti yltäkylläisesti. Hän rakennutti kivimuurein ympäröidyn asutuksen taloineen ja vierasmajoineen niitä unkarilaisia varten, jotka rukoillakseen saapuivat apostolien johtajan, autuaan Pietarin kynnykselle. Konstantinopolia, kuninkaallista kaupunkia, hän ei myöskään jättänyt osattomaksi hyvistä töistään, vaan lahjoitti sinne täysin varustetun, kauniin temppelin.

Ansiosta hän sai valtakuntansa rajojen sisällä apostolin nimen, sillä vaikka hän ei itse ottanut tehtäväkseen evankeliumin levitystä, järjesti hän uskon sanansaattajille apua ja huolenpitoa. [...]

Sanotaan, että sen jälkeen, kun Vapahtajamme astui taivaaseen ja istui Isän oikealle puolen, on Hän vain harvoille ilmestynyt ruumiillisessa muodossaan. Sen sijaan Hän tarjoaa monille lohdutusta sallimalla heidän nähdä tulevaisuuteen. Näin kävi autuaalle Tapanillekin. Eräänä yönä hän säpsähti hereille, ja salaisella vihjeellä häntä käskettiin lähettämään sanansaattaja yhdessä yössä ja yhdessä päivässä Fehérváriin, Transilvaniaan.¹⁴ Siellä sanansaattajan tuli ajaa kaikki maaseudun asukkaat kaupungin muurien suojaan niin pian kuin mahdollista, sillä sille aluelle oli ilmestyvä kristikunnan vihollisia, petsenegejä, jotka niihin aikoihin uhkasivat unkarilaisia, ja he tulisivat hävittämään alueen. Tuskin kuninkaan käskyä oli noudatettu, kun petsenegit jo äkkiarvaamatta hyökkäsivät. Polttaen ja ryöstellen he tuhosivat kaiken, mutta Jumalan ilmestyksen seurauksena, autuaan miehen ansiosta, jokainen henki säästyi kaupungin muurien suojassa.

¹⁴ Gyulafehérvár, nyk. Alba Iulia Romaniassa.

Sitten tapahtui niin, että hurskas Henrik, Rooman keisarikunnan majesteetti, autuaan kuningas Tapanin ystävä, menehtyi, ja germaanit valitsivat keisarikseen Konradin, joka rikkoi rauhan ja yhdisti kaikki Saksan sotajoukot hyökätäkseen vihollisena Pannoniaan.¹⁵ Kuningas neuvotteli piispojen ja ylimysten kanssa ja maata puolustaa kokosi yhteen aseistetut miehet kaikkialta Unkarista. Lisäksi hän ajatteli, ettei pystyisi mihinkään ilman Kristuksen apua, ja kohotti niin kätensä kuin sydämensäkin taivaan puoleen. Asettaen vääryyden lankaikkisen Neitsyen, Jumalanäidin, Marian eteen hän puhkesi tällaiseen puheeseen: ”Jos sinä hyväksyt sen, että vihollinen hävittää sinun valtakuntaasi ja osaasi ja kaskeaa kristinuskon hentoa viljelystä, pyydän, älköön se johtuko minun velttoudestani vaan sinun tahtosi järjestyksestä. Jos paimen on syntinen, hän kärsiköön ansionsa mukaan, mutta pyydän, älköön vihasi iskekö viattomiin lampaisiin.” Tämän jälkeen, Marian lohduttamana ja häneen luottaen Tapani lähti vihollistaan vastaan. Heti seuraavana päivänä saapui germaani leiriin heidän johtajiensa luokse sanansaattaja, ikään kuin keisarin lähettämänä, ja hän käski joukkoja perääntymään. Heti kun vihollinen kääntyi pois, ja pyhä Tapani ymmärsi tämän johtuvan Jumalan suojeluksen armosta, lankesi hän maahan ja rukoili Kristusta ja Hänen Äitiään, joiden huostaan hän antoi itsensä ja maansa hoidon. Keisari puolestaan kauhistui joukkojensa epäonnistumisesta ja tiedusteli, mitä oli tapahtunut. Kun hän sitten ymmärsi, että sanansaattaja, joka oli käännäntänyt joukot pois, ei ollutkaan hänen lähettämänsä, hän uskoi, että tämä oli tapahtunut Jumalan tahdosta uskovaisen kuninkaan toiveiden täyttämiseksi. Tästä alkaen keisari pidättyi hyökkäyksestä Tapania vastaan, koska pelkäsi ikuisen tuomarin vihaa. [...]

Tapanan maine kiiri useiden kansojen tietoisuuteen, ja hänen lausumiin tuomioita kunnioitettiin ja ne tulivat joka puolella tunnetuiksi. Niinpä 60 miestä petšenegien joukosta, jotka jo aiemmin mainitsin,

¹⁵ Konrad II (1024–1039) lähti vuonna 1030 sotaretkelle Unkaria vastaan.

jättivät bulgaarien maat ja kaikkine varusteineen, nimittäin suunnattomalla määrällä kultaa ja hopeaa sekä monenlaisia koreuksia täyteen lastatuin rattain, he lähestyivät Pannoniaa, sillä he tahtoivat päästä kuninkaan luokse. Mutta niiden kuninkaan palvelijoiden, joiden henki oli syntiin taipuvainen kuin vaha, ilkeä mieli täyttyi vihalla ja he menivät vieraita vastaan, katkaisivat muutamilta kaulan ja muiltakin ryöstivät kaiken. Sitten he jättivät petšenegit siihen rosvoituina ja puolikuoleina. Mutta nämä jatkoivat matkaansa, jättäen kuninkaan tuomittavaksi sen, mitä oli tapahtunut ja mitä he olivat kärsineet. He kiiruhtivat suoraan kuninkaan luo ja heittäytyivät tämän jalkojen juureen. Nähdessään heidät kuningas kysyi: ”Mikä on syynä hätäanne?” He vastasivat: ”Herramme, me, sinun palvelijasi, ilman mitään paha mielesämme, saavuimme kuuntelemaan tuomioitteesi tiedettä, kun eräät, vaikka emme siihen syytä antaneet, veivät meiltä kaiken omaisuutemme. Sen lisäksi he tappoivat ne, jotka saivat kiinni. Me jäimme juuri ja juuri henkiin ja tulimme luoksesi kertoaksemme tämän.” Viisas kuningas ei katseellaan eikä sanoillaan uhkaillut heitä, vaan hillitsi itsensä, kuten on kirjoitettu: ”viisas malttaa ja hillitsee vihansa”. Hän lähetti heti hakemaan sitä päällikköä, jonka alaisuudessa nämä vieraita tappaneet sotilaat palvelivat ja käski, että heidät oli tuotava hänen eteensä määrätynä päivänä. Tapahtui niin kuin hän oli käskenyt ja sotilaat vietiin kuninkaan eteen kuulusteltaviksi. Kuningas puhui heille näin: ”Miksi rikoitte Jumalan säätämää lakia? Miksi ette tuntenee armoa, miksi rankaisitte syyttömiä? Niin kuin te teitte, tekee myös Jumala teille minun silmieni edessä. Sillä lain rikkojia täytyy rangaista.” Sotilaiden saatua tuomionsa heidät vietiin pois ja teloitettiin pareittain hirttämällä heidät teiden varsille ympäri maata. Tämän kuningas teki oletettavasti rakkaudesta totuuteen, herättääkseen pelkoa, sillä hän tahtoi maansa tarjoavan avoinna olevan turvapaikan jokaiselle vieraalle, että jokainen olisi sinne vapaa tulemaan. Niin että jos vieras saapui maahan, älköön kukaan uskaltaisi häntä loukata tai ahdistella. Ja näin myös tapahtui.

Sillä niin pitkään kuin kuningas eli, ei kukaan rohjennut vieraita ahdistella.

Tietenkin autuaan kuninkaankin kohdalla toteutui apostolin sana, joka kuuluu: ”Jumalan valtakuntaan meidän on mentävä monen ahdingon kautta”, ja Viisasten Kirjassa:

Jota Herra rakastaa, sitä hän kurittaa
niin kuin isä omaa lastaan.

Tapani kärsi Jumalan rangaistuksesta riutuen kolme vuotta alituisessa sairaudessa, kunnes lopulta Jumalan armon lääke hänet paransi. Mutta tämän jälkeen ikuisen tuomarin tahdosta, Jumalan määräämänä jonkinlaisena koettelemuksena Tapanin pojat menehtyivät ja niin kuningas tunsu taas ruoskaniskut selässään. Hänen viattomat, imeväisikäiset poikansa otti pois se, joka oli heidät antanutkin. Isä lievitti heidän kuolemastaan aiheutuvaa tuskaa kiintymyksellään eloon jäänyttä, hyväluonteista Imre-poikaansa kohtaan. Hän rakasti ainoaa poikaansa syvästi ja pyhitti tämän päivittäisissä rukouksissaan Kristukselle ja Hänen Neitsy-täidilleen. Enemmän kuin mitään Tapani toivoi, että hänen poikansa jäisi eloon ja perisi maan hänen jälkeensä. Ja jotta Imre pystyisi pitämään niin suuren maan hallinnon vahvemmin käsissään, Tapani suostutteli, että tämä kuuntelisi tarkasti oikeauskoisten miesten opetuksia lukemalla päivittäin. Isällisen rakkauden kannustamana Tapani itsekin kokosi pojalleen moraalia opettavan kirjasen, jossa vilpittömästi ja ystävällisesti, sielun neuvojen sanoilla puhui pojalleen. Hän opetti, että ennen kaikkea tuli varjella katolista uskoa ja vahvistaa kirkollista säätyä, osoittaa kunnioitusta ylipapin arvolle ja suosia ylimystöä ja sotilaita. Hänen tulisi tuomita oikein, osoittaa aina kärsivällisyyttä teoissaan, ottaa vieraat vastaan hyväntahtoisesti ja vielä hyväntahtoisemmin heitä auttaa. Mitään päätöstä ei saisi tehdä neuvoston mielipidettä kysymättä, ja edeltäjien esimerkistä tulisi ottaa oppia, lisäksi tulisi rukoilun velvollisuus suorittaa usein ja hurskauden, armeliaisuuden ja muiden hyvei-

den tulisi kukoistaa. Näitä ja muita samankaltaisia tietoja opetettiin tälle etevälle pojalle, joka tottelemalla ikuisen tuomion kehotusta, johon kaikkien tulee alistua, vaihtoi Herran lihaksitulemisen 1031. vuotena katoavaisen elämänsä ikuiseen, liittyen näin taivaallisten seurakuntaan. Enkelit veivät hänen sielunsa taivaan palatsiin; tämä oli näkyinä ilmestynyt eräälle pyhän elämän eläneelle kreikkalaiselle piispalle. Ja koska Imreä hänen hurskautensa tähden kaikki suurella kiintymyksellä rakastivat, sai alkunsa valtava suru, joka kosketti kaikkia, mutta erityisesti ylimystöä, jonka joukossa hyljätty isä suri. Sillä hänen nähdessään, että jäi yksin, ilman toivoa seuraajasta, hänen rakastava sydämensä oli murheissaan. [...]

Jonkin ajan kuluttua Tapani sairastui, mistä johtuen hänen ruumiinsa heikkeni. Ja koska tauti painoi häntä pitkään, hän ei lopulta enää edes päässyt jaloilleen. Nähdessään kuninkaan sairastelevan pitkään ja vakavasti hänen hovinsa neljä korkeinta aatelistaa tekivät petollisen suunnitelman ja päättivät muuttaa kuninkaan huonontuneen tilan kuolemaksi, sillä sydämessään he edelleen harhailivat pakanuuden tiellä. Ilta oli jo tulollaan; ennen kuin talossa sytytettiin valo, yksi heistä tunkeutui hämärään suojassa uhkarohkeasti sisään. Hän oli kätkenyt paljaan miekan viittansa alle, ja sillä hän aikoi tappaa kuninkaan. Tuskin hän oli ehtinyt astua sinne, missä kuningas lepäsi, kun miekan terä varmastikin taivaallisesta johdatuksesta tipahti kolahtaen maahan. Kuningas kuuli sen heti ja kysyi, mitä se oli, vaikka tiesikin jo, mitä oli tapahtunut. Mies murtui ja hädässään tunnusti mielipuolisen suunnitelmansa. Katuen hän astui lähemmäksi ja putosi polvilleen, syleili kuninkaan jalkoja ja tunnusti, että oli tehnyt syntiä ja rukoili kuninkaalta armoa. Kuningas ei ajanut pois anteeksiantoa rukoilevaa miestä, vaan päätti unohtaa hänen kavalan tekonsa. Lopulta kuninkaan käskystä muut murhamiehet tuotiin esiin; heille luettiin laki ja heitä rangaistiin heidän ansaitsemallaan tuomiolla.

Vihdoin Jumalan armosta Tapani sai ansaitsemansa suuren palkinnon, ja kuume kaatoi hänet. Kun hänen kuolemansa lähestyvistä hetkeistä ei ollut enää epäilystä, hän kutsui luokseen piispat ja linnansa Kristuksen nimeä kunnioittavat ylhäiset miehet. Ensin hän neuvotteli heidän kanssaan siitä, kuka olisi valittava hänen tilalleen kuninkaaksi. Sitten hän neuvoi heitä isällisesti, että he varjelisivat saavuttamaansa oikeaa uskoa ja rakastaisivat totuutta, suosisivat taivaallista rakkautta, harjoittaisivat rakkautta ja olisivat nöyriä, mutta ennen kaikkea vartioisivat kristinuskon hentoa viljelystä. Näiden sanojen jälkeen hän nosti kätensä ja silmänsä kohti tähtiä ja huudahti: ”Taivaan kuningatar, tämän maailman oivallinen uudelleenluoja, viimeisissä rukouksissani uskon Pyhän Kirkon piispoineen ja pappeineen sekä maan rahvaineen ja herroineen sinun suojelukseesi. Jättäen heille viimeiset hyvästäni, sinun käsiisi minä uskon henkeni.”

Oli juuri lähestymässä hieno juhla, lankaikkisen Neitsyt Marian taivaaseenastumisen päivä, joka oli tunnettu niin enkeleiden kuin ihmistenkin keskuudessa. Kuningas toivoi suurta armoa ja erikseen rukouksin pyysi, että tämän juhlan aikaan hajoaisi hänen ruumiinsa. Huokauksien ja kyynelten hinnalla näin myös tapahtui. Tuli siis se siunattu päivä, jonka hänen kuolemansa oli tekevä vielä siunatummaksiksi. Hänen ympärillään seisoivat papisto ja piispat, ispaanien johtomiehet sekä joukoittain palvelijoita. Keskellä makasi kuningas, Jumalan suosima, ottaen vastaan sielun pyhyden voitelun. Meidän Herramme Jeesuksen Kristuksen ruumiin ja veren ravinnolla virvoitetun pyhän henkensä antoi hän Herran lihaksitulemisen 1033. vuotena¹⁶ lankaikkisen Neitsyen ja pyhien enkeleiden käsiin, jotta he johdattaisivat hänet ikuisen taivaalliseen autuuteen. Suuri itku heräsi hänen miestensä keskuudessa, suuri ilo enkelten keskuudessa, mutta myöhemmin tämä itku muuttui ikuisiksi lohdutukseksi niin eläville kuin syntymättömille. Hänen suruaan kunnioittamaan kokoontui ihmisiä Pannonian joka tie-

¹⁶ Oik. v. 1038.

noolta. Hänen ruumiinsa vietiin kuninkaan hallintokaupunkiin, Fehérváriin, ja koska hänen Pyhän Neitsyen kunniaksi rakennuttamaansa kirkkoa ei ollut vielä vihitty, ylipapit neuvottelivat ja päättivät ensin vihkiä basilikan ja vasta sitten luovuttaa ruumiin maan multiin. Pidettyään vihkimisjuhllaisuudet he asettivat pyhän ruumiin rakennuksen keskellä sijaitsevaan sarkofagiin, joka oli veistetty valkeasta marmorista. Siellä hänen ansioidensa vuoksi Jumala teki lukuisia hyviä tekoja monille sairauksien alla riutuville, kuumesairaille, sortoa ja kurjuutta kärsiville sekä lain alla kumartuville. Usein kuultiin öisin enkelten laulua ja vielä useammin leijaili kirkossa miellyttävän imelä tuoksu. [...]

Neljänkymmenenviiden vuoden kuluttua Jumala, todistaakseen kuolevaisille Tapanin kautta armonsa hyvyyden, tahtoi tuoda julki pyhimyksensä ansiot. Niinpä Rooman istuimen toimesta käskettiin apostolikirjeellä, että kaikkien niiden ruumiit olisi ylösnostettava, jotka Pannoniassa saarnoillaan tai toimillaan olivat kristinuskon siementä kylväneet ja käännyttäneet kansaa Jumalan puoleen. Tuli aika, jolloin tämä myös Tapanista julistettiin ja levitettiin uutista ylistettävästä armosta, jonka hänen kauttaan koko Unkarin kansa ansaitsi maailman silmissä. Kuningas László,¹⁷ joka johti siihen aikaan valtiota ja kunnostautui kaikessa siveydellään ja hyveillään, ja jonka Pyhä henki oli valaissut, oli luovuttanut itsensä täysin Jumalan palvelukseen ja ylistykseen. Hän neuvotteli piispojen, ylimysten ja koko Pannonian viisaiden kanssa ja määräsi kaikille kolmepäiväisen paaston, sillä siitä voi ihmisen ruumiin ja hengen autuudessa ahertavan Pyhän hengen lahjana olla hyötyä katolisten yhteisölle. Paastoa ja almuja seuranneilla rukouksilla täytyi Kristukselta pyytää, että tapahtuisi ihme. Mutta Herra, näyttääkseen kuinka armollinen oli pyhä kuningas eläessään ollut, ilmaisi kaiken ylittävän mieltymyksensä tätä kohtaan. Vaikka pyhää ruumista yritettiin kolmen päivän

¹⁷ László Pyhä 1077–1095.

ajan kaikin voimin nostaa paikaltaan, ei sitä mitenkään saatu liikutettua. Tähän aikaan nimittäin oli tehtyjen rikosten vuoksi kuningas Lászlón ja hänen serkkunsa Salamonin välille syntynyt vakava riita, jonka seurauksena Salamonia pidettiin vankina.¹⁸ Niinpä kun ruumiin nostamista turhaan yritettiin, Karitas-niminen Bakonysomlyón Pyhän Autuaaksitekevän kirkon nunna, joka silloisen mielipiteen mukaan oli elänyt hyvinkin kuuluisan elämän, taivaallisen ilmestyksen nähtyään ilmoitti kuninkaalle, että he yrittävät turhaan, sillä pyhän kuninkaan maallisia jäännöksiä ei voida siirtää, ennen kuin Salamon on päästetty vankilasta ja hänelle lahjoitettu vapaus. Niinpä Salamon tuotiin pois vankilasta ja kolmepäiväinen paasto toistettiin. Kun kolmantena päivänä ryhdyttiin siirtämään pyhiä jäännöksiä, arkun päällä ollut valtava kivi nousi niin kevyesti, kuin sillä ei olisi painoa ollutkaan. Kolmannen päivän iltamessu päättyi ja kaikki odottivat jumalallisen armon hyviä tekoja autuaan miehen ansioiden vuoksi. Ja pian Kristus tuli kansan luo ja taivaalliset ihmeet täyttivät Pyhän Kirkon. Koskapa ihmeiden määrä oli sinä yönä suurempi kuin koskaan, tuomme tässä esiin vain sen evankeliumin lauseen, jonka maailman Autuaaksitekevä lähetti vastauksena Johannekselle tämän tiedustellessa opetuslastensa kautta, oliko hän se, joka oli tuleva: ”Sokeat saavat näkönsä, ja rannat kävelevät, spitaaliset puhdistuvat ja kuurot kuulevat”, vajavaiset täydentyvät, sairaat parantuvat – kaikista näistä ihmeistä yritämme saattaa tietoon edes jotain, vaikka emme kaikkea pystykään. [...]

Viidennen päivän koittaessa Jumalan Pyhän Äidin, Marian taivaaseenastumisen jälkeen, kuningas kokoontui kirkkoon ylimystön ja papisto ylipappien kanssa. Ensin he lukivat sielunmessun, sitten siirtäen lattias-ta kohoavaa marmorilaattaa he menivät alas arkun luo. Kun he avasivat sen, vahva makean tuoksu ympäröi jokaisen heistä, niin että he luulivat

¹⁸ Kuningas Salamonin (1063–1074) serkut Béla ja László voittivat hänet valtataisteluissa. Tapanin kanonisoinnin aikana vuonna 1083 Salamonia pidettiin vankina Visegrádin linnassa.

joutuneensa keskelle Herran paratiisin nautintoja. Itse arkku oli laitojaan myöten täynnä hiukan punertavaa, lähes öljymäistä vettä, ja siinä lepäsivät kallisarvoiset luut kuin sulatetussa balsamissa. He keräsivät ne kaikkein puhtaimpaan pellavakankaaseen, ja sormusta, joka oli ollut autuaan miehen oikean käden sormessa, he etsivät nesteestä pitkään. Koska sitä ei löytynyt, osa heistä alkoi kuninkaan käskystä mitata nestettä hopeapatoihin ja -tynnyreihin, sillä jos he tyhjentäisivät sarkofagin, sormus varmaankin löytyisi. Mutta merkillistä kyllä, mitä enemmän nestettä he poistivat, sitä enemmän uutta virtasi sen tilalle täyttäen arkun. Nähdessään tämän ihmeen he kaatoivat poismitatun veden takaisin, mutta se ei täyttänyt arkkua sen enempää. Sitten peittäen haudan ja lausuen ylistystä ja kiitollisuutta jumalalliselle armolle he palasivat Jumalan Autuaan Äidin, Iankaikkisen Neitsyt Marian alttarin luo mukanaan löytämänsä aarteet. [...]

Vain sen haluan vielä koodeksin loppuun liittää, kuinka kauan turhaan etsitty sormus yhdessä autuaan miehen oikean käden kanssa tuli päivänvaloon jumalallisen armon ihmeellisenä lahjana kolme vuotta luiden siirtämisen jälkeen.

Eräs Mercurius-niminen munkki, joka rakkaudesta taivaalliseen valtakuntaan oli luopunut maallisesta elämästä, oli pappissäädysään Iankaikkisen Neitsyen aarrekkamion vartija. Sinä hetkenä kun arkku avattiin, kuningas nuhteli häntä ja lähetti hänet pois, ettei hän vain veisi mitään pyhänjäännöksistä. Kun hän istui surullisena kirkon parvella, valkeaan vaatteeseen pukeutunut nuori mies antoi hänelle käärityn kankaan ja sanoi: ”Uskon tämän sinulle vartioitavaksi, ja jos sen aika koittaa, paljastettavaksi”. Lopetettuaan pyhän virantoimituksen munkki avasi kankaan rakennuksen kulmassa ja kalpeni nähdessään Jumalan ihmisen ehjän käden ja siinä ihmeellisen sormuksen. Kenenkään tietämättä hän vei sen mukanaan luostariin, jonka johtaminen oli hänelle uskottu, ja odotti nuoren miehen ennustamaa hetkeä. Hän vartioi maahan piilottamaansa aarretta pitkään yksin ja päättäväisesti, sitten il-

moitti siitä myös luostarin perustajille ja lopulta, kun lähestyi hetki, jolloin aarre tuli paljastaa, hän kertoi myös kuninkaalle. Tämä kutsui nopeasti kokoon piispat ja Unkarin ylimystön, ja Kristuksen tuhlattua runsaasti ihmetekojaan, kuningas määräsi, mikä juhlallinen päivä olisi pyhitettävä Jumalan ihmisen oikean käden nostamiselle.

Millainen ihme, veljeni, että muut ruumiinosat hajosivat ja lihan sekoittuessa multaän hävisivät kokonaan, ja vain oikea käsi säilytti luihin tarttuvien hermojen ja ihon kautta kauniin eheydensä. En usko, että Jumalan tahto haluaisi muuta tällä hienolla tapahtumalla ilmaista, kuin että rakkaus ja laupeuden harjoittamisen hyve ovat kaiken muun yläpuolella. Siksi sanoo Totuus evankeliumissa: ”autuaita ne, jotka toisia armahtavat: heidät armahdetaan”. Ja muualla: ”Antakaa niin teille annetaan”. Taas toisaalla: liekehtivä tuli sammutetaan vedellä, synnit sovitaan laupeudenteilla. Ansiosta pelastui autuaan miehen oikea käsi mätänemiseltä, sillä armeliaasti ja ehtymättömästi se ravitsi köyhiä lahjoituksillaan. Tapani auttoi puutteesta kärsiviä, vapautti vangitut ikeen alta, antoi pyhiinvaeltajille vaatetta ja majapaikan ja piti leskien ja orpojen kurjuutta ja hätää omanaan. Herran ehtoollisen ja tämän käs-kyn pestä köyhien jalat hän toisti päivittäin. Almuja hän ei kerännyt ryöstöillä tai muiden vahingoksi vaan omasta kukkarostaan. Hän luopui halusta omaisuuteen rikastuttaakseen Jumalan kotia, ja auttaen kaikessa Jumalan tahtoa hän ristiinnaulitsi ruumiinsa yhdessä syntiensä ja himojensa kanssa. Tästä johtuu hänen ruumiinsa ja oikean kätensä ihmeellinen kauneus, hänen ikuisen elämänsä suloinen ja autuas pal-kinto, yhteys taivaallisten olentojen kanssa, jossa hänelle aina sädehtii yhden ja ainoan Jumalan, Isän, Pojan ja Pyhän Hengen loisto, iankaikkisesti. Aamen.

Suomentaneet Leea Sokura ja Maiju Tynkkynen

Márk Kálti Unkarin varhaisten kuninkaiden teoista

Henrik III:n laivojen upotus (initiali Kuvakronikasta, n. 1360)
Saksalaisten toistuvat hyökkäykset Unkaria vastaan määräsi-
vät vuosisatojen ajan Unkarin kansainvälisen aseman. Kuva-
kronikassakin kerrotaan lukuisista tällaisista hyökkäyksistä.

Johdanto

Aatelinen Márk Kálti työskenteli napolilaista Anjou-sukua olevien unkarilaiskuninkaiden Kaarle Robertin (1308–1342) ja Ludvig Suuren (1342–1382) hovissa ja toimi jonkin aikaa myös kuninkaallisen kappelin pappina. Ludvig Suuren aikana Unkari lukeutui jo keskieurooppalaiseen suurvaltoihin loistavine kuninkaanhovineen. Myös dynastian kansainvälinen arvonanto vaati, että Unkarin historiasta kirjoitettaisiin tuonakaisella länsieurooppalaisellakin mittapuulla ajanmukainen, aiempaa tarkempi ja hienostuneempi kuvaus. Tämän tehtävän sai Márk Kálti, joka varhaisempia gestoja hyödyntäen kirjoitti 1360-luvulla mielenkiintoisen, vaiheikkaan kertomuksen. Teos nimettiin myöhemmin *Kuvakronikaksi* – Ludvig Suuri nimittäin teetti siitä viehättävän, runsaasti kuvitetun laitoksen Ranskan kuningas Kaarle V:lle heidän lastensa kihlauksen johdosta. Onneksi tämä diplomaattisiin tarkoituksiin tehty edustava teos säilyi, ja niinpä tutkijat ovat voineet *Kuvakronikan* perusteella yrittää rekonstruoida aikaisempien, kadonneiden gestojen tekstejä.

Seuraavassa esitellään Káltin teoksesta osia, joissa kerrotaan Tapani Pyhän jälkeen 1038–1063 hallinneista kuninkaista: Pietari Orseolosta, Sámuel Abasta, Andreas I:stä ja Béla I:stä. Keskiajan kronikoille on ominaista etenkin se, että hallitsijasta tehdään kertomuksen päähenkilö. Valtion historia rajoittuu lähes täysin kuninkaiden tekojen esittelyyn. Pääasiassa kerrotaan toki poliittisesti merkittävästä toiminnasta, kuten sotaretkistä, valtaistuintaisteluista ja lakien säätämisestä. Tähän kirjaan valitut katkelmat antavat yksityiskohtaisinta tietoa neljän kuninkaan keskinäisistä suhteista ja kiistoista. Toinen keskiaikaiselle historiankirjoitukselle tyypillinen piirre on muukalaisviha, jota on selvästi havaittavissa venetsialaissyntyisen Pietari Orseolon sekä hänen saksalaisten ja italialaisten seuralaistensa kuvauksessa. Márk Káltin mukaan vierailta mailta tulleet herrat kunnostautuivat ainoastaan unkarilaisten sortamisessa ja pilkkaamisessa sekä naisten ja tyttöjen häpäisemisessä, mitä kansa ei tietenkään kovin kauan suostunut sietämään vastaan panematta. Kirkon palveluksessa olevalle historiankirjoittajalle suurinta paha edustivat muukalaisten lisäksi kristinuskoa vastustavat kapinallikkeet. Nykytiedon mukaan näiden 1000-luvun liikkeiden laukaisevia syitä olivat feodalismien myötä tulleet uudet sosiaaliset ja poliittiset jännitteet, vanhojen heimopäälliköiden vallan menetys sekä vapaan sotilasluokan rappio. Näitä jännitteitä Kálti ei mainitse. Sen sijaan hän sisällyttää teokseensa erään Tapani Pyhän piispoista, Gellért Pyhän legendan, ja vah-

vistaa täten ehdottomaksi kirkon näkökannan kapinoiden ”pakanallisesta” luonteesta. Valtaistuintaisteluista kerrottaessa saamme käsityksen nuoren Unkarin kuningaskunnan kansainvälisestä tilanteesta. Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari Henrik III yritti vuonna 1045 ja uudelleen 1051–1052 saada Unkarin valtaapiiriinsä. Tämä lännestä uhkaava vaara oli ollut ja tuli olemaan ajankohtainen ongelma sekä aiempina että myöhempinä vuosisatoina. Unkarilaiset kruununtavoittelijat pyysivät saksalaisten lisäksi böömiläisiltä, puolalaisilta ja venäläisiltä sukulaisiltaan apua aseellisten kannausten selvittämisessä. Tällaiset vastavuoroiset ”sukulaisten avunannot” keskieuropalaisten dynastioiden edustajien välillä saattavat alueen keskiajan historiaa sotaretkien sarjona.

Márk Káltin teoksella on kahdestakin syystä ollut suuri vaikutus unkarilaiseen historiankäsitykseen. Yhtäältä *Kuvakronikka* on Árpád-suvun kuninkaiden vuodesta 1000 vuoteen 1301 jatkunutta hallintoa kuvanneista töistä varhaisin ja yksityiskohtaisin meidän päiviimme saakka säilynyt teos. Tästä syystä se on erityisen arvokas lähde. Historioitsijat pitävät suurinta osaa kronikan kertomuksista todenperäisenä – tietyin täsmennyksin. Toisaalta Márk Káltin tyyli on niin nautittavaa ja hän esittää sanottavansa niin kuvaavasti ja sellaisella dramaturgian tajulla, että laajemmallekin lukijakunnalle suunnatuissa kansantajuisissa historiankirjoissa on vieläkin erilaisia versioita näistä episodeista. Ennen historiatieteen 1800-luvun uudistumista keskiajan historiasta ei oikeastaan edes ollut muunlaista tietoa hallitsijoiden kronikoissa sekä gestoissa kuvattujen enemmän tai vähemmän kunniakkaiden tekojen lisäksi. Mutta jos nykypäivän unkarilaiselta kadunmieheltä kysytään, mitä hänelle tulee mieleen Árpád-dynastian aikakaudesta, hänkin todennäköisesti mainitsee jonkin näistä mehevistä kertomuksista: Vatan johtaman pakanakapinan, piispa Gellért Pyhän marttyyrikuoleman, Henrik III:n laivaston upottaneen Zothmund-nimisen sankarin, saksalaisten hylkäämät haarniskat Vértes-vuoristossa tai prinssi Bélan elämän ratkaiseen valinnan kruunun ja miekan välillä.

Kuningas Pietarin julmuus

Kun Pietarista tuli kuningas,¹ hän riisui täysin kuninkaallista korkeutta kuvaavan hyväntahtoisen asenteen ja teki teutonien raivolla julmuuksia, välittämättä Hungarian aatelistosta. Maan antimia hän riisti pöyhkein katsein ja kyltymättömällä sydämellä, villieläimen tavoin karjuvien teutonien ja pääskysten tavoin lavartelevien italialaisten kanssa. Linnat ja vartiopaikat hän uskoi teutonien ja italialaisten huomaan. Pietari oli ylen nautinnonhimoinen. Tuohon aikaan kukaan ei voinut olla varma puolisonsa tahrattomuudesta tai tyttärensä tai siskonsa koskemattomuudesta kuninkaan vasallien ahdistelujen takia, nämä kun harjoittivat ran- gaistuksetta väkivaltaa heitä kohtaan. Hungarian ylimykset, nähdessään kansansa hädän, joka Jumalaa vastaan rikkoen aiheutettiin, he pysyivät yhteisellä päätöksellä, että kuningas käskisi väkensä jättämään tämän jumalattoman halpamaisuuden. Turhamaisessa ylpeydessään itserakas kuningas päästi vapaaksi sisäänsä kerääntyneen myrkyin kirottun löyhkän puhuessaan näin: ”Niin kauan kuin olen järjissäni, jokaisen kunnia- arvoisen tuomarin, alituomarin, kapteenin, kylän pään ja edelleen jokai- sen ylimyksen ja mahtimiehen viran täytän teutoneilla läpi koko Hunga- rian, maan täytän uudisasukkailla ja kokonaisuudessaan annan teuto- nien valtaan.” Hän sanoi vielä näinkin: ”Tämä nimi, Hungaria, on anga- ria-sanan johdos² ja siksi he ovat velvollisia palvelemaan.” Nämä sanat ruokkivat riitaa kuninkaan ja unkarilaisten välillä.

¹ Pietari Orseolo oli kuningas Tapani Pyhän sisaren ja Venetsian dogen poika, joten hän vietti nuoruutensa Venetsiassa. Tapani Pyhä ei luottanut siihen, että hänen kuoltuaan hänen pakanasukulaisansa ylläpitäisivät hänen luomaansa kristillis-feodaalista järjestel- mää. Niinpä hän valitsi seuraajakseen Pietarin, joka hallitsi vuosina 1038–1041 ja 1044–1047.

² Kreikkalainen *angaria*-sana tarkoittaa palvelijan työtä.

Pietarin pako ja Aban valinta

Pietarin kuninkuuden kolmantena vuonna unkarilaiset ylimykset ja sotilaat kokoontuivat piispojen neuvosta kuningas Pietaria vastaan ja neuvottelivat huolellisesti löytääkseen maansa kuninkaallisesta suvusta jonkun, joka olisi sopiva maan hallitsemiseen ja vapauttamiseen Pietarin sortovallasta. Kun he eivät löytäneet tällaista henkilöä maastaan, he valitsivat keskuudestaan Aba-nimisen maaherran, kuningas Tapani Pyhän sisaren miehen ja nimittivät hänet kuninkaakseen.³ Aba kokosi unkarilaisen armeijan ja marssi kuningas Pietaria vastaan taistellakseen hänen kanssaan. Kun Pietari huomasi, että unkarilaiset eivät kannata häntä, hän pelästyi kovin ja pakeni Baijeriin pyytämään teutonikuningas Henrikin apua. Pietarin pelastuttua unkarilaisten käsistä unkarilaiset tappoivat palasiksi repien partaisen, konnamaisen Budan, joka oli ”kaiken pahan alku ja juuri”, sillä hänen neuvostaan Pietari turmeli Hungarian. Hänen kahden poikansa silmät puhkaistiin. [...] Aba nostettiin kuninkaalliseen kunniaan ja vihittiin kuninkaaksi. Kuningas Aba hävitti kaikki ne lait ja verot, jotka kuningas Pietari oli omien tapojensa mukaan määrännyt. [...]

Aba kuitenkin muuttui ylpeäksi ja alkoi kohdella unkarilaisia armottomasti. Hän ylenkatsoi maan aatelisia ja oleskeli aina talonpoikien ja aatelittomien kanssa. Aateliset eivät moista sietäneet ja solmivat salaliiton tappaakseen hänet. Mutta joku heistä paljasti kuninkaalle heidän nimensä, ja kuningas tapatti kaikki, jotka käsiinsä sai. Salaliittolaisten joukosta muutamat pakenivat keisarin luo ja entistäkin innokkaammin puhuivat Abaa vastaan sanoen, että hän ei anna arvoa valalle, halveksii aatelisia, jotka nostivat hänet kuninkaakseen, herkuttelee ja ratsastaa aatelittomien maalaisten kanssa ja on jatkuvasti heidän seurassaan. Tähän keisari sanoi: ”Todellakin, tämä ei ole aateliselle sopiva tapa vaan juuri päinvastoin.” Näin keisaria alituisesti yritettiin käännättää kostamaan kuningas Aballe hänen epäoikeudenmukaiset tekonsa. [...]

³ Sámuel Aba hallitsi vuosina 1041–1044.

Keisarin ja kuningas Pietarin mukana olevat unkarilaiset johtivat armeijaa koko yön ratsastaen Rába- ja Rábca-jokien varsia ylöspäin. Auringon noustessa he ylittivät helpon kahlupaikan. Kuningas Aba nousi lukuisten aseistettujen miesten kanssa keisaria ja Pietaria vastaan laurinum⁴ vieressä olevassa Ménfőssä luottaen vahvasti voittoonsa, koska muutama baijerilainen oli tiedottanut hänelle, että keisari tuli vain harvojen miesten kanssa häntä vastaan. Mitä sanottiinkaan – Aballe olisi tullut voitto, jos muutama kuningas Pietarin ystävänä pysyneistä unkarilaisista ei olisi luovuttanut ja karannut. Teutonit kertovat myös, että ennen taisteluun ryhtymistä ohut sumu laskeutui kuin taivaan merkkiä ja jumalaisesta vaikutuksesta kiivas tuulimyrsky kuljetti kauhean pölyn unkarilaisten silmiin. Vielä sanotaan, että herra paavi oli jo aikaisemmin julistanut unkarilaiset pannaan siitä hyvästä, että he olivat nöyryyttäneet kuningastaan Pietaria. Kun taistelu oli käynnistynyt, molemmilla puolilla taisteltiin pitkään ja ankarasti niin kauan, kunnes jumalaiseen apuun luottaen keisari sai onnekkaasti voiton. Hävinnyt kuningas Aba taas pakeni Tiszan suuntaan ja eräässä kylässä unkarilaiset, joille hän oli kuninkuuteensa aikana aiheuttanut pahaa, tappoivat hänet vanhaan hautakuoppaan. Ruumis haudattiin kylän vieressä olevaan kirkkoon. [...]

Sinä aikana unkarilaiset kokoontuivat, anellen kääntyivät keisarin puoleen ja pyysivät häneltä armoa ja sääliä. Keisari otti heidät vastaan hilpein kasvoin ja armollisesti ja antoi kuin antoikin heille, mitä he pyysivät. Sen jälkeen hän tuli saattueineen Albaan, jota teutonikielellä Weissenburgiksi kutsutaan⁵ ja joka on Hungarian hallitsijoiden kotisija. Täällä unkarilaiset ottivat keisarin vastaan keisarille kuuluvalla kunnioituksella ja suurella valmiudella. Hän taas palautti Pietarin takaisin kuninkaaksi kuninkaan kruunulla, kuningas Tapani Pyhän tunnuksilla koristaen saattoi hänet valtaistuimelle ja Ylistetyn Jumalan Äidin, kaikkina aikoina neitseellisen Marian tuomiokirkossa istutti hänet kunin-

⁴ Nyk. Győrin latinankielinen nimi.

⁵ Nyk. Székesfehérvárin latinankielinen nimi.

kaana valtaistuimelle. Keisari toimi kuninkaan ja unkarilaisten sovittelijana puolin ja toisin, ja unkarilaisten pyynnöstä antoi luvan heidän lakiansa säilyttämiseen ja tapojensa mukaiseen tuomitsemiseen. Kun keisari oli näin määrännyt asiat ja oli saavuttanut toivotun menestyksen, hän jätti vartionsa Hungariaan kuningas Pietarin luo ja palasi Regensburgiin.

Keisarin paluu Hungariaan

Seuraavana vuonna keisari palasi Hungariaan ja tuon pyhän juhlan aikana kuningas Pietari unkarilaisten ja teutonien edessä luovutti Hungarian hänelle kullatun keihään muodossa. Tämän lisäksi kuningas osoitti kunnioitustaan keisarille useilla loistavilla lahjoilla, minkä jälkeen suuresti ylistetty keisari palasi kotimaahansa. Samaan aikaan Andreas, Béla ja Levente,⁶ jotka pakenivat Böömiin, ahdistavan kurjuuden alla jatkoivat matkaa Puolaan. Puolan ruhtinas Mieszko II otti heidät vastaan hyväntahtoisesti ja kunnioittavasti. [...]

Benyniksi kutsuttu ruhtinas Béla

Sinä aikana muutamat unkarilaiset ylimykset huokailivat maansa tuhoutumisen vuoksi ja halusivat vapauttaa Hungarian Pietarin hirmuvallasta. He pysyivät horjumattoman uskollisina Andreaalle, Bélalle ja Leventelle, jotka polveutuivat kuningas Tapani Pyhän suvusta, ja uskollisesti palvelivat heitä ja palvelijoiden kautta lähettivät heille parasta, mitä oli. Visca, Bua ja Buhna sukulaisineen olivat niitä ylimyksiä, jotka jatkuvasti huokailen ja voihkien odottivat suotuisaa hetkeä Andreaan, Bélan ja Leventen Hungariaan takaisin tuomiseksi ja ponnistelivat kaikkiin voimin, jotta heitä aikoinaan rakastaneen ja ylistäneen Tapani Pyhän jälkeläiset saisivat Hungarian haltuunsa. Kuningas Pietari, jonka teutonit olivat nostaneet valtaan, ei enää hallinnut, vaan armottomalla sortovallalla vitsoi

⁶ Tapani Pyhän Vazul-nimisen serkun pojat. Ikääntynyt kuningas Tapani otaksui, että hänen kuolemansa jälkeen Vazul pyrki valtaan palauttaakseen pakanallis-nomadiset elämäntavat. Tämän vuoksi Tapani sokeutti hänet ja ajoi hänen poikansa maanpakoon.

Hungariaa. Muutaman petollisen, Budan ja Devecherin, ilmiannon johdosta Pietari kuuli, että mainitut unkarilaiherrat Visca, Bua ja Buhna sukulaisineen miettivät, miten he voisivat antaa maan takaisin kuninkaan jälkeläiselle ja tuoda Andreaan, Bélan ja Leventen maahan kuningas Pietaria vastaan. Pietari syttyi kiivaaseen vihaan, otti heidät kiinni, vei heidät piinapenkkiin ja tapatti heidät, muilta puolestaan puhkaisi silmät. Hän kidutti koko Hungariaa niin, että unkarilaiset valitsivat mieluummin kuoleman kuin kurjan elämän. Hungarian aateliset – nähden kansansa rappeutumisen – kokoontuivat Csanádiin neuvottelemaan ja koko Hungarian nimessä lähettivät juhlanan saattueen Andreaan ja Leventen luokse Venäjälle kertomaan heille, että koko Hungaria odottaa heitä uskollisesti ja koko maa kernaasti tottelee heitä, kuninkaan jälkeläisiä. Tulkoot vain Hungariaan ja suojelkoot unkarilaisia teutonien vihalta. He vahvistivat vielä valalla, että heidän tullessaan Hungariaan jokainen unkarilainen heti liittyy heihin ja alistuu heidän valtaansa.

Piilotettuja ansoja peläten Andreas ja Levente lähettivät salassa viestinviejä Hungariaan. Kun he sitten saapuivat Novum Castrumiin,⁷ jonka kuningas Aba rakennutti, tulivat unkarilaiset joukoittain heitä vastaan ja pirun vihjausten yllyttäminä he uppiniskaisesti vaativat Andraalta ja Leventeltä heidän suostumistaan koko kansan pakanauskon mukaiseen elämään, piispojen ja kirkollisten tappamiseen, kirkkojen tuhoamiseen, kristinuskon hylkäämiseen ja epäjumalien kunnioittamiseen. Veljekset antoivatkin luvan ”heidän sydäntensä halujen mukaan” tuhoutua esi-isiensä harhoihin, koska he eivät muuten halunneet taistella kuningas Pietaria vastaan Andreaan ja Leventen puolesta. Unkarilaisen keskuudesta Selus-linnasta⁸ eräs Vata-niminen oli ensimmäinen, joka pyhitti itsensä demoneille, ajoi päänsä kaljuksi ja pakanatapojen mukaisesti jätti vain kolme lettiä. Pitkän ajan kuluttua Vatan Janus-niminen poika – isänsä tapaa seuraten – keräsi ympärilleen useita taiku-

⁷ Újvárin latinankielinen nimi.

⁸ Oik. Becus, joka on Békésin linnan latinankielinen nimi.

reita, ennustajaeukkoja ja povareita, joiden taikasanat tekivät hänestä miellyttävän herrojen keskuudessa. Lukuisten papittarien joukosta kaikkein kristillisin kuningas Béla myöhemmin vangitsi erään Rasdi-nimisen ja piti häntä niin kauan tyrmässä kunnes hän söi oman jalkansa ja kuoli. Unkarilaisten historiasta kertovissa vanhoissa kirjoissa on kirjoitettu vielä sekín, että kristittyjä oli ankarasti kielletty solmimasta avioliittoa Vatan ja Janusin suvun kanssa. Samalla tavalla kuin Vanhassa testamentissa Dathan ja Abyron lietsoivat kapinaa Herraa vastaan, hekin suuntasivat Unkarin kansan pois Kristuksen uskosta armon aikana. Vatan kirottun ja vahingollisen kiihotuksen takia koko kansa antoi itsensä demoneille, alkoi syödä hevosen lihaa ja tehdä rikoksia. He jopa tappoivat katoliseen uskoon jääneitä kirkollisia ja maallisia ja tuhosivat useita Herran huoneita. He nousivat kuningas Pietaria vastaan ja tappoivat kaikki teutonit ja italialaiset, jotka toimivat eri viroissa ympäri Hungariaa. Yöllä he lähettivät nopein ratsuin kolme kuuluttajaa Pietarin leiriin julistamaan Jumalan, Andreaan ja Leventen käskyä ja sanaa tappaa piispat, papisto ja kymmenysten kerääjät ja omaksua uudestaan pakanausko poistamalla verotus ja hävittämällä Pietarin muisto teutonien ja italialaisten kanssa iankaikkisesti ja siitákin eteenpäin. [...]

Sillä välin Andreas ja Levente joukkoineen Hungarian läpi marssien lähestyivät Pestissä olevaa Tonavan ylityspaikkaa. Tästä kuultuaan piispat Gellért, Boztricus, Buldi ja Benetha ja maaherra Zonuc lähtivät Albasta Andreasta ja Leventeä vastaan kunnioittaakseen heidän tuloaan. Kun piispat kiirehtien saapuivat paikkaan, jota Gyodiksi kutsutaan, he halusivat osallistua messuun Pyhän Sabinan kirkossa ennen herrojen tapaamista. Piispa Gellért puki papin puvun päälleen ja puhui kansalle innostaen heitä, näin sanoen: ”Veljeni, piispatoverini ja muu uskova kansa, tietäkää, että tänään veritodistajien kruunulla pääsemme Herramme Jeesuksen Kristuksen ja ikuisen autuuden tykö. Paljastan teille Jumalan salaisuuden, joka tänä yönä ilmentyi edessäni. Näin Herramme, Jeesuksen Kristuksen, joka istui pyhyden äidin, iankaikkisesti pyhän Marian, sylissä ja kutsuen meitä luokseen omin käsin ojensi meille ruu-

miinsa ja verensä sakramentin. Piispa Benethalta Jeesus otti pois tämän sakramentin tullessaan hänen eteensä. Siksi hänellä ei ole tänään osaa veritodistajana.” Sitten piispa Gellért pyysi heitä katumaan syntejään, ja messun kuultuaan, rukoukseen syventyen ja marttyyriudella voitetun iankaikkisen onnen toivosta iloiten kaikki osallistuivat ehtoolliselle. Sen jälkeen kaikki lähtivät yhdessä Tonavan ylityspaikkaa kohti. Piispa Gellért, koska oli lyhytkasvuinen ja antoi kaikki voimansa Jumalan palvelemiselle, matkusti vaunuilla. Kun he saapuivat ylityspaikalle, turmeluneet ihmiset, Vata apureineen, demonien valtaamina – koska he omistivat itsensä heille – hyökkäsivät piispoja ja näiden seuralaisia vastaan ja kivittivät heidät kuoliaaksi. Piispa Gellért teki ristinmerkkiä taukoamatta niitä päin, jotka vuodattivat hänen vertansa. Nähtyään tämän heidän vihansa vain voimistui ja he säntäsivät piispan kimppuun kaataen hänen vaununsa Tonavan rannalle. Piispan he istuttivat kaksipyöräiseen käsikärryyn ja työnsivät hänet Kelenfeld-kukkulalta⁹ alas syvyyteen. Hänen vielä vääntelehtiessään he pistivät keihäällä hänen rintaansa ja murskasivat kivellä hänen kallonsa. Kristuksen kunniakas veritodistaja muutti näin pois maailman kurjuudesta ikuiseen autuuteen. Usein Tonava tulvi sille suurelle kivelle, jolla Pyhän Gellértin pää murskattiin, mutta seitsemään vuoteen vesi ei pessyt verta pois. Lopulta papit nostivat kiven paikoiltaan, ja nyt se on Csanádissa, piispan alttarin laatasna. Siinä paikassa, jossa pää murskattiin, vuoren juurella seisoo kirkko Pyhän Gellért-marttyyrin muistoksi. Gellért oli Venetsiasta kotoisin ja oli ollut Rosaciossa munkkina. Pannoniaan tultuaan hän oli Beelissä erakkona, minkä jälkeen hänestä tuli Csanádin piispanistuimen haltija.

Myös piispa Buldi muutti kivitettynä taivaan kunniaan. Beztricuksen ja Benethan ylittäessä veneellä Tonavaa Andreaan ja Leventen luo haavoittivat joen toisella puolella olevat kerettiläiset piispa Beztricusta niin, että hän kolmen päivän kuluttua kuoli. Andreas-herttua vapautti sinne saavuttuaan heidän käsistään piispa Benethan ja näin Pyhän

⁹ Nyk. Gellért-kukkula Budapestissä.

Gellértin ennustus toteutui. Benetaa lukuun ottamatta kaikista tuli marttyyreita, myös maaherra Zonukista.[...]

Kuningas Pietarin kuolema

Kun Pietari näki, että unkarilaiset yksimielisesti liittyivät Andreaan ja Leventen joukkoihin, hän pakeni teutoniensa kanssa Musunin suuntaan päästäkseen sieltä Itävaltaan, mikä ei onnistunut, koska unkarilaiset olivat vallanneet maan portit ja ulospääsyt. Herttua Andreaan lähetti kutsui kuningas Pietarin takaisin muka rauhansopimusta solmimaan, luvaten ansaittua kunnioitusta. Pietari uskoikin häntä ja kääntyi takaisin, kuten kerrotaan, mutta vain pakon edessä. Hän oli nimittäin saanut tietää sotajoukosta, joka odotti häntä väijytyksessä, ja halusi palata kiireesti Albaan. Päästessään Zamurin kylään edellä mainittu lähetti halusi juonensa avulla ottaa Pietarin kiinni ja viedä sidottuna Andreas-herttuan eteen. Tämän aavistettuaan Pietari pakeni erääseen kartanoon ja puolustautui urhoollisesti taistellen kolme päivää. Lopulta jousimiehet tappoivat kaikki hänen sotilaansa. Pietari otettiin kiinni, sokaistiin ja vietiin Albaan, jossa hän pian kuoli tuskallisiin kipuihinsa. Hänet haudattiin Quinqueecclesiaessa,¹⁰ siinä tuomiokirkossa, jonka hän oli rakennuttanut Pyhän Pietarin kunniaksi toisen valtakautensa kolmantena vuotena.

Unkarilaiset kruunaavat Andreaan kuninkaaksi

Kun Andreas oli päässyt vastustajiensa ahdistelujen alta turvaan Albaan, hän voitti kuninkaan kruunun itselleen. Herran vuonna 1047 kolme piispaa, jotka olivat selviytyneet kristittyjen suurelta hävitykseltä, kruunasivat hänet. Ankaran rangaistuksen uhalla kuningas määräsi koko kansan jättämään aikaisemmin sallitun pakanauskon, palaamaan oikeaan kristinuskoon ja elämään sen lain mukaisesti, johon Tapani Pyhä heitä opetti. Juuri näinä päivinä Levente kuoli. [...]

¹⁰ Nyk. Pécsin kaupungin latinankielinen nimi.

Menetettyään veljensä Andreas lähetti edustajansa Puolaan toisen veljensä, Bélan luokse ja rakkaudella kutsui hänet luokseen sanoen: ”Ennen olimme tovereita kurjuudessa ja kärsimyksessä. Pyydän siis, rakas veljeni, ettet viivyttele tulemasta luokseni, jotta voisimme olla tovereita ilossa, ja läsnäolostasi iloiten saisimme molemmat osamme kaikesta hyvästä valtakunnassamme. Ei minulla ole perijää eikä veljeä sinun lisäksesi. Ole sinä perijäni, jatka sinä hallitsemista!” Näistä sanoista liikuttuneena Béla tuli koko talonväkensä kanssa kuninkaan luokse. Kun kuningas näki hänet, hän sanojensa mukaan iloitsi suuresti, sillä saattoi myös tukeutua veljensä voimaan. Tämän jälkeen kuningas ja hänen veljensä Béla neuvoteltuaan jakoivat maan kolmeen osaan; kaksi kolmannesta jäi majesteettisen kuninkaan haltuun ja kolmannes annettiin herttualle. Tästä maan ensimmäisestä jakamisesta tuli riitojen ja sotien siemen Hungarian herttuaiden ja kuninkaiden kesken. Kuningas Andreas rakennutti niihin aikoihin luostarin Pyhän Ányosin kunniaksi Balatonin järven rantaan, Tihany-nimiselle paikalle. Hän otti vaimokseen ruteeniruhtinaan tyttären, joka synnytti hänelle Salamonin ja Dávidin. Eräältä rakastajattareltaan, joka oli kotoisin Moroth-kylästä, hän sai György’in. Béla-herttua sai Puolassa kaksi poikaa, Geysan ja Ladislauksen, ja Hungariassa Lambertin ja useita tyttäriä. Kuningas ja herttua elivät rauhassa ja sovussa.

Teutonien kuningas

Sinä aikana teutonien kuningas suurella joukolla piiritti Pozsony-nimisen linnan, koska hän halusi kostaa Pietaria kohdanneen laittomuuden ja ottaa Hungarian hallintaansa. Hän pystytti useita sotakoneita kamppailua varten, mutta kahdeksan viikon piirityksen jälkeen hän ei ollut saavuttanut mitään. Mainittu kuningas näet oli saapunut laivastolla Pozsony-linnan hyökkäykseen. Silloin linnassa olevat unkarilaiset löysivät erään Zothmund-nimisen miehen, joka oli erinomainen uimari. He lähettivät hänet yön hiljaisuudessa keisarin laivojen luokse. Veden alla hän saavutti laivat, porasi niihin reiät, ja näin laivat täyttyivät vedellä.

Teutonien sotavoima rusentui; heikkoina, voimiensa hävittyä he palasivat kotiin. Pozsony’issa oli useita sankareita, joiden joukosta erottuivat Woytech, Endre, Vylungard, Urosa ja Márton, jotka päivästä toiseen taistelivat teutoneita vastaan.

Seuraavana vuonna niin ikään keisari tuli valtavine sotajoukkoinen Hungariaan, Zala- ja Zselice-jokien lähteiden läheisyyteen. Hän lähetti myös elintarvikkeilla lastattuja laivoja Tonavalle ja näiden päälliköksi veljensä piispa Gebhardin. Kuultuaan heistä Andreas ja Béla polttivat kaikki vilja- ja heinäsuovat ja johdattivat asukkaat eläimeen kauas niiltä mailta, joiden kautta keisari aikoi marssia. Kun keisari tunkeutui Hungariaan ja saapui poltetuille seuduille, ei hän löytänyt sotilailleen eikä ratsuilleen ravintoa. Hän ei tiennyt sitäkään, missä hänen laivansa olivat, eikä siis saanut niiltäkään apua. Metsien poikki kuljettuaan hän saapui Bodajk-vuorille ja kärsi kaikenlaisesta ravinnon puutteesta. Tällä välin piispa Gebhard oli saapunut Geurinumii¹¹ ja lähettänyt kirjeen keisari Henrikille tiedustellen, missä hänen tulisi odottaa Henrikiä. Andreaan ratsumiehet, koska Jumalakin näin halusi, ottivat kiinni kirjeenkantajan ja veivät hänet Andreaan luo. Piispa Miklósin tulkitsemana he ymmärsivät kirjeen sisällön ja kirjoittivat piispa Gebhardille vastauksen, jota lähettivät viemään erään uudisasukkaan. Tämä teeskenteli, että keisari olisi lähettänyt kirjeen, joka kuului näin: ”Tiedä, hyvä piispa Gebhard, että valtakuntamme suuret ja vakavat asiat pakottavat meidät palaamaan Hungariasta Teutoniaan;¹² vastustajamme kun ovat miehittäneet alueemme. Siispä kiirehdi ja hävitä mahdollisimman nopeasti laivasi ja tule luoksemme Regensburgiin. Sinunkaan ei ole enää hyvä viipyä Hungariassa.” Piispa Gebhard tämän tiedostaen pikaisesti palasi Teutoniaan. Keisari taas odotti turhaan apua laivoilta ja oli vähällä kuolla nälkään; samoin uhkasi koko joukkoa onneton nälänhätä, hevoset ja kantojuhdat lukuun ottaen. Tämän lisäksi unkarilaiset ja petšenegit

¹¹ Nyk. Győrin latinankielinen nimi.

¹² Saksan keskiaikainen nimi.

illasta toiseen häiritsivät heitä taukoamatta, myrkkynuolilla tappaen ja telttoihin köysiä pingottaen, näin ryöstäen useita heistä, jotka palvelivat keisaria. Teutonit, jotka pelkäsivät heihin kohdistuvaa nuolisadetta, kaivoivat itsensä maahan ja suojasivat itseään kilvillä – elivät maaten samassa haudassa kuolleiden kanssa. Haudassa, joka kaivettiin kuolleille, makasivat yöllä elävät, ja haudan, joka eläville yöllä kaivettiin, täyttivät päivällä kuolleet. Kun keisari näki minkälaiseen vaaraan hän oli sekaantunut, lähetti hän sanansaattajan Andreaan ja Bélan luokse ikuista ja vankkumatonta rauhaa pyytäen. Hän sanoi, että jos kuningas Andreas sallii hänen perääntyä vapaasti ja ravitsee hänen nälän näännyttämän sotajoukkonsa, hän ei enää koskaan tule vahingoittamaan Andreasta tai hänen jälkeläisiään sanoin, teoin tai neuvoin. Jos hänen jälkeläisistään joku nousee asein Hungariaa vastaan valloittaakseen sen, tulkoon Jumalan viha sen päälle ja olkoon ikuisesti kirottu. Vahvistaakseen ikuisen rauhansopimuksen vielä vankemmin hän lupasi antaa Sofia-nimisen tyttärensä, joka oli jo aikaisemmin naitettu Ranskan kuninkaan pojalle, vaimoksi Andreaan pojalle Salamonille. Hän vahvisti vielä pyhällä valalla pitävänsä kiinni lupauksistaan. Koska Andreas ja Béla olivat rauhaarakastavia eivätkä halunneet kylvää epäsovun siementä, he solmivat rauhan keisarin kanssa. Keisari vielä henkilökohtaisesti vahvisti valalla pitävänsä lupauksensa. Silloin kuningas Andreas, unkarilaisten kuninkaiden tapaan anteliaasti, lähetti keisarille viisikymmentä suurta kalaa, kaksi tuhatta kylkeä silavaa, tuhat suurta härkää ja leipääkin enemmän kuin pystyivät mukanaan viemään, vielä lampaita, nautaeläimiä ja viiniä ylimäärin. Määrättömästi syömisestä ja pohjattomasta juomisesta johtuen suuri osa teutoneista juopui ja menehtyi. Loput – vapauduttuaan kuoleman kynsistä unkarilaisten armosta – jättivät telttansa, kilpensä ja kampeensa ja juoksivat takaisin Teutoniaan taakseen katsomatta. Siitä lähtien sitä paikkaa, josta teutonit kilpensä heittäen karkasivat – jouduttuaan ikävään häpeään – tänäkin päivänä kutsutaan Vértes-vuoriksi.¹³

¹³ Unkarin *vért*-sana merkitsee haarniskaa.

Salamonin kruunaaminen isänsä Andreas-kuninkaan elinaikana

Kun keisari Henrik oli näin häpeällisesti juossut kotiin Hungariasta, kuningas Andreas lähetti sanansaattajan hänen luokseen ja pyysi tätä antamaan tyttärensä Sofian hänen pojalleen Salamonille, niin kuin oli luvannut. Keisari pitikin uskollisesti lupauksensa. Kuninkaalliset hääjuhlat pidettiin Morava-joen rannalla. Vahvistettuaan vankasti rauhansopimuksen keisari ja kuningas palasivat ilolla kotiin. Pian Andreas halvaantui ja talvesta toiseen häntä kuljetettiin kantotuolilla. Tapani Pyhän kuolemasta kului yksitoista vuotta ja neljä kuukautta kuningas Andreaan hallintokauden ensimmäiseen vuoteen. Välillä teutoni tai oikeastaan venetsialainen Pietari hallitsi kahdesti, yhteensä viisi ja puoli vuotta. Aba hallitsi kolme vuotta. Koska sukurakkaus ja veriveljeys usein estää oikeudenmukaisuutta tapahtumasta, Andreaankin oikeamielisyyden voitti hänen rakkautensa poikaansa kohtaan. Rikkoen lupauksensa – mitä ei saisi tapahtua kuninkaan kyseessä ollessa – hallituskautensa kahdentenatoista vuotena, vanhuuden murtamana, hän voiteli ja kruunasi vasta viisivuotiaan poikansa Salamonin koko Hungarian kuninkaaksi. Hän ilmoitti tekevänsä näin maan rauhan puolesta, koska keisari ei antaisi tytärtään Salamonille ilman tämän kruunaamista. Kun Salamonin kruunauksen aikana laulettiin, että ”Ole herra veljillesi” ja Béla tulkin avulla ymmärsi tästä, että Salamon-lapsukainen määrättiin hänen herrakseen, narkästyi hän suuresti.

Toiset sanovat, että Béla ja hänen poikansa Geysa ja Ladislaus maan kaikkien ylimysten yhteisymmärryksellä voitelivat Salamonin kuninkaaksi ja että myöhemmin riidan syyttäjien yllytyksestä viha valtasi heidät. Juonittelijat nimittäin – joita näinä päivinä suositaan – jatkuvasti vihjailivat kuninkaalle, että Salamon voi hallita vain jos hän tapattaa veljensä Bélan. Toisaalta taas Bélalle uskoteltiin, että on tullut aika hankkia kuninkuus, sillä Salamon on vielä pikkupoika ja hänen isänsä puolestaan vanha ja raihmainen. Kuningas ja herttua siis menivät Var-

kuniin.¹⁴ Kuningas ymmärsi, että hänen kuolemansa jälkeen hänen poikansa ei voi hallita, jollei herttua sitä tahdo. Hän kutsui neuvotteluihin kaksi uskollista miestä ja keskustelun alkaessa sanoi heille: ”Haluan koetella herttuaa ja kahden kesken kysyä häneltä, haluaako hän kruunun vai herttuan vallan.” Kuningas asetti eteensä punaiselle liinalle kruunun ja miekan, joka kuvasi herttuan valtaa. ”Jos herttua haluaa pitää valtansa, olkoon se hänen. Jos hän taas haluaa kruunun, niin te kaksi viipymättä ponnahtatte ylös ja tällä miekalla tapatte Bélan!” He lupasivat tehdä näin.

Kun he suunnittelivat tätä, sanansaattajien päällikkö Miklós, joka vartioi palatsin porttia, kuuli ulkoa kaiken. Kun herttua pyydettiin kuninkaan eteen ja Béla astui ovesta sisään, sanansaattajien päällikkö kuisasi hänelle: ”Jos haluat elää, valitse miekka!” Muuta hän ei pystynytäkään sanomaan. Sisään astuttuaan herttua näki miekan ja kruunun kuninkaan edessä ja oli ihmeissään. Kun herttua istuutui, kuningas nousi istumaan vuoteellaan ja sanoi: ”Herttua! Kruunasin poikani, mutta en ahneudesta vaan maan rauhan takia, jonka toissapäivänä solmin keisarin kanssa. Tee vapaan tahtosi mukaisesti: jos haluat kuninkuuden, ota kruunu, jos taas herttuan vallan, ota miekka. Toinen luovuta pojalleni, mutta lain mukaan kruunu on sinun.” Nyt herttua jo ymmärsi päällikkö Miklósin sanat ja vastasi: ”Olkoon kruunu pojalleni, joka on voideltu, ja minulle anna herttuan valta!” Hän tarttui miekkaan. Silloin kuningas lankesi hänen jalkojensa juureen, mitä tapahtuu harvoin. Andreas nimittäin ajatteli, että Béla samanlaisesta yksinkertaisuudesta oli antanut kruunun hänen pojalleen, kuin Levente oli antanut hänelle. Mutta herttua oli toiminut näin pelkonsa takia. Lopulta pahojen ihmisten häijyjen vihjailujen vuoksi kuninkaan ja herttuan välille oli syntynyt epäsopu.

Teräväpäinen herttua varoi kuninkaan ansoja ja meni Puolaan koko talonväkensä kanssa. Kun Andreas kuuli tästä, hän Bélan tekoja pelähten lähetti Salamonin keisarin, lankonsa, luo unkarilaisylimysten saattu-

¹⁴ Nyk. Tiszavárkony-nimisen paikkakunnan vanha nimi.

eessa. Tällä välin Béla kertoi langolleen, Puolan ruhtinaalle, kaikista epäoikeudenmukaisuuksista, joita hänen veljensä kuningas Andreas oli häntä vastaan tehnyt. Puolan ruhtinas uskollisesti ja päättäväisesti kiirehti auttamaan. Näin Béla lankonsa kolmen joukkueen voimalla palasi Hungariaan. Kun kuningas Andreas sai tietää tästä, hän pyysi saksalaiselta keisarilta avuksi kaksi päällikköä, Villelmuksen ja Pothin. Hän otti vastaan myös sukulaisensa, Böömin herttuan ja luotti vakaasti tämän lukuisiin palkkasotureihin. Andreaan leirissä unkarilaisia oli kuitenkin vähän, koska monet olivat menneet Salamonin mukaan ja suurin osa maahan jääneistä liittyi Bélan joukkoihin. Bélalle ilmoitettiin, että Andreaalla on suunnaton määrä palkkasotureita. Béla kuitenkin valitsi mieluummin taistelun ja kuoleman kuin vetäytymisen kuninkaan joukkojen edestä ilman taistelua. Nopeat joukkonsa hän pelkäämättä johti Tisza-joelle kuningas Andreasta vastaan. Teutonien johtajat Villelmus ja Poth joukkoineen ylittivät nopeasti Tiszan, ja yhteen törmätessään molemmat puolet taistelivat urhoollisesti. Jumalan avulla Béla saavutti voiton tappaen melkein kaikki teutonit ja ottaen kiinni heidän johtajansa. Andreaan mukana olleet unkarilaiset – nähtyään Bélan voittaneen – jättivät Andreas-kuninkaan ja liittyivät Bélan joukkoihin. Andreas säntäsi Teutonien suuntaan mutta ei päässyt pakenemaan; Musunin portilla hänet otettiin kiinni. Vankeudessa hänestä ei välitetty ja hän kuoli Bakony'in metsässä olevassa Zircissä. Hänet haudattiin Pyhän Anianuksen luostariin, jonka itse kuningas oli rakennuttanut Tihany'iin, Balaton-järven rantaan. Böömin ruhtinaskin otettiin kiinni ja Bélan tietämättä sokaittiin. Päälliköt Villelmus ja Poth vietiin Bélan eteen, joka salli heidän poistua vapaasti.

Béla-herttua kruunataan kuninkaaksi Jumalan siunaamana

Benyniksi kutsuttu voittaja Béla meni voittoaisti Albaan, jossa piispat hänet voitellivat ja kuninkaan kruunulla – Jumalan siunauksesta – kruunasivat. Hän johti rauhallisissa oloissa maata, jota vastustajat eivät häi-

rinneet, ja tuotti lisää hyvää kansalleen. Hän todisti pätevyytensä muun muassa siten, että takoi rahaa, suuria hopeakolikoita, ja määräsi kauppatarvaiden hinnan tietyn hopearahamäärän mukaan viisaasti, oikeudella ja kohtuudella. Hän ei sallinut kauppiaiden ja rahanvaihtajien inhottavalla ja pohjattomalla ahneudellaan kahmia liian suurta voittoa yksinkertaisilta ihmisiltä ja maalaisilta. [...]

Béla toteutti myös monta muuta ikimuistoista asiaa. Hän suojeli kaikin tavoin kaikkien niiden henkilöiden vaimoja, lapsia ja omaisuutta, jotka olivat kannattaneet kuningas Salamonia, jotta he palaisivat omasta tahdostaan ja rauhassa nauttisivat kaikesta hyvästä. Monet palasivatkin Bélan luokse ja heistä tuli hänen kannattajiaan. Hän vähensi armollisesti unkarilaisten taakkoja ja vapautti heidät pakollisesta palveluksesta ja vanhoista verotaakoista. Tämän ansiosta Hungaria vaurastui ja nosti päätään kaikkien naapurimaiden ylle niin varakkuudessa kuin kunniasakin. Silloin köyhät olivat rikkaita ja rikkaat elivät kunniasa.

Armollisin kuningas lähetti kuuluttajia kautta Hungarian kutsuun jokaisesta kylästä kaksi kaunopuheista vanhusta kuninkaan neuvostoon. Albaan eivät kuitenkaan tulleet vain ne, jotka oli kutsuttu, vaan jokainen maalainen ja palvelija sekä Hungarian koko rahvas. Kuningas, piispat ja kaikki ylimykset – nähtyään mittaamattoman väenpaljouden – pelästyivät, että kansa käy heidän kimppuunsa. He menivät kaupunkiin ja tarkkailivat kansaa. Kansa valitsi keskuudestaan edustajia ja valmisti heille puukorokkeita, jotta heidät nähtäisiin ja kuultaisiin. Edustajat taas lähettivät sanansaattajia kuninkaan ja ylimysten luo, sanoen: ”Salli meidän elää isiemme pakanatapojen mukaan; kivittää piispat, ottaa pappien sisukset ulos, tappaa kirkolliset, hirttää kymmenysten kerääjät ja hajottaa kirkot ja kirkonkellot.” Kuningas tuli murheelliseksi kuullessaan tämän ja pyysi kolmen päivän lykkäystä miettiäkseen asiaa. Tänä aikana johtajat korokkeilla istuen lauloivat irstaita lauluja uskoa vastaan. Koko kansa huusi hyväksyntäänsä: ”Olkoon niin, olkoon niin!”

Kolmantena päivänä, jolloin kansa odotti vastausta, aseelliset sotilaat ryntäsivät kuninkaan käskystä heidän joukkoonsa ja tappoivat muu-

tamia. Johtajat he työnsivät alas korokkeiltaan ja polkivat maahan, toisia taas sitoivat ja ruoskivat, ja näin sotilaiden onnistui lopulta tyynnyttää kapina. Tapani Pyhän ohjattua Hungarian kristinuskoon se kääntyi vielä kaksi kertaa takaisin pakanuuteen. Ensiksi kuningas Andreaan aikana, sitten kuningas Bélan aikana, niin kuin nyt kirjoitimme.

Armollisin kuningas Béla, täytettyään hallintansa kolmannen vuoden, haavoittui vakavasti kuninkaallisella maatilallaan Demesissä valtaistuimen hajottua ja sairastui parantumattomasti. Puolikuolleena hänet vietiin Kynisua-puron luo maan tärkeiden etujen takia. Siellä hän poistui tästä maailmasta. Hänet haudattiin Pyhän Lunastajan luostariin, jonka hän oli itse rakennuttanut sille paikalle, jota Zugzardiksi kutsutaan. Béla oli kalju ja tummahipiäinen, minkä takia luostari sai nimekseen Zugzard.¹⁵

Suomentanut Maria Raunio

¹⁵ Nyk. Szekszárdin nimelle keksitty etymologia on luultavasti virheellinen.

Mestari Rogeriuksen murheellinen laulu mongolien suurhyökkäyksestä

Pyhä Margit (puupiirros 1500-luvulta)

Béla IV:n tytär Margit on ollut Árpád-suvun suosituimpia pyhimyksiä. Mongolihyökkäyksen jälkeen kuningas antoi tyttärensä luostariin, missä Margit vietti loppuelämänsä nunnana rukoillen Unkarin puolesta. Luostarin rauniot ovat tänäkin päivänä nähtävissä Budapestissä pyhän prinsessan mukaan nimetyllä Margit-saarella.

Johdanto

Rogierius (n. 1205–1266) oli italialaissyntyinen munkki, joka saapui Unkariin vuonna 1232 paavin lähettilään Jaakob Pecorariuksen seurueessa. Palkintona kirkollisessa diplomaatiassa osoitetuista ansioista hänet nimitettiin Váradin (nyk. Oradea Romaniassa) hiippakunnan kaniikiksi. Transilvaniassa Rogierius joutui vuonna 1241 kokemaan koko Itä-Eurooppaan vyöryneen mongolihyökkäyksen. Hän jäi mongolien vangiksi ja sai kiittää harvinaislaatuista onneaan hengissä säilymisestään. Järkyttävät kokemuksensa mongolien kylvämästä tuhosta Rogierius kirjasi *Carmen Miserabilen* nimellä tunnettuun teokseen, joka on yksityiskohtaisin säilynyt kuvaus mongolien hyökkäyksestä Unkariin. ”Murheellinen laulu” ilmestyi ensimmäisen kerran painettuna vuonna 1488 János Thuróczyyn Unkarilaisten kronikan (*Chronica Hungarorum*) liitteenä. Rogierius ei myöhemmin enää jatkanut aikansa tapahtumien muistiin merkitsemistä, vaan toimi vuodesta 1249 kuolemaansa saakka arkkipiispana Spalaton kaupungissa (nyk. Split Kroatiassa) tuolloin Unkarin kuningaskuntaan kuuluneella Dalmatian rannikolla.

Vaikka Rogierius kirjoitti kuvauksensa Pecorariukselle osoitetun kirjeen muotoon, hänen tarkoituksenaan ei selvästikään ollut välittää tietojaan ainoastaan paavin lähettiläille. Kirkon diplomaattina hän tiesi hyvin, että teoksellaan hän voisi vaikuttaa Rooman ja Euroopan hovienkin mielipiteisiin. ”Murheellinen laulu” kertoo Rogeriuksen tataareiksi kutsumien mongolien sotaretkestä ja sen tarkoituksena, kuten kirjeen alussa mainitaan, on kuvata Rogeriuksen hirmuisia kokemuksia ja siten varoittaa lähestyvistä maailmanlopusta. Siihen nähden on yllättävää, että teoksen ensimmäinen osa käsittelee varsinaiseen aiheeseen kuulumattomia seikkoja eli Béla IV:n (1235–1270) ja unkarilaisten ylimysten välisiä ristiriitoja. Rogierius luettelee viisi syytä, jotka aiheuttivat valtaistuimelle nousseen hallitsijan joutumisen epäsuosioon, ja huolellisesti kumoaa kuninkaan vihollisten syytökset yhden toisensa jälkeen. On selvää, että Rogeriuksen tarkoituksena on oikeuttaa ulkomaiden silmissä Béla IV:n pyrkimykset vallan keskittämiseen. Béla IV hylkäsi isänsä politiikan, selvitti välejä useiden ylimysten kanssa kuninkaan valtaa vahvistaakseen ja tukeutui maahan kutsuimiinsa pakanauskoiisiin kumaaneihin.

Rogierius kuvaa teoksensa toisessa osassa mongolien sotajoukkojen tunkeutumista Unkariin. Tästä julkaisusta on jätetty pois Venäjän, Puolan, Määrin, Slesian ja kumaanien maan hävitystä koskevat osat ja otettu mukaan vain

Unkarin sotatapahtumat. Niiden kuvauksista yksityiskohtaisin käsittelee huhtikuun 11. päivän taistelua: taisteluun Batu-kaania vastaan lähteneet kuninkaan joukot kärsivät murskatappion Muhissa Tizsan sivujoen Sajón rannalla. ”Murheellinen laulu” kertoo laajimmin juuri Unkarin hävityksestä. Pitkistä mongolien taistelutekniikan, juonien ja julmuuden kuvauksista julkaistaan tässä vain joitakin havainnollistavia otteita. On kiistatonta, että mongolit aiheuttivat laajamittaista tuhoa, mutta historioitsijoiden mukaan Rogeriuksen kuvaukset maan hävityksestä ovat liioiteltuja. Mitä luultavimmin hänen tavoitteenaan oli herättää ulkomaisissa aikalaislukijoissa pelkoa ja saada eri valtiot yhteistuumin valmistautumaan mongolien uuteen iskuun, jonka odotettiin tapahtuvan ennen pitkää.

Vuosien 1241–1242 mongolihyökkäys oli vakavin keskiaikaiseen Unkarin kuningaskuntaan kohdistunut ulkoinen hyökkäys. Vieraiden kansojen hyökkäyksiä oli useampiakin, mutta toista yhtä arमतonta ja yhtä laajan alueen valloittanutta ei nähty ennen 1500- ja 1600-lukujen turkkilaissotia. Mongolihyökkäyksestä (unkariksi *tatárjárás*) tuli myöhemmin unkarilaisille symbolinen käsite. Muhin taistelukentästä tehtiin kansallinen muistopaikka ja uhreille rakennettiin muistomerkki.

Maa nousi kuitenkin nopeasti jaloilleen tuhon jälkeen. Béla IV yritti vaurautua uuteen hyökkäykseen. Hän pyysi paavilta apua Euroopan etuvartiona pidetyn Unkarin jälleenrakennustyöhön. Sisäisiä ristiriitoja vähentääkseen hän teki sovinnon ylimysten kanssa ja satoi nämä itseensä suurin maalahjoituksin. Hänen aikanaan armeijaa uudistettiin voimakkaasti, koko maahan rakennettiin uudenaikaisia kivilinnoja ja perustettiin muurin ympäröimiä kaupunkeja. Länneistä kutsuttiin uudisasukkaita korvaamaan väestökatoa ja idästä pakenevia paimentolaiskansoja kehoitettiin jäämään Unkariin ja auttamaan maan puolustuksessa. Pelättyä uutta hyökkäystä ei lopulta tullut, mutta Béla IV:tä ruvettiin hänen toimiensa ansiosta kutsumaan ”maan toiseksi perustajaksi”.

*Maisteri Rogeriuksen kunnioitetulle Jaakob-herralle,
Palestrinan kirkon piispalle osoittama kirje, joka on osa
tataarien Unkarissa aiheuttamasta hävityksestä
kirjoitettua murheellista laulua*

Jotta olisitte hyvin selvillä siitä Ristiinnaulitun solvaamisesta ja kristityn kansan huomattavasta hävityksestä ja tuhosta, jonka tataarien Unkariin tulo ja tunkeutuminen aiheutti, lähetän Teille tämän heidän teoistaan kirjoitetun pienen työni. Olen koonnut sen sekoittamatta siihen valheellisia tietoja. Lukekaa se loppuun huolella! Tulette löytämään paljon sellaista, mitä olen itse nähnyt tapahtuvan ja minkä suurimmaksi osaksi itse myös koin. Joistakin asioista olen kuullut luotettavilta henkilöiltä, jotka olivat itse niitä todistamassa. Voi olla, että kirjoittamani sisältää myös ihmisluonnolle hirvittävästä ja kauheilta vaikuttavia asioita. Niiden vuoksi ei kuitenkaan pidä ollenkaan ihmetellä minua, kirjoittajaa, tai tapahtumia, vaan kiittää kuninkaiden kuningasta, joka oman armeliaisuutensa unohtaen jätti armahtamatta ahdistettua kansaa. Hän ei suinkaan viskonut lokaa niiden silmille, jotka kiirehtivät kuninkaallisilta virkapaikoilta hävitettyyn maahan, vaan ojensi salamana miekkansa heitä vastaan. Hän ei ottanut heidän syntejään vastaan kepein vaan vitsoin ruoskien, eikä heidän rikoksiaan hyvittäen, vaan selkäsaunalla ja vihalla palkiten. Hän pilkkasi heitä, kun heidät kohtasi äkillinen onnettomuus ja Unkari suurine kansoineen jäi ilman apua. Voi hirvittävää julmuutta! Vapaa Unkari joutui veronkannon alle. Voi tuskaa! Tässä suuressa hävityksessä ei ollut ketään Unkarille läheistä, joka olisi voinut toimia sen lohduttajana.

Pyydän siis ja sydämestäni toivon, että kun haluan kirjoittaa heidän elämästään, tavoistaan ja taisteluistaan totuuden ja kun minun täytyy tähän urakkaan valittaen ryhtyä, niin ette Te eikä kukaan muukaan lukija epäilisi puhdasta omaatuntoani vääristä, valheellisista arvioista. Sillä en ole tutkinut tätä aihetta omahyväisen uhkarohkeuden yllyttämänä jonkun henkilön paljastamiseksi tai tunnetun nimen va-

hingoittamiseksi, vaan pikemminkin siksi, että siitä voitaisiin jotain oppia. Niin että he, jotka tämän lukevat, ymmärtäisivät, ja jotka ymmärtävät, uskoisivat, ja jotka uskovat, mielessään pitäisivät ja jotka mielessään pitävät, tajuaisivat viimeisen hävityksen päivien olevan lähellä ja aikojen kiirehtivän olemassaolonsa loppua kohden. Ja tietäköön jokainen, että en puhele näitä ajattelematta mitä sanon. Nimittäin sen, joka tataarien käsiin joutuu, olisi ollut parempi jäädä syntymättä, ja hänestä tuntuu siltä kuin olisi paholaisen pideltäväksi joutunut.

Näin sanon, sillä olen itsekin sen kokenut. Puolitoista vuotta olin tataarien keskuudessa. Sinä aikana kuolemakin olisi ollut minulle lohtu, sillä kuin rangaistusta oli elämä.

Béla-kuninkaan pyrkimys

Béla, Unkarin kuningas, oli kristittyjen ruhtinaiden keskuudessa tunnettu katolisen uskon tarmokkaana seuraajana. Hänen pyhimyksiksi julistetut edeltäjänsä, Tapani Pyhä, ruhtinas Imre sekä kuninkaat Ladislaus ja Kálmán,¹ olivat jättäneet hurskaudesta esimerkin, jota hän noudatti. Béla suoritti hurskaita tekoja toisaalta julkisuudessa kannustaakseen muitakin hyviin tekoihin ja toisaalta huoneeseensa vetäytyen sulkeakseen hänestä pahaa puhuvien suut. Näiden tekojen lisäksi hän hau toi alituisen mielessään ajatusta vääräuskoisten kansojen saattamisesta pyhän kirkon helmoihin, jotta hän voisi sitten voittaa mahdollisimman paljon sieluja Jumalalle. Tämän hänen oman voittonsa avulla hänen sielunsa pääsisi valittujen joukkoon, ikuisen riemuun.

Miten Béla-kuningas toi kumaanien kuninkaan Unkariin

Siispä 1242. vuonna² Herran lihaksi tulemisesta laskettuna tapahtui niin, että kumaanien kuningas Kuthen lähetti mainitun kuninkaan luo juhallisen lähetystön. Sillä oli mukanaan viesti, jossa kerrottiin, miten

¹ Kuningas Kálmánia (1095–1116) ei julistettu pyhimykseksi.

² Oik. vuonna 1239.

Kuthen oli usean vuoden ajan taistellut tataarien kanssa ja voittanutkin heidät kahdesti. Kolmannella kerralla hän ei ollut kuitenkaan valmistautunut tataarien hyökkäykseen ja joutui joukkojen puutteessa kääntämään selkensä kirotuille tataareille näiden yllättäen hyökätessä. Tataarit tuhosivat sitten vihollisten tapaan suurimman osan Kuthenin maista ja surmasivat hänen alamaisiaan. Tämän takia Kuthen oli valmis seuraamaan Bélaa, kääntymään katoliseen uskoon ja asettamaan Bélan alamaisuuteen sekä itsensä että omaisensa, jos Béla vain olisi halukas ottamaan hänet vastaan sekä säilyttämään hänen vapautensa. Niin Kuthen voisi vetäytyä Unkariin kaikkine sukulaisineen, veljineen, ystävineen ja omaisuuksineen. Suuren suuri ilo täytti kuninkaan hänen kuultuaan tämän ensinnäkin siksi, että tuo tähän asti hänen kanssaan yhdenvertainen ruhtinas oli nyt halukas asettumaan hänen alamaisekseen. Toinen syy iloon oli se, että näin hän pystyi muuttamaan todeksi suunnitelmansa ja voittamaan paljon sieluja Jeesukselle Kristukselle.

Niinpä hän varusti uutisentuojat runsailla lahjoilla ja lähetti heidät luotaan sekä laittoi mainitun kuningas Kuthenin luo omat lähettinsä sekä dominikaanisia munkkeja kertoakseen heidän välityksellään olevansa valmis ottamaan Kuthenin omaisineen vastaan ja antamaan heille kaikkea, mitä he pyytäisivät.

Mitä lisäisin tähän? Kun lähettejä oli lähetetty sieltä ja täältä useampaan otteeseen, lähti mainittu Kuthen väkensä kanssa Unkaria kohti. Kuningas puolestaan meni ihmeellisellä loisteliaisuudella varustautuneena häntä vastaan aina rajalle asti. Tästä loistostaan Béla antoi osuudet niin Kuthenille kuin hänen väelleenkin pitäen näitä suuressa arvossa ja kunniaassa, niin etteivät maan asukkaat olleet kautta aikain sellaista nähneet tai kuulleet. Koska Kuthenin väki oli villiä ja kovaa eikä pysynyt kurissa, ei niin runsaslukuinen joukko voinut oleskella sillä alueella mukavasti. Siksi kuningas Béla määräsi heidän joukkoonsa yhden omista ylimyksistään, jotta tämä ohjaisi heidät pois maan keskiosiin loukkaamasta unkarilaisia ja aiheuttamasta heille kärsimyksiä sekä korvaisi

heille kaikille, palvelijoita mukaan lukematta neljällekymmenelle tuhannelle, heidän kulunsa.

Jatkoa: kuninkaan ja unkarilaisten välisestä vihanpidosta sekä vihanpidon ensimmäisestä syystä

Kun kumaanien kuningas sitten alkoi vaellella yhdessä ylimystensä ja alamaistensa kanssa Unkarissa loputtoman suurine karjalaumoineen, aiheutti se vakavia vahinkoja unkarilaisten laidunmaille, kylvöille, laidhoille, puutarhoille, viiniviljelmille ja yleensäkin omaisuudelle. Ja mikä vielä hirvittävämpää, nämä vaeltelijat paiskasivat iljettävällä tavalla maahan köyhien ihmisten neidot ja häpäisivät mahtavien vuoteet. Näin tapahtui aina, kun olosuhteet sen sallivat. Toisaalta myös unkarilaiset kaatoivat maahan kumaanien puolisoita kuin kehnoja porttoja. Ja jos unkarilainen vahingoitti kumaania, joko hänen kotieläimiään tai hänen persoonaansa, julistettiin kumaanille heti paikalle oikeutta niin ettei kukaan toinen enää vastaavaa uskaltanut tehdä. Mutta jos kumaani aiheutti vahinkoa unkarilaiselle, unkarilainen ei saanut oikeutta, ja jos hän yritti jouduttaa asiaansa, sai hän suunsoitosta korvapuustin palkkioksi. Niin sai alkunsa kuninkaan ja kansan välinen vihanpito.

Béla-kuninkaan ja unkarilaisten välisen vihanpidon toinen syy

Vaikka vähän poikkeankin aiheesta, silti jatkan, jotta lukijat ymmärtäisivät ja jotta ne, jotka saavat tietää, oppisivat hyvin tuntemaan Unkarin hävityksen taustan. Sen jälkeen palaan taas kiirehtien jatkamaan aloittamastani aiheesta.

Kun tämän kuningas Bélan isä, hyvin muistettu Andreas-kuningas,³ oli maksanut velkansa kuolemalle, meni Béla heti maan ylimystön ja aatelisten kanssa Székesfehérváriin. Siellä Esztergomien piispa sitten maan tavan mukaan kruunasi hänet kuninkaan kruunulla. Paro-

³ Andreas II, 1205–1235.

nien joukossa oli kuitenkin muutamia, jotka olivat olleet häntä vastaan ja edesmenneen isän puolella. Näistä Béla pakotti osan maanpakoon ja osan hän taas tuomitsi vankilaan, ne jotka vain pystyi. Korkeimpien arvohenkilöiden joukosta hän puolestaan antoi puhkaista palatiini Dénesin silmät. Hän myös antoi erityisiä määräyksiä sekä käski kuuluttaa, että koko maa oli siivottava pahoista ihmisistä, joita oli paljon. Paronien uhkarohkeuden hillitsemistä silmällä pitäen Béla määräsi, että jos joku paroni, lukuun ottamatta prinssejä, piispoja ja arkkipiispoja, uskalsi hänen läsnäollessaan istua jollekin tuolille, tuli häntä rangaista sen mukaisesti. Béla myös poltatti paronien tuolit, mitkä vain sai käsiinsä. Tätä iskuja pitivät tuomittujen sukulaiset ja pidätettyjen ystävät melkoisena ja he myös pelkäsivät oman tulevaisuutensa puolesta. Niin nousi heidän keskuudessaan paheksunta.

Vihanpidon kolmas syy sai alkunsa tästä

Äskeisen lisäksi aateliset puhelivat katkerin sydämin seuraavaa. Kun heitä tai heidän esi-isäänsä oli lähetetty usein kuninkaiden järjestämille sotaretkille taistelemaan venäläisiä, kumaaneja, puolalaisia ja muita vastaan, niin niillä monet aateliset olivat menehtyneet miekaniskusta, kokeneet nälkäkuoleman tai joutuneet vankilaan. Toisia taas oli kidutettu erilaisilla kidutusvälineillä. Niinä aikoina eläneet kuninkaasivat olivat lahjoittaneet sodista palanneille tai vangiksi jääneiden sukulaisille vahingonkorvauksena ja sopivana palkkiona kyliä, maatiloja ja kiinteää omaisuutta näiden ihmisten ikuiseseen omistukseen.

Kuningas Béla sen sijaan ei antanut aatelisille mitään, vaan otti heiltä heille jo lahjoitettuja maatiloja omaan omistukseensa ja hallintaansa, vaikkei asianomaista olisi missään tuomittu menettämään oikeuksiaan. Tämä oli se tuska ja vahinko, joka repi unkarilaisten sielut. Siten myöskin mahtavat ja rikkaat, joilla oli paljon väkeä, pystyivät vain vaivoin elättämään itsensä.

Bélan ja unkarilaisten välisen vihanpidon neljäs syy

Hyvin usein valitettiin myös sitä, ettei kuningas sallinut aatelisten, olivatpa nämä miten korkea-arvoisia hyvänsä, käynnistää oikeusjuttuja hänen hovissaan. Tämä oli vastoin maan laillista tapaa ja tapahtui kuninkaan omasta käskystä aatelisten sortamiseksi. Aateliset eivät voineet enää esittää hänelle asioitaan suullisesti, vaan heidän täytyi alistaa pyyntönsä kanslereille ja odottaa heiltä ratkaisua asioihinsa. Tämän takia aateliset joutuivat oleskelemaan suurin joukoin kuninkaan hovissa vähäpätöisimmänkin asian takia niin, että heidän oli pakko myydä hevosensa ja muut kapineensa kulujen kattamiseksi. Usein heidän täytyi lähteä kotiin ilman, että he olivat saaneet asioitaan järjestettyä. Näin tapahtui aatelisten puheiden mukaan siksi, että kanslerit esittivät toisten asiat myönteisesti, toisten taas huonossa valossa miten halusivat, sillä kuninkaan puheille saattoi päästä ainoastaan kanslereiden pyynnöstä. Tämän vuoksi ihmiset yleensä avoimesti tunnustivat, että kanslerit olivat heidän kuninkaitaan eikä heillä ollut muuta kuningasta.

Vihanpidon viides syy sai alkunsa tästä

Aateliset puhelivat myös, että kuningas oli tuonut kumaanit Unkariin aatelisten neuvoja laiminlyöden tai jopa niitä vastustaen saattaakseen aateliset häpeään ja sortaakseen heitä. Tämä kävi selvästi ilmi myös siitä, että jos unkarilaiset pyrkivät kuninkaan puheille joko kutsuttuina tai kutsutta, he eivät saaneet nähdä kuningasta kuin kaukaa ja saivat puhua hänen kanssaan ainoastaan välittäjän kautta. Sen sijaan heti kun ensimmäinenkin kumaani tuli paikalle, ovet aukenivat välittömästi ja hänet myös päästettiin sisään. Kuningas asetti kumaanit kaikessa unkarilaisten edelle, niin istunnoissa kuin neuvotteluissakin. Tämän vuoksi eli tyytymättömyys aatelisten keskuudessa niin, että he tuskin pystyivät sietämään sitä. Vaikka he eivät tästä mitään julki lausuneetkaan, eivät he olleet kuninkaan luona vilpittömin sydämin ja sieluin eivätkä he myöskään elätelleet mietteissään rauhanomaisia ajatuksia häntä kohtaan.

Vastaus vihanpidon ensimmäiseen syyhyn

Kuninkaan uskotut ja hänen kannattajansa puolustelivat häntä kaikessa ja vastasivat jokaiseen edellisistä syyöksistä.

Kun kumaanien saapumisen jälkeen kuningas sai luotettavilta henkilöiltä kuulla unkarilaisten kärsivän vääryyttä, hän kutsui koolle ylimykset, paronit, ispaanit⁴ ja kaikki kumaanit Tiszan lähellä olevaan Kőmonostoriin. Siellä vahvistettiin yhdessä viisaiden pohdiskelujen jälkeen päätös, että kumaaniylimykset palvelijoinen jakavat Unkarin alueisiin ja pysyttelevät sitten kukin itselleen merkityllä alueella. Sillä tavoin he eivät pystyisi yksinään, toisin kuin yhdessä ollessaan, aiheuttamaan vahinkoa unkarilaisille. Jos unkarilainen loukkasi kumaania tai kumaani unkarilaista, tuli ispaanien jakaa heille tasavertaisesti oikeutta. Jos ispaanit eivät vielääkään täyttäisi oikein tätä tehtäväänsä, heitä voitaisiin rangaista kuninkaan suosion menettämisellä. Kumaanit eivät juurikaan pitäneet siitä, että heidän täytyi erota toisistaan. Näin he kuitenkin tämän jälkeen saattoivat vaellella elikoineen ja laumoineen Unkarin asumattomilla seuduilla vahingoittamatta ketään. Koska suuri osa kumaaneista oli köyhiä, saivat unkarilaiset heistä lähes ilmaisia palvelijoita. Siten kumaanien asema oli unkarilaisille paremminkin hyödyksi kuin haitaksi. Täten siis kansojen huonojen välien olisi pitänyt parantua.

Vastaus vihanpidon toiseen syyhyn

Selväjärkisten ihmisten ei pidä ihmetellä, että tultuaan kuninkaaksi isänsä kuoleman jälkeen Béla kutsui muutamia ylimyksiä tutkittavaksi ja kidutettavaksi. Kuninkaan ja hänen isänsä välillä olivat nämä aiheuttaneet kapinointia ja pahennusta niin, että elleivät puolueettomiksi jääneet olisi välittäneet rauhaa heidän välilleen, olisivat molemmat osapuolet koonneet sotavoimansa taisteluun. Ei voitu kieltää, että jos

⁴ *Ispán* eli *comes* oli linnaläänien kuninkaan alaisena toimiva sotilaallinen ja hallinnollinen johtaja.

Béla oli yrittänyt mennä isänsä hoviin, häntä ei ollut kunnioitettu, vaan sekä teoin että sanoin pyritti nöyryyttämään. Sen lisäksi isää ja hänen poikiaan vastaan oli muodostettu salaliitto, jonka jäsenet halusivat lyödä heidät miekoin ja ottaa sitten valtakunnasta (jonka olivat jo ennalta keskenään jakaneet) oman osansa ilman, että kukaan asettaisi heille ehtoja.

Kun salaliittolaiset eivät kuitenkaan saaneet näitä suunnitelmiaan toteutettua, keksivät he toisen, vielä halpamaisemman tempun. He lähettivät Itävallan prinssille erityisin sopimusehdoin varustetun kirjeen, jossa he lupasivat antaa Fredrikille, Rooman keisarille,⁵ Unkarin kruunun ja koko maan. Viestinviejä saatiin kuitenkin matkalla kiinni ja hänet tuotiin kirjeen kanssa kuninkaan eteen. Ja koska kuningas jätti säälistä salaliittolaiset henkiin, voidaan tätä tuomiota pitää jalona. Kuningas määräsi, että maa olisi puhdistettava pahoista ihmisistä. Mitähän arvosteltavaa tässä käskyssä oli? Hän myös poltatti kaikki paronien istuimet, mutta mitä kohtuutonta tässä on? Pitääkö herrojen olla yhdenvertaisia alamaistensa kanssa? Unkarilaiset eivät siis olleet oikeudenmukaisia tässä suhteessa.

Vastaus vihanpidon kolmanteen syyhyn

Vihanpidon kolmatta syytä koskien kuningasta puolusteltiin seuraavalla tavalla. Jokainenhan tietää, että Unkarissa on 77 linnalääniä. Näitä unkarilaiset kuninkaat olivat jakaneet ansioituneille alamaisilleen, mutta olivat saattaneet myös ottaa ne heiltä takaisin silti loukkaamatta heidän omistusoikeuksiaan. Linnalääneistä on peräisin ylimysten loisto, heidän rikkautensa, tiluksensa, valtansa, mahtavuutensa ja voimansa. Mutta eräiden edellisten kuninkaiden tuhlauksen seurauksena linnalääniä kuninkaallisia maaomistuksia oli vähennetty niin, että aatelisille oltiin annettu linnalääneihin kuuluvia tiluksia, kyliä ja laidunmaita ikuisen omistukseen sen tarkemmin saajien ansioituneisuutta tutkimatta. Tä-

⁵ Fredrik II, Pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisari 1212–1250.

män seurauksena taas ispaanit eivät enää määrällleet ihmisiä, vaan heidän sotaan lähtiessään heitä voitiin pitää tavallisina sotilaina linnaläänien oikeuksien vähenemisen seurauksena. Ne taas, jotka olivat mahtavampia, kuten kuninkaan varainhoitaja, jota kamariherraksikin nimitettiin, sekä ruokamestari, lasimestari, tallimestari ja muut korkeat arvohenkilöt, rikastuivat näistä viroistaan niin, etteivät kunnioittaneet kuninkaita.

Kun kuningas puolestaan halusi palauttaa valtaistuimensa mahdin, joka oli muuttunut lähes merkityksettömäksi, alkoi hän ottaa takaisin aiemmin perustelematta luovutettuja tiluksia linnaläänien alaisuuteen ja omistukseen. Näitä tiluksia hän otti niin kannattajiltaan kuin vastustajiltaan, vaikkei tämä monia miellyttänyt. Vaikkei kuningas tällä teollaan ollutkaan kenellekään epäoikeudenmukainen ja toteutti kaiken laillisesti, antoi hän silti kuninkaan omaisuudesta kunnon palkkion niille, jotka häntä hyvin ja uskollisesti palvelivat. Siksi, koska kaikki tapahtui laillisesti, olisi unkarilaisten nurjamielisyyden pitänyt hävitä.

Vastaus vihanpidon neljänteen syyhyn

Kaikenlaisten eroavaisuuksien ja erilaisten tapojen seurauksena Unkarissa ei ollut yhtenäistä tapaa hoitaa asioita. Uudistuksiin kaikki voimansa keskittävällä ja tärkeiden asioiden kanssa painiskelevalla kuninkaallakaan ei riittänyt aikaa käsitellä henkilökohtaisesti yksittäisten ihmisten asioita. Niinpä hän huolellisen pohdiskelun jälkeen päätti, että maan asukkaiden työlääät ja hankalat asiat tulisi toimittaa hovissa anomuksina Rooman kuurian mallin mukaisesti. Hän käski kanslereita hoitamaan itse helpot ja yksinkertaiset asiat, mitkä he pystyisivät vain nopeasti toimittamaan, ja esittämään hänen kuultavakseen vain vaikeat ja tärkeät asiat. Näin kuningas teki siksi, että asiat saataisiin nopeammin hoidettua. Mutta pahansuovat ihmiset käänsivät ylösalaisin sen, minkä kuningas oli keksinyt sorrettujen aseman helpottamiseksi, ja

valheellisella tavalla, turhantarkkoina toivoivat löytävänsä rikan toisen silmästä.

Vastaus vihanpidon viidenteen syyhyn

Myös sitä väitettä, että kuningas olisi tuonut kumaanit Unkariin vain unkarilaisten sortamiseksi ja heitä kohtaan tuntemansa vihan vuoksi, ryhdyttiin vääräksi todistamaan. Päinvastoin kuningas oli tehnyt näin vain siksi, jotta Jumalan nimen kunnia karttuisi Unkarissa hänen aikaan, ja siksi, että jos joskus pitäisi ryhtyä sotaan vihollisia vastaan, voisi näitä vastaan taistella kovemmin ja suuremmin voimin kumaanien avun ansiosta. Jos taas kuningas piti kumaaneja suuremmassa arvossa kuin unkarilaisia, eivät nämä voineet ottaa sitä pahalla, eikä heidän olisi sitä pitänyt pahalla ottaakaan. Kuninkaan arvoon nimittäin kuului, että kutsuttuja vieraita pidettiin kunniassa, pääasiassa siksi, että heille oli näin valalla vannottu, ja siksi, että he ryhtyivät seuraamaan häntä uskossa. Ja kun unkarilaiset olivat vihoissaan kumaaneille, ainoastaan kuningas pystyi Unkarissa puolustamaan heitä. Kuningas kastoi Kutheinin, kumaanien kuninkaan, ja maan ylimykset kastoivat myös paljon muita niin, että nämä jo solmivat avioliittoja unkarilaisten kanssa. Eivät he olisi voineet jäädä Unkariin, ellei kuningas olisi ollut heille suopea.

Kuultuaan molempien osapuolten kertovan asiasta, ei kirjoittaja etsi vastausta tähän asiaan. Ratkaiskoon lukija sen itse omalla oikeudentajullaan, mikäli siihen vain kykenee.

Johdanto kertomuksen jatkoon

Luetteloituaan nämä syyt ja vastaukset kirjoittaja suuntaa kynänsä jatkamaan aloitetun aiheen käsittelyä. Jos jotkut sitten haluavat myrkytysin kielen puuttua jo kirjoitettuun sanoen, ettei tällainen luettelointi kuulu itse aiheeseen, ja että sen olisi voinut jättää pois, eivät he ole oikeassa. Luettelo nimittäin sisältää tärkeimmät niistä tekijöistä, jotka aiheuttivat Unkarin nopean joutumisen perikatoon.

Unkarilaisten yleinen mielipide

Yhden Herran vuoden vierähdettyä ja Unkarin kannettua tuona aikana kaunaa kuninkaalleen saatiin Herran syntymäjuhlan aikaan tieto siitä, että tataarit hävittivät Unkarin Venäjän rajalla olevia seutuja. Kun kuningas sitten sai sanantuojilta varmistuksen tästä tiedosta, lähetti hän tärkeimmän ispaaninsa, palatiinin, sotajoukkoineen Venäjän porttia vahtimaan. Tätä porttia kutsutaan myös Vuoren portiksi ja sen kautta johtaa tie Unkariin.⁶ Kuningas antoi myös julistaa kaikkialla Unkarissa, että niin aatelisten, linnasotilaiden, ylempänä mainittujen linnoihin kuuluvien, kuin niiden, joita kuninkaan palvelijoiksi nimitetään, tuli valmistautua sotaan ja olla valmiina silloin, kun kuningas heidät sotaan lähettäisi. Kun sitten kautta Unkarin näin julistettiin, eivät unkarilaiset sitä ylenmääräisen suuren ilonpitonsa keskellä uskoneet, vaan vahvistelivat, että olivat jo usein kuulleet vastaavia uutisia tataareista ja kokee- neet, etteivät ne merkinneet mitään. Siksi he puhelivat: ”Paljon syntyy uudestaan sellaista, mikä on jo pois kuollut.” Toiset taas todistelivat, että jotkut korkea-arvoiset kirkonmiehet tähtäsivät uutisella siihen, ettei heidän sinä aikana tarvitsisi mennä kirkolliskokoukseen, johon Rooman paavi heidät oli kutsunut. Tämä oli heidän arvelunsa. Kuitenkin oli kaikille selvää, että Kalocsan arkkipiispa Ugolin⁷ oli tilannut Rooman matkan vuoksi itselleen ja muutamalle piispalleen kaleerin Venetsiasta, ja että kuningas kutsui heidät takaisin matkalta vastoin heidän tahtoaan.

Toiset, vieläpä hyvin monet, selittelivät puolestaan, että heillä oli syynsä kuninkaan solvaamiseen. Heidän mukaansa nimittäin kumaanit olivat solmineet liiton venäläisten kanssa taistellakseen näiden kanssa unkarilaisia vastaan. Unkarilaiset olivat iskeneet venäläisiä vastaan monta kertaa ja lyöneet heidät useasti. Kuthen oli tullut väkensä kanssa Unkariin ennen venäläisiä tunteakseen Unkarin tavat ja oppiakseen sen

⁶ Nykyään Ukrainassa sijaitseva Karpaattien vuorijonon läpi johtava sola.

⁷ Joidenkin lähteiden mukaan Ugrin, vuodesta 1219 Kalocsan arkkipiispa.

kielen. Kun hän sitten kuului venäläisten tulosta, aloittaisi hän hyökkäyksen kuningasta vastaan, jolloin venäläiset puolestaan saisivat valloitettua helpommin Portin ja voisivat sitten kiirehtiä Kuthenin avuksi. Näin he voisivat nopeammin ryöväätä jonkin osan Unkaria. Tästä syystä unkarilaiset mielellään panettelivat kuningasta siitä, että hän oli tuonut kumaanit maahan, niin kuin aiemmin on kerrottu. Tähän mielipiteeseen yhtyivät kovin monet.

Kuninkaan neuvonpito tataareja vastaan

Myöhemmin, paastonajan jo lähestyessä, edellisen kaltaiset uutiset levisivät yhä laajemmalle. Kuningas kiirehti erääseen Buda-nimiseen Tonavan rannalla sijaitsevaan kylään,⁸ jossa hänen oli tapana viettää paastonaika, koska kylän katsottiin olevan helpommin saavutettavissa. Kun hän oli sitten kutsunut koolle arkkipiispat, piispat ja muut maan tärkeät henkilöt, alkoi hän keskeytymättömät neuvottelut siitä, millä tavoin tässä tärkeässä asiassa toimittaisiin. Kuningas kehotti usein toisia pitämään palkkasoturinsa valmiina. Kuthenin hän taas komensi luokseen yhdessä tämän puolison, poikien, tyttärien ja ylimysten kanssa epäilyksenalaisina ja rikokseen osallisina henkilöinä. Tämän yhteisen ja harkitun päätöksen tarkoituksena oli saattaa edellä mainitut hovin valvonnan alaisuuteen niin, etteivät nämä pääsisi livahtamaan käsistä.

Mitä teki Béla-kuningas, kun hän sai palatiinilta tietää tataarien tunkeutumisesta Unkariin?

Paaston puolenvälin aikoihin kuninkaan luokse kiiti kuitenkin ratsullaan laukaten yksi urhoista, joka palatiinin nimissä ilmoitti tataarien saapuneen jo Venäjän portille ja tuhonneen rajalinnoitukset. Hän ilmoitti myöskin, ettei uskonut palatiinin pystyvän taistelemaan tataareja

⁸ Kylä sijaitsi nykyisen Budapestin paikalla. Béla IV siirsi vuonna 1247 sen asukkaat nykyiselle linnavuorelle, jossa muurein suojattu asutus sai kaupunkioikeudet. Pian myös hovi asettui Budaan, ja siitä tuli pääkaupunki.

vastaan, ellei kuningas lähettäisi tälle nopeasti apua. Kuningas ei puolestaan uskonut tätä eikä vielääkään lähtenyt liikkeelle aseistettujen sotilaiden kanssa. Kun hän sitten viivytteli näiden murheiden keskellä, saapui neljäntenä päivänä palatiinin sotilaan tulon jälkeen itse palatiini yötä päivää laukattuaan yksin kuninkaan luo. Palatiini kertoi, että oli ryhtynyt maaliskuun alussa, 12. päivänä taisteluun tataareja vastaan Venäjän portin luona, mutta tataarien surmattua nuolin ja miekoin säällittä melkein kaikki, oli hän paennut vähin joukoin ja tullut kertoamaan, mitä oli tapahtunut. Kuningas hämmästyi melkoisesti näistä huonoista uutisista ja lähetti arkkipiispat, piispat ja muut, linnanherrat ja paronit luotaan. Samalla hän käski lujasti ja vakavasti kutakin kokoamaan sotajoukkonsa sekä tulemaan sitten mahdollisuuksien mukaan takaisin hänen luokseen aikaa tuhlaamatta ja kiirehtien, koska ahdistava tilanne ja heidän oma etunsaakin sitä vaati. Vielä hän määräsi maisteri Istvánin, Vácin piispan sekä Aradin rovastin ja Csanádin rovastin menemään kiireellä kuningattaren luokse, lähtemään tämän kanssa joutuin Itävallan rajalle ja odottamaan siellä vaikeuksien loppumista. Niinikään kuningas pyysi kirjeitse Itävallan prinssiä⁹ tulemaan pian luokseen sekä käski myös kaikkia kumaaneja saapumaan viivyttelämättä hänen tykönsä. Niin kuningas sitten ylitti pian Tonavan yhdessä Esztergomin ja Székesfehérvárin kaupungeista kerättyjen sotajoukkojensa kanssa; nämä kaksi kaupunkia kun ovat toisistaan vain päivämatkan päässä. Hän asettui Budaa vastapäätä olevaan suureen ja hyvin rikkaaseen saksalaiseen Pestin kaupunkiin ja vietti siellä aikaa odottaessaan ylimystensä, ispaniensa sekä paroniensa saapumista joukkoineen. [...]

Miten Itävallan prinssi pilkkasi tataareja

Sitä ei myöskään käy salaaminen, että Itävallan prinssi tuli kuninkaan pyynnöstä, mutta että hän saapui vain vähäisin joukoin ja valmistautu-mattomana niin kuin ei olisi tiennyt mitään menneistä tapahtumista. Ja

⁹ Prinssi Fredrik II, 1230–1246.

kun muutamat tataarit, joukossaan ylimykset, kuten näiden tapana oli, tulivat Pestin kaupungin luo, meni prinssi aseeseensa tarttuen ja hevosen selkään nousten heitä vastaan. Kun heidän olisi pitänyt jo lyödä yhteen, käänsivät tataarit selkensä ja pakenivat, niin kuin heidän tapanaan oli. Mutta prinssi väsyvää hevostaan kannustaen saavutti heistä yhden ja iski peitsellään hänet hevosen selästä maahan, vaikka peitsen varsi siinä taittuikin. Yhdeltä toiselta taas, heidän kaaniltaan eli päälliköltään prinssi katkaisi käsivarren tarttuen äkkiä sotatavan mukaan satulan vieressä roikkuvaan suureen miekkaansa kaanin halutessa kiirehtiä auttamaan maahan isettyä. Kaani putosi heti satulasta ja henkäisi viimeisen henkäyksensä. Kun toiset lähtivät karkuun, ottivat he kiinni maahan lyödyn ja toivat tämän sidottuna joukkojen luokse yhdessä hevosten kanssa. Tämän vuoksi unkarilaiset alkoivat tilaisuuteen tarttuen yksinäisesti halveksia kuningasta ja ylistää prinssiä.

Miten Kuthen, kumaanien kuningas tapettiin

Ja yleinen mielipide oli, ettei Kuthen ollut syytön tässä suuressa rikoksessa. Häntä, niin kuin sanottu, pidettiin omaistensa kanssa kuninkaan lähetyksillä vahdittuna. Kun vielä niitä, jotka olivat juuri hyökänneet Unkaria vastaan, luultiin kumaaneiksi eikä tataareiksi, huuteli koko kansa häntä vastaan: ”Kuolkoon, kuolkoon! Hän on se, joka ajoi Unkarin hävitykseen!” He moittivat myös kuningasta sanoen ”Taistelkoon kuninkaamme, joka toi kumaanit maahan meidän vihollisiksemme!” Toiset huusivat: ”Taistelkoon kuningas niiden kanssa, joille on lahjoittanut tiluksemme!” Kun kuningas oli kuullut paljon näitä moitteita, lähetti hän alamaisansa Kuthenin luo käskemään tätä viivyttelämättä hänen luokseen. Mutta Kuthen, joka kuuli usein kansan huutelua, pelkäsi rangaistusta syyttömydestään huolimatta. Niinpä hän viestitti kuninkaalle, ettei voinut missään tapauksessa mennä tämän luokse, ellei tämä lähettäisi hänelle sellaista alamaista, jolla olisi valta johdattaa hänet kuninkaan luokse ja pelastaa kansan käsistä. Sanantuojan kertoessa tätä kuninkaalle puhkesi kansan keskuudessa suuri rähinä: ”Kuol-

koon, kuolkoon!” Ja yhtäkkiä unkarilaiset ja saksalaiset tunkeutuivat aseineen varustautuneina sisälle palatsiin, jossa Kuthen oleskeli, ja yrittivät väkivalloin mennä hänen luokseen. Hän ei puolestaan päästänyt heitä tulemaan, vaan tarttui yhdessä omaistensa kanssa jousiin ja nuoliin. Mutta kansan paljouden vyöryessä sisään saatiin kumaanit kiinni ja siinä samassa heidän päänsä leikattiin irti ja heitettiin palatsin ikkunoista kansan käsiin. Jotkut ovat kuitenkin halukkaita lukemaan tämän pahan työn Itävallan prinssin syyksi. Toiset taas sanovat, että se tapahtui kuninkaan käskystä. Kuitenkin, kun selvisi, että Kuthen oli ollut syytön juonitteluun, väitettiin, ettei ollut todennäköistä, että kuningas Kuthenin kastettuaan ja vannottuaan hänelle suojan olisi tehnyt sellaisen pahan työn.

Minä en halua päättää, miten tämä tapahtui. Päättäköön se, joka paremmin tietää, Jumala jokaisen teon mukaisesti rankaisee tai osoittaa suosiotaan kaikille.

Mitä kumaanit tekivät kuultuaan kuninkaansa kuolemasta, ja miten kuningas Béla lähti tataareja vastaan

Tataarien polttaessa yötä päivää kyliä lähiseuduilla hoputti Kalocsan arkkipiispa kuningasta lähtemään näitä vastaan joukkojen kanssa. Siispä Itävallan prinssin poistumisen jälkeen, kun yksi maan suurimmista sotajoukoista oli saapunut, lähti kuningas yhdessä sotajoukkonsa kanssa taisteluun valmistautuen ja alkoi hitaasti tunkeutua eteenpäin tataareja vastaan. Ja kun kuninkaan avuksi tataareja vastaan taistelemaan yksimielisesti saapuneet kumaanit kuulivat herransa Kuthenin kuolemasta, joutuivat he sekaannuksen valtaan ja olivat syvästi kiihdyksissä tietämättä, mitä tekisivät.

Kun taas tieto Kuthenin kuolemasta levisi, nousivat kumaaneja vihaavat maaseudun unkarilaiset kaikkialla heitä vastaan ja ryöstelivät sekä tappoivat heitä ilman mitään sääliä. Kumaanit puolestaan hävityksen laadun nähdessään kokoontuivat yhteen eivätkä alkaneet ainoas-

taan puolustaa itseään, vaan polttivat myös kyliä sekä löivät talonpoikia maahan suurella urheudella.¹⁰ [...]

Kuningas Bélan ja tataarien välinen epäonninen taistelu

Kuten sanottu, kuningas poistui Pestin kaupungista ja hän lähti tataareja vastaan suuren, aseistetun joukon kanssa. Tataarit olivat olleet polttamassa kyliä, mutta kerääntyivät nopeasti kokoon ja palasivat samaa tietä kuin olivat olleet tulossakin. Unkarilaiset etenivät tataarien jäljillä hitaasti. Unkarilaiset saapuivat Sajó-joelle, joka virtaa lähellä Egerin kaupunkia päättyen Tiszaan. He kulkivat erään sillan kautta joen yli ja pysähtyivät pystyttääkseen leirin. Sillalle asetettiin vartiomiehiä, joiden oli oltava yövartiossa. Tataarit puolestaan asettuivat tasangolle veden ääreen ylitettyään ensin suoalueen. Koska vesialue oli suuri ja soinen, ei uskottu kenenkään pystyvän ylittämään sitä muualta kuin sillalta. Tällä aikaa kuningas kehotti omiaan innostuneesti valmistautumaan taisteluun ja jakoi omakätisesti suuria määriä sotalippuja päälliköiden kesken. Unkarilaiset luottivat omiin joukkoihinsa ja ivailivat kaikelle tälle touhulle, mutta aiemmin mainituista syistä eivät olleet halukkaita eivätkä innokkaita taistelemaan. He toivoivat kuninkaan kärsivän tappion, jotta hän sitten olisi heille myötämielisempi. Uskottiin, että tämä tappio olisi vain osittainen, eikä koskisi kaikkia, vaan ainoastaan muutamia. Kuulopuheiden perusteella tiedettiin sellaista tapahtuneen Unkarissa ennenkin joitakin kertoja. Kumaaneilla oli nimittäin tapana hyökätä yllättäen. He tuhosivat osan maasta ja perääntyivät kiireesti ennen kuin unkarilaiset ehtivät puolestaan kokoontua. Ja joskus unkarilaiset olivat tuhonneet samalla tavalla kumaanien maata. Näinhän ei asia ollut tällä kertaa! Seuraavat tapahtumat eivät vähimmässäkään määrin vastanneet aiemmin tapahtunutta. Tästä luottavaisuudesta huolimatta joka ilta asetet-

¹⁰ Kumaanit lähtivät tuolloin Unkarista, mutta palasivat jälleen Béla IV:n kutsusta 1240-luvun puolivälissä ja asettuivat Unkarin tasangolle. Kumaanit sulautuivat parin sukupolven aikana unkarilaisiin muiden idästä tulleiden paimentolaiskansojen tavoin, mutta heistä muistuttavat vielä lukuisat alueen paikannimet.

tiin tuhat sotilasta joukkoja vartioimaan. Miksi tästä puhuisin näin paljon? – Tataarit löysivät aivan unkarilaisten joukkojen lähistöltä kahluupaikan, josta ylittivät joen eräänä yönä. Aamunkoitteessa he saarsivat kuninkaan joukot ja lähettivät nuolisateen heidän niskaansa. Unkarilaiset, jotka oli voitettu viekkauudessa ja yllätetty, tarttuivat aseisiinsa ja nousivat ratsaille, mutta sotilaat eivät löytäneet komentajiaan eivätkä komentajat sotilaita, ja taisteluun lähdettiin kiihköttömästi ja laimeasti. Nuolia sateli niin tiheästi, että ne peittivät taistelijat varjoillaan. Ne halkoivat ilmaa kuin hepokattien ja heinäsiirkojen lentävä parvi. Unkarilaiset palasivat majapaikalleen, koska he eivät mahtaneet nuolisateelle mitään. Kuningas puolestaan ei kyennyt järjestämään taistelurivistöä. Jos unkarilaiset yrittivät yhdestäkään joukon osasta liittyä taisteluun, olivat tataarit vastassa nuolineen ja pakottivat heidät palaamaan joukkojensa pariin. Ylettömän kuumuuden ja paikan ahtauden seurauksena väsymys vei unkarilaisten voimat. Kuningas ja Kalocsan arkkipiispa olivat huolestuneita ja peloissaan, eivätkä uhkailemalla, maanittelemalla eivätkä kehottamalla saaneet sotilaita lähtemään taisteluun. Auringonnoususta puoleenpäivään he joutuivat viivyttelämään tuossa kurjassa paikassa. Lopulta, kun alkoi jo näyttää siltä, että voimat ovat täysin ehtyneet, kävi kuninkaan veli herttua Kálmán eräällä leirin sivulla ankaraan taisteluun tataareja vastaan niine miehineen, jotka hänellä vielä oli käytettävissään tässä tukalassa tilanteessa. Taistelu kesti lähes koko päivän. Kálmán uskoi muiden joukkojen auttavan, mutta siinä hän joutui pettymään. Kálmán luuli taisteluita käytävän myös leirin toisella laidalla, mutta siellä olleet sotilaat eivät lähteneetkään taistoon, koska tataarit päästivät tahallaan heidät pakenemaan eivätkä suunnanneet nuoliaan heihin. Yhä enemmän unkarilaisia lähti joukoista käyttäen tätä tietä. Mitä enemmän heitä lähti, sitä enemmän tilaa tataarit heille antoivat. Tässä näennäisessä yhteenotossa ei kuultu meteliä, eikä sanaakaan. Kuningas luuli, että sotilaat lähtevät taistoon, mutta yhä useammat pakenivat välttääkseen sinne joutumisen. Tataarit jäivät paikoilleen odottamaan kuninkaan henkivartiota. Ja kun tie oli joukkojen edessä

auki jo moneen suuntaan, kuningas pakeni huomaamatta metsään. Kálmán-herttua puolestaan lähti matkaan leirin toiselta laidalta ja kii-ruhti kohti aiemmin mainittua Pestiä ja Tonavan lauttaa. Hevosta hän vaihtoi öin ja päivin. Hän ei kulkenut maanteitä, joilla liikkui unkarilaista kansaa, vaan pysytteli tiettömillä teillä. Kaupunkilaiset pyytelivät häntä jäämään, kunnes he laittaisivat puolisoineen veneet valmiiksi ylitystä varten, mutta eivät onnistuneet suostuttelemaan eivätkä pidä-telemaan häntä. Kálmán sanoi, että jokaisen tulee huolehtia itsestään. Takaa-ajajia peläten hän ylitti joen yksin ja pakeni Somogy'iin Segesd-nimiselle paikkakunnalle. Vaikka pestiläiset kotiväkineen kiirehtivät ylittämistä, yllättivät tataarit heidät ja ne, jotka eivät hukkuneet Tona-vaan, surmattiin miekalla.

Pécsin piispan pako

Pécsin piispa Bertalan puolestaan ei lähtenyt pakenemaan maantietä pitkin, vaan peltojen poikki mukanaan paljon sotilaita. Hän oli huo-mannut, kuinka jotkut tataarit tekivät rynnäkön joukkojen sekaan ja sytyttivät leirin tuleen useista kohdin. Osa tataareista kannusti hevosia-aa ja lähti täyttä laukkaa pakenijoiden perään, mutta yllättäen heidän kimppuunsa hyökkäsi ispaani László, joka oli sotilaineen ja liehuvine lippuineen matkalla kuninkaan luo eikä tiennyt mitään tapahtumien kulusta. Piispa tunnisti unkarilaiset liput ja kääntyi ispaanin puoleen, tataarit puolestaan perääntyivät huomattessaan miespaljouden ja suun-tasivat takaa-ajonsa toisaalle. Näin ispaani selvisi tataarien käsistä yh-dessä piispan kanssa. [...]

Miten tataarit jakoivat saaliin voittonsa jälkeen, ja kuinka he kirjoittivat väärennetyjä kirjeitä löydettyään kuninkaan sinetin

Kun tuosta merkittävästä sotajoukosta oli saatu voitto ja kovalla mete-lillä ryhdytty saaliin keruuseen, ja kun verellä tahratut vaatteet, hevoset ja valuneesta verestä punaiset kullat ja hopeat oli kannettu kokoon kuin

kivikasat tai vilja-aumat, kokoontui tataaripäällikkö yhdessä ylhäisten kanssa saaliinjakoon. Jaon aikana löydettiin kuninkaan sinetti kanslerilta, jonka pään he olivat leikanneet irti hirvittäväällä miekalla. Maan hallinnasta he olivat jo varmoja. Heidän pelkonsa oli, että kansa karkaisi pakoon kuullessaan kuninkaan tappiosta – huomatkkaa, millaisella viekkaudella he toimivat sen estääkseen!

Ensin he jakoivat koko Itä-Unkarin ja antoivat tiedoksi kaikille tärkeimmille tataarikuninkaille, jotka eivät olleet vielä tulleet Unkariin, heille kuuluvat osat. Heille lähetettiin uutinen ja kehoitettiin kiirehtimään, koska mikään este ei heitä enää pidättelisi. Muutamalla henkiin jätetyllä unkarilaisella kirkonmiehellä kirjoitettiin joukoittain värennettyjä kirjeitä kuninkaan nimissä Unkarissa asuville ylimyksille ja muille kansalaisille. Tähän tapaan kuuluivat kirjeet: ”Älkää pelätkö koirien villiä raivoa, älkääkään rohjetko poistua kotoanne, vaikka eräiden ennalta arvaamattomien seikkojen takia olemme hylänneet sekä leirin että teltat. Jumalan armosta ahkeroimme pikkuhiljaa saadaksemme ne takaisin ja käydäksemme uudelleen sankarillisia taisteluita. Tämän vuoksi rukoilkaa, jotta armollinen Jumala sallisi meidän murskata viholistemme päät.” Jotkut unkarilaiset, jotka olivat jo liittyneet tataareihin, kuljettivat nämä kirjeet vastaanottajille. Tämä vei perikatoon minut ja koko Unkarin maan. Uskoimme kirjeen todenperäisyyteen, vaikka joidenkin päivien kuluttua saimmekin kokea päinvastaista. Sodan mellaat vyöryivät maahan yllättäen, emmekä voineet lähettää tiedustelijoita tarkistamaan viestin todenperäisyyttä. Näin ollen emme saaneet tietoa todellisesta tilanteesta, eikä valloitettu Unkari enää löytänyt pakotietä

Mutta koska emme vielä käsitelleet kuningasta koskevia asioita, palatkaamme hänen matkantekoonsa, tai pikemminkin pakomatkaansa.

Mitä kuningas Béla teki joukkojensa kukistuttua, ja kuinka Itävallan prinssi vangitsi ja ryösti hänet

Sen jälkeen, kun itse kuningas pakeni leiristä pienen ihmisjoukon kanssa, hän kulki yötä päivää kohti Puolan rajaa. Hän kiiruhti suorinta tietä

saavuttaakseen kuningattaren, joka oli viivähtämässä Itävallan rajalla. Tämän kuultuaan Itävallan prinssi meni kuningasta vastaan vihan kiehuessa sydämessään, mutta ystävällisyyttä teeskennellen.

Pitkän matkan tehtyään kuningas, joka vain Jumalan tahdosta pelastui kauheilta nuoilta ja myrkkymiekoilta, tahtoi torkahtaa hetken joen rannassa. Ruoanvalmistuksen ja lepohetken ajaksi hän laski aseensa sivuun.

Unesta herätessään hän näki prinssin ja ilahtui kovin. Prinssi puolestaan rohkaisevin sanoin kehotti kuningasta ylittämään Tonavan, koska toisella puolella olisi turvallisempaa levätä ja viivähtää. Tämän kuullessaan kuningas, joka ei viattomuudessaan osannut epäillä mitään pahaa, noudatti prinssin neuvoa. Prinssi kertoi myös, että toisella rannalla oli yksi hänen linnoistaan, jossa kuningasta kunnioitettaisiin korkeammin. Mielessään hän kuitenkin tuumi, että kunnioituksen sijaan tätä odottaisi häpäisy. Kuningas luuli välttävänsä Skyllan, mutta lankeesikin Kharybdikseen, niin kuin kala halutessaan välttää uunissa paisumisen joutuukin hiillokselle ja paistuu sillä. Hän uskoi välttävänsä pahan, mutta joutuikin vielä pahempaan. Itävallan prinssi, joka toiveensa mukaan sai kuninkaan vangikseen viekkaalla suunnitelmallaan, vaati tältä takaisin tiettyä rahasummaa, jonka kuningas oli muka häneltä joskus kiristänyt. Miksi puhumme tästä näin paljon? Kuningas ei vapautunut hänen käsistään ennen kuin lunnaat maksettiin: osa rahana ja osa kulta- ja hopea-astioina. Maan kolme lääniä, jotka olivat prinssin alueiden naapureina, kiinnitettiin pantiksi. Vaikka kulta- ja hopea-astioiden arvo oli paljon suurempi, prinssi otti niitä haltuunsa vain kahden tuhannen markan arvosta yhdessä jalokivien kanssa. Todelliseksi omaisuudekseen prinssi otti kolmen läänin linnat ja korjasi ne omalla kustannuksellaan entiselleen tataarien vastukseksi. Jos joku kysyisi kuinka paljon lunnasrahoja oli, emme osaisi kertoa sitä, koska jotkut puhuivat seitsemästä, toiset yhdeksästä ja enemmistö kymmenestä tuhannesta markasta. Totuutta ei voida selvittää, koska sopimus tehtiin salassa ja sinetöitiin valalla.

Tämän jälkeen kuningas kiiruhti niin pian kuin suinkin kuningattaren luo, joka ei ollut kaukanakaan paikalta. Viipymättä hän lähetti kuningattaren kanssa avunpyynnön Vácin piispan Istvánin mukana keisarin hoviin ja paaville. Kuningas itse oleskeli Segesdin seudulla niiden kanssa, jotka olivat kerääntyneet hänen mukaansa.¹¹ [...]

Kuinka tataarit valtasivat Nagyváradin kaupungin

Radnan valloittamisen ja ispaani Aristaldin vangitsemisen jälkeen kuningas Kadan valitsi kuusisataa ylhäistä ja aseistettua unkarinsaksalaista. Nämä olivat mainitun ispaanin määräysvallan alla. Heidän johdollaan tataarit saapuivat metsiköiden, lehtojen, kallioiden ja jyrkänteiden kautta odottamatta Nagyváradin kaupungin¹² liepeille. Kaupunki oli kovin tunnettu Unkarissa, ja siksi sinne kokoontui joka puolelta aateliaisia ja naisväkeä, sekä vallasnaisia että talonpoikaisrouvia. Vaikka piispa oli poistunut eräiden kaniikkien kanssa, olin minä vielä paikalla jäljelle jääneiden kanssa. Linna oli eräältä sivustalta romahtamassa, joten korjasimme sen paksuilla muureilla. Sinne pääsisimme turvaan, vaikka emme onnistuisikaan puolustamaan kaupunkia tataareita vastaan. Kun tataarit eräänä päivänä saapuivat yllättäen, kävi kaupungissa oleskelumme epävarmaksi. En tahtonut vetäytyä linnaan, vaan pakenin metsään. Piileskelin siellä niin kauan kuin mahdollista. Hyökkääjät puolestaan yllättäen valtasivat kaupungin ja polttivat siitä valtaosan. Linnan muurien ulkopuolelta ei jäänyt mitään jäljelle. Saaliinjaon jälkeen yhtälailla miehet ja naiset, ylhäiset ja muut kansalaiset tapettiin teille, taloihin ja pelloille. Miksi kerron tästä näin paljon? Ketään ei armahdettu sukupuolen eikä iän perusteella. Tämän tuhoamisen jälkeen tataarit vetäytyivät yllättäen. Vetäydyttyään he kokoontuivat yhteen ja aset-

¹¹ Todellisuudessa kuningatar Maria pakeni Unkarin kuningaskuntaan kuuluneeseen Dalmatiaan, jonka kaupungeista myös Béla IV löysi turvapaikan (nyk. Split, Klis ja Trogir Kroatiaassa).

¹² Nyk. Oradea Romaniassa.

tuivat istumaan kaupungista laskien viidennen virstanpylvään liepeille. Monta päivää he pysyttelivät poissa linnalta, jotta siellä oleskelevat unkarilaiset luulisivat heidän perääntyneen linnan lujana pysymisen takia. Linna näet oli vahvistettu suurilla vallihaudoilla ja muurit puutorneilla; siellä oli paljon sotilaita haarniskoissaan. Kun tataarit tulivat toisinaan tekemään tarkastusta, unkarilaiset sotilaat lähtivät täyttämään laukkaa ajamaan heitä takaa. Tataarien pysyteltä monia päiviä poissa linnan lähetyviltä heidän uskottiin vetäytyneen kokonaan, ja sotilaat sekä muut linnassa olijat keräsivät rohkeutensa tämän vetäytymisen innostamina. He poistuivat linnan suojista ja asettuivat asumaan sen ulkopuolella sijaitseviin taloihin.

Aamunkoitteessa tataarit, joiden olinpaikkaa ei tiedetty, yllättivät kaupunkilaiset. Kaikki jotka eivät ehtineet paeta linnan suojiin, saivat surmansa. Pian tataarit jo saartoivat linnankin ja pystyttivät sen eteen seitsemän katapulttia. Taukoamatta, yötä päivää, he sinkosivat niillä kiviä linnaa kohti, aina siihen saakka kunnes linnanmuuri oli aivan raunioina. Linnan seinät ja tornit hajotettiin maan tasalle, minkä jälkeen tataarit kävivät hyökkäykseen. He ottivat linnan väkivalloin haltuunsa ja vangitsivat kaikki ne sotilaat, kaniikit ja muut kaupunkilaiset, jotka olivat välttyneet miekalta kaupungin valtauksen yhteydessä. Tataarit määräsivät sotilaat luovuttamaan aseensa, ja kiristivät kaniikeilta kaiken heidän omaisuutensa mitä julmimmin tavoin. Vallasnaisia ja neitoja, jotka olivat paenneet tuomiokirkon suojiin, tataarit eivät heti saaneet käsiinsä, sillä kirkkoon he eivät oikopäätä pystyneet tunkeutumaan. Sen sijaan he sytyttivät kirkon palamaan ja antoivat tulen tuhota kirkkorakennuksen sekä kaiken, mitä sen sisällä oli. Muissa kirkoissa naisille tehdyistä julmuuksista on paras vaieta, jottei kukaan ottaisi esimerkkiä inhottavasta synninteosta. Tataarit mestasivat aateliset, sotilaat, porvarit ja kaniikit kaupungin ulkopuolella. Tämän jälkeen he käänäsivät nurin pyhimysten haudat ja polkivat pyhänjäänökset rikki verentahraamalla jaloillaan. Suitsutusastiat, ristit, kultaiset ehtoollismaljat ja -astiat sekä alttaripalvelukseen tarkoitettut esineet he hajottivat

kappaleiksi. Kirkkoon tuotiin sisälle sekä miehiä että naisia, joita tataarit häpeällisesti käyttivät hyväkseen ja sitten surmasivat heidät. Kun kaikki oli hävitetty ja kuolleiden ruumiit löyhkäsivät jo sietämättömästi, tataarit vihdoinkin jättivät kaupungin, ja lähimetsissä piileskelleet ihmiset uskalsivat palata etsimään syötävää. Juuri kun he olivat siirtämässä syrjään kiviä ja ruumiita, tataarit palasivat yllättäen. Niistä, joita tataarit tuolloin kohtasivat, ei jäänyt eloon yksikään. Sama teurastusnäytelmä toistui joka päivä aina siihen asti, kunnes jäljellä ei ollut enää yhtäkään ihmistä. Vasta sitten tataarit poistuivat kaupungista lopullisesti. [...]

Uuden kylän ja Egresin luostarin tuhosta

Miksi tästä puhuisin enempää? Tataarit alkoivat lähestyä jo Aradin ja Csanádin seutuja, mutta välttelivät niiden lähellä olevaa Peregin kylää, samoin kuin edempänä Egresin sisterssiläisluostaria¹³ Peregissä oli näet tataarien varalta koolla ihmisiä seitsemästäkymmenestä kylästä ja Egresissä piileskeli lukuisia sotilaita ja vallasnaisia kuin vahvistetussa linnassa ikään. Tataarit aikoivat käydä näiden paikkojen kimppuun vasta tuhottuaan ympäröivän maaseudun täydellisesti. Jotkut tataareista olivat kyllä lähestyneet Egresiä ja Peregiäkin, mutta unkarilaiset sotilaat olivat karkottaneet heidät. Unkarilaiset alkoivat jo uskoa, että heidän armeijansa oli voittamaton ja säilyisi vahingoittumattomana tulevissakin taisteluissa. Tuhottuaan muun seutukunnan saartoivat unkarilais-, venäläis- ja kumaanivangeilla vahvistetut tataarijoukot joka puolelta koko suuren Peregin kylän. Unkarilaisvangit lähetettiin eturintamaan ensimmäisinä ja kun heidät oli tapatettu, oli venäläisten, kumaanien ja muhamettilaisten vuoro. Tataarit vain nauroivat tälle hävitykselle heidän selkiensä takana ja surmasivat veljestaistelusta vielä henkiin jääneet unkarilaisvangit verenjanoisilla miekoillaan. Taisteltuaan yötä päivää ja täytettyään kylän vallihaudat tataarit lopulta saivat Peregin haltuunsa. Kylän asukkaat vietiin läheiselle pellolle, talonpojat sen toiselle laidalle

¹³ Nyk. Peregu Mare ja Igris Romaniassa.

ja sotilaat sekä vallasnaiset toiselle. Heiltä takavarikoitiin kaikki vaatteet, aseet, rahat ja muut arvoesineet. Talonpojat ja sotilaat mestattiin raa'asti miekoin ja kirvein, mutta vallasnaisten ja neitojen henki säästettiin ja heidät vietiin viihdyttämään tataareja. Verilöylystä selvisivät elossa vain ne, jotka olivat heittäytyneet maahan ja pystyneet piiloutumaan värjäämällä itsensä toisten vereen. Voi sitä ahdistuksen päivää, voi tuon säälimättömän kansan julmuutta ja määrätöntä vihaa! Kuka tahansa, joka selväjärkisesti ajattelee tätä suurta kansanmurhaa, ei voi nimittää tuota peltoa muuksi kuin Veripelloksi. Muutama päivä tämän jälkeen ottivat tataarit mainitun Egresin luostarin piirityksensä kohteeksi. He asettivat taas riviin suuren määrän katapultteja, eivätkä sisällä olijat pystyneet kauan puolustautumaan, vaan antautuivat tataarien käsiin. Heille kävi kuten muillekin, lukuun ottamatta muutamaa munkkia, jotka päästettiin pakenemaan, sekä muutamaa kaunista vallasnaista ja aatelisneitoa, jotka tataarit halusivat säästää omaan käyttöönsä. Mitä vielä pystyisin sanomaan? Jos nyt kuvailisin kaikkea tapahtunutta julmuutta, pelästyisi lukija sydänjuuriaan myöten ja sulkisi korvansa koko kauhistuttavalta meteliltä. Jos nämä uutiset leviäisivät koko maailmaan, alkaisivat eri maiden ruhtinaat ajatella asioista toisella tavalla. Tataarit hävittivät Unkarissa sinä kesänä näet samalla lailla kaiken aina Böömin, Määrin, Itävallan, Puolan ja Sleesian rajoille saakka sekä kumaanien maassa Tonavalle asti.

Tataarien huomattava oveluus Tonavan ylityksessä

Unkarissa Esztergomin kaupunki on ylitse muiden, joten tataaritkin ajattelivat, että ylittävät Tonavan ja pystyttävät leirinsä sinne. Tuona talvena oli nimittäin jään ja lumen paljous niin suuri, että Tonava pitkästä aikaa jäätyi umpeen. Unkarilaiset vartioivat jokea kuitenkin omalta rannaltaan, ja rikkoivat jään päivittäin. Jäällä käytiin joka päivä kahaikoita jalkaväkien välillä, mutta tataarit eivät vielä kovan jään tultuakaan uskaltaneet lähteä jäätä hevosilla ylittämään. Kuulkaapa, mitä he silloin tekivät! He ajoivat joen rantaan suuret määrät hevosia ja muita eläimiä,

ja jättivät ne kolmeksi päiväksi oman onnensa nojaan. Koko tuona aikana ei niiden lähistöllä näyttäytynyt yhtäkään ihmistä, ja näytti siltä, että eläimet kuljeskelivat vartijatta. Niinpä unkarilaiset, jotka uskoivat tataarien vetäytyneen, menivät joen yli ja ajoivat eläimet omalle puolelle. Tataarit katselivat tätä ja näkivät, että joen saattoi siis huoletti ylittää myös hevosilla. Silloin tataarit syöksyivät joen poikki yhtenä rynnäkkönä, niin suurella joukolla, että se peitti koko Tonavan tämänpuoleisen rannan. Tataarikuningas Kadan kiiruhti heti etsimään Unkarin kuningasta Bélaa. Tämä oleskeli tuohon aikaan Slavoniassa odottamassa sotilaallista apua, jota ei kuitenkaan mistään herunut. Kuultuaan Kadanin olevan kintereillään Béla-kuningas pakeni saarille, koska ei pitänyt merenrannan linnoja turvallisina. Saaristossa hän oleili aina tataarien vetäytymiseen asti. Kuningas Kadan puolestaan huomattuaan, ettei voinut saada Bélaa käsiinsä, hävitti Bosnian ja Serbian ja jatkoi sieltä matkaansa Bulgariaan.

Kuinka tataarit tuhosivat Esztergomin

Tataarien sotajoukon toinen puoli oli tällä välin suunnannut kohti Esztergomia, mutta vain harvat sotilaista menivät perille asti. Sen sijaan leiri pystytettiin hieman kauemmaksi, ja siellä valmistettiin 30 katapulttia. Esztergomilaiset olivat linnoittaneet kaupunkinsa muurein, puisin tornein ja vallihaudoin. Kaupunkiin oli kerääntynyt lukematon määrä rahvasta ja rikkaita porvareita, sotilaita, aatelisia ja vallasnaisia, sillä samanlaista linnoitusta kuin Esztergomissa ei ollut muualla maassa. Kaupunkilaisten itseluottamus oli niin suuri, että he uskoivat pystyvänsä puolustautumaan vaikka koko maailmaa vastaan. Vaan kuinka kävi? Tataarit piirittivät kaupungin eräänä päivänä ja panivat sotavangit kantamaan piiritetyn kaupungin yhdelle sivulle, vallihaudan viereen, niin paljon risukimppuja, että niistä voitiin rakentaa seinä. Seinän suojiin sitten pystytettiin mainitut 30 katapulttia, joilla singottiin kiviä Esztergomia ja sen torneja kohti päivin ja öin. Tämä aiheutti niin paljon epäjärjestystä, että unkarilaiset puolustautumisen sijaan alkoivat riidellä

keskenään. Oli kuin pimeys olisi varjostanut heidän mieltään, sillä hullujen ja sokeiden lailla he riitelivät. Tällä välin tataarit saattoivat hajottaa kaupungin puisen linnoituksen ja singota katapultilla multasäkkejä vallihaudan täytteeksi. Unkarilaiset ja muut kaupungin asukkaat eivät uskaltaneet lähellekään vallihautoja nuoli- ja kivisateen vuoksi. Huomattuaan, etteivät pystyisi puolustautumaan, päättivät unkarilaiset, vallonialaiset ja lombardialaiset,¹⁴ jotka tuolloin olivat kaupungin herraina, polttaa kaupungin. Kaikki alakaupungin talot kivipalatsia lukuun ottamatta sytytettiin tuleen, samoin niissä olleet mittaamattoman arvokkaat vaatteet ja kankaat. Hevoset tapettiin, kullat ja hopeat haudattiin maahan ja muut arvoesineet kätettiin. Ihmiset vetäytyivät kivipalatsiin, koska uskoivat voivansa puolustaa niitä. Kun tataarit saivat selville, että kaikki arvokas, jonka avulla he olisivat voineet päästä rikastumaan, oli poltettu, joutuivat he suuren raivon valtaan. He pystyttivät kaupungin ympärille puisen aidan, joka takasi sen, ettei yksikään pääsyt pakenemaan tataarimiekkojen ulottuville. Tämän jälkeen he aloittivat palatsien piirittämisen. Palatsit vallattiin nopeasti, minkä jälkeen jäi eloon enää viitisentoista ihmistä. Kaikki muut oli surmattu totuuden sanoakseni alhaisella ja halpamaisella tavalla joko kaupungissa tai sen ulkopuolella. Juovutettuaan miekkansa verellä tataarit paistoivat nämä viisitoista elävinä vartaissa kuin porsaasat.

Kuinka tataarit palasivat kotimaahansa hävitettyään Unkarin miltei kokonaan

Jotkut Esztergomin korkea-arvoisista vallasnaisista olivat laittautuneet koreiksi ja piileskelivät juhlapuvuissaan eräässä palatsissa. Kun tataarit saapuivat heitä vangitsemaan ja surmaamaan, valittivat he tuomiostaan ja vaativat päästä tataarien suuriruhtinaan puheille. Heidät kaikki, yhteensä kolmisensataa, vietiin suuriruhtinaan eteen kaupungin ulkopuo-

¹⁴ Merkittävä osa keskiajan unkarilaisten kaupunkien porvaristosta oli Länsi-Euroopasta saapuneita uudisasukkaita.

lelle. Naiset pyysivät, että suuriruhtinas armahtaisi heidät ja sallisi heidän jatkaa elämäänsä tataarien vallan alla. Suuriruhtinas, raivoissaan siitä, ettei ollut saanut Esztergomista tavoittelemaansa saalista, päätti, ettei naisista olisi hänelle vähäisintäkään hyötyä. Hän antoi käskyn rosvota nämä ensin putipuhutiksi ja katkaista sitten näiden kaulat, mikä heti tapahtuikin.

Tataarit eivät onnistuneet valtaamaan Esztergomien linnaa, sillä espanjalainen linnanherra Simeon puolusti sitä rohkeasti. Myöskään soiden ympäröimää Székesfehérvárin kaupunkia tataarit eivät kyenneet saamaan haltuunsa, koska saapuivat kaupunkiin keväällä, kun lumi ja jää olivat jo sulamassa. Pyhän Mártonin linnaa,¹⁵ jota apotti urhoollisesti puolusti, olivat tataarit juuri valtaamassa, kun heille tuli käsky perääntyä. Näin ollen säilyi koko seudulla vain mainitut kolme paikkakuntaa miehittämättöminä. Tataarien hallussa oli koko maa Tonavan molemmin puolin, joskaan länsipuolinen alue ei ollut niin puhtaaksi hävitetty kuin muu Unkari. Tataarit eivät näet olleet pystyttäneet leirejään sinne, olivat vain läpi kulkiessaan tuhonneet kaiken mikä tielle sattui. Jouduin murheen valtaan, kun korviini kantautui uutinen siitä, että tataarit olivat luopuneet aikeestaan hyökätä Saksaan. Viimeistään Saksassa olin nimittäin kuvitellut pääseväni vapaaksi noista murhaajista. Toisaalta kuitenkin iloitsin, sillä tämä merkitsi loppua myös kristikansan tuhoamiselle. Erään ylemmän tataariruhtinaan käskystä aloimme joukkojen kanssa hitaasti vetäytyä Unkarista sotasaaliilla lastattujen kärrijojen sekä nauta- ja lammaslaumojen kera. Samalla tataarit tutkivat matkan varrella olevat piilopaikat ja metsäisten kukkuloiden varjot, niin että kaikki, mikä oli ensimmäisellä kerralla jäänyt löytämättä, löytyisi nyt.

Mitä muuta vielä voisin kirjoittaa? Samalla lailla, hitaasti vetäytyen jatkoimme matkaamme Transilvaniaan, jossa oli vielä paljon ihmisiä ja johon oli ensimmäisen tataarihyökkäyksen jälkeen rakennettu

¹⁵ Pannonhalman benediktiläinen luostari Győrin lähellä.

monia uusia linnoja. Muutamaa linnaa lukuun ottamatta tataarit tuhosivat koko maan, ja mistä he ikinä ohi kulkivat, jäi jäljelle vain tyhjä ja autio maa. He jättivät lopulta Unkarin ja alkoivat siirtyä kumaanien maahan. Enää ei meille vangeille sallittu tappaa eläimiä syötäväksi, vaan saimme pelkästään eläinten päitä, sorkkia ja sisälmyksiä. Aloimme pitää tätä merkinä siitä, että kunhan Unkarista olisi vetäydytty kokonaan, olisi osanamme joutua verta janoavien tataarimiekkojen ruoaksi. Tätä ounastelivat myös tulkkimme. Tunsin säälimättömän kuoleman jo kolkuttavan portilla enkä enää luottanut eloonjäämiseeni, joten ajattelin, että olisi parempi kuolla kuin jatkaa matkaa kärsien pelon jatkuvasta ahdistuksesta. Poikkesin siksi maantieltä teeskennellen meneväni luonnollisille tarpeilleni, ja kiiruhdin metsän tiheälle puolelle ainoan palvelijani saattamana. Piilouduin erään puron töyräälle ja peitin itseni lehdistä ja oksilla. Palvelijani kätkeytyi hieman kauemmaksi, sillä muutoinhan olisi toisen löytyminen merkinnyt toisenkin surullista tuhoa. Makasimme kaksi kokonaista päivää kuin haudassa, uskaltamatta päättämme nostaa. Kuulimme aivan läheltämme nuo kauhistuttavat äänet, jotka huusivat paenneita vankeja, äänet jotka etsivät metsän siimeksestä jokaista jälkeä. Kun emme enää pystyneet vastustamaan nälkäisten vatsojemme oikeutettuja vaatimuksia ja sydämissämme herääviä, nälän nostattamia haluja, nostimme viimein päämme ja vedimme itseämme maassa eteenpäin käärmeiden lailla. [...]

Jännittyneinä kiipesimme korkeaan puuhun ja silmäilimme tataarien tuhoamaa maaseutua, tuota, joka vielä saapumisemme aikoihin oli turmelematon. Mikä surkeus silmillemme avautuikaan! Aloimme kulkea tuolla tyhjällä ja autiolla maalla, jonka tataarit pois lähteissään olivat hävittäneet. Kirkkojen tornit olivat viittoinamme paikkakunnalta toiselle, ja se tie, jonka ne viitoittivat, oli kauhea kulkea. Tuhotut polut kasvoivat ruohoa ja piikkistä pensaikkaa. Jos milloin eksyimme talonpojilta jääneeseen puutarhaan, täytimme nälkäiset vatsamme sipulilla, kynsilaukalla, juurikkailla ja portulakalla. Nämä maistuivat suussamme

herkkupaloilta, kun ajattelimme vankeina olevia tovereitamme, joiden täytyi tulla toimeen kurpitsalla, katkeroyrteillä ja malvalla.

Ruoan ansiosta alkoi elämä hiljalleen palata vähäverisiin ruumiisiimme. Yöt jouduimme lepäämään taivasalla, vailla peitettä, joten emme saaneet unta jos olimmekin väsyneitä. Kahdeksantena pakopäivänä saatoimme jättää metsän yksinäisyyden taaksemme saavuttuamme Gyulafehérvárin kaupunkiin.¹⁶ Sieltäkään emme löytäneet muuta kuin surmattujen ihmisten luita ja pääkalloja sekä kirkkojen ja palatsien raunioituneita jäännöksiä. Seinän- ja torninrauniot olivat tahriintuneet viattomista kristityistä vuotaneeseen vereen. Verta ei ollut vain seinillä ja janoisessa maassa, vaan näimme myös kiviä, jotka yhä punersivat verestä. Emme kyenneet jatkamaan matkaamme huokaamatta ja vaikeuromatta. Kymmenennen peninkulmapylvään luona metsän laidassa oli kylä, jota kutsutaan kansan kielellä Frátaksi. Sieltä neljän peninkulman päässä oli harvinaisen korkea kukkula, jonka laelle oli kerätty kiviä pelotteeksi tahi vahvistukseksi. Suuri joukko kyläläisiä oli paennut niiden suojiin, ja he laskeutuivat nyt mieluusti ja kyynelsilmin meitä vastaanottamaan. He kyselivät meiltä kokemistamme vaaroista, joiden kuvaimiseen eivät vähäiset sanamme kuitenkaan riittäneet. Saimme kyläläisiltä jauhoista ja tammen kaarnasta valmistettua pettuleipää, joka maistui suussamme vehnäleipää makeammalta. Jäimme kukkulalle noin kuukauden ajaksi, sillä emme uskaltaneet jatkaa eteenpäin. Asuttuja seuttuja lähestyimme ainoastaan silloin, kun ruoanhankinta meidät siihen pakotti. Lähetimme tiedustelijoita ottamaan selvää, olivatko tataarit aiempaan tapaansa viekkaasti palanneet ja alkaneet etsiä karkulaisia. Piilopaikastamme tohdimme tulla alas vasta, kun Béla-kuningas oli palannut rannikolta Rhodoksen ritarien ja Frangepán-herran joukkojen saattamana sen jälkeen, kun oli kuullut unkarilaisilta, että tataarit olivat jättäneet maan.

¹⁶ Nyk. Alba Iulia Romaniassa.

Olen kirjoittanut Teille, mitään vilppiä tähän sekoittamatta, jotta tulisitte kohtaloni onnekkaiden käännteiden lisäksi tuntemaan myös onnettomuuteni ja kohtaamieni vaarojen laadun. Toivotan Teille terveyttä ja hyvää vointia.

Suomentaneet Kaisa Mantsinen, Anna Riina Törö ja Piia Leppänen

J. Thuróczy János Hunyadin saavuttamasta Nándorfehérvárin voitosta

Sándor Wagner: Titusz Dugovicsin uhri (öljy, 1859)

Titusz Dugovics tarttui linnanmuurille kiipeävään turkkilaissotilaaseen ja syöksyi kuolemaan vieden turkkilaisen mukanaan. Hänen vapaaehtoisesta ”martyrikuolemastaan” on tullut unkarilaisille uhrautuvan isänmaanrakkauden symboli.

Johdanto

Aikaisemmista historiankirjoittajista poiketen János Thuróczy ei ollut kirkonmies vaan aatelissyntyinen maallikko. Hän työskenteli ensin kirjurina ja sittemmin tuomarina kuningaskunnan keskeisiin toimielimiin kuuluvissa tuomioistuimissa. Hän oli arvostettu virkamies kuningas Matias Corvituksen (1458–1490) loistokkaassa hovissa, ja hänen tehtäväkseen uskottiin unkarilaisten historian kirjoittaminen. Työ oli tarpeen kolmesta painavasta syystä: Valtavan kirjaston keränneen Matiaksen haltuun oli päätyneet lukuisia ulkomaisia teoksia, jotka antoivat uutta tietoa unkarilaisten historiasta. Toinen syy oli, että kokonaisen vuosisadan historia 1380-luvulta 1480-luvulle oli Ludvig Suurta (1342–1382) seuranneiden heikkojen hallitsijoiden aikana jäänyt kirjoittamatta. Lisäksi alhaista syntyperää oleva Matias oli ns. homo novus aikakautensa hallitsijoiden joukossa, ja hänellä oli tarve todistaa oikeutensa kruunuun. Ikuistuttamalla omat sekä isänsä uroteot ja harvinaislaatuiset ansiot Matias saattoi nousta Euroopan kuuluisien hallitsijasukujen perillisten rinnalle. Thuróczy otti siis vastuulleen huomattavan tehtävän, kun hän ryhtyi kirjoittamaan *Chronica Hungarorumia* kuninkaallisen kirjaston runsaan aineiston pohjalta. Teos kattaa unkarilaisten historian Raamatun vedenpaisumuksesta aina Matias-kuninkaan aikoihin asti. Kipeästi kaivatusta historiateoksesta tuli suurmenestys heti sen valmistuttua vuonna 1488, ja se painettiin samana vuonna Brnossa ja Augsburgissa.

Tässä kokoelmassa julkaistaan *Chronica Hungarorumista* Nándorfehérvárin (nyk. Belgrad) piiritystä kuvaava osa. Turkkilaiset saartoivat keskiaikaisen Unkarin tärkeimmän eteläisen rajalinnan vuonna 1456. Ote edustaa monessa suhteessa hyvin koko teosta. Se tuo ilmi kirjoittajan dramaturgian tajun sekä sen, miten vangitsevasti ja yksityiskohtaisesti hän kuvaa tapahtumia, jotka hän kirjallisten lähteiden sijaan tunsikin ennen muuta piirityksessä mukana olleiden omista kertomuksista ja aikakautensa perimätiedosta. Toinen kiinnostava seikka on se, kuinka maallisen kasvatuksen saanut Thuróczy keskiajan kirkollisten historiankirjoittajien tavoin yhä näkee historian tapahtumat Jumalan tahdon välittöminä ilmentyminä, vaikka Unkarin renessanssiin johtaneen Matiaksen hovissa perehdyttiin jo humanismin oppeihin. Turkkilaiden ylivoimasta saavutettua voittoa selittävälle Thuróczylle ei riitä pelkästään unkarilaisten urheuden korostaminen: kristinuskon puolustajina ja Jeesuksen sotureina kuvattu unkarilaisten sotajoukko tarvitsee myös taivaan apua. Erityisen mielenkiintoista kat-

kelmassa on se, miten kirjoittaja nostaa tapahtumien keskiöön Matias Corvinuksen isän János Hunyadin ja ikuistaa tämän maineikkaan sotapäällikön suurimman ja viimeiseksi jääneen voiton turkkilaisista. Nopeasti laajentuva turkkilais- eli osmanivaltakunta saavutti Unkarin etelärajan 1300-luvun lopulla, ja taisteluista turkkilaisia vastaan tuli 300 vuodeksi määräävä osa unkarilaista historiaa. Näiden taistelujen tarunomaiseksi sankariksi nousi syntyjään transilvanialainen János Hunyadi, joka loi komean uran useammankin heikon unkarilaishallitsijan sotajoukoissa. Alhaisaatelisesta syntyperästään huolimatta hänet tuli nopeasti maan varakkain ja vaikutusvaltaisin ylimys. Hän oli 1440-luvulta saakka Unkarin eteläisten alueiden ylipäällikkö ja järjesti useita hyökkäysretkiä Balkanille. Vuosina 1446–1453 hän toimi Unkarin valtionhoitajana.

Nándorfehérvárin piiritys vuonna 1456 oli tärkeä merkkipaalu Unkarin historiassa. Suurvallaksi noussut osmanivaltakunta yritti tuolloin ensimmäisen kerran antaa sekasortoon vajonneelle Unkarille ratkaisevan iskun. Paavi Nikolaus V oli hieman aikaisemmin antanut kristikunnalle käskyn soittaa kirkonkelloja joka päivä keskipäivän aikaan. Hän oli myös tuloksetta julistanut kansainvälisen ristiretken koko maanosaa uhkaavaa vaaraa vastaan. Ulkomaisia apujoukkoja ei kuulunut pysäyttämään turkkilaisten noin 150 000-päistä sotajoukkoa, eikä unkarilaisten ja böömien kuningas Ladislaus V Habsburgilainenkaan (1453–1457) halunnut ryhtyä hankkeeseen. János Hunyadi ja hänen parista tuhannesta miehestä koostuva joukkonsa onnistuivat kuitenkin lyömään liki kymmenkertaisen vihollisen. Jälkipolvien mielessä tämä voitto säilyi kristikunnan etuvartioksi kutsutun Unkarin urotekona, ja keskipäivän kirkonkellot muistuttavat unkarilaisia siitä tänäkin päivänä.

Veli Giovanni di Capestrano saapuu Unkariin

Kun Besztercen kreivi¹ ja Unkarin kaikki ylimykset palasivat onnellisesti takaisin Unkariin, heidän mukanaan saapui myös veli Giovanni di Capestrano² fransiskaanimunkin asussaan, kaikessa pyhydessään. Rooman kirkon paavi Nikolaus V oli halunnut auttaa katolisia uskovaisia, jotka tuohon aikaan heittelehtivät keskellä hävityksen myrskyä turkkilaisten vainotessa yhä voimallisemmin kristillistä uskoa. Siksi hän halusi järjestää ristiretken turkkilaisia vastaan ja määräsi apostolisella bullallaan, että kaikille, jotka ilmoittautuvat mukaan, julistetaan kaikissa maakunnissa synnit anteeksi ja vapautus kuolemanjälkeisestä rangaistuksesta. Heille myös annetaan valkoiseen palttinaan ommeltu punainen risti, joka tulee kiinnittää vasempaan rintapieleen. Ajatuksiensa toteuttajaksi hän lähetti veli Giovanni di Capestranon. Niinpä veli Giovanni kutsui aseisiin Saksasta, Puolasta sekä Unkarista paljon – lähinnä aatelittomia – kansalaisia edellä mainittua vihollista vastaan, arvostettiinhan häntä pyhän uskon julistajana, ja hänen saavutuksensa Jumalan edessä tiedettiin, paransihan hän sokeita, raajarikkoja ja sairaita sekä ajoi pahoja henkiä ihmisistä.

Hiukan tätä ennen turkkilaisten keisari Murad II oli kuollut ja hänen poikansa Muhammed II oli noussut valtaan. Mitä tulee kristittyjen veren vuodattamiseen ja heidän maittensa ryöstämiseen, hän oli jopa isäänsä ja kaikkia edeltäjiäänkin julmempi, sota-asioissa perehtyneempi, joukkojen kokoamisessa ja sotajärjestelyissä mahtavampi ja vieläpä omaa kansaansakin kohtaan ankarampi. Kun hän otti maan hallintaansa, hänestä oli nöyryyttävää ja raivostuttavaa, että naapurissa sijaitseva Konstantinopolin kaupunki oli vieraisa käsissä, ja hän mietti itsekseen aloittavansa kaupungin piirityksen. [...]

¹ János Hunyadin arvonimi hänen luovuttuaan valtionhoitajuudesta.

² Italialaissyntyisen munkin nimen latalainen muoto on Johannes Capestrano, mutta Unkarissa hänet tunnetaan nimellä Kapisztrán Szent János.

Kuningas Ladislauksen tulo Unkariin

Kuningas Ladislaus saapui kolmentoista vanhana Unkariin kreivi Ulrikin ja monen muun aatelismiehen saattamana. Elettiin sitä vaihetta vuotta, jolloin aatelisväki valmistautui vaihtamaan ruokapöydiltään liharuoat kalaruoiksi. Kuningas asettui asumaan Budan linnaan ja eleli siellä kepein mielin. Näihin aikoihin Besztercen kreivi kulki pitkin maan eteläisiä osia tietäen hyvinkin, että lukuisat aatelisherrat, eritoten kreivi Ulrik, eivät katsoneet häntä hyvällä silmällä. Niinpä hän pelkäsi, että kuninkaan luona häntä odottaisi salakavalasti asetettu ansa, ja varomattomuuttaan hän saattaisi siihen langetakin. [...]

Turkkilaisten keisari piirittää Nándorfehérvária

Vuonna 1455³ kuningas Ladislauksen asustellessa Budan linnassa levisi huhu, jonka mukaan Muhammed, turkkilaisten keisari, valmistautuu hyökkäämään Unkaria vastaan ja haluaa vallata Nándorfehérvárin pikimmiten. Tämä huhu huolestutti ja ajattelutti Unkarin kansan lisäksi myös naapurialueilla asuvia ja koko kristikuntaa. Konstantinopolin raaka valloitus⁴ leijui koko kristikunnan silmien edessä, eikä sen herättämä pelko ollut mitätön. Turkkilaisten keisari oli nimittäin kreikkalaisista saamansa voiton jälkeen muuttunut kuin toiseksi ihmiseksi, kunianhimossaan ja pöyhkeydessään pullistellen hän uskoi muinaisen makedonialaisen Aleksanteri Suuren ja tämän voittoisan aikakauden palanneen hänen omassa persoonassaan takaisin. Hänen väitetään sanoneen: ”Yksi Jumala hallitsee taivaassa, on siis kohtuullista, että maan päälläkin hallitsee yksi hallitsija!”

Kun kuningas Ladislaus sai kuulla nämä uutiset, nuori hallitsija kauhistui. Kreivi Ulrik, saksalaismielinen sotaurho, jonka tapana oli ohjata kuningasta neuvoillaan, oli myös yhtä hämmentynyt. Sen sijaan,

³ Oikea vuosi on 1456.

⁴ Muhammed II valloitti Konstantinopolin (nykyisen Istanbulin) vuonna 1453 ja hävitti lopullisesti sen, mitä Bysantista oli vielä jäljellä.

että he olisivat ryhtyneet neuvottelemaan maan puolustamisesta ja aseiden valmistamisesta vihollisen lyömiseksi, he lähtivät yön pimeyden turvin Budan linnasta ja viipymättä suuntasivat kulkunsa Wienin kaupunkiin. Budan linnan ovet jäivät yli puolen kuukauden ajaksi selälleen ja ilman tarpeellista vartiointia. Ja vaikka tieto vihollisen tulosta levisi päivä päivältä laajemmalle, kukaan ei tarttunut aseisiin noustakseen heitä vastaan.

Kesällä, lähestyttäessä sitä aikaa, jolloin viljantähkät alkavat keltastua ja Foibos lähtee ajamaan valjakollaan pitkin peltoja, tuo turkki-laisten keisari aloitti hirmuisen piirityksensä ja hyökkäsi Nándorfehérvárin linnaan monenlaisella sotakalustollaan ja yli neljänsadan tuhannen turkkilaisen voimin. Korkeilta linnanmuureilta saattoi nähdä, kuinka lukematon määrä teltojen huippuja levittäytyi joka puolelle ympärillä avautuvaa tasankoa; vihollisjoukkojen määrästä ei kuitenkaan kukaan kyennyt saamaan käsitystä.

Keisari toi paikalle myös useita laivoja, jotka oli rakennettu merilaivojen mallin mukaan. Näillä hän sulki linnan sivuitse virtaavan Tona- van ja Szávan, niin ettei laivoillakaan voinut viedä apua perille. Vaivoja säästämättä hän hinautti sinne niin valtavasti tykkejä, sotalaitteita ja muurinmurtajia, ettei sellaista määrää luultavasti ole koskaan kerätty yhden linnan tuhoamista varten. Ne oli valmistettu hämmästyttävällä ripeydellä Krusevácin linnan luona, koska niiden suuren koon vuoksi niiden kuljettaminen kauempaa ei ollut mahdollista. Nämä hän asetti linnan tasangon puoleiselle sivulle. Muutamat niistä paukuttivat linnan paksuja seiniä, toiset sinkosivat vakan kokoisia kiviä korkealle ilmaan. Nämä kivet putosivat perä perään linnan keskiosiin tappaen hetkessä jokaisen elävän olennon, johon ne osuivat.

Sotalaitteet jyrisivät yötä päivää yhä tiuhemmin, ja niiden pelottava jyske kuului aina Szegedin kaupunkiin ja yli kahdenkymmenenneljän unkarilaisen peninkulman päähän. Tykkien jatkuva tulitus syyti valtavasti savua, joka peitti auringonsäteiden punertaman taivaan paksujen pilvien hämäryyteen, ja tuulet kuljettivat rikin katkua mukanaan. Ei

paahteinen kesäpäivä eikä yön pimeys tuonut lepoa piirittäjille eikä piiritettäville: kaikki heidän aikansa meni murheelliseen taisteluun. Kiihkeä piiritys sai loisteliaat linnantornit sortumaan, talojen seinät rikottiin, ja linnaa ja ihmisiä suojaavat korkeat vallit oli pantu jo maan tasalle.

Mitä muuta tähän voisi lisätä kuin sen, että piiritetyt odottivat kauhuissaan enää vain päiviensä päättymistä.

Tieto katkerasta ja valtaisasta piirityksestä kiiri joka puolelle maata, mutta unkarilaiset vallanpitäjät, ikään kuin raskaan uneliaisuuden vaivaamina, eivät kiiruhtaneet puolustamaan tuhoon tuomittua linnaa. Lopulta hirmuiseen piiritykseen saapui mies, jolla urheus ja sotiminen olivat verissä, jo aiemmin mainittu Besztercen kreivi, mutta hänen mukanaan saapuneet sotilaat eivät riittäneet taisteluun näin suurta vihollisjoukkoa vastaan.

Veli Giovanni di Capestranon ympärille oli kerääntynyt paljon unkarilaisia ristiretkeläisiä taisteluun Kristuksen nimen puolesta. Puolan alueilta oli tullut myös yhteensä kolmesataa ristiretkeläistä. Siksi Besztercen kreivi, vaikka hänet olikin vapautettu valtionhoitajan huolista kuten jo aiemmin mainittiin, ei toiminnan miehenä jättänyt hyökkäämättä vihollisen kimppuun.

Niinpä hän ryhtyi etsimään keinoa, jolla pystyisi työntämään vihollisen laivat pois yllä mainittujen jokien vesiltä ja viemään sotilaallista apua piiritetyille. Lopulta hän hankki laivoja, jotka hän lastasi täyteen aseistetuilla sotilailta ja ristiretkeläisillä ja lähetti ne Tonavaa pitkin kohti vihollislaivoja. Näin kaksi vihollisjoukkiota kohtasi vesitaistelussa. Turkkilaisten keskuudesta kohosi valtava, aaltomainen pauhu, ja unkarilaiset huusivat ääneen Herraa Jeesusta avukseen. Koska molempien osapuolten pakotiet oli katkaistu, taistelu oli ankara. Laivat ajeltivat sinne tänne pitkin Tonavaa, ja moni sotilas putosi verta valuen joen syvyykseen: Tonavan puhdas vesikin värjäytyi loputtoman teurastuksen jäljistä, ja taistelijoita molemmin puolin joutui kalanruoaksi.

Lopulta pitkän taistelun jälkeen unkarilaiset voittivat, ja he hajottivat ja polttivat turkkilaisten rautaketjuin yhteen sidotut laivat.

Turkkilaisten keisari oli kuuleman mukaan sanonut tähän: ”Vaikkakin vaivalloisesti, niin me kuitenkin saamme sen mitä haluamme!”

Kreivi sen sijaan marssi voittoisan taistelun jälkeen linnaan ja lohdutteli sen kuolemaan valmistautuneita kapteeneja:

”Mitä te kauhistelette?” hän sanoi. ”Nytkö näitte ensimmäisen kerran turkkilaisia? Olemme usein panneet heidät juoksemaan, joskus olemme itse juosseet pakoon. Miksi hämmennyitte heidän näkemisestään, vaikka olette niin monet kerrat nähneet heitä? Ettekö ole vielä saaneet kokemusta heidän aseistaan ja voimastaan? Luottakaamme, ystäväiseni, Kristukseen, jonka nimen tähden olemme jo usein vuodattaneet vertamme, ja taistelkaamme rohkeasti hänen ja meidän vihollistamme vastaan. Eikö Kristus olekaan kuollut puolestamme? Kuolkaamme mekin hänen puolestaan. Olkoon sielunne vakaa ja rohkea taistelun keskellä. Tämä vihollinen pelkää, tiedättehän sen. Ja jos Jumala on kanssamme, heidät on helppo musertaa. Heidän tapanaan onkin vetäytyä, eivätkä he häpeä juosta pakoon ja palata kotiinsa. Mitä varten näin paljon puhetta? Olette kokeneet kaiken tämän itsekin ja kestäneet monien sotien rasitukset minun komennossani.”

Tämäntyyppisin puhe in omalla läsnäolollaan kreivi valoi rohkeutta kuulijoihin. Hän vahvisti linnaa myös sotilaallisesti ja toi mukanaan runsaasti ristiretkeläisiä. Tavallisina kansanmiehinä he eivät ymmärtäneet aseenkäytöstä paljoakaan, mutta kreivi pyrki kouluttamaan heitäkin sodankäyntiä varten.⁵

Turkkilaisten keisari kuuli, kuinka Murad, hänen isänsä, oli käyttänyt seitsemän kuukautta Nándorfehérvárin linnan piiritykseen eikä ollut saanut sitä kuitenkaan valloitettua, vaan oli joutunut häpeällisesti vetäytymään.⁶ Tämän takia turkkilaisten keisari puhui isästään halvek-

⁵ Ristiretkelle eivät Giovanni di Capestranon innoittamina ilmoittautuneet niinkään asetaitoiset aateliset kuin tavalliset, sodankäyntiä tuntemattomat talonpojat.

⁶ Turkkilaiset piirittivät Nándorfehérváriaa tuloksetta myös vuonna 1440.

sivaan sävyyn joukkojensa johtajille sanoen, että hän itse valtaa tämän linnan viidessätoista päivässä. Kuullessaan hänen kehuskelevan Anatalian voivodi, päälliköistä suurin, pyysi puheenvuoroa ja vastasi siten: ”Mahtava keisari! Minun sopisi sanoa jotain miellyttävää majestettin läsnäollessa, pelkään kuitenkin, että piirityksen kulku kumoaisi sanani hänen armollisuutensa edessä. On tiedettävä, että unkarilaisia on vaikeampi saada linnasta pois kuin kreikkalaisia.”

Komeat tornit olivat jo romahtaneet ja muurit suurimmaksi osin sortuneet. Linnan vallitukset ja penkereet oli jo täytetty ja tasoitettu niin, ettei mikään enää ollut esteenä vihollisen tiellä. Tuli piirityksen viidestoista päivä. Vielä aamunkoitteessa keisari lähetti rumpujen päristessä ja joka puolelta kaikuvien torvien toítottaessa koko suuren sotajoukkonsa liikkeelle. Näin hän hyökkäsi vihanpuuskassaan linnaan ja verisen kamppailun jälkeen onnistuikin pääsemään sisälle.

Unkarilaiset – vaikka taistelu näin suurta vihollisjoukkoa vastaan ei ollutkaan tasapuolinen – puolustautuivat kuitenkin kaikin voimin, ja Jeesuksen nimeä avukseen huutaen he syöksyivät päättäväisinä vihollisen kimppuun. Kamppailu kuoleman kynnyksellä alkaa siis uudestaan, ja taistelut ylettyvät jo linnan aukioille. Joka puolella ihmisiä kaatuu laumoittain, ja kova häly sekä lukemattomien miekkojen kalske sekoittuvat valtavaksi metakaksi. Taistelevat osapuolet joutuvat vuorotellen vetäytymään.

Myös veli Giovanni di Capestrano oli paikalla. Hän vaipui suorastaan hurmukseen, polvistui maahan yhdessä muiden veljien kanssa, kohotti sydämensä ja kätensä Suuren Auttajan puoleen katse taivaaseen naulittuna ja rukoili huokaillen: ”Minä nostan silmäni vuoria kohti: mistä tulee minulle apu?”

Besztercen kreivi innosti joukkojaan taisteluun uhkauksin ja nuhtein. Taisteluissa kunnostautuneet nuorukaiset, kapteeni Mihály Szilágyi ja László Kanizsai, heidän kanssaan kreivin mukanaan tuomat aseelliset joukot ja ristiretkeläiset, kamppailivat kiivaasti muurinrauniolla seisten. He olivat onnistuneet työntämään turkkilaiset linnasta

ulos jo useamman kerran, mutta aina vain nämä olivat palanneet julman taistelun jälkeen takaisin. He olivat vahvempia kuin unkarilaiset. Suurin osa linnan taloista oli liekeissä. Muureilla liehui paljon keisarin lippuja voiton merkinä. Unkarilaiset olivat jo luopuneet kaikesta toivosta, ja heidän olisi ollut pakko vetäytyä, jos olisi ollut minne lähtee, sillä kuoleman uhka leijui jokaikisen yllä. He tajusivat, ettei pakeneminen auttaisi, ainoastaan kuolema, niinpä he jälleen syöksyivät turkkilaisten kimppuun huutaen kovalla äänellä Jeesuksen nimeä avukseen miekka miekan vieressä. Taas alkaa murheellinen taistelu. Joka puolella haavoitutaan ja kuollaan. Mutta Jumalan apu on lähellä. Sillä juuri silloin kaikki turkkilaisten joukot lähtevät pakoon unkarilaisten päättäväisen hyökkäyksen häkeltäminä. Tästä rohkaistuneina unkarilaiset ajoivat taivaan antamin uusin voimin heitä miekkoineen takaa niin kauan, kunnes he hylkäsivät tykkinsä ja linnan tuhoamiseen käytetyt sotalaitteensa. Unkarilaiset polttivat kaikki turkkilaisten rakennelmat ja nauulasivat tykit rautanauloin umpeen sulkemalla sytytysraot. Eivätkä he lopettaneet taistelua niin kauan kuin vain valoa riitti, vaan jatkoivat aukealla pellolla sitä minkä olivat linnan ahtailla toreilla aloittaneet, kunnes yön hämärä erotti viholliset toisistaan.

Kukaan ei osaa varmuudella sanoa, kuinka keisarin onnistui paeta linnasta yön pimeydessä. Mutta Jumalan kunniaksi ja keisarin häpeäksi todettakoon, että hän palasi kotiin tyhjin käsin, valtavia miestappioita kärsineenä ja kaikki tykkinsä ja muut linnan tuhoamiseen tarkoitetut sotalaitteet menettäneenä. Myöhemminkään hän ei sallinut kenenkään mainita tämän linnan nimeä hänen läsnäollessaan.

Keisarin paosta kerrotaan myös, että valmistaessaan taistelun katterimpina hetkinä omiansa voittoon keisari haavoittui rintaan osuneesta nuolesta, rojahti puolikuolleena maahan ja hänet kannettiin teltaan. Kun tuli yö ja turkkilaiset näkivät suuret tappionsa ja Anatolian voivodin ja kaikkien muiden johtajien menehtyneen taistelussa, ja että itse keisarikin oli melkein eloton, hän tuskin hengitti, niin he kauhistuivat ajatellessaan unkarilaisten hyökkäävän aamunkoitteessa ja lähtivät

pakoon vieden keisarin mukanaan. He pysähtyivät kuitenkin leirinsä vastakkaisella puolella Zsarnóssa, jottei keisarin tila heikkenisi matkan-
teon rasituksista. Ja kun keisari palasi tajuuhinsa ja kysyi missä hän on,
hänelle vastattiin. Vastauksen kuullessaan hän kysyi: ”Miksi ja miten
me olemme tänne päätyneet?” ”Unkarilaiset löivät meidät”, hänelle
sanottiin, ”ja Anatolian voivodi ja lähes kaikki johtomiehet kaatuivat.
Mekin kärsimme suuria tappioita, mutta mikä vielä pahempaa, luulim-
me että hänen korkeutensa on enemmän kuollut kuin elävä. Niinpä
juoksimme aina tänne asti.”

Keisari kysyi, jäivätkö tykit ja muut piirityslaitteet paikoilleen, ja
hänelle vastattiin kaiken jääneen sinne. Syvästi katkeroituneena keisari
sanoi: ”Tuokaa myrkyä, antakaa minun juoda se. Mieluummin kuolen
kuin palaan häpeällisesti kotimaahani.”

Tällaisin tuloksin turkkilaisten keisari taisteli unkarilaisia vastaan
Nándorfehérvárin linnasta. Ja hänet, joka halusi kerskaillen ja koppa-
vasti vallita koko maanpiiriä, voitti Jumalan avulla joukko talonpoikia,
jotka osasivat käyttää paremmin sirppiä kuin asetta. Hän, joka saapui
kepeästi torvien ja rumpujen säestämänä, joutui häpeällisesti pakene-
maan yön hiljaisuuteen.

Besztercen kreivin János Hunyadin kuolema

Näiden tapahtumien jälkeen Besztercen kreivi, joka oli hyvin nuoresta
lähtien sotinut monta kunniakasta sotaa loppuun asti, alkoi sairastella,
ei niinkään vanhuuden väsyttämänä kuin jatkuvasta aseiden kalistelusta
ja huolista uupuneena ja voimansa menettäneenä. Muutaman päivän
hän ehti sairastaa, kunnes hänet siirrettiin Zimonyiin, missä hän Juma-
lan palvelijan veli Giovanni di Capestranon huomassa antoi henkensä
Vapahtajan käsiin.

Suuri parku levisi koko Unkariin, ja melkein koko kristitty maail-
ma värähti tuskasta kuullessaan sankarinsa kuolleen. Taivaankannen
tähdetkin ennustivat hänen kuolemaansa, sillä ennen hänen poismeno-
aan pyrstötähti ilmestyi taivaalle. Itse keisari Muhammedkin, vaikka

kreivi oli juuri ennen kuolemaansa ajanut hänet pakosalle Nándorfehérvárin linnasta, pysyi, näin kerrotaan, pää riipuksissa vaiti tunnin ajan kuultuaan tämän kuolemasta Serbian itsevaltiaalta Yrjöltä, joka oli kertonut uutisen hänelle lohdutukseksi. Ja keisari sanoi lähettiläälle tuntevansa tuskaa Hunyadin kuoleman johdosta, vaikka tämä olikin hänen vihollisensa ja lisäsi, ettei tällaista ihmistä ollut aiemmin elänyt koko maan päällä. [...]

Hunyadin ruumis vietiin hänen väkensä valtavan itkun saattelemana Fehérváriin,⁷ Transilvaniaan, missä hänet haudattiin suurta kunnioitusta osoittaen. Kreivin kuolinpäivänä oli kulunut tuhatneljänsataaviisikymmentäkuusi vuotta Herramme syntymästä. Samaan aikaan kointähti meni tervehtimään aurinkoa tämän taivaalliseen maakuuhuoneeseen.

Nähtyään Hunyadin kuolinkamppailun veli Giovanni di Capestrano oli luovuttanut tämän sielun Jumalan käsiin ja hänen kerrotaan puhjenneen tällaiseen valitukseen: ”Hyvästi, taivaallinen sädekehä! Olet kuihtunut pois, maamme kunnia! Olet sammunut pois, maailman valo! Oi, peili on särkynyt, josta halusimme itseämme katsoa. Voitettuasi vihollisen saat hallita Jumalan luona ja riemuita enkelten kanssa, hyvä János!”

Kreivi oli keskimittainen ja vahvaniskainen, hänellä oli kastanjanruskeat, laineikkaat hiukset, suuret silmät, ystävällinen katse ja punakat kasvot, ja ruumiinjäseniltään hän oli niin sopusuhtainen ja kaunis, että hänet saattoi tunnistaa tuhannenkin ihmisen joukosta. [...]

Veli Giovanni di Capestranon kuolema

Nämä kaksi miestä, jotka monissa elämänsä vaiheissa rakastivat Kristuksessa toisiaan, eivät kuolemankaan koettellessa pystyneet eroamaan toisistaan. Veli Giovanni di Capestrano, joka ansaitsisi paikkansa pyhi mysten joukossa, ja jonka liitti Besztercen kreiviin aito rakkauden tun-

⁷ Gyulafehérvár, nyk. Alba Iulia Romaniassa.

ne, ei kreivin kuoleman jälkeen elänyt itsekään enää montakaan päivää auringon alla. Mieluummin hän kaipasi asumaan tähtien palatsiin kuin maallisille mannuille. Hänen sielunsa nousi taivaaseen, ja hänen sielusta vapautunut ruumiinsa laskettiin maan poveen. Hänet haudattiin hänen arvolleen sopivin menoin Újlakin kaupunkiin⁸ perustettuun luostariin, jonka ankaria sääntöjä noudattavan veljeskunnan vaatteissa hän itsekin oli seurannut Pyhän Fransiskuksen jalanjalkia. Hän loisti jo elinaikanaan ja on loistanut aina meidän päiviimme asti lukemattomilla ihmeteoillaan.

Kuningas Ladislaus palaa Unkariin

Sen jälkeen kun tieto tästä suuresta voitosta oli levinnyt kaikkialle maailmaan ja koko kristikunta iloitsi, kuningas Ladislaus päätti palata takaisin Unkariin kuultuaan, että turkkilaisten keisari oli paennut ja kreivi menehtynyt.

Suomentanut Tiina László

⁸ Nyk. Ilok Kroatiassa.

Antonio Bonfini kuningas Matiaksesta

Matias ja Beatrix (marmori, n. 1480)

Matias oli erittäin lahjakas, tarkkanäköinen ja monipuolinen hallitsija, mutta hänen kehittyemisessään avokätiseksi renessanssimesenaatiksi oli hänen napolilaissyntyisellä toisella vaimollaan Beatrixilla todennäköisesti merkittävä rooli. Luotettavimpana pidetty kuva hallitsijaparis-ta tuo hyvin esiin heidän luonteenpiirteensä.

Johdanto

Italialainen tiedemies Antonio Bonfini (1427?–1502) oli jo saavuttanut mainetta Euroopassa, kun Matias Corvinus (1458–1490) kutsui hänet hoviinsa kirjoittamaan unkarilaisten historiaa. János Thuróczy'n teoksen käsittelyn yhteydessä on kerrottu, miksi Matias tarvitsi aikakauden näkökulmaa ja tyyliä edustavan kuvauksen Unkarin historiasta. Suurisuuntaisen hallitsijan vaativuudesta kertoo se, ettei hänelle riittänyt unkarilaisen kynäniekkan työ, vaan muutaman vuoden sisällä hän taivutteli palvelukseensa myös yhden etevimmistä ulkomaisista historioitsijoista. Bonfini ryhtyi luultavasti jo Italiassa keräämään kirjallisia tietoja unkarilaisista, mutta valtaosan työstä hän teki Budan hovissa käyttäen lähteinään Matiaksen monipuoliseen kirjastoon koottuja teoksia (nk. Corvinoita), kansliassa säilytettyjä virallisia asiakirjoja sekä lähihistoriasta kertovia osia varten myös aikalaistensa muisteluita. Urakan mittasuhteista on osoituksena, että Bonfini sisällytti parituhatsivuiseen kuvaukseensa aineistoa yli 70 kirjoittajan teoksista. Kymmenvuotisella intensiivisellä työllään hän täydensi merkittävästi varhaisempien unkarilaisten historiaa käsittelevien teosten tietoja. *Rerum Ungaricarum decades*, joka kuuluu humanistisen historiankirjoituksen mestariteoksiin, ilmestyi lopulta vasta Matiaksen kuoleman jälkeen vuonna 1497. Seuraavien 300 vuoden ajan se pysyi luotettavimpana ja yksityiskohtaisimpana esityksenä Unkarin historiasta niin Unkarissa kuin ulkomaillakin.

Tässä julkaistut otteet esittelevät Matiaksen renessanssihahmona. Otteista voidaan selvästi huomata, miten monisyisenä persoonallisuutena Bonfini hallitsijaa kuvaava. Ensinnäkin hän käyttää antiikin ja keskiajan kirjoittajien stereotyyppioita sotaisista barbaarikansoista – tarkemmin sanoen skyyttalaisista ja hunneista – sekä voittamattomasta Aleksanteri Suuresta. Tällaisella ihannepäälliköllä on täydellinen ruumiinrakenne, hän on taistelussa peloton, omiensa seurassa välitön, halveksuu loistoa ja arvostaa hyviä hevosia ja aseita ylitse muun. Toisaalta Napolissa syntyneen kuningatar Beatrixin tulon jälkeen kuningas saa samalla sivistyneen renessanssiruhinaan piirteitä: ilmenee, että hän osaa Euroopan eri kieliä, tuntee tieteitä, tukee avokätisesti ulkomailta saapuneita taiteilijoita ja tiedemiehiä ja rakennuttaa loisteliaita rakennuksia. Bonfinin melko yksipuolisen näkemyksen mukaan avarakatseisen hallitsijan ja hänen vanhoillisen, sivistymättömän ympäristönsä välille aiheutti jännitteitä etupäässä se, että Matias yritti juurruttaa Pannoniaan humanistisia aatteita, jotka olivat skyyttalaisia perinteitä ylläpitäville aatelisille vieraita. Kuten jo mainittiin, Bon-

fini sai työnsä loppuun vasta Matiaksen kuoleman jälkeen, tuolloin häntä tukivat Matiaksen henkisellet perinnölle uskolliset piirit. Yksi tämän poliittisen ryhmittymän pyrkimyksistä oli saada Matiaksen aviottomalle pojalle János Corvinukselle mahdollisimman paljon valtaa ja vaikutusmahdollisuuksia. Nämä ajan poliittiset pyrkimykset selittänevät, miksi Bonfini kuvaa niin ylistävästi tuota lahjoiltaan keskinkertaista nuorukaista, jonka hänen vihollisensa onnistuivat syrjäyttämään parissa vuodessa. Tekstikatkelmassa Bonfini näihin tavoitteisiin sopivasti asettaa isän ja pojan rinnakkain ja kuvaa heitä tavalla, joka huokuu asenteellisuutta.

Matias ja János Corvinuksen kuvaus havainnollistaa samalla sitäkin, millaisia rajoituksia historioitsija voi kohdata, kun hänen pitäisi muotoilla kuva historiasta. On kiistatonta, että Matiaksen jälkimaailman silmissä saama tarunhohde on osin hänen hovinsa kiitollisten tiedemiesten ja taiteilijoiden ansiota. Toisaalta Jánosin imartelevat kannattajat yrittivät turhaan piirtää hänestä myönteistä kuvaa: eivät aikalaiset sen paremmin kuin jälkipolvetkaan ottaneet tätä näkemystä omakseen. Matiasta ei siis nostanut yhdeksi Unkarin historian pantheonin loistavimmista hahmoista ainoastaan hänen toimintansa tieteiden ja taiteiden suojelijana. Vähintään yhtä tärkeä tekijä oli se, että hän oli aidosti kyvykäs ja menestyvä hallitsija, joka onnistui lopulta lujin ottein luomaan järjestyksen maahan, joka oli vajoamassa feodaaliseen anarkiaan, ja pidättelemään etelärajoja uhkaavia turkkilaisia siirtäen vielä parilla vuosikymmenellä maan joutumista turkkilaisvallan alle. Hiukan liioitellen voidaan sanoa, että Matiaksen hallintokausi merkitsee tämän päivän unkarilaisille maan historian kulta-aikaa, ja Matiaksen kuolemaa seuranneet 500 vuotta elävät heidän muistoissaan vain pitkinä tragedioiden ja rappion virtana.

7. kirja

[...] Pannonian kuninkaitten tapana oli, että he elivät kodikkaasti arvohenkilöiden ja aateliston kanssa, eivät juuri tarkkailleet sisään pääsemistä, kattoivat paljon pöytiä, viettivät ylimysten kanssa ystävyydellä syöminkejä, aterian kestäessä ovi oli avoinna, pyytelevät kerjäläiset päästettiin sisään, heille jaeltiin almuja. Kuninkaat kuuntelivat kaikkia mielellään, söivät enimmäkseen rahvaanomaista leipää, tekivät kenelle tahansa mahdolliseksi pääsemisen kuninkaan luo, kurjimmallekin. Kuninkaat elivät vaatimattomasti, tyytyivät myös kehuun asuntoon, uhrasivat häikäiseviin sotiin mielettömiä kuluja, mutta halveksivat loistavia rakennuksia, olivat kotona säästäväisiä, ulospäin suurpiirteisiä ja tuhlaavaisia. Kaikella tällä sekä kansanomaisella ja hyväsydämisellä suhtautumisellaan he voittivat puolelleen kaikkien mieltymyksen. Matias siis kulki vanhojen kuninkaitten jäljissä ja hoiti kaikenlaiset virkatoimensa lempeydellään, alttiudellaan, rehellisellä luonteellaan. Näin oli mahdollista nähdä, että hän saavutti nuo vanhat kuninkaat ei vain tekojensa suurenmoisuudella, vaan heidän elämäntapansa noudattamisellakin, saavutti, etten sanoisi jopa ohitti edeltäjiensä joukosta etevimmätkin. Hänen jalomielisyytensä, lempeytensä, miellyttävyytensä, hyväntahtoisuutensa mahdollisti ylimysten ja pienaatelisten myötätunnon saavuttamisen, niin että kaikki häntä sydämestään rakastivat. Aristokraattien¹ ja upseereiden joukossa hän liikkui enimmäkseen niin tuttavallisesti, että hän saattoi miellyttävällä seurallaan kaikki kiitollisuuden velkaan itseään kohtaan. Hän ei saattanut kyllästyä hyvyyden ja anteliaisuuden osoittamiseen. Hän ei pitänyt arvossa vain ylhäisiä tai aateliaisia sankareita, vaan myös rivisotilaita. Sotaleirillä hän myötätunnon sairaista kohtaan kävi läpi kaikki teltat, heikkokuntoisia hän usein syötti omin käsin, ojensi heille ruuan, toivotti paranemista, moitti heik-

¹ 1400-luvun Unkarin yhteydessä ei voida puhua aristokraateista, mutta Bonfini käytti renessanssin hengessä mielellään antiikin käsitteitä Unkarin oloja kuvatessaan.

kouskoisia, lohdutti epätoivon vaipuneita; taistelutantereella sitoi usein haavoja. Tällä auttamisvalmiudellaan hän herätti kaikissa hämmästyttävää kunnioitusta itseään kohtaan. Vieläpä sitäkin hän kertoi usein kerskuen, että kun hän oli tervehdyskäynnillä Bosnian kuninkaan Nikolain luona, hän voiteli tämän kipeitä varpaita voiteella. Syömingeillä hän avusti inhimillisesti häpeällisen yökkäilyn kiusaamia ystäviään, ja miltei unohtaen ja hyläten kuninkaallisen arvokkuutensa piteli niiden päätä, jotka tunsivat kuvotusta. Jätän kertomatta kuninkaan sutkauksista, joilla hän vahvisteli masentuneita sieluja ja kutsui kuolleet takaisin tuonelasta. Ystävilleen hän järjesti jolloinkin hillittömiä syöminkejä ja suuria ahmiaisia, jotta karkottaisi huolensa. Mysusien ja serbien, böömien ja alemaanien, unkarilaisten ja kumaanien kanssa hän rauhassa ja sodassa keskusteli henkivartiostotta. Heidän kaikkien, mutta ensi sijassa sotilaiden uskollisuus merkitsi sitä, että yleinen huoli varjeli Matiasta. Henkivartioston sijasta jokainen suojeli häntä valppaassa varovaisuudessa voimiaan mitellen. Hänen kotonaan ei ollut jalokivimaljoja eikä kulta-astioita tai hajuvoidelippaita, tapetit eivät verhonneet sen saleja, kalustusta ei myöskään ollut, tai jos siellä täällä kumminkin oli, se oli karkeaa ja raakaa, kulmikkaalla pöydällä likainen pöytäliina. Vain hevosille ja aseistukselle hän antoi arvoa; siellä sitten oli kultaa, jalokiviä, hopeaa kosolti. Tämän ohella hän hoiti hiuksiaan, piti helmiseppeltä, käytti komeita vaatteita, jotka huipentuivat roomalaiseen turkisreunaiseen viittaan; muuten koristelu ei häntä kiinnostanut.

Mutta saapumisensa jälkeen kuningatar sivisti niin pöytää kuin elämäntapaakin.² Kehnoa taloudenhoitoa inhoten hän sisusti suuremoiset ruokasalit, loi koristeelliset hallit, kullatut asuinhuoneet, hillitsi kuninkaan välittömyyttä, asetti oville vartijat, lakkautti vapaan sisään-tulon, suostutteli kuninkaallista majesteettia paljon huolellisemmin säilyttämään arvokkuuttaan. Hän huomautti, että kuninkaan on astuttava määräaikana vastaanottohuoneeseen ja jaettava tiettyinä aikana

² Beatrix saapui Unkariin vuonna 1476.

oikeutta. Hän toi skyyttalaisten tapojen joukkoon italialaisia ja sai latinalaisen keittiönkin suosituksi. Italiasta hän suurin kustannuksin kutsui luokseen eri alojen käsityöläisiä ja eteviä mestareita, jotka sitä ennen maasta olivat puuttuneet. Niinpä tuli sitten Italiasta maalareita, pronsinvalajia, kuvanveistäjiä, kaivertajia, puuseppiä, kultaseppiä, tuli kivenhakkaajia ja arkkitehteja, jotka saivat melkoisen palkan. Sitten kuningatar täydensi jumalanpalvelusta, kuninkaallista kappelia rikastuttivat koko Galliasta ja Germaaniasta palkatut laulajat, mutta vielä keittiöpuutarhureita, puutarha- ja maanviljelystieteilijöitäkin hän toi Italiasta. Sellaisiakin hän kutsui, jotka valmistivat juustoa roomalaiseen, sisilialaiseen, ranskalaiseen tapaan. Tuli mukaan myös ilveilijöitä ja näyttelijöitä, joihin kuningatar oli kovin mieltynyt; edelleen soolo- ja orkesterihuilisteja, säkkipillinsoittajia sekä sitransoittajia. Lahjat houkuttelivat tänne myös runoilijoita, puhujia, kielenoppineitakin, jotka odotuksissaan pettymen veivät muusansa kotiin Italiaan kuitenkin huomattavasti köyhempinä kuin olivat ne tänne tuoneet. Kaikki tämä miellytti ihmeesti Matiasta, hän kannatti asiaa; tahtoi tehdä Pannoniasta toisen Italian. Kaikkialta hän etsi, toi hoviinsa jokaisen tieteen eteviä edustajia. Hän oli mieltynyt tähtitieteilijöihin, lääkäreihin, matemaatikoihin, oikeustieteilijöihin. Maagikoita ja ennustajiakaan hän ei oudoksunut; minkäänlaista tiedettä hän ei halveksinut.

Sivistyneisyyttä ja nautintoa kohtaan välinpitämättömät unkarilaiset sitä vastoin katsoivat kaikkea tätä karsaasti. He moittivat kauheaa tuhlausta, nuhtelivat päivänä kuin päivänä kuninkaallista majesteettia siksi, että hän piti rahaa leikkikaluna, hukkasi kunnollisempaan tarkoitukseen säädetyn veron kehnoihin ja järjettömiin asioihin. He moittivat kuningasta siitä, että hän hylkäsi vanhojen kuninkaitten säästäväisyyden ja taloudellisuuden, jätti sikseen ikivanhat ja ankarat käytöstavat, mitätöi muinaiset tavat ja ryhtyi täysin puoltamaan roomalaista, mikä pahinta espanjalaista nautinnon tavoittelua sekä naisille sopivaa elämäntapaa. Unkarilaiset murisivat, että kuninkaasta on tullut tohvelisankari, että vieraat eivät ryöstä ainoastaan kultaa, vaan hallitsijan velttouden johdosta lähes koko maan; paljon muutakin he paheksuivat

ja tulkitsivat väärin. Mutta tämä jumalainen ruhtinas, kaiken jalon aikaansaannoksen isä, sivistyneisyyden suojelija, moitti jatkuvasti unkarilaisia tapoja, nuhteli avoimesti skyyttalaista moukkamaisuutta sekä sivistymätöntä elämäntapaa, torjui johdonmukaisesti barbaarisen maun, otti vähitellen käyttöön kaupunkimaisuuden. Hän kehotti aristokratiaa sekä aatelistoa sivistymään, suositteli, että he rakentaisivat kykynsä mukaan sieviä taloja, eläisivät mukavammin, käyttäytyisivät ystävällisemmin ulkomaalaisia kohtaan, joita he aikaisemmin olivat sanoin kuvaamattomasti inhonneet. Kaikkeen tähän hän kannusti kaikkia ensi sijassa omalla esimerkillään.

Matias ryhtyi koristelemaan Budan linnaa, jossa Sigismundin³ majesteetillisten rakennusten ohella ei ollut mitään nähtävää. Hän täydensi kauniisti takana olevan palatsirivin. Tonavan puolelle hän näet pystytti pienen kappelin vesiurkuineen, koristeli kaksoiskastemaljan marmorilla ja hopealla; kappeliin hän liitti kunnianarvoisan munkkiluostarin; sinne hän järjesti kaksikielisen kirjaston, ihmeen runsaan; niteiden ulkoasukin on loistelas. Tämän edessä, etelän puolella, on holvimainen sali, josta voi nähdä koko taivaan. Matias rakensi palatseja, jotka eivät eroa roomalaisesta ylellisyydestä, palatseja, joissa on valoisia saleja, pöyhkeileviä eteisiä ja asuinhuoneita, kaikkialla värikäs kasettilaipio monin ja monenlaisin kultaisin vaakunoin; tämän ohella näyttäviä intarsiakoristeltuja peiliovia, ihania uuneja, niiden harjalla nelivaljakko ja lukuisia veistettyjä roomalaisia vaakunoita, alhaalla varastoja ja aarekammioita, auringonnousuun päin erilaisia ruokailu- ja asuinhuoneita, jonne johtavat avarat portaat ja käytävä. Täällä on valtaistuin- ja kokoussali. Jos kuljet eteenpäin, huomaat siellä olevan monenlaisia korkeita holvituloja; lukuisia talvi- ja kesäasumuksia, sitten lämpiäviä, kultaisia pikku huoneita, niitten joukossa salaisia, verhottuja syvennyksiä, hopeoituja vuoteita, hopeoituja istuimia. Lännessä on ikivanha rakennus, jota ei vielä ole uusittu; sen keskivaiheilla on vanha, holvikäytävän ym-

³ Sigismund Luxemburgilainen oli Unkarin kuningas vuosina 1387–1437, lisäksi hän oli Saksan kuningas vuodesta 1410 ja Saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari vuodesta 1433.

päröimä piha, jota kruunaa kaksinkertainen kehä. Ylemmällä holvikäytävällä, joka johtaa uuden palatsin eteen, sinne, mistä voi astua sisään toisen kerroksen suureen saliin, et voi hämmästykseltä katsoa tähtisen taivaankannen kahtatoista tähtikuviota. Kaikkialla on neliömäisillä, koristelluilla kivenpalasilla päällystettyä lattiaa, muutamat lasitettua kaakelia; kaikkialla kylmällä ja lämpimällä vedellä varustettuja kylpyhuoneita; huoneistoissa höyrykylpyjä, verhoituina reikätiilillä, jotka ihastuttavat silmää ei ainoastaan kauniilla väreillä, vaan myös erilaisilla taruolennoilla. Sisäpihalla vastapäätä näkyy sisäänastujan silmään korkeudessaan kolme aseistettua patsasta. Keskellä seisoo kypäräpäinen Matias, joka ajatuksiinsa vaipuneena nojaa keihääseensä ja kilpeensä, oikealla hänen isänsä, vasemmalla surullinen László.⁴ Pihan keskellä kohoaa marmorialtaan ympäröimä pronssikaivo, sen päällä kypäräpäinen Pallas. Tämän palatsin sisäänkäynnin luona, etummaisella, paljon avarammalla pihalla, uhkaa kahtaalta pari alastonta pronssipatsasta kilvin, kirvein, miekoin: ympäröivällä jalustallaan on korkokuvina riemuvoiton tunnusmerkkejä. Tällä neliömäisellä alueella, joka sijaitsee Sigismundin palatsien edessä, Matias ryhtyi uudistamaan vanhaa sivupalatsia, joka, mikäli työ olisi toteutettu, olisi todella voinut kilpailla ylvään muinaisajan kanssa. Rakennukseen hän lisäsi kaksiosaiset, punaisesta marmorista tehdyt portaat pronssikyntteliköihin. Samasta kivestä hän pystytti portaiden yläpään kaksiovisen sisäänkäynnin, jonka sekä etu- että takapuolta koristivat Herkuleen tehtäviä kuvaavat poikkeuksellisen taiteellisesti valmistetut pronssiset ovipeilit, joille Matias kaiverrutti seuraavan Antonio Bonfinin epigrammin:

Ovet ja hallit pronssisia patsaita täynnä
kertoen Corvinuksen luonteen jaloudesta.
Urheus, marmori, pronssi ja kirjoitus suokoot
ikuisen elämän Matiakselle, ei vain voitot.

⁴ László Hunyadi oli Matiaksen isovelji, jonka valtansa puolesta pelkkäävä Ladislaus V Habsburg (1453–1457) teloitutti.

Matiaksen tarkoituksena oli rakentaa palatsiin myös kerroksia ennenkuulumattomin kustannuksin, jotta nuo kasettilaipiot kuvaisivat avaruutta halkovia planeettoja ja näyttäisivät ihmettelijöille kiertotähtien radat. Julkisivulle hän suunnitteli katonharjan räystäiden alle päätykolmion, ja sillä oli tarkoituksena luoda mahdollisimman taiteellinen näkymä. Kuninkaallisen asumuksen kaivoon tuli vesi noin kahdeksan stadiumin etäisyydeltä tervatuissa putkissa ja lyijyjohdoissa. Matias jatkoi Sigismundin alkamaa pylväskäytävää, joka ulottui lähes koko linnan ympäri, mutta pienemmin kustannuksin. Sigismund halusi sen pysyvää oleskelua varten, mutta Matias rakensi tämän käytävän väliaikaista oleskelua varten. Hän teetti tänne avarat ja pitkät siivekkeet, paljon lasiakkunoita sekä muurien päälle puusta tehdyn huoneiston, johon hän rakennutti ruokasalin, makuuhuoneen, sen viereen pukeutumishuoneen, vähän taaemmaksi lukuhuoneen sekä kirjojen jäljennös-tilan, mutta näin syntyi vaikutelma, kuin rakennelma uhkaisi romahtaa Tonavaan.

Linnan ulkopuolella lähimmässä laaksossa sijaitsee viehkeitä puutarhoja ja marmorihuvila. Sen terassi on päällystetty neliömäisillä kivilaatoilla ja sitä ympäröivät pylväät, jotka kannattavat pronssikyntteliköjä. Huvilan ovet ovat riemuporttimaiset, ruokailu- ja asuinhuone kasettilaipioineen ja akkunoineen ovat siinä määrin näkemisen arvoisia, että ne lähenevät muinaista loistoa. Siellä, mistä näkee puutarhaan, on alapuolella kuisti; puutarhaan on puista istutettu labyrintti. Tämän ohella on lintuloita vierain ja kotoisin linnuin, joita pidetään vangittuina rautaristikoiden avulla. Lintuloissa on kuvioihin ryhmiteltyinä myös pensaita, hedelmäpuita, lehtoa; katettuja pylväskäytäviä, joiden ympärille on istutettu erilaisia puita. Sen lisäksi on maanalainen maja, niitty, sorateitä, kalalammikoita. Ateriointipaikkojen ja katettujen pylväskäytävien välissä on kätöksessä torneja, joiden lasiakkunoitten takana syöminen maistuu niin hyvältä, että miellyttävämpää et voi kuvitella. Huvilaa peittävät hopeoidut levyt. Olipa hänellä vielä huvilinna Tonavan vastakkaisella rannalla, Pestin niitylläkin, ensimmäisen peninkulmakiven

luona, suloisuudellaan yhtä ihastuttava, täällä hänellä oli tapana tuulettaa sielustaan huolet. Sitten Budan maaseudulla kolmannen peninkulmakiven luona hänellä oli toinenkin huvilinna, jossa oli näkyvissä suunnaton metsästystarha metsäneläimineen; kesyjäkin eläimiä täällä oli runsaasti. Kolmas huvilinna ei ollut kaukana Budan linnasta, suola-varaston luona.

No, ja kukapa osaisi arvonmukaisesti kertoa, mitä Matias teki Székesfehérvárisa, Jumalansynnyttäjän basilikassa, siellä, missä ovat pyhien kuninkaiden hautamuistomerkit; hän ei näet halunnut vain asettaa paikalleen kaikkea, vaan tehdä paljon suurenmoisemmaksi, ja tämä etevä ruhtinas olisi sen myös suorittanut loppuun, ellei varhainen kuolema olisi temmannut häntä mukaansa. Ensiksi hän ryhtyikin aikaisempaa paljon suuremman pääalttarin pystyttämiseen, jotta voisi rakentaa tänne isälleen mausoleumin. Hän toi tänne vähän ennemmin kuolleen hurskaan äitinsä Erzsébetin ruumiinkin, jotta kappeli pyhitettäisiin täällä hänen vanhemmilleen, veljelleen sekä hänelle itselleen. Neliömäisistä kivistä alettiin tehdä taiteellista ja suunnattoman korkeaa holvattua rakennelmaa, joka alkoi kohota koveran pyörökaaren kohdalla, ja se koottiin niin monesta holvikaaren osasesta, että se hämmästytti terävintäkin järkeä, ja koska se sijaitsi suolla, sille valmistettiin suunnattoman syvä perustus. Näin hän ryhtyi niin hillittömään rakentamiseen, että ainoastaan tällä yhdellä teollakin hän himmentäisi aikaisempien kuninkaitten kaikki työt. Visegrádin luona, kukkulalla olevan vanhojen hallitsijoiden muinaisen linnan alapuolella, laajennettiin ruhtinaspalatsia sillä tavoin, että se rakennustensa komeudella näyttää jopa vievän muista voiton. Sen puisto metsästyspuutarhoineen, kalalammikoineen tehtiin myös hyvin runsaslajiseksi. Sisustus on niin kuin Attaluksen linnassa, avarat ruokasalit, käytävät loistavin stukkokoristein ja upeat akkunat ovat täällä nähtävissä. Siellä on riippuvia puutarhoja ja niissä kaivoja, joita punaiset marmori- ja pronssi-istuimet koristavat.

Jos mennään eteenpäin, löydät Tatan linnan, joka – ainakin minun mielipiteeni mukaan – on pienuudestaan huolimatta sijoitettavissa

muiden linnojen edelle. Täällä tiivis pato pysäyttää syvien laaksojen veden, se kerääntyy ja muodostaa pinta-alaltaan noin seitsemän peninkulman suuruisen järven. Veden viemärikanavien äärellä on jonossa yhdeksän viljamylyä, jotka on kiinnitetty linnaan siten, että niitä ei voida kamppailussa miehittää. Linna on suojattu kuutionmuotoisella, kaksinkertaisella muurilla, vallinsarvella, kaivannolla. Holvikäytävärivien välissä on pieni piha, jota ympäröivät kultaiset ruokasalit, komeat asuinhuoneet; lokeroiset laipiot runsaine kultauksineen ja pakotuksineen. Järvestä virtaava vesi tyrehtyy useampaan paikkaan ja on taipuvainen muodostamaan lukemattomia kalalammikoita; niissä on paljon haukia ja karppeja. Linnan alueeseen kuuluu kahtaalta kaksi aika isoa kylää ja kaksi basilikaa. Linnaa ympäröi kaikkiin suuntiin levinnyt salomaa, joka kasvattaa oikein paljon riistaa. Lähellä tätä paikkaa, Tonavan rannalla, on säilynyt roomalaisen legioonan lukuisia jälkiä, ja paikan ihmiselle miellyttävän soveltuvuuden, maan viljavuuden takia aluetta on tähän päivään asti kutsuttu roomalaiseksi siirtokunnaksi. Vähän ylempänä, saaren pään kohdalla, tulee näkyviin paljon laajempi Komáromin linna, jonka pihat ovat laajempia, salit suurempia, kaikkialle on valmistettu koristeltuja kasettilaipioita raskain kustannuksin. Tonavan purjehdusta varten rakennettiin myös puinen Bucentaurus-laiva. Se palvelee asuntona, sen keulan ja perän välissä on runsaasti ruokailuhuoneita, makuuhuoneita, miesten sekä naisten huoneistoja.

Tämän ohella kuningas teki valloitetussa Wienissä linnaan riippuvia puutarhoja, aurinkoterasseja, sinne johdetulla vedellä marmorikaivoja. Erääseen riippuvaan puutarhaan on valmistunut kammioita, joissa on kylmä ja lämmin vesi. Alemmaksikin hän istutti puutarhoja; siellä on lintuhäkkejä ja rautaverkoin peitetty lintutalo; vähän kauempana lehto, koristepuutarha, erään terassin ympärillä viiniköynnöksiin peitetty pylväskäytävä. Muurin harjalle johdattaa kävelytie, jolla on miellyttävä kävellä haaveillen. Kuningas harkitsi (ja jos olisi saanut elää, aivan varmasti olisi myös toteuttanut) sillan pystyttämistä Tonavalle, keisari Trajanuksen esimerkin innoittamana. Tämähän teetti Ala-

Tonavalle, Szendrőn linnan kohdalle marmorisillan, jonka joitakin pila-reita on säilynyt tähän päivään asti. Matiasta tuki hänen aikomukses-saan rakennustaiteellinen teos, jota Antonio Bonfini käänsi tasan kol-men kuukauden ajan äidinkielestään latinaksi. Muun, mitä kuningas rakennutti kuninkaallisissa linnoissa ja kirkoissa, voisi järjestään luetel-la vain pidemmässä kirjoituksessa.

Kaiken tämän ohella Matias ahkeroi poikansa János Corvinuksen kasvattamisessa, poikansa, joka ei vielä ollut ohittanut lapsuusvuosiaan. Niinkään pojassa yksin oli kaikki hänen toivonsa, sillä vaikka hän oli kymmenen vuotta jatkuvasti yhdessä kuningattaren kanssa sodassa ja rauhassa eikä sallinut kuningattarelle askeltakaan viereltään, minkä vuoksi myös moni piti häntä tohvelisankarina, vaimoltaan hän ei kui-tenkaan saanut jälkeläistä. Koska Matiaksella ei ollut Beatrixilta lapsia, hän toivoi asettavansa Jánosin valtakunnan kärkeen. Hänen päätöstään vahvisti, toivoaan kasvatti pojan hyvä käyttäytyminen, jalo luonne. Sillä János ei muistuttanut isäänsä vain kaikilta jäseniltään, vaan hänen sil-mänsä olivat isoisä Corvinuksen,⁵ mistä kerrotaan, että niitä kirkkaam-pia ei ole milloinkaan nähty. Samanlaiset kasvot, samanlaiset kädet kuin isällään, samanlainen suu, katse, otsa, nenä; pää hänellä on virhee-tön, niinkuin isällään. Vakavasti ja hitaasti hän antoi katseensa kiertää, ei vilkuillut silmillänsä sinne tänne, hituistakaan ei pälyillyt, vaan jokai-sella silmänräpäyksellään, liikkeellään, eleellään säteili jotain kunin-kaallista syvyyttä, jota ajatuksillaan, sanoillaan näytti yhtäläisesti vah-vistavan. Hänen katseensa oli värähtämätön ja majesteetillinen, huokui pikemminkin hyvyyttä ja ystävällisyyttä kuin ankaruutta ja tuikeutta. Luovuttuaan myöhemmin toivosta saada avioliitostaan lapsia Matias sydämensä ymmärrettävästä käskystä arveli, että on kohotettava sekä Jánosin arvoastetta että arvovaltaa. Lapsuudesta asti kuningas kasvatti poikaa siten kuin tulevalle hallitsijalle sopii. Jotta kaikki antaisivat Jáno-sille arvoa ja osoittaakseen, mitä hän pojasta aikoo, hän oikeudenkäyn-

⁵ Turkkilaiset lyönyt isoisä János Hunyadi ei vielä käyttänyt Matiaksen käyttöön ottamaa Corvin- (tai Corvinus-) nimeä.

nin aikaan usein istutti Jánoksen oikealle puolelleen. Samoin hän asetti pojan aina oikealle puolelleen, kun toimitettiin messu, vietettiin juhlatilaisuutta tai kun hän otti vastaan senaatissa kaksi keisaria, Rooman piispan sekä kuninkaiden ja muiden mahtimiesten lähettiläitä. Vieläpä János hallitsijantehtävää harjoitellakseen suoritti usein virkatehtäviäkin. Jos ruhtinaille tai ylhäisille lähettiläille oli aikomuksena järjestää juhlallinen vastaanotto, Matias äkillisesti puhjennutta sairautta tekosyynä käyttäen istutti omalle paikalleen katetun kuninkaallisen pöydän ääreen usein poikansa. János taas säilytti isänsä sijasta hienosti arvoallan, ylitti järkevällä, henkevällä seurustelulla täysin vierasjoukon odotukset ja oman ikänsä. Enimmäkseen hän lausui niin viisaita sanoja, että hänen puheensa osoitti hänet isänsä todelliseksi ja arvoiseksi pojaksi yhtä lailla kuin heidän kasvopirteittensä samankaltaisuus. Täten János sai päivittäin äärettömän paljon kannattajia ja tovereita, läheisten ystäviensä hartaan pyytelemisen johdosta hän alkoi sydämellisenä ja alttiina suojelijana astua isänsä edelle. Näin János sai ylhäisten, aatelisten, asujamiston piirissä päivästä päivään yhä suurempaa suosiota; hän ei koskaan eikä kenenkään takia esiintynyt turhaan. Isä taas, saattaakseen pannonialaiset mitä suurimmilla hyvillä töillä kiitollisuudenvelkaan Jánosille, ei koskaan missään asiassa evännyt poikansa pyyntöä. Edelleen, jotta parantaisi kuninkaallisen siemenen puutteellisuuden, hän ajatteli kunniallista naimakauppaa. Todellakin, Matias ihmetteli nuorukaisen lahjakkuutta, jonka ansiosta tämä ei koskaan ilmaissut itseään ajattelemattomasti. Matias tarkkaili poikansa tapoja ja naamioi vartijoita, nokkelia urkkijoita, jotka antoivat tietoa kaikista havainnoistaan. Joskus kuningas sotaleirillä havaitsi ihmetellen Jánosin kanssakäymisen joukkojen kanssa ja hänen taitavuutensa legioonien suosion hankkimisessa. Itsekseen Matias itki pojan kohtaloa, koska hän aavisti, että muutamien julma arvostelu ja epäluulo hänen kuolemansa jälkeen riistäisi sitten pojalta sen, jonka luonto avokätisesti oli hänelle lahjoittanut ja jonka hän ihmisenä oli saanut oikeudekseen. Palatsin uudistuneista tavoista, rakennustöistä ja prinssi János Corvinksesta puhuen teimme

tämän poikkeaman, jotta emme sopimattomalla vaikenemisella laiminlöisi näitä muistamisen arvoisia asioita. [...]

Jumalaisen Matiaksen vartalo oli keskimääräistä vähän pitempi, komeamuotoinen, jalo, voimakkaasta tahdosta todistavine katseineen. Hänen kasvonsa olivat punertavat, niitä kehystivät vaaleat hiukset, leveät kulmakarvat, eloisat, tummilta näyttävät silmät, moitteeton nenä. Nämä lahjoittivat poikkeuksellisen kauneuden. Hänen katseensa oli avoin ja suora, ja kun hän kiinnitti katseensa johonkin, hän leijonan tapaan ei räpyttänyt silmiään. Mieltymyksensä hän osoitti aina rävähtämättömin katsein, sen taas, jota hän katsoi räpytellen, hän näki vastenmieliseksi. Hänen kaulansa ja leukansa työntyivät eteenpäin, suunsa oli aika leveä. Hänen päänsä oli juuri sopiva, ei pieni eikä suuri, otsansa ei kovin korkea. Hänen pitkät raajansa olivat keskenään tasapainossa, käsivartensa pyöreähköt, kädenselkensä pitkänomaiset, hartiansa leveät, rintakehänsä jykevä. Hänen pohkeensa olivat ratsastukseen oikein sopivat. Näin siis hänen ruumiinsa oli sorea, ihonsa väri punertavan valkoinen, ja – kuten Aleksanteri Suuresta kerrotaan – joskus hänestäkin huokui jokin erikoinen tuoksu. Myös hänen silmiensä asento ja vilkkauskin oli kovin samantapainen kuin Aleksanterin, jota Matias aina elämässään piti esikuvanaan. Nuoruudestaan asti hän oli nopea, lujaluonteinen, poikkeuksellinen kunnianhimo yhtyi mittaamattomaan jalomielisyyteen. Hänen voimansa, lahjakkuutensa oli niin suuri, ettei henkinen eikä ruumiillinen väsymys voinut häntä näännyttää. Hänen ruumiinsa oli suorituskykyinen, kylmyyttä, hikeä, puutetta hyvin sietävä; mitään hän ei kestänyt helpommin kuin sotaisaa vaivannäköä, eikä vaikeammin kuin kotoista toimettomuutta. Inhimillisiä iloja hän ei juuri sallinut itseltään ryöstää, joskus hän sekaantui rakkauteen muutaman naikkosen kanssa, mutta vaimoväestä hän pidättäytyi. Ystäviensä piirissä hän virkisti usein henkeään päihtymyksellä, viinillä. Hän oli helposti valmis lupaamaan, valmis suuttumaan; hänen luonteensa oli jalo, suurpiirteinen, altis mihin tahansa ylevään tekoon; kaukana julmuudesta, barbaa-

risesta epäinhimillisyydestä. Hänessä liekehti kuuma kiihko seurata roomalaisia, joiden kanssa hän halusi jatkuvasti kilpailla, siksi hän kovin mielellään otti vastaan hänelle luovutetun Corvinus-suvun nimityksen.⁶ Erään syytöksen mukaan kuningas oli ystäviensä rakkaudessa häilyväinen ja menetti heistä monia. Mutta kenet hän korkealle korotti, sitä hän ei koskaan syyttä hylännyt, eikä hän koskaan kurittanut ystävää, jos tämä ensi kertaa osoittautui syylliseksi, mutta toisen kerran lankeemuksen hän rankaisi ankarasti. Useimmiten hän myös oli kovaonninen ystäviensä suhteen, häntä vastaan temppuilivat juuri ne, joille hän oli määrättömästi kasannut aarteita, korkeita virkoja. Monia hän kohotti alhaisesta yhteiskuntakerroksesta, ja näiden kanssa hänellä oli enemmän onnea.

Muissa asioissa Matiasta pidettiin aina onnekkaana. Böömin sodassa kului raha loppuun, siispä hän ruokki armeijansa huomiseksi täytyvästä lupauksesta kertovin sanoin. Kun palkkasotureiden maksupäivä joutui, eikä sitä voitu enää viivyttää, ratsuväen luutnantit sekä legioonakapteenit kutsuivat hänet noppapeliin. Koko yön he pelasivat; hän sai niin onnekkaan nopan, ettei se koskaan kääntynyt muuten kuin miten heiton juuri pitikin mennä. Tuona yönä peli toi hänelle 10 000 kultarahaa, ja ennen kuin hän oli noussut paikaltaan, hän jakoi rahat sotilaille, ja hän maksoi palkan noppavoitostaan. Harvoin hän ryhtyi sellaiseen, mitä ei olisi päättänyt menestyksekkäästi. Hänen arvovaltansa loistetta, ihmettelijöittensä ihailua kasvatti sekin, että kuninkaallinen majesteetti ei linnoittautunut ylpeyteen, pöyhkeilyyn, luoksepääsemät-

⁶ Alhaislyyntyiselle Matiakselle oli tärkeää löytää itselleen ylhäiset juuret, jotka nostaisivat hänet samalle tasolle aikakauden hallitsijasukujen kanssa. Hänen humanistitieteilijänsä ”todistivat” tämän vuoksi, että Hunyadien sukuvaakunassa esiintyvä korppi (latinaksi *corvus*) viittaa antiikin Rooman kuuluisaan Corvinus-nimiseen patriis sukuun, ja Matias on näiden patriisien jälkeläinen. Vuosisatoja myöhemmin romanialaiset nationalistit jatkoivat tämän tuulesta temmatun teorian kehittelyä ja julistivat, ettei ainoastaan isänsä puolelta romanialaislyyntyinen Matias ollut roomalaisten perillinen, vaan koko Romanian kansa. Tämä nk. daakialais-roomalaisen jatkuvuuden teoria on meidän päiviemme asti ollut unkarilaisten ja romanialaisten tutkijoiden kiistakapulana.

tömyteen, ovenvartijoiden kujeiluun, vaan hänessä oli niin valtava lempeys, inhimillisuus, hellyys, että joka hänen eteensä astui, se tunnusti olevansa onnellinen ei vain hänen suosionsa johdosta, vaan pelkän hänen näkemisensäkin vuoksi.

Mutta Beatrixin saapuminen vähensi suuresti kuninkaan lähestytävyyttä ja välittömyyttä. Ei ole ketään, joka ei ihailisi Matiaksen hyvän-
tekeväisyyttä. Kaikkia jaloja ammatteja hän sydämestään tuki, kaukaisimmilta seuduiltakin hän löysi oppineita, kaikkea lahjakkuutta hän hoivasi huolellisesti. Kuningas puhdisti Unkarin moukkamaisuudesta, kutsui maahan sivilisoitujen ammattien taitajia, kesytti skyyttalaiset tavat, hillitsi epäinhimillistä pöyhkeyttä, ja Attilan⁷ jälkeen ensimmäisenä pakotti kurilla tottelevaisuuteen jäykkäniskaisia unkarilaisia. Sen lisäksi hän kunnostautui huomattavalla uskonnollisuudellakin, sellainen uskomaton hurskaus ja uskonkiihko asui hänessä, että hän – kuten Aleksanteri Suuri – sodassa ja rauhassa kantoi oikeassa kädessään Jumalaa, vasemmassa keihästä. Jumalia ja ihmisiä kohtaan hän oli yhtä antelias. Hänen päättäväisyytensä oli heti valmis mihin tahansa suureen tekoon; mutta sen ohella ei häneltä puuttunut urheutta eikä sisua, ja vielä onnettaren suosiokin häntä seurasi. Kerran Matias pystytti leirin turkkilaisten läheisyyteen ja vakoili vastustajan voimaa näin: Hän puki päälleen talonpoikaisvaatteet ja yksi saattaja sekä härkä mukanaan hiipi salaviihkaa niiden joukkoon, jotka kuljettivat leiriin elintarpeita. Päästyään sisälle leiriin hän iltaan asti myi ohraa turkkilaisen keisarin teltan edessä; yön laskeutuessa hän palasi vahingoittumattomana takaisin leiriinsä. Hän kirjoitti vastustajalle, että oli menneenä päivänä vakoillut leiriä, myynyt talonpoikaisessa valepuvussa ohraa teltan ääressä, ja antaakseen sanoilleen suuremman uskottavuuden luetteli ruokalajien lukumäärän ja koko ruokalistan. Kun vihollinen sai tietää tämän, se purki seuraavana päivänä pelästyksissään leirin peläten sitä, että kunin-

⁷ Myös Bonfini uskoo muinaisten hunnien ja unkarilaisten sukulaisuuteen ja lukee 400-luvulla eläneen hunni Attilan Matiaksen edeltäjien joukkoon.

gas Corvinus ei tunkeudu ainoastaan teltan kehikkoon asti, vaan iskee sen keskukseenkin.

Mutta tämän ohella hänessä ei ollut havaittavissa kuninkaallista pöyhkeyttä, joka pitää otteessaan vuosisatamme lukuisia hallitsijoita. Ei välkkynyt alituisesti purppura ja kultaviitta, päivällispöytä ja sohva eivät olleet päivittäin koristellut, jotta ne pistäisivät sisään astuvan silmään, hämmästyttäisivät; ei ollut vartijoiden eikä ovivahtien laumaa, tai ryhmää kirjureita, jotka pitkään ja painokkaaseen suostutteluunkaan tuskin suvaitsevat kirjallisesti vastata. Kotoiset, vaatimattomat vaatteet miellyttivät häntä; silloin hän huolehti tunnollisesti arvokkuudestaan, kun tilanne sitä vaati. Hänen puheensa oli hiljaista, vakavaa, tiivistä, suurine painoineen ja huipennuksineen; hän lausui sanat selvästi ja korostaen, typeryyttä häneltä ei voinut kuulla. Väittelyssä hänellä oli tapana vähin sanoin riisua vastustaja aseista ja saada tämä vakuuttuneeksi. Taistelukentän puheessa hän oli tulinen ja kaunopuheinen; hän osasi paljon kieliä; turkin ja kreikan lisäksi hän ymmärsi kaikkea eurooppalaista puhetta. Hänen muistinsa ei hävinnyt Scipiolle eikä Mithridatekselle eikä Simonidekselle. Sukkeluus ja pila huvittivat häntä kovasti, ja hän oli siinä määrin välitön, että jos hän oli ystäviensä kanssa valmistautumassa tuttavallisiin syöminkeihin, hän toistuvasti itse piti huolta keittiöstä. Hyväntekeväisyyteen hän oli valmis, ei vain omiaan, vaan ulkomaalaisiakin kohtaan. Nuoruudestaan saakka hän hyöri suurella mielihyvällä ratsukilpailuissa ja kilpa-ajoissa. Budan ja Wienin kilpakentällä hän usein otteli eteen työnnettyine peitsineen. Matias eli jatkuvasti julkisuuden ja maailman silmien edessä, julkisesti kuunteli jokaista suopeudella, julkisesti ateriointi ja keskusteli myös. Hän arveli, että pimeys sopii alhaisiin tekoihin, kun taas valkeus tulee kunniallisen elämän suuremmaksi kaunistukseksi. Jokaisen hän päästi alttiisti sisään ja täytti sisään astuvan toiveen viipymättä. Ei hän pannut koetukselle anelijan kärsivällisyyttä, ei ryhtynyt toimenpiteisiin hovin virkailijajoukon avulla, vaan hän itse yksin antoi, teki, maksoi kaiken.

Kostossa kuningas voitti myös vastustajansa, hyvissä teoissa taas ystävänsä. Hyväonnisuuttaan hän ei katsonut omaksi ansiokseen, vaan antoi kiitoksen Jumalalle toivoen enemmän hyötyä siitä, että kiittää hyvässä asiassa, kuin että lupaa vaivassa. Peloissaan hän osoitti hilpeyttä, hyvässä vaiheessa järkevää hyväntahtoisuutta. Hän ei ottanut nokiinsa avoimesti puhuvista, nauroi kerskailijoille; komeljanttareita ja puoskareita arvosti liikaakin. Hän piti arvossa vain omalla voimalla hankittua mainetta; viisautta hän harjoitti mieluummin teoin kuin sanoin. Ystäviään hän kohteli suosiollisesti, vastustajiaan säälimättömästi. Hyökkäyksessä hän oli kova taistelija, voitossa suvaitseva, armollinen, ansioituneille taas hän oli suosiollisin johtaja, sotataidossa perehtynein. Hän ei aloittanut hyökkäystä vain siihen määrättyä aikana, vaan usein kesken marssia tarjoutuneeseen tilaisuuteen tarttuen ja helvetillisellä säälläkin, jolloin vastustaja kuvitteli olevansa ehdottomasti turvassa, ja sodanjohtotaidossa hänellä oli siihen asti tuntemattomia keksintöjä. Kyseenalaista on, oliko parin sotaretken aloittamisaika hallittu vai uhkarohkea, vaikka hän ei ryhtynyt mihinkään silmäilemättä horoskooppeja. Uskomattomalla vauhdilla hän ajoi, pikakieseilään suoritti päivittäin sadan peninkulman matkan. Väsymystä ja valvomista hän kesti mainiosti. Ajan ja paikan mukaan sopivasti hän välillä oli sotilaitten kanssa ankara ja välillä katsoi läpi sormien. Karkulaisille ja pettureille hän määräsi ankaran rangaistuksen, muille hän antoi anteeksi. Vaikeasti hän syttyi vihaan; jos hän suuttui ja raivostui, hän ei tyyntynyt helposti.

Kun unkarilaiset menettivät tämän lukuisia hyveitä omaavan kuninkaansa, heidät valtasi heti suuri pelko, koska näytti siltä, että yhdessä ruhtinaan kanssa tuhoutuu myös heidän aikaisempi etevyytensä, voimansa, rohkeutensa ja arvovaltansa. Varsinkin he tajusivat, ettei kuningas ollut saanut heiltä voimaa, urheutta, nokkelia ajatuksia, vaan pikemminkin he olivat saaneet häneltä. Näytti siltä, että hänen mukanaan häviää Pannonian kunnia, urheus ja maine. Siksi niin suuri pelko ja vavistus otti valtoihinsa ylimykset, että heistä tuntui siltä, kuin he

olisivat kaikki tyynni jääneet ilman paimenta petojen luolaan. Ja ne, jotka ennen olivat hyökänneet syytöksiin, että kuningas rasitti kansaa kohtuuttomilla ja tavattomilla veroilla, että hän imisi tyhjiin ylimykset ja aateliset loputtomilla sodankäynneillä, että hän vaihtaa sodasta sootaan eikä etsi rauhaa eikä lepoa, pyörtävät hänen kuolemansa jälkeen sanojaan, säikkyvät, ja lakkaamattomassa surussa ikävöivät takaisin urheaa ja talttumaton ruhtinasta. Rahvas ja talonpojat, joiden monien ja raskaiden sodankäyntien takia oli pakko vuosittain maksaa nelinkertainen vero, ja jotka valittivat taakkojen epäoikeudenmukaista raskautta, huokailevat nyt, ja pelkäävät maata uhkaavan tuhon, hävityksen, murhapolton takia. Jos he voisivat kutsua kuninkaan takaisin Tuonelasta, he sitoutuisivat jopa kuusinkertaiseen maksuun. Aatelisto, joka murehti sitä, että väsyttävä armeijassa olo kuluttaa heidät loppuun, kauhistelee nyt yleistä ja yksittäistä perikatoa. Muutamat ajattelevat, että jumalaisen Matiaksen pyhät jäännökset pitäisi nostaa haudasta, kuljettaa valtakunnan rajoille, viedä uskonnollisella kunnioituksella vihollista vastaan, muuten vihollista ei voi saada poistumaan. Koska näet unkarilaiset hänen käskystään raskain hyökkäyksin olivat ahdistelleet kaikkia naapureitaan tai ne valloittaneet, he pelkäävät nyt niiden liittoutuneita joukkoja. Ja unkarilaisten, jotka olivat kaikille hirmuisena huolena, on nyt pakko pelätä kenen tahansa vähäisintäkin voimaa. Kaikkialta jylisee sota, vaikea vaara uhkaa, suuren hädän pauloihinsa kietomista pannoo-neista näyttää siltä, että kaikki häviää, eivätkä unkarilaiset häpeä tunnustaa, että vasta tulevaisuudessa he saavat selvästi tietää, kuinka suuren hallitsijan he ovat menettäneet. Näinpä siis kylissä ja kaupungeissa kaikki yhdessä itkevät ja pitävät Matiasta suurimpana entisten ja tulevien kuninkaitten joukossa.

Suomentanut Ritva Onnela

István Brodarics Mohácsin taistelusta

Bertalan Székely: Ludvig II:n ruumiin löytäminen (öljy, 1860)

Taistelussa kuollut hallitsija nähtiin tuhoutuvan unkarin kansan symbolina historian vaikeina aikoina. Symbolinen merkitys näkyy myös tässä maalauksessa, joka valmistui vuosien 1848–1849 tukahdutetun vapaustaistelun jälkeen. Vuoden 1526 tappio, "Mohács", on jokaiselle unkarilaiselle kansallisten tragedioiden vertauskuva.

Johdanto

István Brodarics (1470–1539) syntyi aatelisperheeseen Unkarin kuningaskuntaan kuuluneessa Kroatiassa. Hän hakeutui pappisuralle, hankki humanistisen koulutuksen Padovan yliopistossa ja vuodesta 1508 hän työskenteli Unkarin kuninkaallisessa kansliassa. Myöhemmin hän toimi merkittävässä diplomaattisissa tehtävissä muun muassa Krakovassa ja Roomassa. Vuonna 1526 hän osallistui Mohácsin taisteluun edettyään urallaan jo Ludvig II:n (1515–1526) kansleriksi. Kuninkaan kuolemaan johtaneen tappiollisen taistelun jälkeen Brodarics oli kuningas Juhana (János) I Szapolyain (1526–1540) luottomies ja hänestä tuli Pécsin ja sittemmin Vácin piispa. Brodaricsin *Tosipohjainen kuvaus unkarilaisten turkkilaisia vastaan käymästä Mohácsin taistelusta* -niminen teos ilmestyi Krakovassa vuonna 1527.

Teos oli Puolan kuninkaan Sigismund I Jagellon tilaustyö ja sen tarkoituksena oli valistaa ulkomaista yleisöä. Samalla se oli kiistakirjoitus, joka oli tähdätty Johannes Spiesshaymerin ("humanistinimeltään" Cuspianus) hieman aiemmin ilmestynyttä samaa aihetta käsittelevää työtä vastaan. Brodarics pyrki ennen kaikkea kumoamaan Cuspianuksen väitteet siitä, että tappio olisi johtunut unkarilaisten valmistautumattomuudesta, Ludvig II:n kyvyttömyydestä sekä János Szapolyain ja kaukana taistelusta pysytelleen Sigismund I:n raukka-
maisesta petoksesta. Vaikka Brodaricsia voidaan pitää puolueellisena yllä mainitun kolmen kuninkaan suhteen, on hänen teoksensa kuitenkin uskottavin ja yksityiskohtaisin kuvaus Mohácsin 29. elokuuta vuonna 1526 käydystä taistelusta, jonka seurauksena keskiaikainen Unkarin valtio tuhoutui. Kirjoittaja oli korkea-arvoinen virkamies ja kuului kuninkaan lähipiiriin. Tämän vuoksi hän oli omin silmin nähnyt ne valmistelut, joita turkkilaisten pysäyttämiseksi kevään ja kesän aikana tehtiin. Hän oli selvillä oman sotilasjohdon suunnitelmista ja unkarilaisten leirissä käydyistä sotaneuvotteluista ja tunsii Unkarin n. 25 000 miehen vahvuisen armeijan koostumuksen ja taistelujärjestyksen. Vastassa olleen sulttaani Suleiman I:n – joidenkin laskujen mukaan Suleiman II:n – armeijasta Brodaricsin tiedot olivat huomattavasti heikommat. Hän ei esimerkiksi osaa arvioida vihollisen miesvahvuutta. On tosin muistettava, että eri lähteisiin nojautuvien historiantutkijoidenkin arviot turkkilaisarmeijan vahvuudesta vaihtelevat 60 000:n ja 120 000:n välillä. Brodarics osallistui itse tähän kaotiiseen pakoon päättyneeseen taisteluun, minkä vuoksi hänellä ei ollut mahdollisuutta saada selkeää kokonaiskuvaa tapahtumista. Tästä johtuen sotahistorioit-

sijat eivät ole tähän päivään mennessä kyenneet yksiselitteisesti rekonstruoi-
maan kohtalokkaan taistelun kulkua.

Brodaricsin työn laajuuden vuoksi tähän julkaisuun on otettu siitä vain
kutakuinkin puolet. Seuraavista suomennetuista osioista saamme kuitenkin
selkeän kuvan siitä, missä määrin puolustusjärjestelyt olisivat kaivanneet jota-
kuta János Hunyadin tai Matias Corvinuksen kaltaista tarmokasta johtajaa, joka
olisi kannustanut maansa äärimmäiseen voimainponnistukseen ja taidokkaana
komentajana johtanut Unkarin armeijaa. Havaitsemme myös, että paavin aloit-
teesta syntyneestä kansainvälisestä liittoumasta ei suurista suunnitelmista ja
toiveista huolimatta tälläkään kertaa ollut käytännössä juurikaan hyötyä. Edes
Ludvig II:n muista kuningaskunnista, Böömistä ja Määristä, ei saatu merkittä-
vää sotilaallista apua. Mielenkiintoista kyllä, Unkarin kuninkaan leiriin kokoon-
tuneet sotilaat luottivat siihen, että Jumala auttaa ja vaikka vastaassa oli monin-
kertainen ylivoima, pakanat lyödään. Heidän taistelumielensä ei välttämättä
ollut silkkaa uhkarohkeutta. Kuluneet sata vuotta turkkilais-unkarilaisia taiste-
luita olivat osoittaneet, että sodan karaisemat unkarilaisjoukot kykenivät voit-
tamaan miesvahvuudeltaan moninkertaisia turkkilaisarmeijoita. Brodaricsin
useamman kuukauden tapahtumat kattava esitys ikään kuin antaa lukijan ym-
märttää, että maailmanvalloittajaksi kutsutun Suleimanin selittäminen olisi
ollut mahdollista myös vuonna 1526.

Olipa Unkarin armeijalla sitten mahdollisuudet voittoon tai ei, taistelu
joka tapauksessa päättyi tappioon, ja maan tärkeimmät johtajat ja Ludvig II
makasivat kuolleina taistelukentällä. Tässä vaikeassa tilanteessa unkarilaiset
jakautuivat kahteen leiriin. Valittiin kaksi keskenään kilpailevaa kuningasta ja
veljessota sinetöi maan kohtalon muutamassa vuodessa. Osmaanienvaltakunta
miehitti Unkarin keskiosat aina 1600-luvun lopulle saakka ja aiheutti unkarilais-
väestölle sellaista tuhoa, ettei se toipunut koskaan. Näiden traagisten seura-
usten vuoksi ”Mohácsista“ on tullut unkarilaisille historiallisten katastrofien,
hävittyjen sotien ja vieraan miehitysvallan symboli. Se on loiston ja suurvalta-
aseman menettämisen vertauskuva.

Tosipohjainen kuvaus unkarilaisten turkkilaisia vastaan käymästä Mohácsin taistelusta

Tuona aikana, jona Suleiman hyökkäsi Unkariin valtavan armeijansa kanssa v. 1526, Unkaria hallitsi Ludvig toinen. Hän oli Unkarin ja Böömin kuningas, Kasimir Ladislauksen¹ ja ranskalaisen Anna Candalein poika. Hän menetti isänsä lapsuudessaan ja oli 20-vuotias, kun turkkilaisjoukot lähtivät liikkeelle häntä vastaan. Pari kuukautta ennen isän kuolemaa hänet kihlautettiin Marian, keisari Kaarlen² ja arkkiherttua Ferdinandin³ sisaren, kanssa. Vartuttuaan Ludvig toinen otti Marian puolisoikseen. Ludvigin sisar Anna annettiin samaan aikaan Ferdinandin vaimoksi.

Ludvig oli erinomainen nuorukainen: ruumiinrakenteeltaan hän erottui edukseen tuttavistaan, ja häntä luonnehtivat verraton hyvyys ja sädehtivä sielu. Hän oli niin lahjakas, että jos hänen kohtalonaan olisi ollut ehtiä kypsempään ikään, hänestä olisi tullut mitä parhain ja etevin hallitsija. Hän oli lempeä luonteeltaan, ei lainkaan villi, kaikkeen hyvään ja kunnialliseen helposti suostuteltavissa, jopa omasta puolestaan halukas. Lisäksi hän otti ahkerasti osaa aseiden kanssa puuhasteluun, ratsastukseen, metsästykseseen ja muihin nuorekkaisiin huvituksiin. Hän oli innokas sotilas: rehellinen, luotettava ja hellittämätön.

Samaan aikaan kuninkaan palatiinina (kuninkaan jälkeen ensiksi tulevan maallisen viran haltijana) oli István Báthori, sen Báthorin jälkeläinen, joka hallitsi Transilvaniaa Matias-kuninkaan aikoihin ahkerasti ja kunniakkaasti. Transilvanian johdossa oli János Szapolyai, Szepesin

¹ Ladislaus II Jagello oli unkarin kuningas 1490–1516.

² Kaarle V Habsburg oli saksalais-roomalainen keisari, Espanjan kuningas sekä Itävallan, Alankomaiden ja Napolin hallitsija.

³ Ferdinand I Habsburg oli 1526–1564 Unkarin, Böömin ja Määrin kuningas, vuodesta 1556 saksalais-roomalainen keisari. Unkarin valtaistuimeen hän sai oikeuden Anna Jagellon kanssa solmitun avioliiton kautta Ludvig II:n kuoleman jälkeen.

kreivi, joka sai kuninkuuden hieman myöhemmin.⁴ Hänen isänsä István jätti hänelle ja hänen György-veljelleen valtavan omaisuuden. Aatelisto suosi ja kunnioitti János Szapolyaita niin, että häntä pidettiin lapsuudesta saakka mahdollisena kuninkuuden perijänä, jos kruunulle ei löytyisi laillista perijää. Kaikki luottivat yksin häneen. Suur-Valakiassa, jota kutsutaan Moldaviaksi, hallitsi Tapani; pienemmässä, Alppien toisella puolella sijaitsevassa taas Radul.⁵ Molemmat olivat Unkarin kuninkaan alamaisia. Dalmatian, Kroatian ja Slavonian käskynhaltijana oli Ferenc Batthyány, joka oli jo nuorena silloisen lapsikuninkaan kannattaja. (Näitä yhden arvohenkilön hallitsemaa kolmea maakuntaa kutsutaan nimellä ”Merenrannikko”). Temesin linnaa ja niitä alueita, joita kutsutaan Ala-Unkariksi, hallitsi Péter Perényi. Hän vartioi yhdessä edellä mainitun János Szapolyain kanssa kruunua, joka jäi hänelle hänen isänsä Imre Perényin kuoleman jälkeen. Száva- ja Drávajokien välistä Tonavan rantojen viereisiä alueita ja Szerémségiä hallitsi Kalocsan arkkipiispa Pál Tomori. Tomori oli lähtöisin minoriiteiksi kutsutusta munkkikunnasta, ja ennen siihen liittymistään hän oli monesti eikä suinkaan vähäpätöisesti osoittanut urheutensa vihollisia vastaan sattuneissa toistuvissa yhteenotoissa. Kun sitten Kalocsan arkkipiispan toimi tuli vapaaksi, arkkihiippakunta tarvitsi sekä puolustajaa että pappia, sillä Nándorfehérvár⁶ oli kukistunut hieman aiemmin. Siksi kaikki vaativat valtiopäivillä, että Pál pakotettaisiin toimeen väkivallalla ja paavin arvovallalla, jos hän kieltäytyisi jättämästä munkkiveljestöä, ja hänet laitettaisiin hiippakunnan ja puolustettavien alueiden johtoon. Tomori kamppaili itsepäisesti nimitystä vastaan, eikä vain teeskennelläkseen,

⁴ Juhana (János) I Szapolyai oli vuosina 1526–1540 pienaateliston valitsemana Unkarin kuninkaana, mutta pystyi ainoastaan Suleiman I:n tuella puolustamaan valtaansa Itä-Unkarissa vastakuningas Ferdinandia vastaan. Vuonna 1526 hän oli Transilvanian voivodi, ja tätä nimitystä Brodarics hänestä useimmiten tekstissään käyttää.

⁵ Kaksi romanialaista valtiomuodostumaa, Karpaattien eteläpuolella sijainnut Valakia ja Karpaattien itäpuolinen Moldavia.

⁶ Nyk. Belgrad; turkkilaiset valloittivat sen 1521.

mutta lopulta hänen täytyi taipua kuninkaan ja maan tahtoon. Tässä toimessa hän käyttäytyi niin, ettei hän jättänyt hoitamatta mitään, mikä kuuluu kunnon sotilaalle ja sotapäällikölle, eikä lyönyt laimin sitä, mikä koskee hyvää piispaa ja munkkiveljestöä: hän ei luopunut aiemmasta ankarasta elämäntavastaan, ei ruumiin huvitusten eikä minkään muunkaan osalta. Hän käyttäytyi näin jokaisen arvion mukaan ja niidenkin mielipiteen mukaan, jotka arvostelivat häntä ilkeästi (ei ole etevyyttä ilman kateutta). – Kreivi Kristóf Frangepán oli vedetty kuninkaan puolelle pari kuukautta aiemmin arkkiherttua Ferdinandin kannattajien joukosta. Kun odottamiensa avustusten sijaan Kristófia kohtasivat suuret loukkaukset, hän meni takaisin sinne, mistä tulikin, Ferdinandin luokse. Kuninkaan kanslerin viran täytti István Brodarics: hän syntyi Ylä-Pannonian⁷ siinä osassa, jota kutsutaan nyt tavallisesti Slavoniaksi. Kanslerin arvon hän oli saanut pari kuukautta aikaisemmin toimiessaan Rooman lähettiläänä, mutta hänessä oli enemmän hyviä aikeita kuin pätevyyttä. Hän on muuten itse se, joka kertoo tapahtumista. [...]

Suunnilleen tällainen oli asioiden laita Unkarissa, kun Ludvig-kuninkaalle ilmoitettiin, että Suleiman, joka oli solminut rauhan naapureidensa kanssa moneksi vuodeksi, hyökkäsi nyt maalta ja mereltä vihollisjoukkoineen. Tehdessään näin hänelle tuli tarpeeseen se seikka, että pari vuotta aikaisemmin hän oli valloittanut Nándorfehérvárin ja Szabácsin. Hän tuhosi samaan aikaan Szalánkeménin ja kaikki Szávajoen tämänpuoleiset kaupungit Péterváradiin asti. Toisin sanoen hän hävitti sen osan maata, jota on nimitetty kokonaisuudessaan näihin päiviin saakka vanhalla latinan sanalla Sirmium (Szerémség). Tilanne avasi viholliselle tien Unkariin, koska aina kun se oli halunnut ylittää Szávan ja tunkeutua Unkariin, sitä oli ollut vaikea estää.

Tuolloin siinä Pannonian alaosassa, josta oli puhe, käskynhaltijana oli Pál Tomori. Kun hänen tiedustelijansa saivat selville, että turkki-

⁷ Pannonia-niminen entinen Rooman provinssi koostui kahdesta hallinnollisesta yksiköstä; Brodarics viittaa Ylä-Unkari-nimityksellään niistä toiseen, *Pannonia Superioriin*.

laiset hyökkäävät Unkariin, hän ei ilmoittanut siitä kuninkaalle kirjeitse tai sanansaattajien välityksellä, kuten aiemmin oli ollut tapana, vaan hän lähti kiireesti maaliskuun 20. päivänä kevyillä vaunuilla kuninkaan luokse, joka tuolloin viipyi Visegrádissa. Tomori ilmoitti kuninkaalle vihollisen saapumisesta, valmiudesta ja vaarasta, joka uhkaa kuningaskuntaa ja sanoi, että hänen voimansa olivat riittämättömät vihollisen pysäyttämiseen. Tarvittaisiin nopeutta, että vihollinen pysäytettäisiin Szávan ylityspaikassa Nándorfehérvárin lähellä. Toimenpide olisi kyllä vaikea, mutta jos siihen ryhdyttäisiin ajoissa, se ei olisi todellakaan mahdoton. Jos tarpeellisiin toimiin ruvettäisiin, Tomori auttaisi. Kuningas kiihtyi uutisten vuoksi, ja kun turkkilaisten tulosta oli ilmoitettu jo monelta taholta, hän kutsui mukanaan olleiden neuvosta valtiopäivät koolle marttyyri Pyhän Yrjön päiväksi, joka sattui olemaan lähellä.

Säädyt kokoontuivat yhteen suurilukuisina maan kaikista osista ja tehtiin päätös kuningaskunnan puolustamisesta: päätettiin nimittäin, että maan ylimystö, kirkolliset ja maalliset sekä koko aatelisto ja talonpoikien tietty osa kokoontuisivat Neitsyt Marian juhlapäivänä, joka on heinäkuun 2. päivä, aseellisina Tolnan kaupunkiin mennäkseen sieltä yhdessä kuninkaan kanssa vihollista vastaan.

Kuningas huolehti tarpeellisesta sotavarustuksesta. Hän varoitti kristittyjä hallitsijoita, pääasiassa naapureita, lähettien välityksellä yhteisestä uhasta, kiirehti böömiläisiä, määriläisiä ja sleesialaisia sanansaattajien ja kirjeiden kautta antamaan velvollisuutensa mukaista apua ja lupaamaansa tarkoitukseen sopivaa sotavarustusta. Kuningas ei unohtanut myöskään pyytää Rooman paavilta, että tämä, jos vain suinkin voisi, kasvattaisi Unkariin tulevien palkkasotureiden pestamiseen tarkoitettua rahasummaa. Puolan kuninkaan Sigismundin, Unkarin kuninkaan sukulaisen suhteen tilanne oli toisenlainen: hän oli hiljattain solminut turkkilaisten kanssa liiton (jota ei voitu enää välttää kristittyjen hallitsijoiden runsaan perääntymisen takia); valtakunnan lopullinen tuhoutuminen täytyi torjua tällä hinnalla. Ei näyttänyt siltä, että nuh-

teeton, sanansa pitävä hallitsija antaisi liittonsa vastaisesti Unkarille apuaan. Sama päti venetsialaisiin.

Lisäksi samoilla valtiopäivillä kuninkaalle annettiin vapaat kädet käyttää tiettyä osaa kirkon varoista, jos hän niin hyväksi näkisi ja jos varat loppuisivat muutoin. Valtionjohtajien huonon taloudenpidon seurauksena nimittäin kuningaskunnan aarrekkamio oli tyhjentynyt täysin. Itse Rooman paavi antoi näille toimenpiteille kirjallisen luvan, jota ilman kirkon aarteiden hyväksikäyttäminen olisi ollut rangaistavaa. Niistä, jotka olivat Unkarissa, valittiin kaksi sodan johtajiksi: kreivi Kristóf, jonka jo mainittiin olevan Ferdinandin puolella, sekä kreivi Miklós Salm. Tämän lisäksi valtiopäivillä päätettiin paljon muutakin; kuningas otti keskusteltavaksi kaikki tarvittavat asiat ja hajotti sitten valtiopäivät. Hän itse, kuten valtiopäivät oli päättänyt, pani päätökset täytäntöön sellaisella innolla kuin vain saattoi. Ennen kaikkea hän kirjoitti vaarasta kaikille kristityille hallitsijoille ja pyysi heiltä apua, varsinkin keisari Kaarlelta ja Ranskan kuninkaalta Fransilta, joka oli vasta hiljattain saanut takaisin vapautensa. [...]

Samoihin aikoihin kuningas sai tietoja salaiselta lähetiltään, joka oli tarkkaillut huolella vihollisen suunnitelmia ja tilaa. Tuntui viisaalta, että Transilvanian ja Valakian voivodit hyökkäisivät yhdessä mitään aavistamattoman vihollisen selustaan (kuningas oli nimittäin vakuuttunut Valakian voivodin uskollisuudesta). Kun siis vihollinen valmistautuisi taistelemaan kuningasta vastaan, voivodit voisivat hyökätä yhdistetyin voimin Traakiaan, josta turkkilaiset olivat vetäneet pois kaikki sotilaalliset voimat. Siitä seuraisi, että joko voivodit löisivät vihollisen tämän sydänmailla tai vähintään saisivat sen luopumaan alkuperäisestä aikomuksestaan pakottaen turkkilaiset kiireesti takaisin puolustamaan omaa maataan. Tämä neuvo vaikutti ensin epäilyttävältä eräistä syistä, joiden kertominen veisi pitkään. Sitten asia ilmoitettiin Esztergomin arkkipiispalle. Koska hänkin hyväksyi suunnitelman, Transilvanian voivodia käskettiin Moldaviaan lähetetyn Orbán Batthyány'in välityk-

sellä tekemään sen, minkä katsoisi olevan hyväksi valtiolle, koska voidi tuntisi paremmin tilanteen. Jos hän pitäisi sitä hyvänä, hän voisi suunnata omat ja Transilvanian voimat valakialaisen voivodin kanssa yhdessä Traakiaa vastaan. Tämä tilanne saattoi olla syynä siihen, että voidi ei voinut saapua paikalle Mohácsin taistelun aikoihin.

Kun tuli puhetta tästä, Tolnan kokoontumiselle määrätty aika meni ohi, eikä kuultu kenestäkään, joka olisi saapunut sinne. Vaikutti siltä, että kaikki tarkkailivat kuningasta ja että kukaan ei olisi halunnut mennä Tolnaan, ennen kuin oli kuullut kuninkaan saapuneen sinne. Sillä välin tiedot turkkilaisten etenemisestä vahvistuivat päivä päivältä, ja lopulta saatiin kuulla, että he olivat jo ylittäneet Szávan ja tuhonneet muutaman matkan varrella olevan linnan, piirittäneet Péterváradin, ja että he ahdistivat sitä kovasti joka puolelta. (Kaupunkia ei ollut juuri lainkaan linnoitettu.)

Silloin kuningas, joka pienine seurueineen ei ollut saanut apua Böömistä eikä mistään muualtakaan ja jolla oli vain vähäisiä joukkoja, lähti vihdoin etenemään heinäkuun 24. päivänä Budasta hitaasti Tonaan rantaa pitkin kohti Tolnaa, että ei olisi näyttänyt siltä kuin hän tällaisessa maata uhkaavassa vaaratilanteessa olisi jättänyt tekemättä jotain itselleen kuuluvaa. Samalla hän uskoi, että toisetkin liittyisivät hänen seuraansa. Hieman ennen kuninkaan Budaan lähtöä somlyöläinen István Báthori lähetettiin Transilvanian voivodin luokse, jotta voidi kiiruhtaisi joukkoineen kuninkaan luokse jättäen aikaisemmin laaditun suunnitelman, koska vihollisen läsnäolo vaati sitä. Kun kuningas lähti Budasta yhdessä Maria-kuningattaren ja Esztergomin arkkipiispan joukkojen kanssa, hänellä oli mukanaan noin 3 000 ratsumiestä ja jalkamiestä. [...]

Kuultuaan Péterváradin kukistumisesta kuningas saapui Tolnaan vahtaajan kirkastuspäivänä⁸ Paksista vietettyään siellä kaksi päivää. Hä-

⁸ Luterilaisilla kirkastussunnuntai.

nen armeijansa oli jo hieman kasvanut: kun hän marssi Tolnaan, hänellä oli vähintään 4 000 ratsumiestä. Tolnaan saapuvaa kuningasta vastaan tuli palatiini muutamien sinne kokoontuneiden miesten kanssa. Palatiini oli lähetetty Tolnaan ennakolta toisesta leiripaikasta, joka sijaitsi Ercsissä. Kun kuningas oli saapunut Tolnaan, tämänpuoleisen Unkarin⁹ sekä toisen puolen kaikista maakunnista (joita unkariksi sanotaan linnalääneiksi) alettiin kokoontua yhteen suurilukuisina. Sinne saapui Szepesin kreivi György vähintään kolmensadan kevyen ja raskaan ratsumiehen ja n. 12 000 jalkamiehen kanssa. Myös karthagolainen Hannibal Kyproslainen ilmaantui paikalle paavin pestaamien 1 300 ratsumiehen kanssa, ja muutakin paavin jalkaväkeä saapui: yhteensä 4 000 jalkamiestä, hekin hyviä sotilaita, ja hyvin varustettuja. Heidän joukossaan oli Leonard Gnoienski, puolalaissyntyinen erinomainen upseeri, joka palkattiin varta vasten: hän johti 1 500:aa puolalaista, ja hänen jalkaväkensä oli voittoisa kaikessa, mitä pidetään jalkaväelle mahdollisena. Samaan aikaan monet piispatkin tulivat: Egerin piispa Pál Várdai, Váradin piispa Ferenc Perényi ja muitakin piispoja ja aatelisia.

Tolnassa kiisteltiin lähes päivittäin täpötäysissä istunnoissa kuninkaan etenemisestä ja Drávajoen ylityksen estämisestä. Koska Szávajoen linja ja Péterváradkin olivat kukistuneet, turkkilaiset olivat vallanneet kaikki linnat Tonavalle asti, ja he olivat saaneet valtaansa Újlakin ja lähestyivät kuulemma jo Eszékiä. Jälleen määrättiin, kenen pitäisi kiirehtiä Drávan ylityspaikalle, jotta se ei joutuisi vihollisen haltuun. Kuten aiemminkin, sinne lähetettiin palatiini. Monet ylimyksistä määrättiin hänen rinnalleen saattamaan häntä joukkoineen. Heissä oli kuitenkin muutamia, jotka kieltäytyivät täyttämästä kuninkaan käskyä vedoten ylimysten tapoihin ja etuoikeuksiin, joiden mukaan heidän täytyisi taistella vain kuninkaan lipun alaisina. Lopulta unkarilaiset löivät laimin tämänkin työn, eivätkä ryhtyneet Drávan puolustamiseen.

⁹ Brodarics nimittää Tonavan länsipuolella olevia maan osia tämänpuoleiseksi Unkariksi.

Vaikka palatiinia vaivasi sama tauti kuin ennenkin, hän ei kuitenkaan säästellyt voimiaan. Kun hän meni Mohácsiin, hänen kanssaan lähetetyt ylimykset eivät halunneet seurata häntä, ja viittasivat edellä mainittuihin etuoikeuksiinsa. Täpötäydessä neuvonpidossa, jossa tämä tuli puheeksi, kuningas tuohtui äkillisesti ja sanoi: ”Näen, että kaikki etsivät päälleen pelastusta ja pakoa minun pääni hinnalla!” (Näin kuuluivat kuninkaan sanat.) ”Asetan oman henkeni vaaraan ja koska ajattelen kuningaskuntaa ja teidän pelastumistanne, alistun onnen kaikkiin käänteisiin. Jotta kukaan ei luulisi minun arkailevan eikä syyttäisi minua mistään, lähden – Luoja varjelkoon – huomenna kanssanne sinne, minne ette halua lähteä ilman minua!” Näin hän sanoi. Monet taputtivat ja kaikki paikalla olleet ihailivat häntä. Kuningas soitatti torvia merkiksi seuraavan päivän lähdöstä, ja ne, jotka ymmärsivät, millainen vaara syntyisi tällaisesta lähdöstä, yrittivät turhaan saada kuningasta luopumaan siitä. Menimme siis seuraavana päivänä Tolnasta Szekszárdiin neitsyen taivaaseenastumista edeltävänä päivänä ja saavuimme Bátaan kahtena leirinä. Kun vihollinen lähestyi tunti tunnilta, ihmisiä lähetettiin edeltä käsin kokoamaan sinne tänne kyliin sirottautuneita sotajoukkoja yhteen Báticasziin. Bosnian piispa György Palinay, oikeustieteeseen perehtynyt ja nuhteeton mies, lähetettiin sinne, että hän kutsuisi Pál Tomorinkin samaan paikkaan. Kun oli kokoonnuttu Báticasziin, oli jo kiire valita joku sotajoukon komentajaksi (koska vaikutti siltä, että oli ollut haitallista viivyttää sitä näinkin kauan). Kuningas kyseli salaa jokaiselta, ja kun hän huomasi, että suurin osa kallistui Tomorin kannalle, kuningas nimitti hänet johtajaksi yhdessä voivodin veljen, Szepesin kreivi György’in kanssa. Kuitenkaan kaikki eivät hyväksyneet johtajien valintaa, varsinkaan Tomorin; muutamat jopa tyytyivät häneen vain kovin vastahakoisesti. Myöhemmin kuitenkin nähtiin, että kaikki todella noudattivat Tomorin käskyjä. Kun Tomori näki, mitä kuningas aikoi hänen suhteensa, Tomori taisteli pitkään vastaan: Tomorille haluttiin uskoa sodanjohtamisen tehtävä. Tomori vetosi todelliseen kutsumukseensa, kokemattomuuteensa ja siihen, että oli sopimaton

kantamaan tällaista vastuuta. Hän hoki, että kuninkaalla on paljon kuuluisia miehiä, ylhäisiä, joita tehtävä koskisi paljon paremmin, ja hän toi esille paikalla olevan palatiinin ja kaukana olevan voivodin, jotka molemmat olivat harjaantuneet suurissa sodissa. Oli vielä muitakin, jotka olivat kokeneempia: jopa nuoret Szondytkin, joilla oli järkeä päässään ja jotka olivat häntä paljon taitavampia. Tomori sanoi olevansa itse täysin sopimaton kantamaan tällaista taakkaa, sillä hän ei ole koskaan nähnytäkään tällaista taistelua, joka nyt odotti ylhäistä kuningasta. Missään tapauksessa hän ei voisi ottaa vastaan tätä tehtävää, ei, vaikka kuningas leikkauttaisi hänen päänsä irti, ei silloinkaan! Hän toi esiin tällaisia ja muitakin seikkoja tiuhaan sekä julkisissa että salaisissa kuninkaan kanssa käydyissä neuvotteluissa, mutta turhaan, sillä kuningas nimitti hänet päälliköksi peruuttamattomasti. Hänen rinnalleen kuningas nimitti kreivi György'in, kuten sanottu, joka itsekin oli pitkään vastahakoinen viran suhteen ja lopulta myöntyi sillä ehdolla, että saisi seurakseen munkki Pálin eikä ketään toista, ja että hän voisi sanoutua irti tehtävästä, kun hänen veljensä saapuisi. Siihen suostuttiin mielihyvin, koska joku kauan sitten oli päätetty, että voivodi olisi sodan johtaja yhdessä Pál Tomorin ja kreivi Kristófin kanssa. Kreivi Miklós Salmhan onnistui välttämään johtotehtävät viittaamalla sairauteensa. Järjestettyään asian näin johtajat matkustivat leiripaikalle Mohácsin lähistölle.

Mohácsin kaupunki kuuluu Pécsin hiippakuntaan ja sijaitsee Báticasin ja Drávajoen suun välissä Tonavan varrella. Báticasin yläpuolella Tonava jakautuu kahteen uomaan: suurempi halkoo Unkarin toista puolta, joka on tasaista peltoa, pienempi huuhtelee Báticasiä ja Mohácsia. Mohácsin alapuolella molemmat haarat yhdistyvät ja saavat aikaan saaren. Mohács on melko kuuluisa kylä tai oikeastaan pieni kaupunki. Sen ympärillä leviää joka suuntaan laaja tasanko, jota ei riko yksikään kumpu eikä metsä. Mohácsista länteen sijaitsee Pécsin kaupunki, joka oli melko kuuluisa ennen tuhoaan. Pohjoisessa on mainitsemani Báticasék, idässä taas pieni Tonavan uoma, etelässä neljän tai vieläkin useamman peninkulman päässä Drávajoki. Mohácsin ja sen

välissä on viiniköynnösten peittämiä kukkuloita ja toisaalta suomaata: myös tällä alueella Mohácsin lähellä on jonkinlainen vesialue, jota voi kutsua pikemminkin suoksi kuin järveksi tai joeksi – paikalliset asukkaat kutsuvat sitä Krassóksi. Tämän vesialueen takana oli leirityneenä Tomorin 5 000 tai 6 000 ratsumiestä osittain niistä, jotka olivat olleet hänen mukanaan alusta alkaen, ja osittain niistä, jotka olivat saapuneet Péter Perényin ja muiden kanssa. Tomori oli johtanut heidät kuninkaan käskystä Tonavan toiselta puolelta tälle puolelle, jotta he liittyisivät kuninkaan sotajoukkoon. He leiriytyivät Mohácsin lähelle, ja johtajat kulkivat Leonard Gnoienskin kanssa utterasti heidän joukossaan ja määräisivät jokaiselle paikan. Tomori itse palasi jälleen omien sotilaidensa luokse, jotka olivat Péter Perényin kanssa leiriytyneet vesialueen toiselle puolelle, viedäkseen heidät kuninkaan leiriin, jos vain mahdollista. Tomori saapui heidän luokseen, alkoi kutsua kokoon sotilaita ja joukkojen kapteeneja ja esitellä omaansa ja kuninkaan ajatusta siitä, että heidän pitäisi palata kuninkaan leiriin. Sotilaat alkoivat metelöidä ja ilmaista tyytymättömyyttään, koska heidät peräännyttiin vihollisen läheltä juuri, kun olisi pitänyt nousta heitä vastaan ja taistella rehellisesti ja miehuullisesti. Sen sijaan heille ehdotettiin pakoa, eikä taistelua. Sotilaat väittivät, että ne ylhäiset, jotka olivat neuvoneet kuningasta lepäämään, olivat tottuneet veltoon elämään. Kunpa kuningas tulisi ja hyökkäisi vihollista vastaan kanssamme: voitto olisi käsissämme. Oli tarkkailtu, että vihollisella on huikean paljon miehiä ja tykkejä, mutta armeija on silti heikko ja voimaton. Tuskin joka kymmenennellä tai kahdennellakymmenennellä miehellä on keihäs, jolla voisi vahingoittaa jotakuta. Sotilaat olivat vakuuttuneita, että entiset urheat ja voittamattomat turkkilaiset olivat jo kaatuneet Nándorfehérvárin ja Rodoksen piirityksissä. Sotapäällikkö toimikoon toverinsa kanssa kuten sankarillisen sotilaan kuuluu, ja kaikki menisi hyvin. Temmatkoon kuninkaan ja kaikki urheat sotilaat pois sieltä saamattomien pappien ja taistelua välttelevien joukosta, joka turmelee kuninkaankin ja saa hänet omilla pelokkailla tavoillaan ja neuvoillaan käyttäytymään akkamaisesti, vaikka

kuningas on rohkea ja vahva. Samaan aikaan kun täällä kiisteltiin näistä kysymyksistä, toinen armeija Mohácsin edustalla oli jo leiripaikassaan ja sotilaat asettuivat teltoihinsa Mohácsin edustalla.

Kuningas oli ollut tähän asti pienen seurueen kanssa László Macedóniain luona Újhely'issä, joka sijaitsee Bátorfán ja Mohácsin välissä. Hän olisi joutunut melkoiseen vaaraan, jos lähettyvillä oleskeleva vihollinen olisi huomannut, miten vähän väkeä kuninkaan ympärillä oli. Kohtalo oli kuitenkin varannut toisen ajankohdan kuninkaan kuolemalle, kun hän kaatui paljon kunniakkaammin isänmaansa vuoksi. Sillä välin Mihály Podmaniczky kiiruhti yllättäen leiristä myöhään yöllä nukkuvan kuninkaan luokse. Ylimykset olivat lähettäneet hänet, ja hän ilmoitti varman tiedon, että Turkin keisari ja suurin osa hänen joukoistaan olivat jo ylittäneet Drávan ja että loput kiiruhtivat parhaillaan joen yli: taistelua ei voitaisi enää millään lykätä tuonnemmaksi. Ylimykset pyysivät siis arvoisaa kuningasta tulemaan viipymättä heidän luokseen leiriin neuvottelemaan vihollisen kanssa käytävästä taistelusta.

Kun kuningas sai kuulla Podmaniczkynt antaman tiedon, hän kutsui koolle pari mukana olevaa neuvonantajaansa, ja he pohtivat, mitä äkillisessä hätätilanteessa voisi tehdä. Hänen mieleensä tuli Transilvanian voivodin ja kreivi Kristófin neuvo. He olivat molemmat moittineet lähettiensä välityksellä sitä, että kuningas vietiin niin lähelle vihollista. Kuninkaan olisi pitänyt odottaa Budassa tai pysyä aloillaan jossain muussa, vihollisesta kauempana olevassa paikassa, kunnes maan täysi sotavoima ja apuvoimat olisi koottu yhteen. Kuningasta kehoitettiin olemaan ottamatta yhteen vihollisen kanssa ainakaan ennen heidän saapumistaan. Voivodi antoi János Statileon välityksellä tiedoksi senkin, että hän toisi Transilvaniasta mukanaan niin suuria ja sotilaallisesti voimakkaita joukkoja, että kuningas voisi toivoa niiltä selvää voittoa. Mutta kuninkaan mielessä välkkyy toisaalta sekin, mitä ylhäisten neuvosto oli hänelle sanonut: Jos kuningas ei hyväksy heidän neuvojaan ja tapahtuu jokin onnettomuus, pannaan jokainen pilattu mahdollisuus ja

laiminlyöty velvollisuus hänen syykseen, varsinkin, kun vihollinen on kovin lähellä ja sotilaat palavat taistelunhalusta.

Näiden ajatusten vuoksi hän päätyi siihen, että hän yrittää suostutella ylimyksiä odottamaan ainakin voivodin ja kreivi Kristófin tuloa. Leiri siirrettäisiin sillä aikaa turvallisempaan paikkaan, jos tulisi kiire vihollisen takia. Kuningas lähetti siis leiriin kanslerin, joka oli kuninkaan vieressä melkein samalla hetkellä, kun Podmaniczky saapui sinne. Kanslerin tehtävä oli suostutella ylimyksiä taistelun lykkäämiseen, mutta ennen muuta armeijan johtajia sekä Esztergomin arkkipiispaa ja palatiinia, koska kuninkaalle ei ollut vierasta, että useimmat ylimykset ja sotaväki seuraavat heidän sanaansa. Kuningas määräsi kanslerin kertomaan kaiken, minkä voivodi ja kreivi Kristóf olivat viestittäneet hänelle: Selittäköön kansleri ylimyksille, miten varma tuho uhkaisi maata, jos kuningas syöksyisi vaaraan kaikkine ylimyksineen, aatelisineen ja sotilaiden parhaimmiston kanssa. Jos seuraisi se, mikä hyvinkin on pelättävissä kun vertaa suurilukuista vihollista ja sen varustusta omiin vähäisiin voimiin, eli jos kuningas kaatuisi, mitä sitten tapahtuisi? Kuka voisi pysäyttää vihollisen? Kuka estäisi sitä valloittamasta helposti koko Unkaria? Kuningas sanoi senkin, että olisi ehkä paljon hyödyllisempää, jos armeija johdettaisiin johonkin turvallisempaan paikkaan, kunnes toisetkin saapuisivat, kunnes voivodi tulisi transilvaniaalaisten kanssa, baani saapuisi slaaveineen, Kristóf Kroatiasta, böömiläiset määriläisten ja sleesiaalaisten kanssa. Sen jälkeen saapuisi kenties vielä muitakin joukkoja. He voisivat vaikka perääntyä jonkin verran, jos vihollinen pakotaisi heidät siihen. Vaikka turkkilaiset etenisivätkin Pozsony'iin¹⁰ asti ja tuhoaisivat sen tulella ja raudalla, se olisi kuitenkin pienempi isku Unkarille kuin se, että tällainen armeija, jossa on kuningas, sekä melkoisesti ylimyksiä, aatelisia ja sotilaita, tuhoutuisi yhdessä taistelussa. Jos he kuolisivat, jäisikö maalle toivoa? Jos taas kuningas, ylhäiset ja soti-

¹⁰ Nyk. Bratislava Slovakiassa.

laat pelastuisivat, kaikki olisi helpompaa, varsinkin, kun kuninkaalla on sukulaisia joka suunnassa, melkein kaikkialla kristityssä maailmassa.

Kansleri kertoi kaiken, mikä oli käsketty: ensin hän vielä samana yönä meni erikseen kuninkaan ylimyksen luo, minkä jälkeen hän levitti tiedon kaikille yhdessä. Mutta heidän mielipide pysyi entisellään, niin kuin kansleri ei olisi tuonutkaan viestiä. Toisaalta kaikki halusivat taistella arassa voiton toivossa, toisaalta pelättiin siirtää taistelua, koska nähtiin, että sotilaat oli täyttänyt taistelunhalu. Niin kuningas tuli aamulla lähemmäksi leiriin. Koska laivat, joissa oli teltoja ja muuta hänen tarvitsemaansa tavaraa, eivät olleet saapuneet vielä Budasta, hän meni asumaan piispan taloon, joka oli kaupungin lähellä.

Kuningas halusi yrittää täälläkin vielä kerran sitä, mitä kansleri oli yrittänyt turhaan hieman aiemmin. Kuninkaan luokse kutsuttiin siis jokaisen säädyn ja kansan edustajia; siellä oli lukuisia edustajia jopa sotilassäädystäkin,¹¹ sekä böömiläisiä ja määriläisiä, jotka olivat saapuneet aikaisemmin. Kokouksen ja sotilassäädyn kanssa neuvoteltiin pitkään, mitä täytyisi tehdä. Nimittäin yksikään odotetuista joukoista Transilvaniasta, Slavoniasta, Kroatiasta, Böömistä tai Saksasta ei ollut vielä saapunut. Varmasti toivottiin, että ne tulisivat lyhyen ajan sisällä, mutta vihollinen taas oli lähellä, korkeintaan kahden peninkulman päässä kuninkaan leiristä, ja se ei ehkä sallisi missään tapauksessa, että taistelua lykättäisiin. Kuka siis neuvoisi kuningasta siinä, mitä hänen tulisi tehdä? Pitäisikö leiriä siirtää taistelun lykkäämiseksi siihen asti, kunnes ne, joita odotettiin, olisivat tulleet, vai punnittaisiinko sotaonni vihollisen kanssa?

Neuvotteluissa oli läsnä myös Pál Tomori, joka oli kutsuttu sinne edellisenä yönä. Hän ei näyttänyt vieroksuvan ajatusta taisteluun ryhtymisestä. Kuningas ihmetteli, mistä Tomori ammensi rohkeutensa, ja kysyi häneltä kokouksen edessä omien ja vihollisen sotajoukkojen määrää saadakseen hänet kenties luopumaan aikomuksestaan. Kuningas

¹¹ Unkarissa ei ollut sotilassäätä; luultavasti Brodarics tarkoittaa tällä ilmauksella palkkasotureita.

tiesi, että Tomori oli tästä parhaiten selvillä monien tiedustelijoiden ja karkulaisten ansiosta, sillä heitä tuli jatkuvasti hänen luokseen. Tomori vastasi ensimmäiseen kysymykseen, että sekä hänen omassa leirissään että kuninkaan leirissä ei ollut yhteensä yli 20 000 sotilasta. Hän oli saanut varmasta lähteestä tiedon, että vihollisen leirissä taas oli noin 300 000 miestä. Kun meidät kaikki säikäytti tämä seikka, viholliseen nähden valtava alivoimamme, hän lisäsi kiireesti, että meidän ei tarvitsisi pelätä vihollista, sillä suurimmaksi osaksi sen väkijoukko oli tehontonta eikä kykenisi taistelemaan. Kuningas kysyi nopeasti uudelleen, kuinka monta tuhatta taisteluun valmista ja valikoitua sotilasta vihollisella oli. Tomori vastasi, että 70 000. Tämänkin luku ilmeisesti ylitti moninkertaisesti meidän armeijan kokomme, erityisesti, kun hän sanoi, että vihollisella oli yli 300 suurta tykkiä. Neuvoteltiin kuitenkin vielä pitkään, ja toisaalta Tomorin ehdotuksesta, toisaalta itsestään oli lähes jokainen päättänyt sielussaan ryhtyvänsä taisteluun, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, jotka eivät uskaltaneet jonkin perusteettoman pelon vuoksi tunnustaa avoimesti, mitä ajattelivat.

Silloin lähetit saapuivat muista leireistä aivan kesken neuvottelujen. Kun heidät oli otettu mukaan neuvonpitoon, he sanoivat, että he tuovat kuninkaalle ja maan johtajille viestin muissa leireissä olevilta. Ensin he puhuivat salaa vain kuninkaan kanssa. Sitten he tulivat hänen kanssaan esiin, ja huomauttivat painokkaasti läsnäolijoille lähettäjiensä nimissä, että kuningasta ei saisi suostutella luopumaan taistelusta vihollista vastaan. He olivat tarkkailleet perusteellisesti vihollisen sotavoimaa, ja vaikka se oli varsin huomattava, voitto olisi kuitenkin käsissämme. Täytyisi vain käyttää hyvää onnea, jonka Luoja antaisi meille. Menkäämme heidän luokseen kuninkaan kanssa, ja yhdistäkäämme leirimme Luojan avulla heidän leiriinsä, joka on lähempänä vihollista kuin meidän leirimme ja sopivampi hyökkäystä varten. Jos taas kuningasta yritettäisiin neuvoa toisin, neuvoja odottaisi kuolema. He hyökkäisivät vihollisen sijasta meidän kimppuumme, jos emme siirtäisi leiriämme heidän leirinsä luokse mitä pikimmin. Kun kuninkaalle oli ker-

rottu tämä neuvotteluissa, viisaimmatkin päättivät synkkien uhkailujen pelästyttäminä, että ryhdyttäisiin taistelemaan.

Ei jäänyt toivoa, että voitodi, Kristóf tai böömiläiset saapuisivat taisteluun mennessä. Parin kolmen päivän aikana voitiin toivoa saapuvan vain Kroatian baanin Ferenc Batthyányin, joka ei ollut kaukana Pécsistä slavonialaisten joukkojen kanssa; hän sitten tulikin. [...]

Ehkä tulee vielä niitäkin, jotka jälkikäteen tuomitsevat uskaliaisuutemme, jolla taistelua niin ahneesti vaadittiin, ja nimittävät sitä uhkarohkeudeksi ja arviointikyvyttömyydeksi. Eikä tällainen ajatus nytkään vieras ole. Mutta arvostelijat eivät tiedä, että oli monia syitä siihen, että varovaisimmatkin miehemme ja päälliköt menettivät malttinsa niin helposti. Ennen kaikkea sotilaissa oli jokin ihmeellinen, uskomaton, miltei kohtalonomainen taistelunhimo, ja kaikki uskoivat vailla epäilyjä varmasti voittoon. Tähän liittyi vielä se, että Pál Tomori luotti salaa vihollisarmeijan suureen osaan, pääasiassa niihin, jotka olivat kristittyjä tai joiden vanhemmat olivat kristittyjä: turkkilaisarmeijan osittain saksalaisiin ja osittain italialaisiin tykkimiehiin. Toisaalta ei näyttänyt turvalliselta perääntyä, koska vihollinen oli niin lähellä, ei varsinkaan, koska mihin se olisi ollut taipuvaisempi ja valmiimpi nopeine ratsumiehineen kuin siihen, että lähtisi ajamaan takaa perääntyjiä. Näin siis päätettiin ryhtyä taisteluun!

Niin siis ruvettiin valmistautumaan taisteluun. Ennen muuta Tomori meni omaan leiriinsä, joka oli vieressämme, kuten sanottu. Hänen ei ollut helppoa saada joukkojaan vetäytymään hieman taaemmaksi ja sallimaan se, että ne liittyisivät kuninkaan armeijaan. Niin meidän leirimme ja noin puolen peninkulman päässä oleva toinen leiri yhdistyivät seuraavana päivänä Mohácsin alapuolella, mutta kuitenkin siten, että meidän joukkomme ei vielääkään sekoittunut heidän joukkoonsa, vaan meidän ja heidän leiriensä väliin jätettiin vähän tilaa. Samaan aikaan Budasta saapui laivoja lastattuina suurilla ja pienillä tykeillä, ruudilla ja muulla taistelua varten tarvittavalla: niiden mukana oli yhdeksän Wie-

nistä lähetettyä sotakonettakin. Elek Thurzó saapui noin kahdensadan jalkamiehen ja varsin monen sotakoneen kanssa. Hän oli nimittäin jäänyt Budaan Veszprémin piispan kanssa kuningattaren luokse. Heidät kaksi nimitettiin hänen vartiostoonsa ja sittemmin pakokumppaneikseen. He jäivät kuningattaren seurueeseen näihin päiviin asti. Kroatian baanikin ilmestyi tuona sunnuntaina, joka edelsi taistelua, hyvin aseistettuine joukkoineen noin 3 000 ratsumiehen ja hiukan pienemmän jalkamiesjoukon kanssa. Hänen kanssaan tulivat János Tahy, János Bánffy ja vielä paljon muitakin Slavonian ylimyksiä. Seuraavan päivän aamuna, kun kuningaskin jo valmistautui taisteluun (koska ajateltiin, että vihollinen ryhtyisi taisteluun tuona päivänä), tuli Zagrebin piispa veljineen, Péter Erdődyn ja yli 700 ratsumiehen kanssa asianmukaisesti varustettuna. Melkein samalla hetkellä saapui István Aczél noin 300 ratsumiehen kanssa, jotka János Bornemissza oli lähettänyt kuninkaan avuksi muutaman tuhannen kultarahan kera: se oli kasvatusisän viimeinen lahja kasvattilapselleen. Saman päivän iltana tuli János Szerecsen. Hän toi mukanaan yli 2 000 jalkamiestä Drávan varren asukkaista, joita pidettiin erinomaisina jousimiehinä. Hän värväsi heidät osittain omista miehistään ja osittain Pécsin kapituloin mailta. Heidät tuli vielä enemmänkin niiden kolmen päivän aikana, pääasiassa lähellä asuvia: Pécsin piispa Fülöp Móré, ja hänen veljensä László Móré. Heidät oli 24 000 tai 25 000, kun venejoukkoja, jotka myös olivat siellä, ei otettu mukaan taisteluun.

Samaan aikaan Turkin keisari oli valtavan, kolmisatatuhatpäisen armeijansa kanssa ainoastaan kahden peninkulman päässä meistä. Vielä silloinkin, kun leirit oli yhdistetty, kului kolme päivää etuvartiokahakoissa, joita sattui usein. Niillä aiheutettiin paljon vahinkoa viholliselle. Kolmena päivänä neuvoteltiin siitä, miten ja missä otettaisiin yhteen vihollisen kanssa, missä järjestyksessä rintama olisi, missä siellä olisi kuninkaan paikka ja minne lähetettäisiin ratsumiehet, jalkamiehet ja tykit, joita oli vain 80 ja joita ei voinut verrata vihollisen tykkeihin.

Kuninkaasta kiisteltiin vielä paljon: jotkut halusivat hänen jäävän taistelun ulkopuolelle muutamien valikoitujen miesten kanssa, mutta vaikutti todennäköiseltä, että armeija ei hyväksyisi sitä missään tapauksessa. Sotilaat halusivat, että kuningas ottaisi osaa taisteluun kuten oli tapana. Pohdittiin sitäkin ajatusta, että kuninkaan sijasta joku toinen pukeutuisi hänen varustukseensa. Luultavasti sitäkään ei kuitenkaan olisi voitu tehdä ilman, että armeija ei olisi suuttunut tai säikähtänyt. Lopulta päätettiin, että kuninkaan vierelle asetettaisiin vartijoita, koska sodan lopputulos näytti epävarmalta. He veisivät kuninkaan pois temmaten hänet taistelusta, jos tulisi vakavia ongelmia tai rintama järkkäyisi niin, että sen korjaamiseen ei jäisi toivoa. Vartijan tehtävät uskottiin Gáspár Ráskaylle, Bálint Törökille ja János Kállaylle, kolmelle erinomaiselle ja uskolliselle ihmiselle, jotka tottelisivat kuningasta sanomatta hänelle vastaan. Kuninkaan pakeneminen haluttiin turvata antamalla hänelle nopeita hevosia. [...]

Edellä mainitut johtajat muodostivat taistelujärjestyksen 29. elokuuta Johannes Kastajan mestauspäivänä seuraavasti: sotilaat asettuivat rintamaksi niin leveästi kuin oli mahdollista, ettei vihollinen saartaisi meitä. Sen jälkeen koko armeija jaettiin kahteen joukkoon. Ensimmäisessä joukossa johtajat eivät seisoneet merkityillä paikoilla, vaan siellä, missä tilanne vaati: oikeassa siivessä Kroatian baani János Tahyn kanssa; vasenta siipeä, joka oli tarkoitettu Transilvanian voivodille, jos hän olisi voinut olla läsnä, johti Péter Perényi. Tässä ensimmäisessä joukossa oli paljon ylimyksiä, mm. Antal Pálóczi, Ferenc Homonnai, Gábor Perényi, Tamás Széchy, András Báthori, Imre Czibak ja monia muita. Tykit asetettiin aivan etujoukon perään. Toinen joukko tai rintama, jota kutsuttiin asemasodan mukaan statariaksi ja jossa kuningaskin oli, muodostui etupäässä ratsuväestä, sekä kahtaalta harvalukuisista jalkamiehistä. Ensimmäisen rintaman ja tämän rintaman välinen etäisyys oli suunnilleen kivenheiton pituinen. Tässä rintamassa sen rivin edessä, jossa kuningas oli, seisoi kolminkertainen rivi suurimmaksi osaksi ku-

ninkaan henkivartijoista ja paroneista valittuja miehiä. Heidän johtajansa oli Miklós Tárczai, taitava ja ainutlaatuisen uskollisesti kuninkaaseen kiintynyt mies. Samassa paikassa olivat kuninkaan kaksi hovimarsalkkaa, Péter Korlátkói ja puolalainen Andrej Trepka. Siellä oli myös Stephan Schlik muiden böömiläisten ja määriläisten kanssa: hekin seisivat varsin lähellä kuningasta hänen edessään. Kolmatta riviä seurasi kuninkaan rivi, jonka keskellä kuningas seisoi:

*hengeltään, ulkomuodoltaan ja urhoollisuudeltaan kuin Jumala,
meidän toivomme, kuninkaiden kunnia, jos hänen kohtalonsa sen
hänelle sallii.*

Kuninkaan oikealla puolella olivat Esztergomin ja Zagrebin piispat, koska Egerin piispaa lähetettiin vielä Báticasékistä Budaan. Zagrebin piispan jälkeen seurasivat Pécsin ja Szerémin piispat. Győrin ja Vácin kaksi piispaa taas asetettiin kuninkaan vasemmalle puolelle. Kanslerin jäljessä olivat Nyitrán, Bosnian ja Fehérvárin rovastit ja heidän jäljessään sihteerit ja kamariherrat. Kuninkaan vasemmalle puolelle jätettiin tilaa palatiinille, joka saattoi tuskin istua hevosen selässä kipeän jalkansa takia, mutta touhusi kuitenkin mukana ensimmäisessä ja myöhemmin toisessa joukossa. Vasemmalla puolella kuninkaan vieressä oli siis melkoisesti paroneita ja kaksi mainitsemaani piispaa, sillä palatiini ei ollut paikalla. Kuninkaan takana olivat Czettrich, Majláth ja Gáspár Horváth, kuninkaan ylitallimestari. Sitten seurasi ylimyksiä, jotka oli valittu uskollisimmista ja toimeliaimmista kuninkaan henkilökohtaiseen suojelemiseen. Heidän taakseen kuninkaan ja ylimysten jälkeen oli asettunut haarniskoihin pukeutuneen ratsuväen kimmeltävä joukko, jossa oli noin tuhat sotilasta tai hieman useampikin mies, kun toiset haarniskoihin varustautuneet olivat hajallaan ensimmäisessä joukossa.

Tämän joukon keskellä oli kuninkaan lippu, jota piti valtakunnan tuomari János Drágffy, kuninkaan jälkeen kolmanneksi korkein maallinen viranhaltija. Tätä seisaallaan olevaa joukkoa ympäröi kevyt ratsuvä-

ki ja sivusta sitä ympäröivät myös jalkamiehet kuten mainittiin aiemmin. Joukon oikealla puolella piispojen ja sihteerien takana olivat ne kolme, joille oli uskottu kuninkaan suojeleminen. Paikka, jonne armeija oli asetettu, sijaitsi peninkulman päässä Mohácsista ja puoli peninkulmaa vierellään virtaavasta Tonavasta.

Kuten sanottu, tällä alueella levittäytyy valtava tasanko, jota ei riko metsä, pensas, vesi eikä kukkula. Vain tasangon vasemmalla puolella sen ja Tonavan välissä oli tiheää saraa ja kaislaa kasvavaa mutaista, soistavettä, jonne taistelun aikana moni kuolevainen hävisi. Meitä vastapäätä sijaitsi pitkälle ulottuva kukkula kuin näyttämö. Sen takana oli Turkin keisarin leiri ja kukkulan alapuolella pieni Földvár-niminen kylä, jossa oli kirkko. Vihollinen pystytti tykkinsä sinne. Myöhemmin taistelun ollessa jo lopuillaan näimme omin silmin, että paikka oli täynnä vihollissotilaita, enimmäkseen janitsaareiksi nimitettyjä. He olivat täytäneet tiiviissä riveissä kylän talojen takana olevan tilan. Myöhemmin selvisi, että keisarikin oli siellä heidän kanssaan. Tykit asetettiin kuin ne olisivat olleet laaksossa ja siksi ne vahingoittivat meitä vähemmän kuin jos ne olisivat olleet tasangolla; ne aiheuttivat ennemminkin kauhua kuin vahinkoa.

Rintama järjestettiin mainittuun paikkaan mainitulla tavalla hie-man auringonnousun jälkeen tuona päivänä. Se päivä oli selkeä ja kirkas! Järjestelyjen jälkeen palatiini vei kuninkaan mukanaan hänelle määrätyltä paikaltaan. Kuten kolme päivää aikaisemmin, hän johti nytkin kuninkaan koko armeijan eteen näyttääkseen kaikille, että kuningas on paikalla (koska muutamat epäilivät, että ei ollut). Kuningas sanoi, että on valmis kärsimään kaiken, kuolemankin, isänmaan, Kristuksen pyhän uskon, sotilaiden puolisoitten ja lasten vuoksi. Käyttäytyköt sotilaatkin urheasti, miehuullisesti ja älkööt unohtako olevansa unkari-laisia. Seuratkoot sotilaat niitä, jotka olivat saavuttaneet usein voiton tästä vihollisesta. Käyttäytyköt kuin muinaiset esi-isänsä, kuulusat esi-isät, jotka olivat kristityn maailman rohkeita sankareita. Ei ole syytä pelätä vihollisen suurilukuisuutta, koska voitto ei piile sotilaiden pal-

joudessa, vaan sankarillisuudessa. Taivaan korkea Jumalakin on hänen pyhän uskonsa vuoksi taistelevien rinnalla. Sotilaiden käsissä on koko kristityn maailman asia, ei vain isänmaamme, jota vihollinen on tullut valloittamaan. Palatiini ja kuningas puhuivat tällaisia ratsastaen ympäriinsä, ja sitten kuningas palasi takaisin paikalleen.

Tämän jälkeen käytimme suurimman osan päivästä vihollisen odottamiseen. Se oleskeli kuitenkin vielä kukkuloiden takana. Vain pieni määrä sotilaita tuli esiin taistelemaan kevyesti meidän sotilaidemme kanssa tuollaisia etuvartiokahakoita. Emme tienneet, halusivatko he houkutellessa meidät ahtaampaan paikkaan vai lykätä taistelua seuraavaan päivään hyökätäkseen yöllä odottamatta teltoihin ja tuhotakseen meidät. Heidän sotilaidensa ja tykkiensä määrän huomioon ottaen (tykkejäkin oli runsaasti) heidän ei olisi ollut vaikea tehdä niin. Voi olla, että he halusivat väsyttää meidät ennemminkin pitkällä odotuksella.

En vielääkään tiedä, mihin vihollinen pyrki. Vain se on varmaa, että se antoi meidän odottaa jännittyneinä koko päivän. Niin seisomme ja odotimme, ja päivä kallistui jo iltapäivään, kun vihollisjoukot lähtivät hiljaa liikkeelle laaksosta, joka oli meidän oikealla puolellamme kukkuloiden alapuolella. Ainoastaan heidän keihäänkärkensä kavalsivat heidät, ja Tomori keksi, mitä kaikki tarkoitti: he pyrkivät joko leirimme musertamiseen tai saartamiseen. [...]

Oli jo iltapäivä, noin kolmen maissa. Jotkut ylhäiset neuvoivat kauan kestäneeseen odotukseen kyllästyttyään, että täytyisi antaa trumpetilta merkki ja palata takaisin leiriin. Kun Tomori kuuli tästä, hän kiirehti seurueineen kuninkaan luokse ja ilmoitti, että taistelua ei pitäisi lykätä missään tapauksessa. Nyt vaara oli pienempi kuin seuraavana päivänä, jolloin täytyisi kohdata koko armeija. Ei ollut epäilystäkään siitä, että voittaisimme! Niin kuningas soitatti torvia, ja huulillemme nousi huuto tai paremmin sanoen laulu pasuunoiden raikuessa ja rumpujen päristessä: kutsuttiin Jeesusta, Vapahtajaa, vanhan tavan mukaan. Samalla

hetkellä näimme vihollisjoukon, joka ulottui silmäkantamattomiin. Se oli lähtenyt tulemaan alas vastapäiseltä mäeltä, jossa Turkin keisarikin oli. Tuolloin kuninkaankin päähän pantiin lopulta kypärä; samalla hetkellä hänen kasvonsa valahtivat kuolonkalpeiksi ikään kuin hän olisi aavistanut tulevan loppunsa.

Taistelumerkki oli vaiennut, ja ensimmäisessä rivissä olevat sotilaat menivät rohkeasti vihollista kohti. Tykkimme jyrisivät, mutta taistelu aiheutti viholliselle vain pientä tuhoa, yhteentörmäys oli kuitenkin meidän määräämme nähden melko rajua, ja heistä kaatui useampi kuin meistä. Vihdoin vihollinen alkoi perääntyä kovassa kamppailussamme, joko hyökkäyksemme vuoksi tai houkutellakseen meidät tykkejään päin. András Báthori kiiruhti nopeasti kuninkaan luokse kertomaan vihollisen pakenevan, voitto on meidän, edetkäämme ja auttakaamme omissamme perääntyvän vihollisen takaa-ajamisessa!

Mekin tunkeuduimme eteenpäin yli kivien ja kantojen, ja kun saavuimme paikkaan, jossa oli taisteltu vastikään, niityllä saattoi nähdä lojuvan paljon meidän puolellemme kuuluvien sotilaiden ruumiita, mutta vielä enemmän vihollisen. Muutamat vielä elivät ja hengittivät. Sotilaamme taistelivat rohkeasti vihollisen kanssa, kun kuninkaan joukko kiiruhti paikalle. Haarniskapukuiset sotilaamme olivat valmiita, mutta oikea siipi alkoi taipua. Monet lähtivät sieltä karkuun. Luullakseeni tykinkuulat, jotka vihollinen veti vasta nyt mukaan taisteluun, saattoivat joukkomme oikean siiven kauhun valtaan. Tämä perääntyminen herätti meissä kuninkaan vieressä olevissa pelkoa päidemme yllä lentelevien tykinkuulien lisäksi. Sitten kuningas ei enää ollut riveissämme!

On mahdollista, että kuningas ohitti edessään seisovat rivit (jotka oli järjestetty niin, että kuninkaan ei tarvitsisi aina pysyä samassa paikassa). Voi olla, että hänen takanaan seisovat veivät hänet pois. Molemmat vaihtoehdot ovat mahdollisia. Väitetään myös, että kuningas olisi ohittanut kaikki rivimme työntyen aivan eteen ja taistellut siellä rohkeasti vihollista vastaan: itse en vahvistaisi enkä suoraan kumoaisikaan tätä. Olen varma ainoastaan siitä, että kuningas puuttui omalta

paikaltaan siitä lähtien, kun vihollistykkit alkoivat jyristä ja oikea siipi paeta. Silloin huomasimme melkein samalla hetkellä, että samasta rivistä, josta kuningaskin puuttui, puuttui myös Esztergomin arkkipiispa ja monia muita kuninkaan ympäriltä. [...]

Vaikka kuninkaan armeija oli mennyt pahasti epäjärjestykseen ja alkanut paeta, silti tykkien edessä taisteltiin vielä pitkään. Tykit olivat niin lähellä meitä, että ne olivat vain kymmenen askeleen päässä. Lopulta pelko ja savu levisivät kaikkialle, ja savu haattasi näkyvyyttä: siksi joukkojemme suurimman osan oli mentävä alas laaksoon soiseen veteen, mutta jäljelle jääneet taistelivat taukoamatta rohkeasti tykkien edessä. Laaksoon vetäytyneet joukotkin palasivat taistelemaan uudelleen, mutta tykkien voima ja savu olivat sietämättömiä. Kun suurin osa armeijaa oli paennut, loppujenkin oli paettava.

Pakenimme, minne voimme, pääasiassa sen paikan kautta, josta olimme vähää aikaisemmin tulleet iloiten ja voiton toivossa. Pakenimme leirimme kautta, jonka vihollinen jo oli tuhonnut ja ryöstänyt niin, että siitä oli jäänyt tuskin jälkeäkään. Kaiken peittivät niiden ruumiit jotka olivat jääneet leiriin. Vihollinen huomasi, että joukkomme pakenivat jo. Kuitenkin turkkilaiset jäivät pitkäksi aikaa aloilleen leiriinsä, joko pelkäsivät juonia tai taistelu oli väsyttänyt heidät. Ehkä he odottivat yön pimeyttä; joka tapauksessa meitä ei ajettu takaa. Niin tämä seikka ja valtaisa yöllinen rankkasade koituivat monen kuolevaisen pelastukseksi. Taistelu oli kestänyt tarkalleen puolitoista tuntia. Suonieli pyörteisiinsä monet: sanotaan, että kuningaskin katosi sinne. Kuitenkin hänet löydettiin Mohácsin yläpuolelta puolen peninkulman päästä Csele-nimisestä kylästä jyrkän pientareen viereltä. Siellä vesi oli tuolloin tavallista korkeammalla Tonavan tulvimisen takia: kuningas hukkuu siellä hevosineen ja varusteineen. Siellä menehtyi muitakin. Hiukan kauempaa löydettiin Andrej Trepkan ja István Aczélin ruumiit.

Sanotaan, että Tomori kaatui eturivissä urheasti taistellen. Hänen päänsä leikattiin irti ja vietiin seuraavana päivänä voittokulkueessa

vihollisleiriin pitkään keihääseen kiinnitettynä, ja sanotaan, että se asetettiin Turkin keisarin teltan eteen.

Taistelua seuraavana päivänä 1 500 vankia, pääasiassa ylhäistä, asetettiin ympyrän muotoon ja teloitettiin voittoisan armeijan edessä: näin Turkin keisari uhrasi jumalilleen heidän verensä. Vain harvat vangit jätettiin henkiin: sellaiset, joilta keisari ja Ibrahim-pašša voisivat tiedustella tarpeellisia asioita. [...]

Taistelussa ja sieltä paettaessa menehtyi kuninkaan lisäksi myös monia piispoja: Esztergomin arkkipiispa László Szalkai, Kalocsan arkkipiispa ja sodan ylipäällikkö Pál Tomori, Váradin piispa Ferenc Perényi, Pécsin piispa Fülöp Móré, Győrin piispa Balázs Paksi, Csanádin piispa Ferenc Csaoholyi, Bosnian piispa György Palinay. Paroneita: Szepesin kreivi ja sodan toinen johtaja György Szapolyai, valtakunnantuomari János Drágffy, yllirahastonhoitaja Ferenc Országgh, päävartijat Andrej Trepka ja Péter Korlátkői, kuninkaallinen ylikellarimestari Simon Horváth, Támás Széchy, Gábor Perényi, Ambrus Sárkány, Antal Pálóczi, Mátyás Czetrini, kreivi Frangepán, Zsigmond Bánffy, Ferenc Hampó, János Batthyány, böömiläinen Stephan Schlik ja monia muita böömiläisiä ja määriläisiä. Maan taitavimpia ja vaikutusvaltaisimpia: Ferenc Balassi, Miklós Tárczai, János Paksi, János Istvánffy, Imre Várday, Mihály Podmaniczky, Zengin kapteeni György Orlovics, Pozsony'in linnanvartija István Aczél, Zsigmond Pogány, János Tornallyai, János Lánay, István Lánay ja Miklós Forgách. Heidän lisäksi kuoli vielä 500 erinomaista aatelista. Jalkaväkeä oli vain noin 10 000–13 000, ja heistä selvisi vain 3 000–4 000. Jalkaväen johtajista selviytyi tuskin kukaan muu kuin Hannibal Kyproslainen. Tykit, sekä taistelussa mukana olleet että leiriin tai laivoihin jääneet, joutuivat vihollisen käsiin. Tykeistä huolehtiminen oli uskottu kreivi János Hardeggille, mutta varsin myöhään, taistelua edeltävänä yönä. Hän oli kylläkin huolellinen, uuttera ihminen, joka alusta asti ahkeroi kuninkaan ympärillä ja kuului niihin harvoihin, joista kuningas piti.

Yöllä ja taistelua seuraavana päivänä vihollinen levittäytyi nopeasti lähiseuduille tuhoten ja polttaen kaiken, minkä löysi. Kuolevaisille ihmisille ei annettu armoa sukupuolen, iän eikä uskonnon perusteella. Vihollinen teki kaikenlaista hirveää ja armotonta onnettomalle kansalle. Minulla on tuskin voimia itkeä tuon yön ja sitä seuraavan päivän tuhoja. Se oli niin valtava Tonavan länsipuolisessa Unkarissa, että tuskin voin uskoa sen, ja tuskin koskaan vihollinen on raivonnut vimmaisemmin. Sattui muun muassa sellaistaakin, mistä ei ehkä ollut kuultu koskaan aiemmin. Onnettomat äidit kaivoivat vauvansa maahan, että niiden itku ei olisi paljastanut heitä, ja sitten maahan kaivetut lapset tukehtuivat säälittävästi, kun heidän äitinsä pakenivat. Vihollinen eteni aina Balatonin järvelle asti poltettuaan Pécsin kaupungin niin julmasti, että vain sen linna ja kuuluisa kirkko jäivät jäljelle.

Siihen mennessä, kun tämä oli tapahtunut, voivodi oli jo Szegedin tienoilla transilvanialaisine joukkoineen; kun armeija ei kyennyt etenemään nopeasti, hän istui vaunuihin ja kiiruhti kuninkaan luokse muutaman ihmisen kanssa ehtiäkseen taisteluun vaikka yksin, koska hänen tietoonsa tuli, että taistelua ei missään tapauksessa lykättäisi. Kreivi Kristóf saapui Zagrebiin. Määriläisten tietty osa, joka oli kiiruhuttanut kuninkaan avuksi, oli Székesfehérvárin lähellä ja Győrin alapuolella. Suunnilleen samassa paikassa olivat Brandenburgin markiisi Yrjö ja Määrin kansleri Adam Neuhaus.

Kuultuaan tuhosta kuningatar pakeni peloissaan Pozsony'iin Veszprémin piispan, Elek Thurzón ja paavin lähettiläiden kanssa – kuninkaan kuolema ei ollut vielä varmistunut. Kuningattaren tavaroista suurin osa toimitettiin hänen jälkeensä Tonavaa pitkin, ja Esztergomin linnankapteeni András Orbáncz aiheutti melkoista tuhoa niiden joukossa olleille Budan porvareiden tavaroille. Tästä levinneessä jutussa totuudesta poikkesi se, mistä kevyttä ratsumiehistöä, oikealta nimeltään husaareja syytettiin: he eivät nimittäin kiusanneet hävyttömästi kuningattaren tyttöseuralaisia ja tanssineet piloillaan heidän sandaaleissaan.

Turkin keisari oleskeli pari päivää seudulla, jossa oli taisteltu, ja hän kutsui takaisin kaikki, jotka oli lähettänyt hankkimaan saalista, ja lähti Budaan. Leiriydittyään kuusi tai seitsemän kertaa ja valittuaan reitikseen Tonavan varren hän saapui Budaan, poltettuaan kaikki matkan varrelle sattuneet kaupungit ja kylät. Hän löysi Budan vartioimattomana ja poltti sen: jäljelle jäi vain linna talleineen ja riista-alueineen. Sitten hän lähetti ryöstelijänsä Unkarin tämänpuolisiin osiin ja tuhosi tulella ja raudalla kaiken, mikä sijaitsee Tonavan ja Balatonin välillä aina Győriin asti. Mainitsemani András Orbáncz oli jättänyt Esztergommin linnoituksenkin. Kuitenkin linna säilyi vahingoittumattomana erään Máté Nagy'in, melko alhaista syntyperää olevan miehen ansiosta, joka johti aiemmin kapitulien jalkamiehiä ja oli paennut linnaan muutamien muiden kanssa. Sen lisäksi talonpojat ja munkit säilyttivät hallussaan pyhän kruunun vartiointipaikan Visegrádin linnan. Suunnaton kauhu valtasi sotilaamme, kun he kuuluivat keisarin saapuneen Budaan. Budan linnaa, Tataa, Komáromia ja Székesfehérvária vihollinen ei kuitenkaan vallannut. Se tyytyi jostain syystä tuhoamaan maan, mutta ei vaivautunut ponnistelemaan linnojen ja vahvistettujen paikkojen piirityksellä. [...]

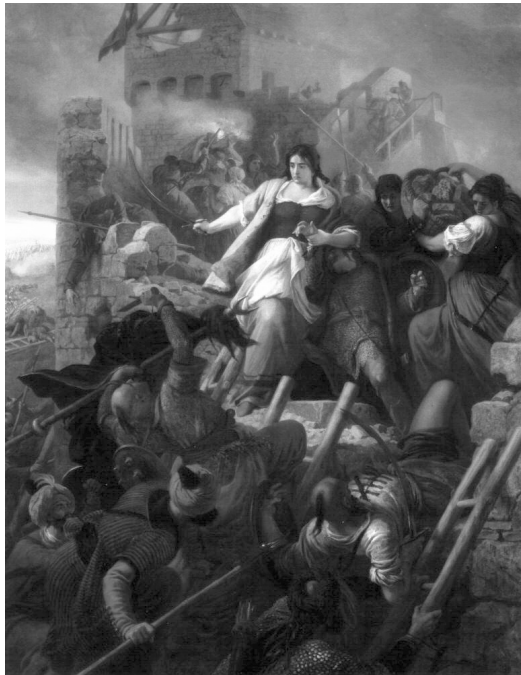
Tapettujen ja vangittujen määrää yhteenlaskettuani uskallan väittää, että tietojeni mukaan tässä valtakuntaa kohdanneessa iskussa menehtyi lähes 200 000 ihmistä.

Vihollinen aiheutti pelkoa myös kauempana oleville ja saattoi kauhun valtaan jopa wieniläiset tuhottuaan tämänpuolisen Unkarin ja riehuttuaan Drávan suulta Győriin ulottuvalla alueella. Turkin keisari rakennutti sillan Tonavan yli Pestiin ja meni Tonavan toiselle puolelle 14. päivänä Budaan saapumisestaan. Sielläkin hän lähetti ihmisiä joka puolelle, ja kaikki, mikä oli Tonavan ja Tiszajoen välissä, ryöstettiin ja poltettiin kuten tämänpuolisessa Unkarissa. Aukkaat, jotka eivät olleet menneet Tizsan toiselle puolelle, surmattiin tai vangittiin. Vihollisen riehuttua mielikseen poloisessa Unkarissa sen kutsuivat takaisin Vähäs-

sä-Aasiassa (jota he kutsuvat Anatoliaksi) syntyneet sisäiset riidat. Vi-hollinen ei jättänyt vartijoita yhteenkään valtaamaansa paikkaan Tona-van ja Drávan välille eikä edes Budan linnaan tai kaupunkeihin, vaan palasi suoraan kotiinsa.

Suomentanut Anni Rantahalme

Miklós Istvánffy Egerin linnan piirityksestä

Bertalan Székely: Egerin naiset (öljy, 1867)

Turkkilaissotien myötä vahvistui vuosisatoja vanha käsitys, että Unkari on kristillisen Euroopan puolustuslinnake ja sankarillisten unkarilaisten kutsumus on estää pakanallisuuden leviäminen. Tämän kutsumuksen täyttämiseen tarvittiin kaikkien yhteistä panosta ylivoimaa vastaan: tästä kertoo Egerin piirityksessä aseisiin tarttuneiden naisten kuva.

Johdanto

Miklós Istvánffy (1538–1615) oli rikasta aatelissukua. Hän opiskeli Padovan yliopistossa ja osasi monia kieliä. Vuodesta 1559 hän työskenteli kuninkaan kansliassa, yhä korkeammissa viroissa. Työnsä rinnalla hän osallistui säännöllisesti sotaretkiin turkkilaisia vastaan. Vuoden 1600 tienoilla hän päätti eräiden aikaistensa tavoin kirjoittaa kuningas Matiaksen kuolemaa seuranneista tapahtumista. Teoksessaan *Unkarilaisten historia 34 kirjassa* hän käsittelee tapahtumia vuodesta 1490 vuoteen 1606. Istvánffy kiinnosti ensisijaisesti sotahistoriaa. Hän kuvaa turkkilais-unkarilaisia sotia yksityiskohtaisimmin ja luotettavimmin. Unkarin ja muiden maiden historiankirjoittajien teosten lisäksi hän tukeutui silminnäkiäjien suullisiin kertomuksiin. Keskenään ristiriitaisia tietoja hän pyrki käsittelemään lähdekriittisesti ja merkitsemään muistiin vain varmaa tietoa. Tapahtumien kommentoinnista näkyy uskollisuus hallitsija-Habsburgeja kohtaan sekä se, että Istvánffy pitää Unkaria ennen kaikkea kristinuskon puolustuslinnakkeena, kilpenä, joka uskolla ja poikkeuksellisella sankaruudella kykenee pysäyttämään koko kristillistä maailmaa uhkaavan turkkilaisten etenemisen.

Tässä julkaistava katkelma kertoo Egerin linnan piirityksestä vuonna 1552. Kyseessä on vaikea aikakausi Unkarin historiassa: vuonna 1541 turkkilaiset valloittivat Budan ja maan keskiosan, Transilvaniakin joutui turkkilaisen valtakunnan vaikutuspiiriin. Kuningas Ferdinand I Habsburgin (1526–1564) valta ulottui vain Unkarin kuningaskunnan läntisille ja pohjoisille alueille, ja säännöllisesti toistuvien turkkilaishyökkäysten vuoksi hänen linnansa kukistuivat toinen toisensa jälkeen ja hänen alueensa yhä vain pieni. Vuonna 1552 turkkilaisten vallattua muun muassa Temesvárin (nyk. Timișoara Romaniassa), Veszprémin, Drégely'in ja Szolnokin heidän lopullinen päämääränsä oli Pohjois-Unkarin valloittaminen. Egerin linnaa puolusti kuitenkin parituhatta sotilasta sellaisella antaumuksella, että turkkilaisten yli 50 000-päinen sotajoukko joutui lopulta luovuttamaan. Seuraava katkelma antaa maalauksellisen kuvan seudun asukkaiden valmistautumisesta linnan puolustamiseen, turkkilaisjoukkojen tulosta, yli kuukauden kestäneen piirityksen vaiheista ja 1500-luvun piiritystekniikasta ylipäätään.

Eger ei ollut linnoista merkittävimpiä. Sen vuoksi onnistuneella puolustuksella ei ollut niinkään strategista vaan ennen muuta henkistä, psykologista merkitystä: lukuisten katkerien tappioiden jälkeen tuli taas todistettua, että

päättäväinen sankarillisuus voi toimia vastapainona turkkilaisten määrälliselle ylivoimalle. Egerin linnan puolustajista, komentaja István Dobósta, kekseliäästä Gergely Bornemisszasta sekä linnanmuureilla taistelevista egeriläisnaisista on tullut Unkarin historian myyttisiä hahmoja, uhrautuvan isänmaanrakkauden symboleja. Heidät on ikuistettu myös moniin kuvataiteen ja kirjallisuuden teoksiin, muun muassa Géza Gárdonyin suomeksikin käännettyyn *Egerin tähdet* -romaaniiin.

Egerin piiritys: István Dobó ja István Necskei puolustavat sankarillisesti linnaa (1552)

Turkkilaisten leiri lähti liikkeelle Ahmedin ja Alin¹ käskystä. [...] Vaikka kesä oli jo vaihtumassa syksyyn, he luottivat siihen, että saisivat Egerin heikohkon linnan meiltä joko valloittamalla sen tai ajamalla meikäläiset pois sieltä. He kulkivat nopeasti ja leiriydyttyään viisi kertaa yöksi he saapuivat Tihamérin maaseutukaupunkiin syyskuun 9. päivänä.

Ahmed kirjoitti siellä kirjeen komentajille, István Dobólle ja István Necskeille.² Hän antoi sen eräälle talonpojalle perille toimitettavaksi. Kirjeen sisältö oli seuraava: ”Tulen kahden sotajoukon kanssa, joista toinen on valloittanut mahtavan sulttaani Suleimanin ollessa ylipäällikkönä Temesvárin ja saanut valtansa alle Lippan, Csanádin ja monta muuta kuuluisaa paikkaa ja linnaa. Se on alistanut onnekaasti valtaansa koko sen alueen, joka jää Körösin, Marosin, Tizsan ja Tonavan väliin. Toinen sotajoukko puolestaan on korjannut muistorikkaan voiton Veszprémistä, Drégely’istä, Szécsény’istä sekä alueelta, joka ulottuu aina Ipoly-joelle saakka. Tämä sotajoukko on tappanut ja tuhonnut kaksi teidän sotajoukkoanne ja taivuttanut aseillaan Unkarin ikeensä alle. Nyt tarkoitukseni on tulla suoraan Egeriin. Olen kuullut, että te olette Egerin komentajia. Siksi kehotan ja muistutan teitä luovuttamaan Egerin linnan mahtavalle ja oikeamieliselle ruhtinas Suleimanille. Silloin koette hänen armollisuutensa ettekä hänen aseittensa voimaa. Jos teette näin, minä puolestani toimin niin, ettei teidän tarvitse katua tätä tekoanne. Te tulette elämään vapaudessa ja omistatte rikkauksia kuten entisten kuninkaiden aikaan. Jos taas itsepäisesti ja peräänantamattomasti puolustatte linnaa, mitä ette pysty kuitenkaan tekemään minikäänlaisella voimalla, koska maan päällä kukaan ei voi nousta vastus-

¹ Pašša Ahmed oli vuoden 1552 Unkarin-sotaretken ylipäällikkö, Ali Khadim 1551–1553 Budan pašša.

² Joissakin lähteissä Mecskei.

tamaan meidän aseitamme, te muutaman päivän kuluttua menetätte kaiken: ette vain omaisuuttanne, vaan siinä samalla myös lapsenne sekä oman henkenne. Teitä tervehtien.”

Dobó ja hänen upseeritoverinsa panivat lähetin rautoihin eivätkä vastanneet kirjeeseen sanallakaan. Sen sijaan he kirjoittivat Ferdinandille ja hänen kanslerilleen Miklós Oláhille, jolle tämä oli vasta lahjoittanut Egerin piispuuden. Kirjeessään he pyysivät tarvittavaa apua ja sotilaallista täydennystä, sillä tavallisen miesvahvuuden, joka oli 200 ratsumiestä ja 200 jalkaväensotilasta, lisäksi linnassa oli vain muutamia vartijoita, jos heitäkään, ja ajanpuute esti lisäväen palkkaamisen. Ferdinandin päälliköt kuitenkin oli tapettu, ja hänen palkkaamansa sotajoukko oli lyöty. Hänen ainoa vaikeutensa, jonka kanssa hän ponnisteli, ei suinkaan ollut se, ettei hän pystynyt lähettämään rahaa, vaan saksilainen Mauritz myös parhaillaan kiihotti Saksassa kapinaan keisari Kaarle³ vastaan vapauttaakseen appensa, joka oli maakreivi. Oman tilanteensa tähden Ferdinand näki paremmaksi vain rohkaista Egerin puolustajia toivolla ja tehdä suuria lupauksia sen sijaan, että olisi lähettänyt rahaa ja apua. Tällä välin Dobó oli antanut aatelistolle ja aristokraateille määräyksen, etteivät he saisi lyödä laimin avunantamista vaarassa olevalle Egerin linnalle. Oli nimittäin aivan selvää, että koko Pohjois-Unkarin autuus riippui tämän linnan puolustuksesta.

Dobó ja Necskei eivät lakanneet kannustamasta aatelistoa täyttämään velvollisuutensa, jonka nämä tekisivät lähettämällä mahdollisimman nopeasti apua. Siksi Necskei, vaikka hänen työpanostaan olisi tarvittu Egerissäkin, näki parhaaksi matkustaa ylimysten kokoukseen, joka oli kuulutettu pidettäväksi Szikszón maaseutukaupungissa ja johon kokoontuisi paljon väkeä. Siellä Necskein oli tarkoitus läsnäolol-

³ Kaarle V Habsburg, Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari, Espanjan kuningas sekä Itävallan, Alankomaiden ja Napolin hallitsija. Unkarin kuninkaan Ferdinand I:n veli, joka ei pystynyt juurikaan auttamaan taistelussa turkkilaisia vastaan, sillä tuohon aikaan hän käytti kaikki voimansa saksalaiseen uskonsotaan. Protestanttien johtaja oli tuolloin Mauritz.

laan nopeuttaa asioiden etenemistä. Hän saikin aikaiseksi sen, että osittain Unkarin linnaläänien asukkaat, osittain taas ylimykset, joilla oli huomattava omaisuus, sekä vapaakaupunkien porvarit lähettivät merkittävän määrän apua. Vähän myöhemmin heidän rahoillaan palkatut 570 sotilasta saapuivatkin Egeriin eri komentajien alaisuudessa.

Heidän lisäksi Antal Blaskó ja Ambrus Zádorvics toivat Egeriin juuri sopivaan aikaan 230 sotilasta, jotka heidän oli ollut tarkoitus ohjata Szolnokiin, mutta matkan varrella he olivatkin kuulleet, että kaupunki oli jo joutunut vihollisen valtaan. Heidän lisäksi ratsuväen komentajat Gáspár Pető, joka oli Jánosin veli, István Zoltai ja János Figedi ahersivat innokkaasti isänmaansa hyväksi ja tulivat 100 ratsumiehen kanssa – loput ratsumiehet olivat nimittäin paenneet peloissaan. Sankarillinen ja rohkea litteratus⁴ Gergely Bornemissza, pécsiläisen sepän poika, puolestaan kokoontui 250 aseistetun jalkamiehen kanssa. Heillä oli intoa puolustaa Egeriä. György Serédi, juuri kuolleen Gáspárin veli, jonka mittaamattoman suuren omaisuuden hän oli perinyt kokonaan, palkkasi omalla kustannuksellaan 200 sotilasta. Hän maksoi heille kahden kuukauden palkan Kassassa ja antoi määräyksen kiirehtiä Egeriin. Nämä eivät kuitenkaan uskaltaneet mennä sinne, koska pelkäsivät häpeällisesti. Kun he palasivat Kasaan, heidät häpäistiin panemalla heille rautakahleet ja tuomitsemalla heidät leventämään ja puhdistamaan kaupungin vallihaudat lapioilla ja kuokilla sekä tekemään likaiset työt. Heidät vapautettiin vasta sitten, kun heitä oli kiduttaen ja huonosti kohdellen pidetty pakkotyössä puolen vuoden ajan. Silloin Eger oli jo vapautunut piirityksen alta.

Kaikkien aseellisten puolustajien määrä oli yhteensä noin 2000, jos heihin lasketaan mukaan avuksi lähetettyjen joukkojen kunnolliset vartijat. Tämä on tietenkin vähän niin isossa linnassa, ja kun vastassa oli valtava joukko barbaareja. Mutta heillä oli sitäkin määrätietoisempi tavoite kestää kärsivällisesti kaikki piirityksen epämukavuudet, puolus-

⁴ *Litteratus* on latinaa ja tarkoittaa oppinutta.

taa itseään ja linnaa viimeiseen hengenvetoon saakka, ja jos kohtalo niin määräisi, myös kuolla kunniallisesti isänmaan puolesta.

Näissä olosuhteissa valmistautui Dobó, jolla oli suurta taitoa ja joka vertaansa vailla olevalla kaukonäköisyydellä huolehti kaikesta, mitä tarvittiin piirityksen torjumiseen. Hän palkkasi Egerin kaupungista sekä läheisessä laaksossa sijaitsevista Felnémetin, Tállyan ja Maklárin maaseutukaupungeista 12 haavuria, seitsemän seppää, viisi puuseppää, kymmenen mylläriä ja eläinten tappamiseen kahdeksan teurastajaa, jotta he voisivat sotapalveluksessa olevien lisäksi tehdä myös muita esiin tulevia tehtäviä. Hän kutsui myös 14 naista paistamaan leipiä ja laittamaan ruokaa ja valitsi 180 talonpoikaa odottamattomia ja vaarallisia tilanteita sekä palvelemista varten. Kullekin heistä määrättiin omat velvollisuudet ja palvelustoimi.

Tämän jälkeen hän neuvotteli upseeritoverinsa ja muiden sotilaskomentajien kanssa. He päättivät yksimielisesti hyväksyä säännöt, joiden mukaan kukaan ei saanut puhua linnanmuurin yli, puhua tai kuiskia salassa tovereidensa kanssa eikä huomautella. Pihahdustakaan ei saanut kuulua linnan antautumisesta. Jos joku rikkoisi tätä lakia, hänet tuomittaisiin kuolemaan. Lopulta kaikki vannovivat pyhän valan, että puolustaisivat linnaa rohkeasti sekä kestäisivät urheasti.

Kun monenlaisia elintarvikkeita ja muita välttämättömyyksiä oli tuotu linnaan niin suuret määrät, että ne riittäisivät pisimmänkin piirityksen yli, alettiin hyvin varustautuneena odottaa vihollista, joka ei ollut enää kaukana. Tykeistä ja vartiointivuoroista huolehtimisen sekä ammatti-ihmisten ja työläisten valvomisen Dobó otti omaksi tehtäväkseen. Upseeritoverilleen puolestaan – yhtä suurin valtaoikeuksin – hän luovutti armeijajyksiköt, jotka olisivat valmiustilassa tarvittavissa paikoissa. Molemmat komentajat ohjasivat itse sotilaat paikoilleen ja vartiointiasemille, joita nämä sitten puolustaisivat. [...]

Linna itse, ettei sitä unohdettaisi, sijaitsee Hevesin linnaläänissä kukkullalla, jonka toinen rinne on kallioinen ja toinen istutettu täyteen viinila-

köynnöksiä ja hedelmäpuita. Viimeksi mainittu rinne päättyy laaksoon, jonka pohjalla lännessä sijaitsee Egerin kaupunki. Sitä ympäröi puusta ja maasta tehty valli. Kaupungin läpi virtaa pieni Eger-joki, josta sekä kaupunki että laakso ovat saaneet nimensä. Joki on runsasvetinen ja kasvaa puroista yhä suuremmaksi laskien lopulta Tiszaan. Eteläpuolella, aivan lähellä, pulppuaa runsaasti lämmintä vettä. Vesi on lämpimämpää kuin Budan lähteiden vesi ja on siksi juuri sopiva kylpypaikka. Joki puolestaan pyörittää lukuisia myllyjä kaupungin hyväksi sekä kesällä että talvella; tätä eivät estä kovatkaan talvipakkaset.

Eger, joka laajuudessaan ja suuruudessaan haastaa suurimmatkin kaupungit kilpailuun, rakennettiin kiinnittäen huomiota enemmän kauneuteen kuin puolustukseen. Egerin perusti itse Tapani, Unkarin ensimmäinen kuningas, joka on julistettu pyhäksi. Myöhemmin sisällissotien ja kahden kuninkaan tuiman taistelun aikaan Péter Perényi valloitti kaupungin. Hän rakennutti keskelle kaupunkia muurin ja kaivautti sen juurelle vallihaudan aina linnassa olevan suurkirkon suippoihin holveihin saakka. Se jakoi kaupungin kahteen osaan. Perényi myös vahvisti linnoituksen kaksoistornia, josta avautuu sekä leveys- että korkeussuunnassa näköala koko laaksoon. Koko linnan turvallisuuden parantamiseksi kaksoistorni vahvistettiin lukuisilla maalla täytetyillä pajukoreilla ja niihin sijoitetuilla skorpionitykeillä. Perényi ympäröi myös linnan lähellä olevan kukkulan muurilla, koska sieltä oli voitu hyökätä linnaan tykistön voimin.

Alin tehtävänä oli mennä edeltä. Hän saapui näköetäisyyden päähän kaupungista kuulemma 25 000 sotilaan kanssa. Hänen mukanaan oli Bosnian ja Illyrian eri alueilta aga Veli, Mehmed, Kamber, Deriell, joka oli yhdessä Ulemanin kanssa paennut Persiasta turkkilaisten puolelle ja oli nyt Bosnian komentaja, edelleen Hanvivan, joka oli Belgradin komentaja, Derviş Pécsistä ja Arslan Székesfehervárista. Viimeksi mainitut olivat Eszékin ja Pestin voitoista tunnetun Mehmed Jahioglin poikia. Arslan, joka paloi taistelutahdosta, asettui kaupungin ulkopuolelle Neitsyt Marian kirkon luokse hieman erilleen toisista ja asetti sin-

ne neljä tykkiä ilman maalla täytettyjä koreja, ilman suojakattoja ja valleja. Hänen oli tarkoitus ampua tykeillä linnaa. Sanotaan, että yhdes­sä näiden kanssa heitä oli 25 000.

Viiden päivän kuluttua saapuivat Ahmed ja beilerbei.⁵ He olivat seuranneet Alia ja heillä oli mukanaan kaikki tykit ja paljon muuta kameli­en ja muiden vetojuhtien kantamuksissa sekä koko armeija. Monet ovat sanoneet, että tässä armeijassa oli 125 000 sotilasta. Vihollisen mielestä tämäkin määrä ylittyi.

Mutta turkkilaisilla ei ollut vain värvättyjä ja taistelukelpoisia sotilaita, joille joko maksettiin palkka valtionkassasta tai annettiin alistetuja tai aseellisesti vallattuja maatiloja. Turkkilaisilla oli myös hevostenhoitajia, palvelijoita, orjia sekä talonpoikia ja muita, joista oli hyötyä leirielämässä tai joita tarvittiin muuten. Kaikki nämä laskettiin siihen lukumäärään, jotta he saisivat vihollisessa aikaan pelkoa ja kauhua kerskailemalla ja mahtaillemalla voimillaan. Totisesti tiedän omasta kokemuksesta, että siihen kansaan, joka elää petollisuudesta ja valehte­lusta, ei saa luottaa. Näin ollen luulen, että siinä leirissä heitä ei ollut edes puolta tästä heidän ilmoittamastaan määrästä.

Se oli kuitenkin todella suuri armeija. Se oli pelottava myös siksi, että se oli niin lyhyen ajan kuluessa korjannut monta suurta voittoa. Turkkilaiset luulivatkin, että meikäläiset – ei vain näköhavaintojensa johdosta, vaan myös kuullessaan heidän maineestaan – olisivat niin peloissaan, että vetäytyisivät Egeristä. Mutta unkarilaiset eivät ainoas­taan jättäneet vetäytymättä Egeristä, vaan kun he olivat vakoojien avul­la saaneet selville turkkilaisten saapuneen, István Zoltai, Gáspár Pető ja János Figedi poistuivat linnasta István Feketen, joka tunsi nämä seudut ja tiet, ohjaamana muutaman ratsumiehen ja 90 jalkamiehen kanssa. He virittivät ansan Ostoros-nimisen metsän luona. He saivat käsiinsä monta pääjoukon edellä kulkenutta turkkilaista sekä näiden arvotava­roita. Unkarilaiset selvisivät takaisin linnaan vahingoittumattomina

⁵ Korkea turkkilainen arvonimi.

mukanaan erinomainen saalis: arvokkaita turkisvuorisia purppuraisia ja kirjavia vaatteita, rintahaarniskoja, kullalla ja hopealla koristeltuja kypäriä, virtahevon häntiä, joita oli tapana kiinnittää hevosten kaulaan koristeeksi, persialaisia ja fryygalaisia teltoja sekä kullalla, arvokkailla jalokivillä ja helmillä taiteellisesti koristeltuja kypäräntöyhtöjä.

Tällä välin turkkilaisten leirit ja teltat levisivät kukkuloille ja laaksoihin. Janitsaarit⁶ pystyttivät telttansa pitkään riviin kukkulalle, joka sijaitsee vastapäätä Almagyarin porttia. Muut asettuivat pohjoisen puolelle Felnémetin maaseutukaupungin ja Királyszék-nimisen⁷ paikan väliin. Kerrotaan, että paikkaa kutsutaan tällä nimellä, koska kuningas Tapanin alkaessa rakennuttaa linnaa sekä Pyhän evankelista Johanneksen muistolle pyhitettyä kirkkoa hän asetti tuolinsa sille paikalle. Sieltä hän katseli työntekijöitä, puuseppiä ja rakennusmestareita ja pyrki läsnäolollaan vauhdittamaan työtä.

Ahmed ja beilerbei leiriytyivät laajalle alueelle. Jotta veden haku olisi helppoa, he valitsivat paikan itselleen Eger-joen laaksosta. Ali asettui itäpuolelle, mäen päälle.

Kun meikäläiset näkivät, että vihollinen oli saapumassa, he ottivat linnan rakennuksista pois pärekatot, hirret ja jopa itse kirkosta lasitetut tiilet, joilla se oli verhottu. Sitten he sytyttivät koko kaupungin, talot, myllyt, kirkot ja tuomiokapitulin kerralla tuleen, jotta vihollinen ei voisi käyttää mitään hyödykseen.

Ali oli käskenyt tuomaan kolme poikkeuksellisen isoa muurinsärkijätykkiä sille mäelle, josta jo kerrottiin, että sen kaupungin puoleisella harjanteella sijaitsi linna. Hän suuntasi tykit linnaa kohti ja käski ampua kolme kertaa 50 naulan rautakuulia kullakin tykillä ikään kuin ilmaistakseen, että piiritys on alkanut. Pian hän määräsi vetäytymään takaisin. Meikäläiset eivät kuitenkaan säikähtäneet tästä lainkaan eivätkä edes sulkeneet portteja. He laskeutuivat linnasta Eger-joelle juot-

⁶ Turkkilaisarmeijan eliittijoukot, palkattu jalkaväki.

⁷ Királyszék on suomeksi kuninkaanistuin.

tamaan hevosia, vetojuhtia ja lampaita. He kuljettivat rattailta vettä linnaan tynnyreissä ja leileissä. Samalla he vangitsivat yhden turkkilaisen, joka oli tullut hakemaan vettä. [...]

Meikäläiset eivät voineet sietää Arslania. He halusivat murtautua komentajiensa luvalla turkkilaisten valleihin ja tapella käsirysssä. Gáspár Petón, István Zoltain ja János Figedin johdolla Ferenc Bay, János Ormándi ja monet muut lähtivät puolenpäivän aikaan mahdollisimman hiljaa yhtenä joukkona ja hyökkäsivät niiden turkkilaisten kimppuun, jotka olivat vartioimassa tykkeitä. Kun turkkilaiset juoksivat pakoon, hyökkääjät leikkelimä tykkien pyörät nopeasti kirveillä palasiksi ja tukkivat ne tykkien aukot, joiden läpi ruuti sytytetään, lyömällä niihin rautakiiloja. Näin tykeistä tuli käyttökelvottomia. Mutta kun janitsaarien joukko juoksi paikalle lähimmältä vartioasemalta, syntyi kova ja verinen taistelu, jossa István Budaházin oikea käsivarsi loukkaantui pahasti luodista. Mihály Horváthin alta ammuttiin hevonen. Kun joka puolelta turkkilaisten leiriä riensi ratsumiehiä joukoittain auttamaan, meikäläiset palasivat linnaan, jottei vihollinen voittaisi heitä paljoudellaan.

Vähän myöhemmin turkkilaiset alkoivat turmella kahdesta kohtaa linnan muuria linnan pohjoispuolelle rakentamaltaan vallilta käsin. Toinen kohta oli se, jonka lähellä on linnan päärakennus ja talorivi. Toinen paikka puolestaan oli ulkolinnan vanhan porttitornin luona. Dobó osoitti mielenmalttia. Hän innosti sotilaita ja talonpoikia ja käski heidän viedä sinne tyhjiä viinitynnyreitä ja täyttää ne nurmella ja maalla. Näillä tynnyreillä tukittiin reiät. Tässä työssä joukkueenkomentaja Balázs Nagy'iin osui tykinkuula, joka repi ja tappoi hänet.

Meikäläisten vaivannäkö, reippaus ja valmius linnan puolustamiseen oli niin suuri, että he korjasivat yöllä tauoitta ja levotta sen, minkä vihollisen raivokas tykkituli oli päivän aikana hajottanut. Korjaamiseen käytettiin tammihirsiä, joita sidottiin ja naulattiin yhteen ja niiden välit

täytettiin maalla. Litteratus Gergely Bornemissza osallistui tähän työskentelyyn innokkaasti ja kehuja ansaiten.

Piiritystä oli jatkunut jo 18 päivää. Oli mikkelinpäivä, kun vihollinen huomasi, että linnan päärakennuksen viereinen osa muuria aukeni sortuen. He luulivat, että he pääsisivät siitä kohden murtautumaan sisälle linnaan. He tulivat hiljaisin askelin yön pimeyden turvin vallien, läheisten ojiin ja talojen seinien suojissa, jotta meikäläiset eivät voisi hyökätä heidän kimppuunsa. Kun aamu valkeni, he alkoivat lähestyä muuria 27 sotalipun kanssa päästään suuren taisteluhuudon. Kun meikäläiset huomasivat tämän, komentajien määräyksestä suuri osa sotilaskuntaa virtasi siihen osaan linnaa. He pakottivat lähestyvät ja kiipeämistä yrittävät turkkilaiset takaisin kiväärinluotien ja palavien peitsien avulla. Myös keittiön vieressä olevasta bastionista käsin aiheutettiin suurta tuhoa vihollisille ampumalla tiheään haukkatykeillä. Meikäläisillekään taistelu ei ollut veretön. György Gyulaihin nimittäin osui taistelun aikana janitsaarin ampuma luoti. Hän luhistui ja kuoli. Samaisen taistelun aikana Tamás Bolyki sai surmansa samojen janitsaarien kiväärinluodista Dobón ja sotilaiden suureksi suruksi. Bolyki oli ollut Borsoidin linnaläänin sotilaitten komentaja ja kulmatornin vartija. Tästä muistoksi kulmabastioni saikin ikuisesti omakseen tämän erinomaisen miehen, Bolykin, nimen.

Kun vihollinen oli ajettu pois linnan päärakennuksen viereisen muurin suuren aukon luota, alkoi uusi taistelu. Vihollinen yritti vallata kulmassa olevan Bolykin bastionin 26:ta sotalippua kantavan joukon valtavalla voimalla. Kun heidät oli sieltäkin lyöty takaisin, he yrittivät valloittaa vanhan portin linnoituksen ja tornit voimalla. Kun he olivat tunkeneet ja ajaneet meikäläiset pois ja tappaneet monia, he valtasivat tornin ja iskivät sen huipulle lippunsa. Useita meikäläisiä, jotka seisoiivat linnan aukiolla yhdessä joukossa ja odottivat määräyksiä komentajiltaan, haavoitettiin ja tapettiin kiväärinluodeilla. Tilanne kiristyi äärimmäisen uhkaavaksi. Dobó ja hänen upseeritoverinsa hyppäsivät hevosten selkään ja kannustivat kovin sanoin omiaan ajamaan vihollis-

sen pois tornista. Vaikka nämä litteratus Bornemisszan johdolla taistelivat tomerasti ja innokkaasti, he saavuttivat vain vähän tulosta, koska turkkilaiset voittivat heidät väkimäärässä. Meikäläisistä janitsaarit ampuivat muutaman sotilaan, heidän joukossaan joukkueenjohtaja Imre Nagy'in.

Dobó teki pikaisesti kelpo suunnitelman. Ne tykit, jotka oli sijoitettu linnanmuurin itäiseen osaan hän käännätti viivyttelemättä vihollista kohti. Samoin hän käännätti kohti vihollista ne neljä skorpionitykkiä, joista kerrottiin, että ne oli sijoitettu kirkon kahden tornin katolle. Kaksoishyökkäys ja tiheä tykkitulo hämmensivät janitsaarit. Koska he eivät tulituksen takia voineet pysyä valtaamassaan tornissa, heistä tapettiin suuri joukko. Kun monet heistä olivat pudonneet ja loukkaantuneet, he käänsivät selkensä ja pakenivat omiensa luokse leiriin juosten mielipuolisesti. Tässä taistelussa tiilenpalanen, joka putosi tornista, haavoitti Petón jalkaa. János Pozsegai kaatui lähestyessään tornia taistelun tiimellyksessä: muutama kuula osui hänen otsaansa ja nivusiinsa. Noin 30 sotilasta haavoittui. Taistelu kesti aamuvarhaisesta keskipäivään saakka. Barbaareilta kaatui tuhat miestä.

Tämän taistelun jälkeen Arslan lähetti linnaan kirjettä viemään András Sárin, jonka hän oli tuonut Székesfehérvárista vastoin tämän tahtoa. Kirjeessä Arslan – kuten linnan puolustajat saivat tietää Sárilta itseltään myöhemmin, kun turkkilaiset olivat luopuneet piirityksestä – vannoi kaikkien säilyvän haavoittumattomana, jos he lähtisivät pois linnasta. Siltä varalta, että he pelkäävät kyseessä olevan petoksen – mikä oli mahdollista sen jälkeen, mitä Losonczylle oli tapahtunut⁸ – hän lupasi, että Ahmed, beilerbei, Ali ja muut päälliköt vetäytyisivät kolmen peninkulman päähän linnasta ja leiristä kaikkine sotilaineen ja tykkeineen ja palaisivat takaisin vasta sitten, kun Dobó joukkoineen on

⁸ Heinäkuussa 1552 komentaja István Losonczy luovutti Temesvárin (nyk. Timișoara Romaniassa) linnan kuukauden piirityksen jälkeen sillä ehdolla, että turkkilaiset päästävät hänen sotilaansa poistumaan vapaasti. Ahmed kuitenkin petti lupauksensa ja tapatti linnasta tulevat sotamiehet.

päässyt turvalliseen paikkaan. Hän, Arslan, haluaisi olla heillä tänä aikana panttivankina ja takausmiehenä. Kun András Sári oli päästetty sisälle linnaan kirjeen kanssa, kirjeen toinen puoli poltettiin tulella lukemattomana ja toinen puoli syötettiin hänelle. Hänet laitettiin rautoihin pimeään maanalaiseen vankilaan, ja hän joutui odottamaan siellä piirityksen päättymistä.

Samaan aikaan András Báthorin ratsumiesten komentaja Jakab Paksi ja Gábor Perényin ratsumiesten komentaja Mátyás Vízvási ryntäsivät noin 200 valioratsumiehen kanssa niiden turkkilaisten kimppuun, jotka olivat keräämässä rehua, puita tai muuta tarpeellista. He saivat kiinni ja tappoivat monia turkkilaisia. Mutta tämän jälkeen vartiossa ollut turkkilainen ratsuväki hakkasi ja lahtasi heidät. He saivat Paksin sekä monta muuta vangiksi. Vízvási kaatui taistelussa. Suurimman osan heistä Ahmed tapatti vertaamattomalla raakuudella. Heiltä murskattiin ja ruhjottiin rautakangella sääret, käsivarret ja kylkiluut. Tämä tehtiin tykkivallilla, jotta meikäläiset näkisivät tapahtuman hyvin linnasta. Tapettujen joukossa olivat seuraavat urhoolliset ja rohkeat sotilaat: Miklós Katics, Ferenc Tarjáni, Miklós Jánosi, Farkas Rác, Ferenc Sini ja vielä muutamia muita. Kuolema vei heidät heille arvottomalla tavalla. Ahmed lähetti Paksin, joka oli Komáromin komentajan veli, Bysanttiin muutaman sotilaan saattamana.

Kun heidät oli tapettu, Arslan huusi linnaan suurella sanansaattajan äänellään pelotellakseen meikäläisiä, että se sotajoukko, joka oli lähetetty linnassa ponnistelevien avuksi, oli voitettu ja hakattu ja että hän oli myös surmauttanut muutaman sotavangin tästä joukosta. Siksi meikäläiset tekisivät viisaasti ja hyödyllisesti, jos unohtaisivat itsepäisyytensä ja luovuttaisivat linnan, jota eivät kuitenkaan pystyisi puolustamaan. Meikäläiset sen sijaan näkivät petollisuuden ja valheellisuuden läpi ja olivat hiljaa.

Tällä välin oli vain pienestä kiinni, ettei linna, jota taistelijat olivat sankarillisesti puolustaneet rohkeiden miesten teurastuksen ja veren hinnalla, joutunut vihollisen käsiin erään ihmisen linnan sisäisen kaval-

luksen ja rikoksen takia. Nimittäin kun Serédin jalkaväen komentaja István Cziterás oli kuullut lähes kaikilla Euroopan kielillä, että jos linna antautuu, heille luvataan koskemattomuus ja että sulttaani ja paššat ovat vannoneet valan tästä ja että myös korkea-arvoisia Jahiogleja oli luvattu panttivangeiksi, hän kertoi muutamalle ihmiselle salaisesti, että hänen oli tarkoitus pyytää Dobólta rahaa siihen vedoten, että hän oli kärsinyt jo muutaman piirityksen, joissa hän oli sotilaineen sankarillisesti ajanut vihollisen pois. Jos Dobó kieltäisi tämän, hän päästäisi vihollisen linnaan erään aukon kautta ja menisi vihollisen puolelle. Kun tämän turmeltuneen ihmisen aikomus tuli Dobón tietoon, hänet saatettiin välittömästi vastuuseen siitä. Kun Cziterásin rikos oli todistettu ja hän oli tunnustanut sen, hänet teloitettiin linnan pihalla.

Samana tien, kun Cziterásia oli kohdannut arvoisensa rangaistus, turkkilaisten ympäröimää ja vakavasti piirrettyä linnaa kohtasi ei juurikaan pienempi, vaan pikemminkin ehkä suurempi ja kovempi kriisi. Taistelijoiden sieluja pöyristytti uusi ja odottamaton isku. Lokakuun alussa Pyhän Fransiskuksen, munkki-isän ja kirkonuudistajan päivänä nimittäin ruuti, jota säilytettiin kirkon suippoholvisessa kellarissa, leimahti yhtäkkiä vahingossa palamaan kiväärin sytytyslangan kipinästä. Hirveä räjähdys sytytti holvin ja viereisten rakennusten sekä sotilaitten yötyöllä korjaaman puoliksi sortuneen linnanmuurin valtavaan tuleen. Se myös heitti Pál Nagy'in sekä kahdeksan tai kymmenen sotilasta ilmaan. Heitä kohtasi kurja kuolema. Räjähdys katkaisi Gergely Horvát-hin oikean käsivarren rumasti olkapäästä. Hän kuoli haavan aiheuttamiin sietämättömiin kipuihin. Räjähdys tuhosi kaksi leipomoa ja kaksi kuivamylyä, joita vetojuhdat pyörittivät sekä tappoi leipureita ja mylläreitä, joiden tehtävänä oli jauhaa vehnää jauhoiksi ja leipoa jauhoista leipää. Kamala kuolema tuhosi hetkessä heidän lisäksi myös vetojuh-tina olleet hevoset ja härät. Näiden lisäksi tulipalo poltti poroksi myös erilaisia kallisarvoisia tavaroita, joita oli säilytetty kirkon kellarissa.

Dobó, Necskei ja muut johtajat kauhistuivat kuullessaan outoa ryminää ja nähdessään liekit, jotka valaisivat kauas. He kiirehtivät oitis

kiihtyneinä sotilaiden vartiopaikalle. Siellä he päänmenetyksen uhalla käskivät jokaisen pysyä paikoillaan ja kielsivät heitä lähtemästä pois muurilta sammuttamaan tulta. Sen sijaan talonpojat ja muut komennettiin sinne ämpäreineen, jotka oli valmistettu nahasta tai jostain muusta, nostamaan vettä kaivoista ja tukahduttamaan tulta. Lopulta heidän onnistuikin sammuttaa se. Joidenkin mielestä tulipalo ei ollut syttynyt vahingossa, vaan joko omien tai vihollisen petoksen tähden. Vaikka tämän odottamattoman onnettomuuden seurauksena suurin osa ruudista tuhoutuikin, ja sitä jäi jäljelle enää vain 24 tynnyriä, Dobó salasi kipunsa ja vahingon. Hän rohkaisi omiaan kertomalla, että menetyks oli ollut pieni ja ruutia oli jäljellä vielä monta tynnyriä. Se määrä riittäisi piirityksestä selviytymiseen ja hyökkäyksiin vihollista vastaan. Hän kehotti väkeään vain todistamaan sankarillisuutensa ja rohkeutensa taistelemalla isänmaan puolesta. Muu jääköön Jumalan huoleksi.

Kun vihollinen näki tulenliekit, syntyi yhtäkkiä valtava meteli. He juoksivat tykkien luokse ja valleille. He huusivat, että piiritettyjen autuuden aika oli loppunut ja vaativat linnaa meikäläisiltä. Vetäytyville he lupasivat koskemattomuuden. He rohkaisivat meikäläisiä säästämään itsensä ja välttämään kuoleman. Dobó ja Necskei antoivat käskyn puhaltaa trumpetteihin ja lyödä rumpuja ja huutaa Kristuksen pelastuksen tuovaa nimeä, jotta meikäläiset eivät kuulisi turkkilaisten sanoja. Myllärit ja puusepät saivat ohjeen koota oitis yksi mylly kahden tuhoutuneen myllyn palasista. Kun mylly oli saatu kasaan, he jatkoivat jauhamista. Tämän jälkeen käskettiin tuoda esiin nitraattia ja rikkiä, joita oli suuri varasto. Tykinvalajien ohjeiden mukaisesti jauhettiin puuhuhmareissa pajun hiiltä yötä päivää niin suurella innolla ja nopeudella, että muutamana päivän kuluttua oli valmistettu ja tuotettu niin paljon ruutia kuin riehunut tulipalo oli vienyt mukanaan.

Vihainen ja katkeroitunut vihollinen puolestaan päätti jatkaa taistelua entistä suuremmilla voimainponnistuksilla. Rovastin talossa he korottivat vallia ja vetivät sinne kolme tykkiä ja alkoivat ampua niillä läntistä tornia sekä sitä bastionia, josta avautuu näköala kohti

Királyszékiä. Pian he saivatkin suuren aukon muuriin ja ampuivat tykinkuulilla myös leipurien taloa, leipomoa ja myllyä aiheuttaen suuren vaaran niille, jotka olivat sisällä. Vihollinen ei tyytynyt tähänkään. He yrittivät kaivaa räjäytystunneleita Királyszékistä aina muurille saakka suojakaton alla. Meikäläiset kaivoivat samanlaisia tunneleita heitä vastaan. Kálmán Kasztellán valvoi tätä työtä yhdessä Demeter Filippin kanssa. Kasztellán käännähti vähän varomattomasti kaivaessaan ja sai surmansa siellä työskentelevien janitsaarien kiväärinluodista. Hänen tilalleen asetettiin Mihály Gasparics, jonka raateli kuoliaaksi kolmen päivän kuluttua samaan tapaan skorpionitykin kuula. Lopulta Demeter Filippin rinnalle upseeritoveriksi laitettiin Esztergomista syntynyt János Zsukán, joka oli linnan kamreeri. Hän todisti olevansa taitava sotilas ja teki työnsä innokkaasti. Vihollinen ei lopettanut räjäytystunnelien kaivamista. He aloittivat kaivamisen myös vanhan portin luona, minkä Necskei ja Gergely Bornemissza huomasivat siitä, että maa liikkui. He ryhtyivät kaivamaan tunnelia vihollista kohti. Sen auetessa Bornemissza tappoi yhden erinomaisen turkkilaisen, joka oli ollut työnjohtajana, osuen tätä vatsaan. Muut turkkilaiset, jotka jättivät sekä kuopan että rautatyökalunsa, hän ajoi pakoon.

Tämän lisäksi Ahmed, jonka mieli oli levoton, määräsi, että Bolykin ja Bebekin bastionien välinen vallihauta oli täytettävä säkeillä, jotka olivat täynnä maata. Hän käski myös tuomaan samaan tarkoitukseen puita kameliin ja mullien vetämillä kärryillä, jotka vihollinen oli takavarikoinut talonpojilta. Kun maa ja puut oli heitetty tornien väliseen vallihautaan, hän saattoi piiritetyt viimeiseen hätään, sillä meikäläiset eivät enää voineet käyttää ampuma-aukkoja, joiden läpi oli ammuttu tykeillä. Kun säkit ja puut täyttivät ja peittivät koko vallihaudan, pino nousi niin korkeaksi, että se vei useissa paikoissa voiton muurista. Näiden vaikeuksien keskellä Bornemissza päätti, että hän keksisi kyllä jonkin keinon työntää kapuloita vihollisen rattaisiin. Hän käski täyttää nahkaämpäreitä päreillä, pienillä kivääreillä ja ruudilla. Hän lisäsi vielä rasvaa, läskinpaloja, kourallisen sulatetussa lampaantalissa kyllästettyjä

olkia ja muita tulta ruokkivia aineita. Kun nämä sitten sytytettiin ja heitettiin yöllä vallihautaan, he saivat sytytettyä valtavat puukusat juuri niin onnekaasti, kuin olivat odottaneet ja toivoneetkin. Kun turkkilaiset yrittivät sammuttaa tulta, ämpäreissä olleet aseet räjähtivät. Vihollisen joukosta monet, jotka olivat juosseet paikalle, loukkaantuivat tai kuolivat. Meikäläiset sen sijaan heittelivät leimuavien liekkien valossa muureilta ja torneista keihäitä vihollista kohti ja kaatoivat monta vihollista kiväärinluodeilla. Turkkilaiset kärsivät suuria vahinkoja ja heidän oli pakko jättää sammutuspuuhat sikseen ja palata leiriin.

Näin he taistelivat toisiaan vastaan. Mitä tiukemmalle turkkilaiset joutuivat, sitä suuremmalla innolla ja päättäväisyydellä he jatkoivat taisteluja eri paikoissa. He yrittivät toteuttaa aloitetun suunnitelman niin hyvin kuin vain neuvokkuudellaan ja voimallaan pystyivät. He vetivät poikkeuksellisen suuren tykin Bebekin bastionin juurelle kuoppien ja mutkikkaan vallin yli aina vallihaudan reunalle saakka. Niin lähelle, että kun meikäläisten keihäiden terät, pitkät peitset ja miekan terät työnnettiin ulos ampuma-aukoista sen luokse, ne miltei kuumentuivat tullen ja sen paahteen seurauksena. Kun vihollinen halusi vetää nämä aseet itselleen, heidän kämmenensä paloivat ja niistä lähti nahka. Kauheiden kirouksien ja manauksien saattelemana, meikäläisten vain nauraessa, he lähtivät pois sieltä. Kaikkialla, missä raivattiin vaaroja pois tieltä, oli Gergely Bornemissza. Hän ajatteli, että hänen täytyi auttaa omiaan ihmeellisillä ja sopivilla ennen käyttämättömillä keinoilla. Hän käski naulata valtavasta suolakärrystä irroitettujen rattaiden puolille paksuja lautoja. Lautoihin kiinnitettiin astioita, jotka täytettiin nopeasti samanlaisella tulenaralla aineella, josta oli jo puhetta itäisen tornin hiljakkoin tapahtuneen piirityksen yhteydessä. Niiden päälle hän kiinnitti aseita, musketteja sekä lisäsi pikisoihtuja ja jonkin verran rikkiä. Samalla tavalla hän täytti 20 suurta astiaa. Hän vieritti ne yhdessä rattaan kanssa alas muurilta kohti lähellä olevaa vihollista. Kun astiat syttyivät, ratas pyöri minne sattui, aseet paukkuivat, ja viholliselta kuoli

ja haavoittui monia. Turkkilaiset jättivät tykin ja juoksivat pois, koska heidän suunnitelmansa oli rauennut.

Myöhemmin, lokakuun 12. päivänä, turkkilaiset kokoontuivat sankoin joukoin 28 sotalippua mukanaan vallille, jossa olivat heidän tykkinsä. Tällä voimalla he järjestivät todella kovan hyökkäyksen sille aukolle, joka oli vanhan portin tornin luona ja jonka he olivat tehneet tykeillään. Necskei, joka oli huomannut jo aiemmin paikan vaarallisuuden, oli käskenyt sotilaiden ja talonpoikien vahvistaa aukon muuratuilla tiilillä, puilla ja maalla. Hän oli siitä niin huolissaan, että auttoi työssä omilla käsillään, eikä säästänyt naiseikaan tästä työstä. Kun janitsaarit ja muu jalkaväki hyökkäsivät suurella voimalla läheltä meikäläisten kimppuun kiväärein ja nuolin, Necskei omineen pyrki yhtä lujasti pitämään kaukana ne, jotka yrittivät kiivetä muuria ylös. Syntyi kova ja tuima taistelu. Necskei lähetti uupuneiden ja haavoittuneiden tilalle uusia ja nämä heittelivät sankan vihollisjoukon sekaan tulisia kuulia ja ampuivat taitavasti kivääreillään. Kun vihollinen oli kärsinyt suuria menetyksiä, se lopulta vetäytyi ja perääntyi. Meikäläistenkään kaatuneiden määrä ei ollut pieni tässä taistelussa. Myös itse Necskei haavoittui, kun häneen osui kivenpalanen.

Kun taistelun riehunta oli pahimmillaan, ryhmä turkkilaisia jouksimiehiä ja janitsaareja, jotka miltei kaikki näyttivät aasialaisilta, hyökkäsivät nopeasti vallille ja yrittivät suurella voimalla nousta muuria ylös. He olisivat päässeetkin ylös, sillä meikäläisten huomio ja voimat olivat kiinnittyneet vanhan portin linnoituksen puolustamiseen, elleivät János Zsukán ja toinen János, jonka sukunimi oli Pribék, olisi nousseet vastarintaan heiluttamalla pitkää saksalaista keihästä. Dobó juoksi rivakasti paikalle joukkoineen tuoden apua ponnistelijoille juuri silloin, kun sitä eniten tarvittiin. Syntyi pitkä monen kuolemaan päättynyt taistelu. Voittoa oli epävarma, kunnes Gáspár Pető saapui paikalle levänneiden joukkojen kanssa. Aseillaan he ajoivat muurilta alassyöstyn vihollisen pakoon. Tällä välin paikalle oli saapunut uusia turkkilaisia joukkoja, jotka yrittävät taas hyökätä Bolykin bastioniin kahdeksaa sotalippua

kantavan joukon voimalla huutaen suureen ääneen. Alkoi tuima taistelu. Gergely Bornemissza ja Zoltai hyökkäsivät rohkeasti heidän kimpuunsa ja tappoivat heistä useita, syöksivät alas muurilta monia ja aiheuttaen suuren verilöylyn heidän keskuudessaan pakottivat heidät palaamaan leiriinsä. Nämä kaksi taistelua kestivät aamubarhausta lähes auringonlaskuun saakka. Meikäläiset kuluttivat taisteluissa useissa eri paikoissa itsensä ja linnan puolustamiseen kiväärinluodeilla ja tykeillä 2000 naulaa ruutia.

Niin monen epäonnistuneen hyökkäyksen jälkeen Ahmed vakuutti vihoissaan ja tuskissaan, niin kuin toivonsa menettäneillä oli tapana, että linnan komentajat olivat pelkureita, vartijoita oli vähän eikä linna muutenkaan ollut kovinkaan vahva. Hän suuttui myös Alille, joka oli johdattanut hänet piirittämään Egerin linnaa. Hän piti neuvottelun päämiesten ja maakuntien komentajien kanssa ja päätti, koska pelkäsi lähestyvää talvea ja huonoja ilmoja, että yrittää vielä yhtä hyökkäystä viemällä kaikki joukkueet taisteluun. Jos hänen toiveensa ei toteudu silloinkaan, hän käskää purkaa leirin ja vetää tykit pois, ja palaa sinne, mistä on tullut.

Taistelua edeltävänä päivänä hän lähetti joka puolelle leiriä sanna-aattajia ilmoittamaan, että ratsumiesten, joiden täytyi jättää hevosensa teltojen luokse, ja jalkaväen piti olla vailleilla ennen aamunkoitoa, jolloin alkaisi viimeinen yritys. Vähän puolenyön jälkeen alkoi kokoontuminen aiheuttaen suurta meteliä ja kaaosmaista huutoa. Noin puolen tunnin kuluttua he ilmestyivät sovitulle paikalle. Lähetit ja muut alemmat komentajat toruivat pelkureita ja laiskureita, rohkaisivat epävarmoja, ei vain sanoin, vaan tarpeen niin vaatiessa kannustivat heitä myös rautakangilla. Ahmed itse seurasi tilannetta vallilta tykkien luota. Ali, Uleman, Arslan ja muut komentajat, joita nimitettiin beiksi, ratsastelivat joukkueiden edessä. He johtivat joukot piirittämään muuria kolmesta kohtaa ja innostivat sankarillisuuteen sanoin ei vain janit-saareja, asappeja ja muuta jalkaväkeä, vaan myös beslia- ja akindži-

joukkoihin kuuluvia ratsumiehiä, henkivartijaspaheja, jotka täyttivät asepalveluksensa hevosen selässä.

Samalla kun molemmissa päissä puhallettiin torviin, rummut pärisivät ja taisteluhuuto täytti ilman, taistelutuli leimahti liekkeihin ja turkkilaiset alkoivat nousta muurille. Alin sotilaat olivat ensimmäisiä kaikista. Kova hyökkäys tunkeutui raunioiselle muurille ja vankilan vieressä olevaan bastioniin syntyi reikä. Siellä Dobó asettui pelottomasti vastarintaan, innosti omiaan ja kiväärein ja haukkatykein pakotti eteneviä perääntymään. Syntyi kova ja verinen ponnistelu, jossa Dobó haavoittui jalkaan ja oikeaan käteen, muttei kuitenkaan kuolettavasti. Asepoika, joka piteli Dobón takana tämän kiiltävää kypärää, kaatui luodin osuttua häneen. Myös monet muut kuolivat. Lopulta Gáspár Pető toi apua ja vihollinen saatiin perääntymään. Lievästä haavoittumisestaan huolimatta Dobó innosti omiaan ja antoi taistelussa uupuneille viiniä ämpäreistä ja maljoista. Hän komensi sotilaiden lisäksi myös talonpojat kiivaasti ahdistelevaa vihollista vastaan antaen heille kiväärejä ja aseita. Hän määräsi ankarasti, että myös naisten täytyi heitellä kiviä ja kallionpalasia sekä kaataa sulatettua tervaa ja kuumaa vettä muurille kiipeävien turkkilaisten niskaan. Nämä tottelivat ja toteuttivat käskyn voimiensa mukaisesti. Heitä oli niin paljon joka puolella puolustamassa linnoituksia, että vihollisen oli pakko antaa periksi taistelussa. Koska viholliselta oli kaatunut niin monia, sen täytyi vähitellen perääntyä. Tässä taistelussa saatiin sotasaaliiksi Alin valtava purppuranvärinen lippu, ja monia Budan ja Pestin turkkilaisia kaatui. Veli-bei, Hatvanin komentaja, haavoittui rintaan. Myös meikäläisistä monet haavoittuivat ja kaatuivat.

Toisella puolella vihollinen hyökkäsi Bolykin bastioniin. Arslan kannusti heitä, ja he taistelivatkin rivakasti. Kivääreillä ampumillaan eräänlaisilla peitsillä he haavoittivat ja tappoivat kaukaakin monia. Molempien osapuolien taistellessa rohkeasti voittajaturkkilaiset iskivät muutamia lippuja muurin päälle ja huusivat suureen ääneen Allahin nimeä ja että olivat voittaneet. Tilanne olikin ilmiselvästi hyvin vaaral-

linen. Gergely Bornemissza, Zoltai ja Figedi taistellen itsekin kannustivat omiaan sankarillisuuteen ja vihollisen pois ajamiseen: Jos tänään tämä taistelu voitetaan, ponnistelut ja tuskat loppuvat. Vihollisen edestä ei saa perääntyä, sillä jos turkkilaiset saadaan nyt perääntymään aseilla ja sankarillisuudella, he eivät aloita enää uutta taistelua.

Vaikka meikäläisiltä oli kaatunut monia, muut yrittivät suurella voimalla syöstä alas ylös kiipeäviä turkkilaisia ja teurastaa niitä, jotka olivat päässeet muurin päälle. Taistelu oli verinen ja epävakaa, kun Bornemissza käski ampuu vankilan päältä skorpionitykillä, jonka hän oli ensin käsenyt täyttää kivääreihin tarkoitetuilla lyijykuulilla. Kun näiden kuulien johdosta Arslanin alipäällikkö ja monet muut turkkilaiset kaatuivat, meikäläiset kävivät uudella innolla ja voimalla, vielä kovemmin ja voimantäyteisemmin heidän kimppuunsa. Kun vihollinen oli lopulta saatu pois paikoiltaan, se pakeni suuria tuhoja ja menetyksiä kärsineenä. Tämän yhteenoton armottomassa kamppailussa meikäläiset saivat saaliksi useita lippuja, joista yksi, purppuranvärinen ja kullalla reunustettu, oli kuulunut Arslanille. Bornemissza haavoittui oikeaan käteen ja Zoltai olkapäähän. János Figediltä oli lyöty muutama hammas rautanuijalla. Viholliselta kuoli yli 8000 miestä. Meikäläisiltä puolestaan tapettiin ainoastaan sillä yhdellä paikalla 140 sotilasta.

Bolykin bastionista käydyn taistelun aikana vihollisen muut joukot uhkailivat vanhalla portilla ja sen bastionin luona ponnistelevaa Necskeitä. Sitä piiritti janitsaarien komentaja henkikaartin jalkaväen, beslialaisten ja akindžilaisten kanssa. Paikkaa puolusti 500 kiväärimiestä. Necskei asetti tykit sopiville paikoille ja johti kaikkea pelottomasti. Monissa taisteluissa mukana olleet ja äskettäin Temesvárin valloittaneet janitsaarit halusivat jälleen näyttää, mitä he osasivat tehdä taidoiltaan ja voimallaan. Mutta kun he kiipesivät ylös muurille, Necskei sotilaineen heitti heidät takaisin uupumattomasti ponnistellen. Samalla hyökkääjistä kaatui monia. Sanotaan, että niiden janitsaarien lisäksi, jotka olivat ensimmäisinä kiivenneet muurille ja jotka olivat taistelleet uskaliaasti ja rohkeasti, viholliselta kaatui noin 3000 miestä. Vaikka

korkea-arvoiset komentajat ja çavuş-sanansaattajat antoivat ankaran käskyn, että janitsaarien täytyi jatkaa taistelua, ja kannustivat heitä puolustamaan mainettaan, kestäämään kaikki taistelun vaarat kunnialla ja olemaan lannistumatta, he kuitenkin vetäytyivät ja vastasivat kunnioittavasti, että koska he olivat menettäneet jo niin monta asetoveriaan, he eivät pystyneet taistelemaan sitä kuolematonta ja vastarintaan asetunutta Jumalaa vastaan, joka taisteli unkarilaisten puolella.

Tällä tavalla meikäläiset olivat mitä rohkeimmin pysäyttäneet kolmessa eri paikassa kolme äärimmäistä, jopa tuimaa hyökkäystä. He olivat ponnistelleet lähes koko päivän taistellen ja lopulta mahtavan Jumalan suuresta armosta selviytyneet voittajina.

Annettuaan periksi tässä kolmessa paikassa käydyssä taistelussa turkkilaiset viipyivät vielä kuusi päivää linnoituksissaan ja leireissään. Taistelua käytiin ainoastaan kaukaa kummaltakin puolelta jokaisena päivänä, ei vain tykeillä ja haukkatykeillä, vaan myös pienoiskivääreillä ja jousilla sekä muilla heittoaseilla. Meikäläisistä kaatui viimeisenä Kristóf Tarján, joka oli Dobón nuori aseenkantaja, janitsaarien kiväärinluodin osuttua häneen matkalla Bolykin bastionille, jonne hän oli juosut nopein askelin. Linna oli tuhoutunut tykiniskuista jo niin pahasti, että muurit olivat raunioituneet joka puolelta ja muurissa oli myös niin suuria aukkoja, että aseistettu ratsumies olisi mahtunut menemään niistä läpi, ja että puhkiammutut ja katottomat talot sekä sinne tänne kulkevat ihmiset saattoi nähdä muurin ulkopuolelta.

Samalla, kun pyhän evankelista Luukkaan päivänä nousi pohjoistuuli ja taivaalta satoi melko paljon räntää ja lunta, kantautui leiriin epävarmoja uutisia siitä, että Saksin ruhtinas Mauritz oli saapunut armeijoineen Saksasta Győriin. Lisäksi kuultiin, että Castaldo ja Báthori olivat tulossa transilvaniaalaisten joukkojen kanssa piiritettyjen avuksi. Ahmed joko nosti kantautuneet huhut tekosyyksi tai sitten hän pelkäsi lähestyvän talven raakuutta tai – mikä todennäköisintä – oli menettänyt kaiken toivonsa linnan valloittamisesta, koska oli huomannut joukkonsa heikentyneen ja harventuneen parhaimpien ratsumiesten ja janit-

saarien kaaduttua tai haavoituttua ja koska pitkä piiritys oli näännyttänyt heidät. Siksi hän päätti luopua piirityksestä ja lähteä kotiin. Hän käski vielä samana yönä vetää tykit pois vallilta ja laittaa ne kaikkine varusteineen rattaille, ja lähetti ne menemään edeltä. Hän itse seurasi heitä aasialaisten joukkojen ja henkivartioston kanssa Belgradiin ja jatkoi sieltä matkaansa Bysanttiin. Ali lähti Budaan ja muut kukin omalle asemapaikalleen tai vartiointiasemalleen talvileiriin.

Kun meikäläiset huomasivat metelistä ja huutamisesta, että vihollinen valmistautui lähtöön, he eivät mitenkään malttaneet olla hyökkäämättä sinä yönä. He siis avasivat salaisen portin ja hyökkäsivät tykkien poisvetämisen ja kärryjen pakkaamisen työllistämän vihollisen kimppuun. Siihen mennessä, kun ratsumiehet ehdivät paikalle apuun, meikäläiset olivat vieneet jo linnaan muutaman muonittajan, hevostenhoitajan ja myös joitakin vartiossa olleista janitsaareista sekä muutama teltan ja erilaisia leiritarvikkeita, ja vielä muutaman ruutia täynnä olevan nahka- ja karvapussin – turkkilaiset eivät nimittäin säilyttäneet ruutia tynnyreissä, kuten meillä oli tapana, vaan säkeissä, sillä se oli sillä tavoin helpompi laittaa kameliin ja muiden vetojuhtien selkään.

Tällä tavalla päättyi Egerin vakava ja kauhea piiritys. Toinen osapuoli oli hyökännyt vertaansa vailla olevalla rohkeudella ja sinnikkyydellä ja toinen osapuoli oli puolustautunut sitkeästi. Vaikutti siltä, että unkarilaisten nimen vähän aikaisemmin menetetty kunnia oli saatu takaisin rohkealla ja onnekkaalla sietämisellä ja kestämisellä. Sillä kukaan ei muistanut, että meidän aikanamme tai menneinä aikoina turkkilaiset tai mikä muu kansa tahansa olisi sinnikkäämmin piirittänyt tai puolustanut kaupunkia tai linnaa suuremmalla määrällä taistelukoneita ja tykkejä. Piirityksen aikana meikäläiset keräsivät yli 12 000 hyvin painavaa rautaista tykinkuulaa ja tekivät niistä kekoja linnan pihalle. Tämän takia he eivät enää laskeneet pieniä haukka- tai skorpionitykkien kuulia.

Kun vihollinen oli poistunut, Dobó, Necskei ja muut päälliköt sekä sotilaat vapautuneina suuresta vaarasta ja siksi rajattomassa riemus-

saan kiittivät Jumalaa, puhalsivat torvia ja löivät rumpuja. He laukaisivat kaikki linnassa olleet tykit ja skorpionitykit sekä kaikenlaiset aseet niin, että niiden meteli ja ryske rummutti ilmaa ja täytti kaikki mäet ja metsät lähistöllä. Myös vihollinen, joka ei ollut ehtinyt vielä kauas, kuuli sen.

Suomentanut Anna-Maija Viljanen-Pihkala

Lähteet

Tekstikokoelman käännökset on tehty seuraavien julkaisujen pohjalta:

Györfy, György (toim.): *A magyarok elődeiről és a honfoglalásról*, Gondolat, Budapest, 1986.

Érszegi, Géza (toim.): *Árpád-kori legendák és intelmek*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1983.

Kristó, Gyula (toim.): *Képes Krónika*, Európa, Budapest, 1986.

Katona, Tamás (toim.): *A tatárjárás emlékezete*, Magyar Helikon, Budapest, 1981.

Thuróczy, János: *A magyarok krónikája*, Európa, Budapest, 1978.

Bonfini, Antonio: *A magyar történelem tizedei*, Balassi Kiadó, Budapest, 1995.

Katona, Tamás (toim.): *Mohács emlékezete*, Magyar Helikon, Budapest, 1976.

Istvánffy, Miklós: *A magyarok történetéből*, Magyar Helikon, Budapest, 1962.